

DIGDEBUTE TEEN DIE MILLENNIUMWENDING: 'N POLISISTEMIESE ONDERSOEK

ELBIE MARIA ADENDORFF

**Tesis ingelewer ter gedeeltelike voldoening
aan die vereistes vir die graad van
Magister in die Lettere en Wysbegeerte
aan die Universiteit van Stellenbosch**

**Studieleier
Dr. P.H. FOSTER**

DESEMBER 2003

VERKLARING

Ek, die ondergetekende, verklaar hiermee dat die werk in hierdie tesis vervat my eie oorspronklike werk is en dat ek dit nie vantevore in die geheel of gedeeltelik by enige universiteit ter verkryging van 'n graad voorgelê het nie.

Handtekening

Datum

OPSOMMING

Die doelstelling met hierdie studie is om die verskyning en ontvangs van Afrikaanse digdebuutbundels teen die millenniumwending met behulp van die polisisteesisteemteorie te bestudeer. Dié teorie behels dat die literatuur as 'n sisteem tussen ander sisteme in die samelewing beskryf word. In hierdie geval word die sisteemgrens tot die Afrikaanse poësie beperk. Die resepsies van die ses debuutbundels wat in 1999–2000 verskyn het en wat vir die Ingrid Jonker-prys in aanmerking geneem is, word ondersoek.

Binne die polisisteesistemverband word 'n studie onderneem na die marginalisering van die Afrikaanse poësie; dit terwyl die poësie as sodanig reeds 'n gemarginaliseerde genre is. Dié marginalisering is grootliks die gevolg van ekonomiese oorwegings – hoofstroomuitgewers dink twee maal daaroor voordat hulle 'n digbundel uitgee, veral 'n debuutdigbundel. Terwyl die poësie in die orale vorm toenemend gewild blyk te wees, is daar nie veel publikasie-moontlikhede vir debuutdigters nie. Hierdie toestand gaan veral die opkomende digters nadelig tref.

In hoofstuk 1 word 'n uiteensetting van die studie gegee. Die stand van sake in die Afrikaanse poësisisteesisteem teen die millenniumwending word voorlopig beskryf. Die doel van die navorsing, die afbakening van die studie-objek en die hoofstukindeling van die tesis word uiteengesit.

Hoofstuk 2 bied 'n uiteensetting van die polisisteesisteemteorie, wat gegrond is op die werk van die Russiese Formaliste. Verder word aandag bestee aan 'n omskrywing van die polisisteesisteem, die struktuur van die polisisteesisteem en die toepassingsmoontlikhede van die teorie.

'n Teoretiese oorsig van kanonisering in die literatuur word in hoofstuk 3 onderneem. In dié hoofstuk word die verskillende definisies van die konsep *kanon* gegee, die verskillende soorte kanons en die prosesse van kanonvorming word bespreek. Laastens word die invloede van kanonisering vermeld.

Die Afrikaanse literêre veld is die fokuspunt in hoofstuk 4, waar die poësie as gemarginaliseerde genre, die voorkoms van die Afrikaanse poësieveld, die Ingrid Jonker-prys en die rol van die uitgewer bespreek word. Die vraag na die afwesigheid van die "nuwe stemme" in die letterkunde word ook ondersoek. Die toekomst van die Afrikaanse poësie word verder onder die soeklig geplaas.

In hoofstuk 5 word 'n studie onderneem van die resepsies van die ses debuutbundels van 1999–2000. Die resensent as kritikus en die taak van resensente word eerstens ondersoek. Kwalitatiewe en kwantitatiewe ondersoeke word onderneem ten einde na te gaan welke van die debutante moontlik die kanondrempel kan oorsteek.

In die slothoofstuk, hoofstuk 6, word die bevindinge van die ondersoek saamgevat ten einde die gesprek oor die Afrikaanse poësie verder te voer. Verdere moontlike navorsingsterreine word uitgestippel.

SUMMARY

The aim of this study is to examine the publication and reception of first volumes of poetry at the end of the twentieth century by means of the polysystem theory. This theory maintains that literature should be considered as a system within other systems in society. In this case the systemic boundary is limited to Afrikaans poetry. The reception of six first volumes of poetry that appeared between 1999 and 2000 and were taken into account for the Ingrid Jonker Prize is investigated.

A study is made of the reception of Afrikaans poetry within the polysystemic context and in the light of the fact that poetry is already a marginalised genre. This marginalisation is largely the result of economic pressures – mainstream publishers think twice before publishing a volume of poetry, especially a first volume. While poetry, particularly oral poetry, seems to be increasingly popular, there are few publishing opportunities for new poets. This situation is going to affect especially upcoming poets negatively.

Chapter 1 gives an outline of the study. The state of affairs in the Afrikaans poetry system at the end of the twentieth century is described briefly. The aim of the research, the delimitation of the field of study, and the organisation of the chapters of the thesis are set out.

Chapter 2 offers an explanation of polysystems theory, which has its foundations in Russian Formalism. The chapter also describes the structure of a polysystem and discusses the possible applications of the theory.

Chapter 3 presents a theoretical overview of the process of canonisation in literature. Different definitions of the concept of the *canon* are given and the process and effects of canonisation are considered.

Chapter 4 focuses on Afrikaans literature, including discussion of poetry as a marginalised genre, the future of Afrikaans poetry, the Ingrid Jonker Prize, and the role of the publisher. The issue of the absence of "new voices" in literature is also investigated, as well as the future of Afrikaans poetry.

Chapter 5 examines the reception of six first volumes of poetry between 1999 and 2000. The reviewer as literary critic and the function of reviewing are considered first. Qualitative and quantitative studies are undertaken in order to determine which of the first volumes might be incorporated into the canon.

Chapter 6 draws together the findings of the investigation in order to extend the discussion on Afrikaans poetry. Possible areas of research are suggested.

BEDANKINGS

- ♦ dr. Ronel Foster, my studieleier, vir haar kundige deurlees, kommentaar, hulp, motivering en begrip
- ♦ dr. Etienne Britz, interne eksaminator, en dr. Bernard Odendaal (UOVS), eksterne eksaminator, vir die beoordeling van die tesis
- ♦ die personeel van die J.S. Gericke-biblioteek
- ♦ die personeel van die Nasionale Afrikaanse Letterkundige Museum en Navorsingsentrum in Bloemfontein
- ♦ die volgende persone met wie ek in 'n vroeë stadium van die navorsing gesprek gevoer het: George Weideman, Daniel Hugo, Ronnie Belcher, Francois Weideman
- ♦ die digters en ander belanghebbendes wat op my vraelyste gereageer het
- ♦ Mariana Botha, vir haar deeglike tikwerk en redigeringshulp
- ♦ my "familie" by Dorpsstraat Teater Café vir hul belangstelling, geduld en ondersteuning
- ♦ my vriende in Pietermaritzburg, veral Andries en Maria Botha, en al die ander vriende en belangstellendes
- ♦ my familie: Hettie en Theo; Dewald, Karen en Rudi en die Van Wyks vir hul ondersteuning, hulp en begrip
- ♦ my ouers, aan wie ek hierdie tesis opdra, vir hulle inspirasie en liefde

INHOUDSOPGAWE

VERKLARING.....	i
OPSOMMING	ii
SUMMARY	iv
BEDANKINGS	vi

Hoofstuk 1: ORIËTERING

1.1	INLEIDING	1
1.2	PROBLEEMSTELLING	4
1.3	DOELSTELLINGS	5
1.4	AFBAKENING	5
1.5	WERKSWYSE EN HOOFSTUKINDELING	7

Hoofstuk 2: DIE POLISISTEEMTEORIE

2.1	INLEIDING.....	10
2.2	OMSKRYWING VAN DIE POLISISTEEMTEORIE	15
2.3	DIE RUSSIESE FORMALISTE	17
2.4	DIE LITERÊRE SISTEEM	20
2.4.1	Produsent	21
2.4.2	Gebruiker	21
2.4.3	Institusie	22
2.4.4	Mark	22
2.4.5	Repertorium	23
2.4.6	Produk	24
2.5	DIE STRUKTUUR VAN DIE POLISISTEEM	24
2.6	TOEPASSINGSMOONTLIKHEDE VAN DIE POLISISTEEMTEORIE	29
2.7	SLOTSOM	32

Hoofstuk 3: KANONISERING IN DIE LITERATUUR

3.1	INLEIDING	33
3.2	DIE HERKOMS VAN DIE WOORD <i>KANON</i>	35
3.3	VERSKILLENDE DEFINISIES VAN 'N KANON	36
3.4	DIE STUDIE VAN KANONISERING	39
3.5	SOORTE KANONS	41
3.6	KANONVORMING	44
3.6.1	Inleiding	44
3.6.2	Kanoniseringsprosesse	45
3.6.3	Kanoniseringsmeganismes	46
3.6.4	Die rol van die institusie in kanonvorming	47

3.6.5	Literêre kritici as herskrywers	50
3.6.6	Bloemlesings as instrument in die kanoniseringsproses	51
3.6.7	Empiriese navorsing oor die kanon	54
3.6.7.1	Kwantitatiewe ondersoeke	54
3.6.7.2	Kwalitatiewe ondersoeke	56
3.7	INVLOEDE VAN KANONISERING EN INSTITUSIONALISERING	57
3.8	SLOTSOM	60

Hoofstuk 4: DIE LITERÊRE VELD VAN AFRIKAANS

4.1	INLEIDING	62
4.2	POËSIE AS GEMARGINALISEERDE GENRE	63
4.3	DIE INGRID JONKER-PRYS	70
4.4	DIE ROL VAN DIE UITGEWERS	73
4.4.1	Inleiding	73
4.4.2	Bondige historiese oorsig oor die Afrikaanse uitgewersbedryf sedert 1990	73
4.4.3	Die toename in selfpublikasies en niehoofstroomuitgewers	75
4.4	ONTWIKKELINGE EN TENDENSE IN DIE UITGEWERSBEDRYF TEEN DIE MILLENNIUMWENDING	80
4.5	DIE AFRIKAANSE POËSIEVELD	90
4.5.1	Inleiding	90
4.5.2	Belangrike publikasies en tendense	90
4.5.3	Die nuwe stemme	93
4.5.4	Die toekoms van die Afrikaanse poësie	97
4.6	DIE UITWERKING VAN VERMINDERDE PUBLIKASIEMOONTLIKHEDE OP GEMARGINALISEERDE DIGTERS	100
4.7	SLOTSOM	103

Hoofstuk 5: 'N RESEPSIE-ONDERSOEK NA DIE SES DEBUUTDIGBUNDELS VAN 1999-2000

5.1	INLEIDING	104
5.2	DIE LITERÊRE KRITIEK	105
5.2.1	Inleiding	105
5.2.2	Die herkoms van die woorde <i>resensie</i> en <i>kritiek</i>	106
5.2.3	Verskillende vorme van die literêre kritiek	106
5.2.4	Verskillende funksies van die literêre kritiek.....	108
5.2.5	Slotson	109
5.3	STRATEGIEË VIR DIE SKRYF VAN RESENSIES	109
5.4	DIE TAAK VAN DIE RESENT	117
5.4.1	Inleiding	117
5.4.2	Die taak van die resensent	119
5.5	RESEPSIE-ONDERSOEK	124
5.5.1	Inleiding	124
5.5.2	Kritici se siening van die uitgewerswese	127
5.5.3	Resensies en kanoniserings: 'n kwantitatiewe ondersoek	129

5.5.4	Ontleding van hoofopskrifte	140
5.5.5	Resepsie-studie: 'n kwalitatiewe ondersoek	142
5.5.5.1	<i>Verskillende vensters – Wilna Meyer</i>	142
5.5.5.2	<i>Transverse – Elza Lorenz</i>	144
5.5.5.3	<i>Spoorsny – René Bohnen</i>	145
5.5.5.4	<i>Vuurtong – Cas Vos</i>	149
5.5.5.5	<i>Dimensie – Christine Barkhuizen le Roux</i>	153
5.5.5.6	<i>Dansmusieke – Zandra Bezuidenhout</i>	159
5.6	SLOTSOM	172

Hoofstuk 6: SLOT

6.1	INLEIDING	174
6.2	BEVINDINGE	174
6.3	VERDERE ONDERSOEK	176
6.4	SLOTSOM	177

BRONNELYS	178
------------------------	------------

ADDENDUM A: AFRIKAANSE POËSIE	190
--	------------

ADDENDUM B: MEDIATEKSTE	199
--------------------------------------	------------

Hoofstuk 1

ORIËTERING

1.1 INLEIDING

Die toekenning van die Ingrid Jonker-prys in die jaar 2000 aan Zandra Bezuidenhout vir haar bundel *Dansmusieke* het heelwat kritiek uitgelok. Die kritiek was veral gemik teen die bundel se "gehalte". Sekere kritici was van mening dat die prys nie meer dieselfde status as vroeër het nie, en het dit toegeskryf aan die klein getal debutante en die stand van sake in die uitgewersbedryf. Ook wat betref die versamelbundel *Nuwe stemme 2* in 2001 het vroeër oor uitgewers se benadering tot debutante en tot die poësiegenre ontstaan. Skrywers en uitgewers is teen die millenniumwending in konflik met mekaar en die nuwe generasie skrywers word deur verskillende rolspelers in die literêre sisteem as gemaksugtig gesien. Op die webwerf *LitNet* vind in 2001 hewige woordewisselings tussen skrywers en uitgewers plaas, asook tussen "gevestigde" skrywers en die nuwe geslag. Teenoor hierdie bekommering oor poësie-debute is daar egter 'n oplewing in die gewildheid van voorleesgeleenthede, poësie-aande en bekgevegte. Die toename in selfpublikasies en publikasies deur nie-hoofstroomuitgewers¹ is 'n ander tendens in die letterkunde teen die einde van die twintigste eeu.

Hierdie studie het ten doel om die Afrikaanse poësie-sisteem teen die millenniumwending te beskryf en na sommige van die aspekte te kyk wat hierbo genoem is. As teoretiese begronding word gebruik gemaak van die polisisteemteorie, soos nagevors deur Itamar Even-Zohar; navorsing deur Pierre Bourdieu en Siegfried Schmidt word ook betrek. Hierdeur kan die poësie binne 'n ruimer konteks gesien word – as 'n sisteem binne en tussen ander sisteme. Met ander woorde: die poësie kan in wisselwerking met ander sisteme beskou word – nie net literêre sisteme nie, maar ook byvoorbeeld die ekonomiese, politieke en sosiale sisteme. Hierdie wisselwerking tussen die verskillende (sub-)sisteme beklemtoon die dinamiese interaksie in die polisisteem.

Deur die letterkunde as 'n dinamiese sisteem te sien, volg navorsers 'n kommunikatiewe model. Daarom word Even-Zohar (1990b:31) se aanpassing van die Praagse Strukturalis Roman Jakobson se kommunikasiemodel (Jakobson 1988:35) as basis geneem in hierdie studie. In sy eenvoudigste vorm is Jakobson se model van toepassing op 'n enkele uiting, terwyl Even-Zohar 'n meer uitgebreide model voorstel waarvan die dele mekaar dinamies en

¹ Met niehoofstroomuitgewers word bedoel uitgewers buite die NB-groep. Om stilistiese redes word die term *randuitgewers* ook ter afwisseling gebruik.

hiërargies beïnvloed. Hierdie model van Jakobson stel die onderzoeker in staat om weg te beweeg van 'n streng teksgerigte benadering en die teks in verhouding tot die skrywer, die leser en die sosiale konteks te plaas.

Navorsers oor die polisisteesisteemteorie is in die besonder skatpligting aan die idees van die Russiese Formalis Jurij Tynjanov. Die Formaliste het aanvanklik groot klem gelê op die literariteit van die literêre teks en op die kunstgrepe wat in die individuele teks werksaam is, net soos wat die Amerikaanse New Critics 'n outonomistiese, tekssentriese benadering gevolg het (hoewel dié twee groepe onafhanklik van mekaar gewerk het). Tynjanov was egter van mening dat die literatuur nie in terme van essensies bestudeer moes word nie, maar eerder in terme van verhoudinge binne die kunswerk self, binne 'n genre of binne 'n literêre sisteem. Hierdie opvattinge veronderstel 'n historiserende stellingname, sê Van Gorp *et al.* (1998:344) tereg. Deurdat literêre kunstgrepe geyk raak en hul glans verloor, word hulle deur ander tegnieke vervang. Hierdie vroeë teorie van die literatuurgeskiedenis as 'n opeenvolging van procédés, dit wil sê as 'n evolusieproses, is deur Tynjanov uitgebrei en verfyn en sou later groot invloed uitoefen op die moderne literatuurteorie, spesifiek die polisisteesisteemteorie.

Deur die bestudering van die norme en modelle waarvolgens byvoorbeeld skrywers, tekste en lesers funksioneer, kan die verhouding tussen die verskillende elemente en rolspelers binne 'n bepaalde literêre (poli-)sisteem nagegaan word en kan daar vasgestel word watter norme en modelle dominant is. Die polisisteesisteemteorie voer die beginsel van die historiese resepsie tot 'n uiterste, betoog Van Gorp *et al.* (1998:344): alle literatuur, alle literatuuropvattinge en alle literêre praktyke is histories bepaald, of hulle nou tot die dominante of die ondergeskikte sisteem behoort. Die begrip *sisteem* is 'n oop en historiese konsep. Dit vestig die aandag op die beginsel van die geordendheid van die literatuuropvattinge binne 'n bepaalde geheel, sodat sisteme en subsisteme onderskei kan word.

Die kommunikatiewe benadering van die polisisteesisteemteorie noodsaak sowel 'n diachroniese as 'n sinchroniese studie. Waar diachronie betrekking het op 'n rekonstruksie van die literatuur in 'n tydsverloop, met ander woorde 'n studie van die chronologiese opeenvolging van literêre gebeure en verskynsels, dui sinchronie op dit wat in tyd saamval, met ander woorde 'n studie van die voorkoms en funksionering van literêre gebeure en verskynsels op 'n gegewe tydstip. Dit beteken volgens De Wet (1994:2) dat 'n simulasie-geskiedskrywing plaasvind: 'n versmelting van diachronie, dit wil sê die ontwikkelinge binne 'n literêre sisteem, en sinchronie, die interrelasies van die verskillende sisteme in 'n bepaalde tydvak. Die literêre

werk kan gevolglik beskryf word deur dit wat vooraf gebeur het, dit wat saam daarmee ontstaan het en dit wat daarop gevolg het of gaan volg.

Indien 'n ondersoek binne die sisteembenadering plaasvind, kan die konsepte van kanon en kanonisiteit nie geïgnoreer word nie. Binne die literêre sisteem gaan dit om 'n hiërargiese magspel aangesien "alle entiteite in die literêre sisteem nie gelyk en gelykwaardig is nie" (De Wet 1994:22). In die sistemiese benadering word daar gevolglik gekyk na gekanoniseerde en niegekanoniseerde strata, asook na die sentrum en die periferie en na die stryd wat in en tussen sisteme aan die gang is.

In die literêre sisteem is die *institusie* 'n belangrike rolspeler. Volgens Even-Zohar (1997:31) is die institusie die totaal van faktore wat betrokke is by die beheer van die kultuur. Dit sluit in uitgewers, regeringsamptenare en opvoedkundige instellings. Omdat die uitgewersbedryf 'n groot rol in die publikasie al dan nie van digbundels speel, is dit noodsaaklik dat hieraan aandag bestee word. Teen die millenniumwending beleef die uitgewersbedryf in Suid-Afrika 'n krisis: daar is 'n daling in staatsbesteding aan die voorskryfmark, in geïnternaliseerde aankope en in bestellings van groot boekhandelaars (Anoniem 2001b). Die ineenstorting van die voorskryfmark, die invoer van 'n nuwe onderwyskurrikulum en die invloed van die elektroniese media kan nie onderskat word nie. 'n Verder invloedryke rolspeler in die literêre sisteem is die resensent. Binne 'n polisistemiese benaderingswyse kan die rol van resensente nie geïgnoreer word nie, veral in die proses van kanonvorming (Janssen 1994:10). In my ondersoek word aan hierdie sake aandag gegee.

Om die polisisteemteorie te gebruik in 'n kulturele tydvak wat algemeen bekend staan as die postmoderniteit², verg kommentaar. Die postmodernisme ken immers aan geen sisteem die beherende posisie toe nie, anders as wat die geval is in die polisisteemteorie. Onsekerheid, vertwyfeling en selfs angste oor die verdwyning van ou sekerhede en die gebrek aan 'n enkele finale, afsluitende betekenis is kenmerke van die postmodernisme. Ook word die bestaande kanons en hiërargieë bevraagteken en bekritiseer. Die grense tussen hoë en lae letterkunde word geproblematiseer, oorskry of uitgewis. Om dus die polisisteemteorie te benut, sal daar rekening gehou moet word met dié resente teoretisering oor die postmodernisme as fenomeen en oor die postmodernistiese era. Daarom word daar van tyd tot tyd in hierdie tesis na postmodernistiese uitgangspunte verwys – die teoretisering hieroor is immers deel van die Afrikaanse literêre sisteem.

² Anders as Van der Merwe en Viljoen (1998), skryf ek om semantiese en stilistiese redes die woorde *postmodernisme* en *postmodernisties* met 'n kleinletter. Ek gaan akkoord met Foster (2000:1) se motivering vir die gebruik van die kleinletter, naamlik om nie die woord te verhef tot selfgenoegsame eienaamstatus nie.

Die motivering vir die navorsing van hierdie studie moet teen bogaande agtergrond gesien word. Die ondersoek na die marginalisering van die poësie teen die millenniumwending word gedoen deur gebruik te maak van 'n sisteemgerigte benadering. Die ondersoekveld word beperk tot die letterkunde as sisteem in wisselwerking met ander sisteme, soos die politiek, die ekonomie, die maatskaplike. Die fokus word nog verder verskerp tot 'n (sub-)sisteem van hierdie sisteem, naamlik die Afrikaanse poësie. Hierdie subsisteem word verder afgebaken tot die debuutbundels wat teen die millenniumwending verskyn het, met 'n spesifieke fokus op die resepsies van die ses debuutbundels van 1999–2000.

1.2 PROBLEEMSTELLING

Teen die millenniumwending word voornemende debuutdigters met 'n probleem gekonfronteer: verminderde publikasiemoontlikhede. Die marginalisering van die poësie as genre vererger die probleem. Hoofstroomuitgewers dink twee keer daaroor voordat hulle 'n digbundel uitgee, veral 'n debuutbundel. Terwyl poësie in die orale vorm daarvan uiters gewild is in die breër gemeenskap, is daar nie publikasiemoontlikhede vir debuutdigters by hoofstroomuitgewers nie. Hierdie stand van sake gaan myns insiens veral opkomende bruin/swart digters nadelig tref. Waar hulle eers as gevolg van die apartheidstelsel kultureel gemarginaliseer is, gaan hulle nou as gevolg van ekonomiese toestande verder gemarginaliseer word.

Die vrae wat in hierdie studie ondersoek word, is die volgende:

- ♦ Wat het aanleiding gegee tot die probleemsituasie waarin die Afrikaanse poësisisteem sig teen die millenniumwending bevind het?
- ♦ Watter gevolge het dit vir digters, met name debutante, in die praktyk ingehou en hoe het hulle daarop gereageer?
- ♦ Wat was die resepsie van die digdebut van die jare 1999–2000?

.Die volgende aspekte lê ten grondslag aan my navorsing:

- ♦ Die Afrikaanse poësisisteem is in subsisteme gestratifiseer.
- ♦ Die literêre sisteem en ander sisteme, soos die ekonomiese, politieke en sosiale sisteme, tree in interaksie met mekaar.
- ♦ Uitgewers en resensente speel belangrike rolle in die Afrikaanse poësisisteem, veral in die kanoniseringsproses.
- ♦ Daar is 'n vraag na nuwe stemme in die Afrikaanse poësisisteem.

1.3 DOELSTELLINGS

Die doel met hierdie studie is om die debuutbundels teen die millenniumwending met behulp van 'n polistemiese benadering te bestudeer. Die studie val in twee dele uiteen: 'n teoretiese uitgangspunt met 'n praktiese toepassing daarvan. Die teoretisering vind plaas oor die polistemiese teorie, asook kanoniserings en resensering, terwyl die praktiese toepassing daarvan op die Afrikaanse literêre sisteem en deur middel van 'n resepsiestudie toegepas word. Met hierdie navorsing wil ek dus 'n historiese oorsig bied van die Afrikaanse poëtiese sisteem teen die millenniumwending en die vernaamste tendense uitwys. Dit gaan egter nie net om 'n sisteembeskrywing van 'n "afgehandelde" stuk geskiedenis nie. My studie sou ook van nut kon wees vir aspirant-digters uit die breë Afrikaanse gemeenskap, en spesifiek die historiese benadeelde gemeenskap. Tendense in die boekebedryf gaan uitgewys word en toekomstighede vir debuutdigters gaan geskets word – veral in die lig daarvan dat die debutante van die onderhawige tydperk oorwegend wit is. Die uitwerking van die verminderde publikasiegeleenthede op gemarginaliseerde digters gaan in die besonder aandag kry.

1.4 AFBAKENING

Die literêre sisteem is die basiese fokuspunt van die studie. Die dinamiese aard van oop sisteme beteken dat die veranderinge wat die literêre sisteem ondergaan, ondersoek kan word. Alhoewel die literêre sisteem 'n oop sisteem met sy eie dinamika is, moet die sisteemgrense tog ter wille van wetenskaplike oorwegings aangedui word. Die gevolg van 'n sistemiese werkswyse is dat die sisteem wat aan bod kom, netjies afgebaken kan word – in hierdie geval gaan dit oor die digdebutante teen die millenniumwending, spesifiek die ses bundels wat in 2001 in aanmerking gekom het vir die Ingrid Jonker-prys. Afbakening word as nuttig beskou binne 'n sisteemteoretiese benadering omdat daar op die studie-objek gekonsentreer kan word en relevante sake onder die loep geneem kan word.

Wat die metodologie betref, staan twee sake sentraal:

- ♦ Die ondersoek geskied met behulp van die teoretisering oor (poli-)sisteme, kanoniserings en resensering.
- ♦ Die ondersoek fokusseer op die interaksie tussen eensyds die publiserings- en resenseringssisteme en andersyds die poësie-debutante van 1999–2000 (almal selfpublikasies) binne die Afrikaanse poësie in die literêre (poli-)sisteem.

My studie steun op die werk en benaderingswyses van die volgende internasionale navorsers oor die polisisteem:

- ♦ Itamar Even-Zohar se benadering berus op die navorsing van die Russiese Formaliste en die Praagse Strukturaliste. Van sy artikels is in 1990 opgeneem in *Poetics Today*; 'n hersiene artikel verskyn in 1997 in die *Canadian Review of Comparative Literature*.
- ♦ Pierre Bourdieu, Jacques Dubois en Claude Lafarge (soos bespreek in onder meer Van Gorp *et al.*) volg 'n kontemporêre sosiologiese benadering wat die literêre lewe as 'n gedeeltelik outonome instelling bestudeer.
- ♦ Siegfried J. Schmidt volg 'n empiriese literatuurwetenskaplike benadering, soos afgelei kan word uit sy 1997-artikel in die *Canadian Review of Comparative Literature*.
- ♦ Frans Ruiter gebruik die sisteembenadering in sy D.Litt.-proefskrif *De recepsie van het Amerikaanse postmodernisme in Duitsland en Nederland* in 1991.

Insigte verkry uit die artikels van Douwe Fokkema, Matthias Prangel, Kees van Rees en Joris Vlasselaers in die *Canadian Review of Comparative Literature* het ook in my navorsing beslag gekry.

Die tesis gee voorts erkenning aan ander plaaslike studies waarin die polisisteemteorie gebruik is om fasette van die Afrikaanse letterkunde te ondersoek:

- ♦ Hein Viljoen se D. Litt.-navorsing in 1985 oor *Die Suid-Afrikaanse romansisteem anno 1981. 'n Vergelykende studie*.
- ♦ Francis Galloway se D.Litt.-navorsing in 1987 oor *Breyten Breytenbach as openbare figuur*.
- ♦ Linda Snyman se D.Litt.-proefskrif in 1992 oor *Die poësie van Dertig. 'n Polisisteembenadering*.
- ♦ Karen de Wet se D.Litt.-proefskrif in 1994 oor *Eiendoms onbeperk. Die onvoltooide groot gesprek met D.J. Opperman in die Afrikaanse poësie*.
- ♦ Amanda Lourens se D.Litt.-navorsing in 1997 oor *Polemiek en kanon. Kanoniserings van die vroulike outeur in die Afrikaanse prosa van die dertiger- tot die negentigerjare*.
- ♦ Betsie van der Westhuizen se artikel in *Stilet* in 1999 oor "'n Polisistemiese benadering tot die bevordering van kleuter-, kinder- en jeugliteratuur".
- ♦ Anthea van Jaarsveld se artikel in *Stilet* in 1999 oor "Kruiskulturele verwysings in die letterkunde. 'n Politieke magsrol".

1.5 WERKSWYSE EN HOOFSTUKINDELING

Ten einde die Afrikaanse digbundels van die jare rondom die millenniumwending met behulp van 'n polissistemiese benadering te bestudeer, word die Afrikaanse sowel as ander literêre en nieliterêre sisteme bekyk.

Daar is besluit om eerder eksemplaries te werk te gaan as om net 'n historiese oorsig van die Afrikaanse literêre toneel in die onderhawige tydperk te gee. Primêre ondersoekmateriaal sluit onder meer die volgende in: digbundels; resensies; artikels en briewe in die pers; dokumente op die internet, spesifiek die webwerf *LitNet*; onderhoude met belanghebbendes; vraelyste; biblioteekdata; INEG³-materiaal; en NALN⁴-gegewens.

Hierdie studie wil probeer om die probleme en tendense rondom die eietydse literatuurgeskiedskrywing te ondersoek. Die eerste metode wat gevolg word in my ondersoek is dié van 'n *sisteembeskrywing*. Ek beskou die Afrikaanse literatuur as 'n sisteem wat 'n onderdeel vorm van 'n groot en komplekse kommunikasiesisteem. In my studie word daar gefokus op die verhoudinge binne die sisteem, eerder as op die essensies van die sisteem. Even-Zohar se polissisteemteorie (1990a en 1997) word in die besonder benut as basis vir my teoretiese navorsing oor die sisteem. 'n Tweede ondersoekmetode wat gebruik word, is dié van 'n *empiriese ondersoek*. Hierdie metode is toegepas by die bestudering van die verskillende mediatekste⁵ wat oor die ses debuutbundels van 1999–2000 verskyn het. Kwantitatiewe en kwalitatiewe ondersoeke is geloods deur onder meer gebruik te maak van vraelyste en onderhoude met van die belangrikste rolspelers in die literêre veld. Eenvoudige statistiese verwerkings is onderneem op grond van data wat uit die resepsieverslae (mediatekste) verkry is. Laastens is historiografiese tegnieke benut om die geskiedenis en ontwikkeling van die Afrikaanse poëtiesisteem teen die millenniumwending te bestudeer en te beskryf. Ondersoek is ingestel na die faktore wat die Afrikaanse poëtiesisteem beïnvloed en die vernaamste tendense wat daarin voorkom.

Ten einde die studie te situeer binne die polissisteemteorie, word in hoofstuk 2 'n teoretiese en historiese oorsig oor dié teorie gegee. 'n Skema van hoe die literêre sisteem daar uitsien, word verskaf en terme soos *produsent*, *institusie*, *mark*, *gebruiker*, *produk* en *repertorium* word beskryf. Die Russiese Formaliste se navorsing as beginpunt van die moderne literêre

³ INEG – Afkorting vir die Instituut van Eietydse Geskiedenis aan die Universiteit van die Vrystaat.

⁴ NALN – Afkorting vir die Nasionale Afrikaanse Letterkundige Museum en Navorsingsentrum.

⁵ Die oorkoepelende term *mediateks* word gebruik vir die verskillende soorte genres van die tekste wat benut is: naas resensies ook artikels, rubrieke, berigte, briewe, commendatio's, artikel-onderhoude en vraag-en-antwoorde-onderhoude. Ander sambreelterme wat ter wille van stilistiese afwisseling gebruik gaan word, is *resepsiedokumente* of *resepsieverslae*.

teorie (Van Gorp *et al.* 1998:170 en Van der Merwe en Viljoen 1998:97), word ook in hoofstuk 2 bespreek.

Voortvloeiend uit die polisisteesisteemteorie, word in hoofstuk 3 gefokus op die proses of prosesse van kanoniserings in die letterkunde. 'n Teoretiese oorsig oor kanoniserings word gegee.

Ná hierdie terreinverkenning, word die Afrikaanse literêre veld uiteengesit in hoofstuk 4. Daar word gekyk na die poësie as gemarginaliseerde genre en veral na die rol van uitgewers in dié verband. Die uitwerking van aspekte op gemarginaliseerde digters word ten slotte bespreek. 'n Oorsig oor die Ingrid Jonker-prys kom ook in hoofstuk 4 aan bod. Die motivering vir hierdie oorsig is daarin geleë dat die studie handel oor debuutbundels en dat die Ingrid Jonker-prys vir poësie die enigste literêre prys is wat aan 'n poësie-debuut of 'n vroeë werk toegeken word, naas die Eugène Marais-prys en die RAU-Mardene Marais-prys vir debuutwerke in enige genre.

So 'n studie van die ontvangs van 'n digbundel kan 'n bydrae lewer tot die literatuurgeskiedskrywing. Kwantitatiewe en kwalitatiewe ondersoeke word geloods ten einde die kanoniseringspotensiaal van 'n digdebuut vas te stel. So byvoorbeeld kan die getal resensies en hul lengte as kwantitatiewe aanduiders optree, terwyl die oordele, argumente en stawingsmiddele van 'n resensient as kwalitatiewe aanduiders kan optree. Omdat hierdie resepsiestudie 'n empiriese ondersoek behels en meewerk tot die beskrywing van die Afrikaanse poëtiesisteesisteem teen die milleniumwending, weerhou ek my van uitsprake oor die meriete van die resensies-as-resensies – ek *bespreek* dus die resensies, maar *beoordeel* hulle nie volgens generiese (resensiekundige) maatstawwe nie.

Hierdie empiriese ondersoek stel my in staat om bepaalde afleidings te maak oor die kanoniseringsmoontlikhede van die debutante en hul bundels, om bepaalde tendense in die poëtiesisteesisteem vas te stel, om die samehang van interverhoudinge in die literêre polisisteesisteem te karteer en om die wisselwerking tussen die literêre en ander (poli-)sisteme na te gaan.

In die slothoofstuk word 'n samevatting gegee van die bevindings waartoe deur middel van hierdie studie gekom is. Terreine van verdere verkenning word uitgewys. Tendense wat moontlik in die toekoms kan voorkom, word aangedui.

Omdat die ses digdebutante wat in die tydperk 1999–2000 verskyn het, deur heelwat kritici beskou word as minder belangrik, minder waardevol of minder formidabel, sou tereg gevra kon word of dié bundels 'n wetenskaplike ondersoek regverdig. Die polisisteesisteemteorie stel egter die ondersoeker in staat om die dinamiese intra- en interverwantskappe van sisteme te

beskryf; die wisselwerking tussen hulle te bestudeer; en die magsrelasies na te gaan. Daar is in polisistemiese ondersoeke juis groot belangstelling in die perifere en die interaksie tussen periferie en sentrum. Die literêre teks word nie meer as 'n outonome kunswerk beskou nie, maar as 'n produk wat deel uitmaak van 'n sisteem of sisteme. Verskillende fasette van 'n sisteem kan dus bestudeer word: gekanoniseerde én gemarginaliseerde werke; hoogkultuurvorme én laagkultuurvorme; hooggeagte én laaggeagte tekste. Omdat ek in hierdie studie historiografies en beskrywend te werk gaan, weerhou ek my van die uitspraak van waarde-oordele oor die gehalte al dan nie van die betrokke digdebute.

Binne die problematiek van akademiese skrywing word die vraag dikwels gevra hoe die proefskrifskrywer na homself of haarself⁶ moet verwys. Moet dit ontwykend, formeel, wetenskaplik en afstandelik wees? Moet dit in die derdepersoonsvorm wees, of kan dit selfverwysend en eerste persoonsverwysend wees? Dit wil voorkom asof navorsers toenemend na hulself begin verwys en asof daar 'n wegbeweeg van die gedistansieerde derdepersoonsvorm na 'n eerste persoonsvorm plaasvind. In hierdie ondersoek word die problematiek van selfverwysing nie geïgnoreer nie en word die ek-verwysing wel gebruik, eerder as die strak toon van 'n afstandelike skrywer. Ten einde 'n oorversadiging van ek-verwysings te vermy, word daar om stilistiese redes egter soms wel afgewyk van hierdie skryfwyse.

⁶ Die manlike voornaamwoordvorm word dikwels in literêre en ander besprekings gebruik. In my studie sal beide die manlike en vroulike voornaamwoord gebruik word.

Hoofstuk 2

DIE POLISISTEEMTEORIE

I would therefore like to contend that Polysystem Theory has made it almost unavoidable, already close to its embryonic inception in the nineteen twenties, to develop conceptual tools for a large complex of phenomena.

— Itamar Even-Zohar

2.1 INLEIDING

'n Moontlike benadering waarbinne die literatuur bespreek kan word, is die polisisteemteorie. Deur middel van hierdie literêre benadering kan die literatuur op teoretiese, empiriese en historiese vlak bestudeer word.

In hierdie hoofstuk word 'n teoretiese en historiese oorsig van die polisisteemteorie gegee. Teoretiese gegewens ten opsigte van die aard, die struktuur en die toepassingsmoontlikhede van die polisisteemteorie word verskaf. Wat die historiese ontwikkeling van hierdie teorie betref, word daar na die Russiese Formaliste verwys. Die vernaamste literatuurondersoekers wat van die polisisteemteorie gebruik maak, word voorts betrek. Die inligting in dié hoofstuk kan van belang wees vir verdere navorsing binne polisistemiese verband.

Die polisisteembenadering probeer om 'n vernuwende bydrae tot die *literatuursosiologie* te lewer. Die dinamiese aard van die polisisteemteorie staan in kontras met die sinchroniese benaderingswyse soos gevind in byvoorbeeld die Resepsie-estetika, wat sig toelê op die leser se ontvangs van 'n literêre werk van en in 'n bepaalde periode (Cloete 1992:271).

Tradisioneel bestudeer die literatuursosiologie die literatuur in verhouding tot die maatskaplike werklikheid waarbinne dit funksioneer. Van der Merwe en Viljoen (1998:147) bevestig dat die benadering vanuit die opvatting spreek dat 'n literêre teks 'n sekere visie van die samelewing probeer gee. Dié visie word dan deur die teks gerekonstrueer. Hierdeur word die sosiale funksie van die literatuur in die literatuursosiologie beklemtoon. Van Luxemburg, Bal en Weststeijn (1992:97) meen dat daar drie strominge in die literatuursosiologie funksioneer. Die *empiriese literatuursosiologie* bestudeer nie die literatuur op sigself nie, maar die literêre bedryf, terwyl die *histories-materialistiese benadering* die literêre teks en strominge in hulle historiese kontekste plaas; die *ideologiekritiek* sien die literêre teks weer as uitinge van heersende ideologieë.

Cloete, Botha en Malan (1985:59) meld dat een van die hoofbenaderings van die literatuursosiologie die skrywer, die verspreidingsinstansie, die teks en die leser ondersoek. Vir my ondersoek is die studie van veral die verspreidings-, die reklamerings- en resenseringsinstansies belangrik. Dié instansies, spesifiek die uitgewers- en resenseringsbedrywe, word in my navorsing na die debuutdigbundels van die millenniumwending onder die soeklig geplaas. Hierdie instansies speel 'n belangrike rol in die literêre sisteem, aangesien die beskikbaarheid en toeganklikheid van tekste deur onder andere uitgewers en resensente bepaal word.

Volgens Viljoen (1992c:275) is nie net die skrywer, die teks en die leser belangrik in die literatuursosiologie nie, maar ook die sogenaamde "gatekeepers" soos kritici, uitgewers, verspreiders en sensors. In hoofstuk 3.6.3 word die aspek van kanoniseringsmeganismes bespreek en sal daar spesifiek gekyk word na die rol van die hekwagters. Baie rolspelers binne die literêre sisteem word sodoende betrek.

In die ondersoek na die literatuur het daar oor die jare heen verskeie fokusverskuiwings plaasgevind. Eietydse literatuurondersoekers gee aandag aan die hele literêre kommunikasiesituasie en -proses (Cloete *et al.* 1985:32). Literêre tekste word as 'n onderdeel van die globale literêre sisteem gesien. Volgens Cloete *et al.* (1985:10) word die sisteem as 'n samehangende eenheid gesien waarvan die samestelling en die komponente gedurig wissel omdat die literatuur 'n oop sisteem is.

Die konsep van die sisteem is 'n uitvloeisel van verskeie holistiese benaderings waarvan die Gestaltpsigologie seker die vernaamste is: verskynsels word nie in isolasie bestudeer nie, maar as behorende tot 'n groter geheel (Viljoen 1992d:495). By die bestudering van sisteme gaan dit dus nie om die onderskeiding van onderdele nie, maar om die ondersoeking van die rangskikking daarvan. Die dele word sodoende nie in isolasie beskou nie, maar as behorende tot die groter geheel – die polisisteem. 'n Enkele literêre werk kan dus ook as 'n sisteem beskou word omdat al die onderdele daarvan bydra tot die geheel (Viljoen 1992d:495). Die literatuur in die breë is, volgens Van Gorp *et al.* (1998:425), 'n komplekse maatskaplike en kulturele sisteem, met ander woorde 'n ingewikkelde geheel van sisteme wat mekaar beïnvloed en voortdurend in nuwe verhoudings met mekaar staan. Van Luxemburg *et al.* (1992:268) beklemtoon dat die elemente binne die sisteem verskillende funksies verrig.

Die konsep van die *literêre sisteem* word deur verskeie literatuurondersoekers benut. Dié eietydse sistemiese benadering het volgens Douwe Fokkema (1997:177) drie hoofvariante: die formalistiese en strukturalistiese tradisie soos verteenwoordig deur Itamar Even-Zohar,

die sosiologiese benadering van Pierre Bourdieu en die konstruktivistiese variant van Siegfried J. Schmidt.

In my studie oor debuutdigbundels wat teen die millenniumwending verskyn het, maak ek hoofsaaklik gebruik van Even-Zohar se teorie. Ter aanvulling van dié teoretisering word ook soms gebruik gemaak van die teorieë van Bourdieu en Schmidt. Vervolgens gaan ek kortliks stilstaan by laasgenoemdes se benaderingswyses om sodoende 'n oorsig van die verskillende sisteemteorieë te verskaf.

Volgens Van Gorp *et al.* (1998:425) is Bourdieu se teorie van belang vir die vergelykende literatuurstudie, die vertaalstudie en die analise van intermediale kontakte (kontakte tussen literatuur en film of die beeldende kunste). Bourdieu se uitgangspunt is dat die maatskappy (wat die literatuur insluit) as 'n veld gesien moet word; as 'n sosiaal gekonstrueerde ruimte waarin uiteenlopende akteurs (outeurs, uitgewers, tydskrifte, kritici) individueel sowel as gesamentlik, probeer om iets waardevols te produseer (Van Gorp *et al.* 1998:461). Die afbakening en begrening van die veld word intern deur die veld self bepaal. Binne die empiriese navorsing word, aldus Van Gorp *et al.* (1998:461), ondersoek ingestel na waar die veldeffekte die sterkste is (die sentrum) en waar hulle die swakste is (die grens). Bourdieu onderskei ook tussen 'n veld van grootskaalse kulturele produksie wat gerig is op kapitaal en verkope en 'n veld van beperkte produksie wat gerig is op die bereiking van kulturele kapitaal binne 'n beperkte groep, naamlik medeprodusente. Hierdie laasgenoemde groep ontwikkel geleidelik selfstandig van politieke en godsdienstige beheer. Volgens Viljoen (1992c:279) ontstaan 'n klas professionele skrywers en intellektuele wat hul eie norme vir die evaluering van hulle eie werke neerlê. Bourdieu stel volgens Van Rees en Dorleijn (1993:13) die literêre veld voor as 'n gedurig veranderende geheel van magsverhoudinge tussen die verskillende literêre institusies, wat betrokke is by die produksie, verspreiding en verbruik van tekste wat as literêr waardevol beskou word. Bourdieu se veldteorie is deur Susanne Janssen (1994:14-16) gebruik in haar studie na die omgang van die literêre kritiek in Nederlandse dag- en weekblaaie met die aanbod van poësie en verhalende prosa. Sy het 'n empiriese ondersoek gedoen na die nuwe titels wat na 1965 verskyn het en bespreek verder die outeur se rol in die literêre wêreld. Janssen (1994:14-19) gebruik Bourdieu se veldteorie omdat hy teen die tradisionele opvatting van kuns as 'n outonome verskynsel gekant was. Hy sien die skrywer nie as 'n outonome skepper nie; die kritikus is nie 'n deskundige nie en die kuns-liefhebber het nie 'n aangebore gevoel vir kuns nie (Janssen 1994:14). Dit is veral Bourdieu se konsep van kulturele institusies as skeppers van artistieke of simboliese waarde wat volgens Janssen (1994:15) baanbrekend is. Ander literatuurondersoekers, soos Fokkema (1997:178), lewer kritiek op Bourdieu se teorie, onder meer op grond daarvan dat Bourdieu

(én Even-Zohar) deur die sosio-ekonomiese metafoor van die (literêre) mark beïnvloed word. Fokkema kritiseer verder Bourdieu se idee dat die homologie ('n identiteit met terugkerende waarde) tussen die literêre sisteem en die sosiale sisteem 'n kenmerkende eienskap van die literêre sisteem is. Hy bevraagteken onder meer die nosie dat literêre gedrag óf identies aan, óf omkerend van sosio-ekonomiese gedrag moet wees. Vanuit 'n epistemologiese basis is die konsep van homologie én identiteit van strukture uiters moeilik om te hanteer (Fokkema 1997:178). Janssen (1994:16-17) noem ook aspekte van die kritiek wat teen Bourdieu se beskouings uitgespreek is, onder meer dat van sy definisies duideliker omlin moet word en dat daar tekortkominge in sy empiriese basis is. Van Rees en Dorleijn (1993:13) kritiseer Bourdieu se "spaarzaam gebruik" van die idee van die institusie. Hulle voel dat hy Webers se veld-metafoor geëksploiteer het en dat van die sleutelbegrippe in Bourdieu se werk "slechts metaforisch status" het (Van Rees en Dorleijn 1993:13).

Ook Schmidt (1997:119) meen dat die literêre tekste nie in isolasie van hulle kontekste bestudeer kan word nie en dat die letterkunde voortspruit uit komplekse sosio-kulturele prosesse soos kanonisering, sosiologisering en ideologiese oriëntasie. Hy verbind dus die literatuur as sisteem met spesifieke handeling en funksies. Die polisisteem word deur Schmidt (1997:123) omskryf as "[h]eterogenetic systems [...] constituted by the coupling of relative autonomous and non-autonomous heterogenetic subsystems". Hierdie polisisteem funksioneer die beste in 'n akkommoderende omgewing wat geen beperkende sisteem bevat nie. Vir Schmidt is die studieobjek die geheel van aktiwiteite wat deur literatuur-wetenskaplikes as literêr beskou word (vgl. Cloete *et al.* 1985:61). Dit sluit dus die sosiale prosesse in wat binne die literatuursisteem plaasvind, naamlik die produksie, die bemiddeling, die resepsie en die verwerking van die literatuur. Schmidt (1997:124) se benadering blyk 'n empiriese literatuursosiologiese benadering te wees. Hy stel vyf interverwantelike strukturele dimensies vir die sosiale sisteem van die literatuur voor: aktors en hulle kognitiewe domeine; kommunikasie; sosiale strukture en instansies (insluitend die mediasisteme); media-aanbiedinge (literêre tekste en ander literêre fenomene in die wydste sin); en die simboliese rangorde van kulturele kennis. Die verskynsels van hierdie dimensies kan as subsisteme gesien word wat nie noodwendig binne die sisteem ingeperk word nie, maar wat wel 'n bydrae tot die verskyning, werking en reproduksie van die sisteem moet lewer. Dié benadering van Schmidt herinner aan die omskrywing van Luhmann (vgl. Fokkema 1997:180), 'n voorstander van die sosiologiese sisteemteorie, naamlik dat die sisteme binne die polisisteem 'n netwerk van interne verhoudinge tussen hulle elemente bevat. Luhmann meen verder dat die sisteme van hulle omgewing onderskei kan word en dat hulle spesifieke, kenmerkende funksies het, wat verskil van dié van ander sisteme. Vlasselaers (1997:137) verskil van Schmidt se benadering om tekste in konteks te sien en bepleit 'n vergelykende

metode om die dinamiese intra- en intersistemiese interaksie te ontleed. Hy sien dié metode as 'n bruikbare instrument om die diskoersmigrasie wat in die kulturele sisteem plaasvind, aan te dui. Hy bepleit 'n sosio-semiotiese analise en verwys na Parret se vyf tipes kontekste wat dien as middel van dekodering: die *kotekstuele*, die *eksistensiële*, die *situasionele*, die *aksionale* en die *psigologiese* kontekste. Veral die eerste drie kontekste is volgens Vlasselaers (1997:138) belangrik vir die sosio-semiotiese analise, aangesien die *kotekstuele* konteks verwys na die koherensie en kohesie van 'n teks as 'n makrogrammatikale sisteem, die *eksistensiële* konteks verwys na die gebruik van verwysings na die reële wêreld om sosiale kennis te genereer, terwyl die *situasionele* konteks die geïnstitusionele wêreld reflekteer. Hierteenoor ondersteun Fokkema (1997:178) in beginsel Schmidt se idee van kognitiewe konstruktivisme. Vir Fokkema is daar 'n neiging tot universaliteit in Schmidt se denke en om hierdie universele perspektief te handhaaf, veronderstel Schmidt paradoksaal dat alle waarnemings relatief is. Schmidt stel die wêreld voor as 'n skepping van die mens. Hierdie skepping word beperk volgens dit wat die mens kan sien en is moontlik binne die mens se beperkte biologiese sisteem.

Prangel (1997:153) lewer kommentaar op die kritiek wat op die sisteemteorie in die breë uitgesprek word en fokus op drie aspekte: dit bied nie antwoorde op die konkrete probleme van die pragmatiese lewe nie; dit verwaarloos die leser, ontvangs en tradisie; en daar is teenkanting teen die herbekendstelling van die literêre kritiek as 'n elitistiese interpretatiewe institusie. Dié kritiek van Prangel gaan later in die hoofstuk bespreek word (sien hoofstuk 2.6).

In hierdie afdeling is 'n bondige oorsig van die sisteemteorie gegee deur te verwys na Bourdieu en Schmidt se benaderings, asook die literatuursosiologiese agtergrond. Vervolgens word 'n omskrywing van die polisisteemteorie gegee soos veral toegepas deur Even-Zohar (1990a:10), wat beklemtoon dat die sisteembenadering die studie van bekende én onbekende fenomene moontlik maak. In sy hersiene artikel omskryf Even-Zohar (1997:15) sisteem as *relasionele denke*. Hy beweer dat deur hipoteties 'n objek ('n entiteit, 'n proses en so meer) te verduidelik as 'n relasie, kan *relasionele denke* die bestaan van sekere fenomene, wat nog nooit vantevore erken is nie, moontlik maak. Relasionele denke verskaf 'n rasionaal – en selfs 'n gesofistikeerde hulpmiddel – om komplekse sisteme, soos die literatuur, die samelewing en die semiotiek, te ondersoek.

2.2 OMSKRYWING VAN DIE POLISISTEEMTEORIE

Enige semiotiese sisteem, soos taal en letterkunde, is onderafdelings van 'n groter sisteem, byvoorbeeld die kultuur. In die eietydse literatuurbeskouings word die literatuur as 'n sisteem binne 'n groter kommunikasiesisteem beskou, naamlik die *polisisteem*. Binne so 'n sisteem korreleer die literatuur met onder meer die taalkundige, die ekonomiese, die politieke, die sosiale, die religieuse en ander relevante elemente binne die betrokke sisteem. Dit beteken dus dat die literatuur beskou kan word as 'n sisteem van sisteme, met ander woorde 'n polisisteem.

Van Gorp *et al.* (1998:425) verduidelik dat die literatuur 'n polisisteem is wat sigself posisioneer ten opsigte van ander kulturele sisteme, maar terselfdertyd intern differensieer in 'n aantal kleiner komponente, terwyl Cloete *et al.* (1985:62) die literatuur as 'n georganiseerde sisteem van verhoudinge, eerder as 'n versameling tekste benader.

Die literêre sisteem binne die polisisteem word deur Even-Zohar (1990b:28) soos volg geformuleer:

The network of relations that is hypothesized to obtain between a number of activities called "literary," and consequently these activities themselves observed via that network.

óf

The complex of activities, or any section thereof, for which systemic relations can be hypothesized to support the option of considering them "literary."

Even-Zohar beklemtoon dus dat 'n polisisteem 'n meervoudige sisteem is, 'n sisteem bestaande uit 'n verskeidenheid sisteme wat mekaar oorvleuel, maar wat tog elkeen onafhanklik funksioneer.

Die polisisteemteorie is volgens Even-Zohar (1997:17) 'n voorstelling van die *dinamiese funksionalisme*. Hierdeur beklemtoon hy dat dit om 'n oop, dinamiese en heterogene sisteem gaan en dat die polisisteem nie staties kan wees nie. 'n Oop sisteem is aldus Viljoen (1992d:496) 'n sisteem wat in interaksie met sy omgewing staan, terwyl 'n geslote sisteem nie interaksie met sy omgewing het nie. Viljoen (1992d:496) omskryf die omgewing as alles buite die sisteem self. Hy onderskei tussen die totale omgewing en die relevante omgewing, wat die versameling entiteite buite die sisteem is waarvan die toestand óf deur die sisteem beïnvloed word, óf wat die sisteemtoestand self beïnvloed. Dus staan die literêre sisteem in interaksie met sy omgewing, want dit bestaan nie net uit tekste nie. Buiteliterêre maatskaplike faktore kan met ander woorde die literêre sisteem beïnvloed. So byvoorbeeld het die

apartheidspolitiek van die heersende politieke party van die sewentiger- en tagtigerjare die swart en bruin skrywers genoop om versetliteratuur te skryf.

'n Oop sisteem toon volgens Snyman (1992:18) die eienskappe van negentropie, differensiasie en ekwifinaliteit, terwyl Viljoen (1992d:496) slegs negentropie en differensiasie as eienskappe van 'n oop sisteem noem. *Negentropie* is volgens Viljoen (1992d:496) die vermoë van oop sisteme om inligting uit die omgewing op te neem, te verwerk en uit te voer. Sodoende word reserwes opgebou en kan die sisteem voortbestaan. Negentropie lei weer tot *differensiasie*, wat beteken dat oop sisteme meer gedifferensieerd en kompleks raak. Snyman (1992:48) onderstreep Viljoen se omskrywings van die twee begrippe. Sy (Snyman 1992:48) beskryf *ekwifinaliteit* as die verskillende wyses waarop dieselfde finale toestand bereik kan word.

Volgens Van Gorp *et al.* (1998:425) was die polisisteemteorie se aanvanklike doel om literêre genres en tradisies waarbinne die konsep *norm* sentraal geplaas word, te ondersoek. Mettertyd het dit 'n teorie van kulturele prosesse geword. Relasionele denke het dit moontlik gemaak om kultuur as 'n omvattende sisteem te bestudeer (Even-Zohar 1997:17).

Omdat die hele kommunikasiesituasie nou deur die empiriese literatuurwetenskap ondersoek kan word, is al die literêre handelinge van die kommunikasiesituasie, soos byvoorbeeld resensies, interpretasies, boekverkope en bekronings, betrokke by die prosesse.

Binne die polisisteem het alle sisteme struktuur, wat beteken hulle het, in die woorde van Even-Zohar (1990b:27), 'n netwerk van onderlinge verhoudinge. Die rangskikking binne die sisteem word bepaal deur modelle, norme en waardes, waarvolgens 'n sekere *hiërargie* ontstaan. Omdat die verskillende sisteme in die polisisteem in kompetisie met mekaar is en nie gelyk is nie, veroorsaak dit 'n hiërargiese struktuur. Voorts is daar 'n dalende hiërargiese struktuur van sisteme en subsisteme vanaf die sentrum na die periferie. Elke sisteem se norme, modelle en strategieë kan verander word deur die sisteemprosesse waardeur die periferie na die sentrum skuif (Van der Merwe & Viljoen 1998:51). Hierdie proses van *transformasie* (Snyman 1992:38 gebruik die term *oordrag*) word deur Even-Zohar (1990a:14) omskryf as die proses waar verskynsels van die sentrum na die periferie gedwing word, terwyl omgekeerd, verskynsels die sentrum kan binnedring. As die model (*primêre transformasie*) in die sentrum is, word dit nou nagevolg; later raak dit geyk en afgesaag en word dit na die randgebied verskuif – dit word *sekondêre transformasie* genoem. Dié proses word ook gevind by die fenomeen van vervreemding, wat in die volgende onderafdeling bespreek word.

Die dinamiese inslag van die polisistiem wat veral deur Even-Zohar beklemtoon word, het sy kern in die navorsing van die Russiese Formaliste.

2.3 DIE RUSSIESE FORMALISTE

Een van die beginpunte van die moderne literêre teorie lê by die werk van die Russiese Formaliste, wat teen ongeveer 1915 in Moskou bedrywig was. Volgens Van Gorp *et al.* (1998:170) was die Formaliste gekant teen biografiese, psigologiese, lewensbeskoulike, sosiologiese en ander interpretasies van literêre werke. Van Luxemburg *et al.* (1992:47) onderstreep dieselfde gedagte dat die Formaliste se teorie 'n teenreaksie op die negentiende-eeuse positivisme was¹. Die Formaliste het geglo dat die literatuur outonoom en self-uitdrukkend is en dat dit van gewone taal verskil. Die belangrikste verteenwoordigers is Viktor Shklovsky, Jurij Tynjanov en Roman Jakobson.

Vir Venter (1992:458) lê die basis van die Russiese Formalisme in die studie van die vormprobleme van die literêre sisteem en nie meer in die inhoud van die literêre werk nie. Die Formaliste tref 'n definitiewe onderskeid tussen die *vorm* en die *inhoud* van die werk. Die Formaliste bestudeer nie die "wat" van 'n teks nie, maar die "hoe" (Tiefenbrun 1984:18). Met ander woorde, hulle beklemtoon die tegniese prosedures wat werkzaam is in die kunswerk, die sogenaamde *kunsgrepe* (Russies *priëm*). Die kunsgrepe omvorm die neutrale materiaal tot 'n literêre werk: in die prosa is die logies-kousale materiaal die *fabula*; terwyl ná die toepassing van die kunsgrepe die artistieke ordening van die gebeure die *suzjet* is. In die poësie word gebruik gemaak van kunsgrepe soos die manipulasie van die ritme en metrum en die benutting van stylfigure.

In 'n latere fase van die formalistiese beweging het die klem verskuif van die spesifieke funksie van die kunsgrepe in die literêre werk na die spesifieke funksie van kunsgrepe in die literêre sisteem (Van Luxemburg *et al.* 1992:49). Tynjanov beweer dat elke element in twee verhoudings staan: die een is die verhouding tot die ander elemente in die literêre sisteem (die *synsfunksie*) en die ander is die verhouding tot soortgelyke elemente in die literêre sisteem (die *outofunksie*). Die leksikon van 'n spesifieke teks het synsfunksionele verhoudinge met die metrum, die rym, die styl en so meer van dieselfde teks, maar ook 'n outofunksionele verhouding met die totale literêre leksikon. Tynjanov beklemtoon dus die funksies wat die verskillende elemente binne die sisteem kan verrig.

¹ Die positivisme poog om die metodes en beginsels van die natuurwetenskappe op die letterkunde toe te pas. Hulle konsentreer onder meer op oorsaak-gevolgverbande tussen byvoorbeeld die skrywer en sy of haar werk (Cloete *et al.* 1985:33).

Die belangrikste invloed van die Russiese Formaliste was die feit dat hulle besin het oor die vraag: Wat is die "**literariteit**" (Russies *literaturnost*)? Wat onderskei die literatuur van ander tekste? Roman Jakobson se bekende stelling "The subject of literary scholarship is not literature in its totality but literariness (*literaturnost*) i.e. that which makes of a given work a work of literature" (vgl. Tiefenbrun 1984:18) vat die kern van die Formaliste saam. Vir die Formaliste is die idee van *onderskeid* belangrik. 'n Kernbegrip hier is *vervreemding*, in kontras met *outomatisering*. Van der Merwe en Viljoen (1998:97) toon aan dat die essensie van die literatuur vervreemding is. Poëtiese taalgebruik deurbreek konvensies, die leser word gedeoutomatiseer en 'n gevoel van *vervreemding* (Russies *ostranenie*) ontstaan. Een van die implikasies van vervreemding is dat die literatuur die vermoë het om die werklikheid op 'n nuwe manier voor te stel. 'n Ander implikasie van vervreemding (of *defamiliarisasie*²) is dat daar 'n maatstaf is waarvan afgewyk kan word. Deur afwykende of poëtiese taalgebruik word die leser gedwing om nuut te kyk na die kunswerk – so lees die leser die teks nie meer net outomaties of geroetineerd nie. Poëtiese taalgebruik beteken dat die taal, die manier waarop iets gesê word, op die voorgrond geplaas en opvallend gemaak word. Hierdie konsep van *vooropstelling* (Engels *foregrounding*) het as doel vervreemding en 'n verrassende kyk na taal. Dit is die teenoorgestelde van outomatisasie. Vooropstelling is die vermoë van die taalteken om die *betekenaar* (*signifiant*) nuut en vars voor te stel sodat dit wat meegedeel is, die *betekende* (*signifié*), eintlik beklemtoon word (Du Plooy 1992:567).

Le Roux (1998:13) verwys verder na 'n ander soort vervreemding, naamlik die *Vervreemdingseffek* of die Brechtiaanse vervreemding. Dié tipe vervreemding is vir politieke doeleindes deur sosialistiese kunstenaars van die Weimar-Republiek (waaronder Bertolt Brecht) gebruik (Du Plooy 1992:568). Brecht beweer dat die negentiende-eeuse realisme nie geskik was om die maatskaplike omstandighede van die moderne tyd voldoende te beskryf nie (Van Luxemburg *et al.* 1992:100). Hy meen dat dit effektiewer is om te streef na 'n problematisering van die maatskaplike omstandighede. Dit poog hy om te bereik deur middel van die vervreemdingseffekte, waardeur die identifikasie met die maatskappy teengegaan word. Sodoende word die leser of toneelganger aangemoedig tot 'n kritiese kyk na die maatskappy. Volgens Du Plooy (1992:568) moet die literatuur en ander kunsvorme die politieke gemeenskap "vervreem" deur die algemeen aanvaarde relatiwiteite en norme te bevraagteken. Die sosiale en historiese kontekste word sodoende deel van die fisiese teks (Le Roux 1998:14). Hierdie politieke aard van vervreemding kom veral voor in die werk van sekere gemarginaliseerde groepe, byvoorbeeld die skrywers van struggle- en gay-tekste.

² Shklovsky het die term *defamiliarisasie* geskep (Tiefenbrun 1984:19).

Die Formaliste onderstreep die dinamiese proses van die literatuur (Venter 1992:459). Hulle beweer dat daar twee kragte werksaam is in die natuur: *patroonbouend* en *patroonverbrekend*. Wanneer iets in een fase nuut is, word dit deur herhaling die bekende. In die volgende fase sal tekste weer van die bekende afwyk. Die afwyking word volgens Venter (1992:459) die norm, wat weer gevolg word deur 'n nuwe afwyking. Hierdie eenvoudige voorstelling dui die proses van vernuwing of deoutomatisering aan. Dit is ook 'n vernameienskap van die literêre sisteem: daar is 'n gedurige strewe na innovasie, anders stagneer die sisteem. Enige vorm van vernuwing is in wese 'n vorm van vervreemding en sodoende word die dinamiese aard van die literatuur as 'n gedurig veranderende sisteem beklemtoon. Dié proses word deur Even-Zohar *transformasie* genoem, soos gedefinieer in die vorige afdeling.

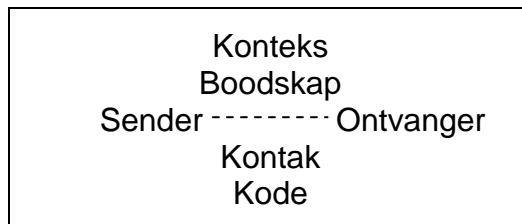
Die proses wat in die vorige paragraaf beskryf is, vorm die grondslag van die verandering van een literêre periode na die ander. 'n Literêre periode word gekenmerk deur 'n sisteem van dominante norme, reëls en genres. Ander norme, reëls en genres is nie heeltemal afwesig nie; hulle staan net nie in die sentrum van die literatuur nie, maar op die periferie daarvan (Van Luxemburg *et al.* 1992:269). Wanneer 'n verskuiwing van een periode se dominante sisteem van poëtiese norme na 'n nuwe sisteem plaasvind, vind literêre evolusie plaas.

Vir die Praagse Strukturaliste³ is "struktuur" die belangrikste ondersoekveld. Hulle sien struktuur as 'n geheel waarvan die dele met mekaar in verhouding staan deur 'n institusie. Die fasette kan nie in isolasie beskryf word nie en die gedurige wisselwerking tussen die fasette laat die sisteem voortleef. Dié struktuuropvatting bring mee dat die Praagse Strukturaliste groot belangstelling toon in die verhouding tussen die verskillende lae waarin die kunswerk ingedeel kan word (Van Luxemburg *et al.* 1992:55).

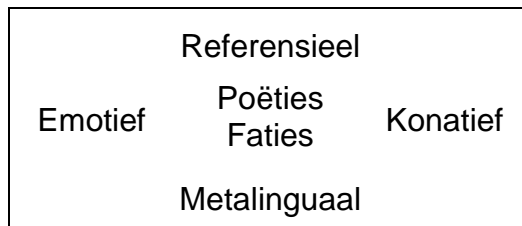
Roman Jakobson, wat 'n belangrike rol in die Praagse Strukturalisme gespeel het, onderskei tussen poëtiese taal en kommunikatiewe taal: poëtiese taal vestig die aandag op "hoe" iets gesê word.

Jakobson se *kommunikasiemodel* het 'n belangrike invloed op die literatuur uitgeoefen. Volgens Jakobson is daar ses *faktore* by alle taaluitinge (Jakobson 1988:35):

³ Die Russiese Formaliste word in 1930 amptelik in Rusland verbied. Roman Jakobson wyk uit na Praag en die idees van die Formaliste word daar verder gevoer in die Praagse Strukturalisme (Venter 1992:458).

Jakobson (1988:38) dig aan elkeen van hierdie faktore 'n ander *taalfunksie* toe:

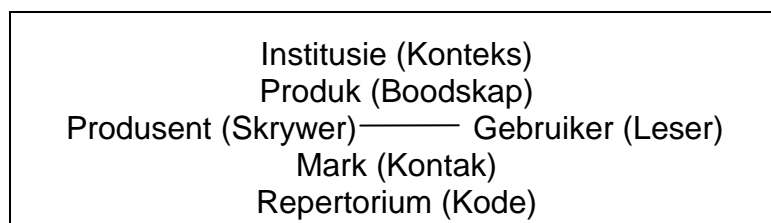

Cloete *et al.* (1985:44) wys daarop dat die hiërargiese verhouding tussen die funksies in verskillende boodskappe van mekaar verskil. Vir Jakobson is 'n literêre werk een waarin die poëtiese funksie oorheers, maar die ander funksies kom in ondergeskikte verbande voor.

Met hierdie agtergrond oor die Russiese Formaliste en Jakobson se model, word daar vervolgens gekyk na 'n skema van die literêre sisteem.

2.4 DIE LITERÊRE SISTEEM

Jakobson se bekende kommunikasiemodel verwys na 'n enkel uiting met as doel "a presentation of the constitutive factors in any speech event" (Even-Zohar 1990b:31). Even-Zohar (1990b:31 en 1997:19) het dié model verwerk om die literêre sisteem uit te beeld (Jakobson se verwysings tussen hakies).

Hierdie verwerking van Jakobson se model deur Even-Zohar om die literêre sisteem voor te stel, plaas die teks in verhouding met ander aspekte, soos die skrywer, die leser en die sosiale konteks. Volgens die model is die teks nie meer die enigste of belangrikste deel van die sisteem nie. Even-Zohar (1990b:31) beweer dat die belangrikste verskil tussen sy aanpassing en Jakobson se model waarskynlik die bekendstelling van die institusie is.

Die interafhanklikheid van al die fasette laat die sisteem soos volg funksioneer: die *produsent* *produseer* 'n produk vir die *gebruiker* wat dit gaan benut, maar om te produseer is 'n gemeenskaplike *repertorium* nodig wat bepaal, in stand gehou of beheer word deur die *institusie* aan die een kant en die *mark* aan die ander kant.

Even-Zohar (1990b:33) se verwerking beklemtoon dat binnesistemiese eerder as buitesistemiese faktore 'n rol speel by die literatuur. Dit dui ook aan dat al die faktore gelykwaardig aandag in die literêre sisteem behoort te geniet – die een is nie belangriker as die ander nie.

Vervolgens word die verskillende aspekte van Even-Zohar se skema kortliks bespreek.

2.4.1 Produsent

Die term "produsent" word volgens Even-Zohar (1990b:34) bo *skrywer* verkies omdat die term *skrywer* 'n spesifieke beeld oproep wat in die literêre sisteem dalk onvanpas mag wees. Die fokus word verder weggeneem van die skrywer as die middelpunt van die literatuur na die *produsent* as deel van die sisteem. Sodoende word die produsente dus magspelers omdat hulle deel is van die literêre institusie en die literêre mark. Daar is nie net individuele produsente in die literêre sisteem nie, maar ook groepsprodusente. Even-Zohar (1997:30) verbind die produsent en die repertorium om óf nuwe óf terugkerende produkte te produseer. Laasgenoemde "reproduksie" mag vir 'n produsent werk, mits al die ander partye dieselfde repertorium deel, terwyl "nuwe" produkte oneffektief en selfs as onbemarkbaar gesien kan word deur die ander partye.

In my polisistemiese ondersoek na debuutdigbundels fokus ek onder meer op die produsent wat self produseer, met ander woorde gevalle waar die produsent en die institusie een en dieselfde persoon is. Aangesien ek in hoofstuk 5 'n resepsiestudie onderneem, verwys ek in daardie hoofstuk na die mediateksskrywers wat ook produsente word as hulle hul boodskappe oor die teks aan die potensiële gebruikers gee.

2.4.2 Gebruiker

Die *gebruiker* of verbruiker word in ander literêre teorieë beskryf as die *leser*. Alle lede van die gemeenskap is *indirekte* gebruikers van literêre tekste, maar *direkte* gebruikers is volgens Even-Zohar (1990b:36) mense wat doelbewus belangstel in en bereidwillig is om aan literêre aktiwiteite deel te neem. Dit is die gebruikers wat byvoorbeeld poësie-aande reël

en ondersteun, digbundels koop en lees. Die gebruiker is 'n aktiewe deelnemer aan die literêre sisteem en is nie net beperk tot die lees van tekste nie. In 1997 omskryf Even-Zohar (1997:31) die gebruiker as 'n individu wat 'n reeds geskepte produk deur middel van 'n repertorium gebruik. Gebruikers speel dus 'n magsrol wat die uiteindelijke produk se toekoms kan maak of breek (Even-Zohar 1997:31).

2.4.3 Institusie

Volgens Even-Zohar (1990b:37) is die *institusie*⁴ die totaal van faktore wat betrokke is by die onderhouding van die literatuur as 'n sosiokulturele aktiwiteit; in sy hersiene artikel omskryf hy (1997:31) dit as die totaal van faktore wat betrokke is by die beheer van die kultuur. Die institusie is daardie instelling wat die heersende norme bepaal, wat die produkte van die betrokke bedryf beheer deur sommige te sanksioneer en ander te verwerp. Dit is die totale groep faktore betrokke by die produksie, oordrag en verbruik van die produk. Dit omvat uitgewershuise, kritici, regeringsamptenare, opvoedkundige instellings en die massamedia. Die verhouding tussen die gebruiker en die produsent word grootliks bepaal deur die literêre institusies, soos die media en die uitgewers. Institusies beheer die aard van produksies en die gebruik daarvan in ooreenstemming met ander faktore in die sisteem. Even-Zohar (1997:32) bevestig dat verskillende institusies op dieselfde tyd vir verskeie sektore van die sisteme werksaam mag wees. In hierdie aspek van die literêre sisteem speel die magstryd tussen die groepe 'n belangrike rol omdat verskillende groepe of institusies stry om dominant te wees in die sentrum van die sisteem. Die konsep van hiërargisering ten opsigte van die rolspelers in die institusie kom sterk na vore aangesien sekere institusies in die sentrum verkeer en ander op die periferie.

Op dié magstryd en veral die rol van uitgewers word onder meer in my ondersoek gefokus, aangesien uitgewers 'n vername rol speel in die publisering al dan nie van tekste. Die rol van kritici as kanoniseringsinstrumente word verder bespreek in hoofstuk 5.

2.4.4 Mark

Die *mark* het te doen met die koop en verkoop van literêre produkte en die promosie van literêre aktiwiteite. Volgens Even-Zohar (1990b:38) is dit die totaal van faktore in die semiotiese wisseling van bogenoemde aktiwiteite en nie net boekwinkels, boekklubs en biblioteke nie. Die mark bemiddel tussen die produsent se poging om sy of haar produk te

⁴ Snyman (1992) gebruik die term *instansie* of *instelling*. Ek ondersteun egter Lourens (1997:25) se afleiding van Even-Zohar (1990b:37) se beskouing van die *institusie* as oorkoepelende en heterogene konsep.

verkoop en die kanse van daardie produk om by die gebruiker uit te kom. Die doel van die mark is om wins te maak deur die produk te versprei en bekend te stel aan die mark. So is boekwinkels en biblioteke tussengangers. Selfs lesers wat nie boeke koop nie, maar by die biblioteek uitleen, is deel van die literêre mark. Verder kan die literêre institusie en die literêre mark dieselfde persone uitmaak (Even-Zohar 1997:33). 'n Tersiêre inrigting, as 'n onderafdeling van die institusie, bekragtig die tipe produk wat die sentrum van die institusie wil verkoop deur voorskrywing aan studente, terwyl dit ook die werklike mark uitmaak waaraan die produk verkoop moet word.

In my polistemiese ondersoek na debuutdigbundels speel die mark 'n belangrike rol, aangesien hoofstroomuitgewers beweer dat poësiebundels nie verkoop nie en hulle daarom publikasie daarvan as 'n risiko beskou⁵. Tog blyk dit dat poësie as orale vorm gewild is wanneer gekyk word na poësievoorleesaande en die bywoning van bekgevegte. Ek plaas dié sake onder die soeklig in hoofstuk 4.

2.4.5 Repertorium

Even-Zohar (1990b:39) omskryf die *repertorium* as "the aggregate of rules and materials which govern both the making and use of any given product", met ander woorde die produksie en die verbruik van die produk. In sy hersiene artikel omskryf Even-Zohar (1997:20) die repertorium as die totaal van reëls en materiale "which govern both the *making* and *handling*, or production and consumption" van 'n gegewe produk. In tradisionele linguistiese terme is die repertorium 'n kombinasie van "taal" en "leksikon". Indien die waarneembaarste manifestasie van die literatuur die teks is, is die repertorium al die reëls en items wat daartoe bydra dat 'n teks geproduseer en verstaan word. Snyman (1992:78) meen dat die repertorium 'n gedeelde voorkennis tussen die produsent en die gebruiker impliseer. Even-Zohar (1997:20) onderskei verder tussen aktiewe repertoriums en passiewe repertoriums: 'n *aktiewe repertorium* word gebruik by die skep of produksie van die produk, terwyl die verbruik of hantering van die produk 'n *passiewe repertorium* is. Groepe en individue wat baklei om beheer en dominerende van die institusie is gewoonlik aktief besig om 'n repertorium te skep.

⁵ Die verkoopsyfers is volgens Kerneels Breytenbach, bestuurder van Human & Rousseau (2002), vertroulik en mag nie aangehaal word nie. Wat die verbondenheid aan of betrokkenheid by bepaalde uitgewerye of ander instansies betref, word die inligting verstrek in ooreenstemming met die tekssituasie.

2.4.6 Produk

Die *produk* van die letterkunde kan op verskeie maniere in die sisteem manifesteer: geskrewe tekste, bekgevegte, elektroniese of e-boeke, ensovoorts. Vir Even-Zohar (1990b:43) is die *produk* "any performed (or performable) set of signs", terwyl hy dit in sy hersiene artikel (1997:27) omskryf as "any performed set of signs and/or materials, i.e., including a given behaviour". Dit is met ander woorde die konkrete voorbeeld van die kultuur. Gekanoniseerde produkte word deur literêre kritici gesien as die belangrikste produkte. Die debat tussen literêre en nie-literêre tekste of tussen hoë en lae letterkunde is 'n voorbeeld van die manier hoe die produk gesien word. In 'n verdere hoofstuk sal ek wys op die verskillende produkte wat in die eietydse Afrikaanse poëtiesisteem voorkom.

Só 'n literêre sisteem soos hierbo beskryf wys dat die proses meer as leser en skrywer is. Dit is die *interafhanklikheid* van al die fasette wat die sisteem laat funksioneer. Hierdie literêre sisteem is dus 'n oop, dinamiese en heterogene stelsel wat sekere doelstellings wil bereik. Daar behoort 'n gedurige wisselwerking tussen al die faktore van die polissisteem te wees om die sisteem te laat voortbestaan. Schmidt (1997:126) fokus daarop dat die totale kompleksiteit van die netwerk in gedagte gehou moet word. Dieselfde gedagte word deur Abrams (vgl. Weststeijn 1983:299) onderstreep. Hy verwys na die vier elemente wat in die totale situasie van die literêre werk 'n rol speel: die werk self, die skepper daarvan, die genre waarvoor dit bestem is en die universum.

Na dié teoretiese oorsig oor die literêre sisteem, word daar in die volgende afdeling op die struktuur van die polissisteem gefokus.

2.5 DIE STRUKTUUR VAN DIE POLISISTEEM

Even-Zohar se konsep van *dinamiese stratifikasie* is volgens Viljoen (1992d:496) sy belangrikste bydrae tot die literêre sisteemteorie. Binne die polissisteem bestaan daar in verskillende strata verskillende sisteme, binne 'n sisteem kan die strata ander subsisteme met wisselende kanoniseringsstatus⁶ bevat en binne die subsisteem bevat die strata individuele tekste (Lourens 1997:47). Met ander woorde, die grense van die sisteem word wyd getrek en feitlik alle soorte tekste wat deur 'n sekere groep as waardevol beskou word, word ingesluit. Die feit dat grense *konseptueel* is, bring volgens De Wet (1994:21) mee dat die aandui daar-

⁶ Lourens (1997:4) onderskei tussen *kanonstatus* as die status wat die outeur/teks reeds binne die kanon beklee, teenoor *kanoniseringsstatus* as die status wat 'n outeur/teks as kandidaat het vir opname in die kanon. Ek steun hierdie onderskeid en gebruik dit dan ook so in my studie – veral in my resepsie-ondersoek in hoofstuk 5.

van arbitrêr is: die literatuurondersoeker bepaal self die grense van die literêre sisteem. Vir Viljoen (1992d:497) is die grense die teks, die produsent en die resipiënt daarvan, asook die norme, postulate of konseptuele raamwerke waarbinne produksie en resepsie plaasvind.

Ruiter (1991:26) beklemtoon egter dat die polisisteem nie net uit een sentrum en een periferie bestaan nie, maar uit 'n aantal sentra, elk met 'n eie periferie. Hierdie deelsisteme funksioneer in 'n mate onafhanklik van mekaar. Tussen die verskillende deelsisteme kom 'n hiërargie voor waarby een van die deelsisteme as die sentrum van die hele polisisteem funksioneer.

Binne die literêre sisteem kom dus 'n hiërargiese struktuur voor: die sentrum domineer die periferie. Deur die proses van *transformasie* vind die stryd tussen die sentrum en die periferie plaas. Daar is 'n gedurige stryd tussen die verskillende strata. Dié hiërargisering kom ook in die verskillende subsisteme van die polisisteem voor. Sekere sisteme en subsisteme raak gekanoniseer en ander nie – 'n hiërargie van sisteme en subsisteme kom gevolglik voor. Die stryd tussen die strata is 'n stryd om *kanonisering*, met ander woorde om hiërargies in die sentrum te wees. Hierdie proses van kanonisering word in die volgende hoofstuk onder die loep geneem.

Alle gemeenskappe is gestratifiseer en daarom vind 'n mens spanning tussen gekanoniseerde en niegekanoniseerde strata. Dié spanning is universeel. Die gekanoniseerde literatuur is tradisioneel as die sentrum van die sisteem beskou, terwyl die niegekanoniseerde literatuur as buite-sistemies (op die periferie) gesien is. Volgens Lourens (1997:47) is hierdie siening egter foutief, aangesien niegekanoniseerde literatuur wel deel van die sisteem is. Even-Zohar (1990a:15) beskryf die konsep van *gekanoniseerdheid* as:

Those literary norms and works (i.e., both models and texts) which are accepted as legitimate by the dominant circles within a culture and whose conspicuous products are preserved by the community to become part of its historical heritage.

Hierteenoor word *niegekanoniseerdheid* beskou as:

Those norms and texts which are rejected by these circles as illegitimate and whose products are often forgotten in the long run by the community.

Gekanoniseerde tekste is dus tekste waaraan 'n sekere literêre status toegeken is en wat deel word van die historiese, kulturele erfgoed van die gemeenskap. Niegekanoniseerde werke word gewoonlik uit die literêre milieu geskryf en raak gou vergete. Kanonisiteit en niekanonisiteit is egter geen inherente eienskap van tekste nie en is nie eufemismes vir

"goeie" en "swak" literatuur nie. Ruiter (1991:26) beweer dat vanuit 'n semiotiese perspektief kanonisiteit nie in die eerste plek betrek word op konkrete literêre werke nie, maar op die onderdele van die literêre repertorium.

Die literêre sisteem het, net soos die natuursisteem, 'n regulerende balans nodig om die voortbestaan daarvan te verseker. Hierdie regulerende balans word volgens Even-Zohar (1990a:16) gemanifesteer in *gestratifiseerde opposisies*. Die gekanoniseerde strata is afhanklik van die uitdaging van die niegekanoniseerde strata, anders stagneer die gekanoniseerde strata. Dié proses verseker dat die gekanoniseerde strata moet verander en so doende die evolusie van die sisteem verseker. As geen uitdaging toegelaat word nie, sal die sisteem geleidelik ontbind en na 'n ander sisteem oorbeweeg of totaal tot niet gaan by wyse van 'n revolusie.

As daar geen subkultuur is nie of geen werklike druk op die gekanoniseerde kultuur toegelaat word nie, kan daar volgens Even-Zohar (1990a:17) geen vitale (lewendige) gekanoniseerde kultuur (literatuur) bestaan nie. Wanneer die gekanoniseerde strata stagneer, word dit gewoonlik aangedui deur stagnasie en 'n hoë mate van gebondenheid. Hierdie stagnasie verhoed op die lange duur dat die veranderende behoeftes van die gemeenskap gekommodeer word, en stereotipering van die strata vind plaas. Die literatuur kwyn nie onmiddellik weg nie, maar word al minder toereikend. Wanneer 'n literatuursisteem dus op die periferie beland, is dit ontoereikend. In Afrikaans, byvoorbeeld, is die sogenaamde onverstaanbare digkuns van sekere digters na die periferie geskuif, terwyl die verskyning van meer gebruikersvriendelike tekste 'n naderbeweeg na die sentrum probeer teweegbring. Die aansluiting van die poësie by ander uitvoerende produkte, soos die musiek, kan ook wys op 'n sentrumverskuiwing wat besig is om plaas te vind.

Die sentrum van die hele polissisteem is identies aan die mees gewaardeerde gekanoniseerde repertorium. Die groep wat die polissisteem regeer, bepaal die kanonisiteit van 'n sekere repertorium. Wanneer kanonisiteit bepaal is, bly die groep by die gekanoniseerde eienskappe of hulle kan die gekanoniseerde eienskappe verander om in beheer te bly (Even-Zohar 1990a:17). Indien die groep faal in pogings om die sentrum te bereik, kan dit saam met die gekanoniseerde repertorium verskuif word deur 'n ander groep wat op pad is na die sentrum deur 'n ander repertorium te kanoniseer. So 'n groep noem Even-Zohar (1990a:17) *epigone*. Hierdie epigone kan 'n gevestigde repertorium as 'n stagnante onderdeel van die polissisteem laat voortbestaan (Lourens 1997:49).

Even-Zohar (1990a:19) tref ook 'n onderskeid tussen statiese en dinamiese kanonisiteit. By *statische kanonisiteit* word 'n sekere teks aanvaar as die finale produk en word in 'n gekanoniseerde literatuur ingevoeg, terwyl *dinamiese kanonisiteit* beteken dat 'n sekere literêre model sig as 'n produktiewe beginsel in die sisteem vestig deur middel van die sisteem se repertorium. Laasgenoemde soort kanonisiteit is uiters belangrik vir die dinamiek en voortbestaan van die sisteem. Sodoende word, volgens Lourens (1997:49), nuwe modelle ingevoer in die sisteem. Skrywers (die produsente van die skema van Even-Zohar) wil graag hulle tekste as model erken kry sodat dit deur ander nagevolg kan word. In sy *Anxiety of Influence* (1973) en *A Map of Misreading* (1975) gebruik Harold Bloom dieselfde grondgedagte: dat daar 'n *model* is van 'n voorganger wat deur 'n navolger "misgelees" word en wat daardeur beïnvloed is. De Wet (1994) se doktorsale proefskrif ondersoek die rol van Opperman as "held" (model) in die Afrikaanse poësiegeskiedenis, asook die kritiek wat teen Opperman as "maatstaf" uitgespreek word. In die volgende hoofstuk oor kanonisering word ook na die sogenaamde *vermeldings* (Lefevere 1987:23) verwys, waar die niegekanoniseerde outeur in terme van 'n gekanoniseerde outeur beoordeel word.

Voorts word 'n onderskeid tussen *primêre* en *sekondêre opposisies* gemaak, wat in wese konflik tussen *vernuwing* en *konserwatisme* verteenwoordig. Wanneer 'n repertorium gevestig is, kan ons praat van 'n konserwatiewe sisteem. Elke teks wat in so 'n sisteem geproduseer word, sal voorspelbaar wees en enige afwyking sal as vergesog ("outrageous" – Even-Zohar 1990a:21) beskou word. Geen nuwe elemente word in die sisteem ingevoer nie. Even-Zohar (1990a:21) benoem produkte van dié sisteem *sekondêr*. Daarteenoor veroorsaak die insluiting van nuwe elemente, met ander woorde innoverende elemente, 'n vernuwende sisteem, wat Even-Zohar *primêre* tipes noem. Gedurige wisselwerking vind egter plaas en die primêre model kan sekondêr word as laasgenoemde in die sentrum van die gekanoniseerde sisteem kom. 'n Primêre sisteem is dus innoverend en vernuwend, terwyl 'n sekondêre sisteem voorafbepalend en preskriptief is. Dié proses van *sekondêrisering* is volgens Even-Zohar (1990a:22) onvermydelik.

Ander literatuurondersoekers onderskei weer 'n ander struktuur van die polisisteem. Hierbo is verwys na Schmidt (1997:123), wat die sosiale sisteem, die literatuur, as 'n komplekse eenheid met etlike interafhanklike dimensies sien. Soos reeds gesê, onderskei hy vyf interverwantlike strukturele dimensies, naamlik akteurs en hulle kognitiewe domeine; kommunikasie; sosiale strukture en instellings (insluitende die mediasisteme); media-aanbiedings (literêre tekste en ander literêre fenomene in die wydste sin); en die simboliese rangskikking van kulturele kennis. Die fenomene van dié dimensies kan, aldus Schmidt (1997:124), as subsisteme gemodelleer word. Die interverwantskappe van sisteme en sub-

sisteme behoort tot drie vlakke: tot die vlak van gebeurtenisse, tot die vlak van prosesse en tot die vlak van relatief stabiele elemente. Sub sisteme hoef nie net tot een sisteem te behoort nie, maar mag deel vorm van verskeie sisteme, afhangende van hul bydrae tot die sisteem waartoe hulle behoort.

Vir Tynjanov (vgl. Viljoen 1992d:495) is die literêre werk 'n hiërargiese sisteem van vorme en norme, met botsings tussen die verskillende sisteme. In elke sisteem is daar verskillende entiteite wat die struktuur van die sisteem bepaal. Die dominante entiteit word vervang deur die minder dominante entiteit wanneer die dominante entiteit afslyt. Hierdie verhouding tussen die entiteite bepaal die struktuur van die sisteem. Daar is ook sprake van 'n hiërargiese volgorde, aangesien Tynjanov 'n evolusionêre waarde aan 'n werk toedig. Dié waarde dui die belangrikheid van die werk vir die huidige toestand van die sisteem aan en is dus posisioneel hoër as die werk self (vgl. Viljoen 1992d:495).

Die verskillende aspekte van 'n sisteem moet bymekaar betrokke wees. Volgens navorsers soos Van der Westhuizen⁷ (1999:128) is baie instansies, persone en gebeurtenisse in die sisteem betrokke. Die *instansies* wat betrokke is, is byvoorbeeld uitgewers, drukkers, boekwinkels, die radio en televisie, terwyl die *persone* byvoorbeeld skrywers, illustreerders, resensente, ouers en keurders vir boekpryse is, met die verskillende *gebeurtenisse* wat kan plaasvind, soos boekpraatjies, prystoekennings, uitstallings en toneelopvoerings (Van der Westhuizen 1999:129). In my ondersoek na die literêre agtergrond waarteen die debuutdigbundels van die jare rondom die millenniumwending verskyn het, word spesifiek gekyk na die rol van die uitgewers, die verskynsel van selfpublikasie deur debuutdigters, die rol van resensente en die toekenning van pryse soos die Ingrid Jonker-prys.

Volgens Van der Westhuizen (1999:129) is van die hoofkomponente of prosesse in die polisisteem die produksie, verspreiding, mediëring en resepsie van die teks. Daar is 'n gedurige wisselwerking tussen die komponente want "produksie kan mediëring raak; verspreiding kan mediëring en resepsie bepaal; en veelvuldige verdere variasies op hierdie patroon is moontlik" (Van der Westhuizen 1999:129).

Ek gaan hierdie hoofkomponente in hoofstuk 4 verder onder die soeklig plaas wanneer ek die Afrikaanse literêre veld ondersoek. In hierdie hoofstuk sal gewys word hoe die produksie, die bemaking en verspreiding, die mediëring en die resepsie van debuutdigbundels deur die toestand van die eietydse Afrikaanse literêre veld beïnvloed word.

⁷ Van der Westhuizen se ondersoek fokus op jeugliteratuur in die polisisteem. Haar indeling kan ook op my studie-objek toegepas word.

Vervolgens word enkele toepassingsmoontlikhede van die polisieestemteorie aangedui.

2.6 TOEPASSINGSMOONTLIKHEDE VAN DIE POLISIEESTEMTEORIE

Met as agtergrond die beskikbare navorsing oor die polisieestemteorie, is dit noodsaaklik om te kyk na die toepassingsmoontlikhede van dié teorie. Even-Zohar (1990a:10) sien een van die toepassingsmoontlikhede van die teorie in die studie van onbekende fenomene. Dit maak die studieveld oop en enige studie-objek is moontlik binne die polisieestemteorie (vgl. in hoofstuk 1 die studies wat reeds hier te lande onderneem is met behulp van die polisieestembenaderingswyse). Die rol van herskrywers, vertalers en kritici kan nagevors word, asook tekste wat op die periferie is.

Die sogenaamde nieliterêre of randelemente van die literêre sisteem kan binne die polisieestem erkenning kry. So word gay-literatuur, populêre of boekklubromans en tekste in verskillende variante van Afrikaans nou as sisteme of subsisteme beskou. Nieliterêre tekste soos essays, geskiedenisboeke en wetenskaplike studies word, aldus Van der Merwe en Viljoen (1998:51), ook tot die literatuur gereken.

Die polisieestemteorie impliseer die noodsaaklikheid van interaksie tussen alle geïnteresseerdes en belanghebbendes by die literatuur. Dié verbintenis in die polisieestem impliseer 'n nie-amptelike sosiale kontak: die bevordering van die literatuur word as "die saak" gesien en inligting oor "die saak" word gedeel; met ander woorde daar is harmoniëring en vervlegting van persoonlike doelwitte met ander sosiale doelwitte (Van der Westhuizen 1999:138).

'n Polisieestemiese benadering sluit ook *kultuurstudies* in (Van der Westhuizen 1999:135). Kultuurstudies impliseer 'n interdisiplinêre aanbieding van interaksie tussen die verskillende rolspelers, soos letterkundiges, filosowe, vertalers, taalkundiges, psigoloë en kommunikasiekundiges. Snyman (1994:41) verwys na die vakgebied van die eietydse Kultuurstudie en navorsers soos Tony Bennett, Stuart Hall en Hendrik van Gorp wat belangrike bydraes op dié gebied gelewer het. Schmidt (1997:119) beklemtoon dat dit onmoontlik is om tekste in isolasie te bestudeer. 'n Wetenskaplike rekonstruksie in die wydste sin is nodig om 'n netwerk van interverwantlike items daar te stel. 'n Multi-dissiplinêre kultuurstudiebenadering maak dit byvoorbeeld nodig om na te vors hoe 'n spesifieke gemeenskap se leesgewoontes verskil van 'n ander gemeenskap s'n in terme van die historiese, kulturele, ideologiese, psigologiese, of ander gebiede. Die gesprekke rondom die kanon, die verruiming van die kultuurbegrip, die verdediging van subkulture en die ideologiese inslag van die kultuur is

verdere moontlike kultuurstudie-ondersoeke. Interliterêre kontakte tussen twee polisteme vind plaas en deur middel van die literêre polisteem is dit moontlik om sulke interliterêre kontakte noukeurig te beskryf.

Van Luxemburg *et al.* (1992:98) wys op ander toepassingsmoontlikhede van die sistemiese benaderingwyse, byvoorbeeld metodologiese aspekte soos *kwantitatiewe* en *kwalitatiewe* metodes van ondersoek. Onderzoekmoontlikhede is die korrelasie tussen verkoopsyfers en besprekings in die media, die samestelling van die leserspubliek, resensiestudies en die verhouding tussen die literatuur en die werklikheid. In hoofstuk 3 bespreek ek Dijkstra (1989) se kwalitatiewe en kwantitatiewe kanonaanduiding en in my resepsiestudie in hoofstuk 5 onderneem ek sodanige studie. Ohlhoff (1995:44-45) noem ook as studiemoontlikhede die invloed van resensies en die rol van die toekenning van literêre pryse op opname in die kanon.

Die heterogeniteit in kulture kan volgens Lourens (1997:51) deur die polisteem bestudeer word, veral waar dit voorkom in twee- of meertalige samelewings, soos Suid-Afrika. 'n Onderzoek soos dié een wat ek onderneem, kan byvoorbeeld gedoen word met betrekking tot die ander amptelike tale. Hanlie Stadler berig op 28 Oktober 2001 in *Rapport* oor die marginalisering wat in die sogenaamde minderheidstale voorkom. Venda word deur 2,2% moedertaalsprekers gepraat, maar slegs 0,82% boeke word in Venda gepubliseer. Daarteenoor word 56,35% Engelse boeke in Suid-Afrika gepubliseer, maar slegs 42% persone is Engels magtig in Suid-Afrika (Stadler 2001:29). Dieselfde marginalisering kom voor by die toekenning van literêre prysgelde. By die MNet-boekprystoekennings is die weners in die kategorieë vir Afrikaans, Engels, Suid-Sotho en Nguni-tale in 2001 met R50 000 elk bekroon, terwyl die Venda- en Tsonga-prysweners elk R25 000 ontvang het. Die MNet-boekprys vir Afrikaanse en Engelse letterkunde is in Januarie 2003 afgeskaf (Torr 2003:8). Die prys sal voortaan fokus op inheemse tale en skrywers onder 35 jaar. Dit toon die marginaliserende tendens teenoor die Afrikaanse letterkunde (en in my studie die Afrikaanse poësie) – 'n tendens wat ek in hoofstuk 4.2 bespreek. Daar is verder 'n daling van 43% in die publikasiesyfer met betrekking tot Afrika-tale sedert 1995 tot 1998 (Stadler 2001:29). Die toepassingsmoontlikhede van die polisteem in die lig van bogenoemde statistiek is legio.

Meertaligheid as 'n komplekse saak nooi ook 'n polisteembenadering uit – vergelyk Ruiter (1991) se bespreking van meertaligheid aan die hand van die ontvangs van die Amerikaanse postmodernisme in Duitsland en Nederland. Ruiter (1991:31) sê dat interliterêre kontak moontlik is tussen twee polisteme. Hy beweer dat Duitsland meer Amerikaanse literatuur in

die literêre sisteem opneem as wat Amerika Duitse literatuur opneem, terwyl die Amerikaanse literatuur nouliks Nederlandse literatuur opneem.

In sy teenreaksie op die kritiek op die polisisteemteorie, wys Prangel (1997:153) op verdere toepassingsmoontlikhede van die polisisteemteorie. Die eerste aspek van kritiek is dat die sisteemteorie nie antwoorde bied op die konkrete probleme van die pragmatiese lewe nie. Prangel (1997:154) bewys dat die intersubjektiewe betekenis wel antwoorde bied vir probleme in die akademiese veld, asook in die alledaagse lewe. Daar word verder verwys na die literêre histiografie as 'n nuttige ondersoekmetode. Wat die tweede aspek van kritiek, naamlik dié oor die leser, resepsie en tradisie betref, beklemtoon Prangel (1997:155) dat 'n herdefiniëring van die konsepte binne die sisteemteorie plaasvind. Hy praat van 'n emanipulasie van lesers en die resepsie van hulle afhanklikheid van die verwysingstekste. Die gedagte aan 'n heterogene geskiedenis, soos hierbo deur Lourens (1997:51) genoem, word ook deur Prangel ondersteun. Met betrekking tot die derde punt van kritiek, naamlik betreffende die inlywing van die literêre kritiek as 'n elitistiese interpretatiewe institusie, wys Prangel (1997:158) daarop dat nie enige manier van betekenis-konstruksie ekwivalent en interveranderlik is nie. Hy noem ook dat enige interpretasie relatief is tot die sisteem waarbinne die interpretasie gemaak word.

Ruiter (1991) noem nog 'n toepassingsmoontlikheid van die polisisteemteorie, naamlik die *voorspellende* rol daarvan. Die polisisteemteorie bied die moontlikheid om 'n samehangende en relevante beskrywing van 'n studie-onderwerp soos die Afrikaanse poësisisteem te gee en dan 'n voorspelling te maak ten opsigte daarvan. In my resepsie-ondersoek waag ek om 'n voorspelling ten opsigte van kanoniseringsmoontlikhede te maak na aanleiding van die ontleding van die resensies en van ander mediatekste oor die ses Afrikaanse digbundels van 1999–2000.

Die polisisteem se dinamiek lê in die inter- en intra-sistemiese interaksies, wat volgens Vlasselaers (1997:139) die diskoersmigrasie wys wat binne die kulturele sisteme plaasvind. Hierdie inter- en intraverhoudinge van die polisisteem word ook deur Even-Zohar (1990a:22-25) ondersoek. Hy kom tot die gevolgtrekking dat enige semiotiese polisisteem 'n komponent van 'n groter sisteem is.

Die polisisteem verskaf derhalwe 'n bruikbare metode van die wyse waarop die literatuur daadwerklik funksioneer. Dit maak die sintese van verskillende literêre prosesse en gegewens moontlik en bied 'n raamwerk waarbinne bepaalde vrae oor die studie-objek gevra kan word, vrae wat nie noodwendig vanuit 'n ander teoretiese benadering gestel sou word nie.

2.7 SLOTSOM

In hierdie hoofstuk is 'n teoretiese en historiese oorsig van die polisisteesisteemteorie gegee. My studie oor die debuutdigbundels teen die millenniumwending is sisteembeskrywend van aard, omdat ek die Afrikaanse literêre sisteem binne die groter kultuursisteem navors en ondersoek instel na die rolspelers binne die literêre veld. Ek poog ook om deur my navorsing 'n bydrae tot die eietydse *literatuurgeskiedskrywing* te lewer deur die belangrikste tendense teen die millenniumwending te boekstaaf vir moontlike gebruik deur ander navorsers.

Met *literatuurgeskiedskrywing* in die vorige paragraaf bedoel ek die studie van die geskiedenis en ontwikkeling van 'n spesifieke literatuur. Van der Merwe en Viljoen (1998:15) beweer dat literatuurgeskiedskrywing ook die sosiale faktore impliseer wat die ontwikkeling van die literatuur beïnvloed. Sodoende beïnvloed dit wat in die sosiale sisteem plaasvind, die literêre sisteem. De Wet (1994:26) noem 'n belangrike beswaar teen die literatuurgeskiedskrywing, naamlik dat dit 'n sterk kanoniserende rol het. Ek gaan akkoord met De Wet (1994:26) wat oordeel dat die literatuurgeskiedskrywer se persoonlike literatuurbeskouings en waardeoordele moeilik uit die literatuurgeskiedenis gehou kan word. Tog is opname in belangrike literatuurgeskiedenis soos Kannemeyer (1988) en Van Coller (1999) kanonaanduidend. Aangesien ek 'n sistemiese benadering volg in my ondersoek, net die volgende oor literatuurgeskiedskrywing: Wanneer die literatuurgeskiedenis rekening hou met die feit dat die literatuur gedurig verander en dinamies is, beskou dit die literatuur as 'n oop en interaktiewe sisteem. Dit is onder meer wat ek gaan poog om te bewys in my navorsing: dat die Afrikaanse literêre sisteem veranderlik is en daarom oop en interaktief is.

Binne die polisisteesisteem ontstaan daar 'n hiërargiese rangorde wat gesien word as die stryd om kanonstatus. In die volgende hoofstuk word 'n studie onderneem van kanons en kanonisering. Die teoretisering oor kanons en kanonisering is noodsaaklik vir my resepsiestudie in hoofstuk 5.

Hoofstuk 3

KANONISERING IN DIE LITERATUUR

At the same time that canons represent cultural continuity and duration, they also reflect cultural change.
— J.P. Tompkins

3.1 INLEIDING

Binne die polisisteesemteorie, soos deur Even-Zohar (1990 en 1997) omskryf, is hiërargisering 'n belangrike konsep: in die literêre sisteem is daar tekste in die sentrum en tekste op die periferie. Die stryd tussen die verskillende subsisteme en strata is 'n stryd om *kanonisering*. Volgens Ohlhoff (1995:39) is dit een van die aspekte waarmee die hedendaagse literatuurwetenskap sigself besig hou. In Suid-Afrika, en spesifiek in Afrikaans, vind daar min navorsing oor kanons en kanonisering plaas (Ohlhoff 1995:39). Letterkunde-dosente en nagraadse studente aan die Universiteit van Pretoria doen wel navorsing oor dié onderwerp (Ohlhoff 1993:58 en 1995:39). Daarteenoor blyk dit dat die studie oor kanons en kanonisering in die buiteland toeneem, veral in die lae lande. So is daar reeds in die akademiese jaar van 1984–1985 'n tweedaagse kursus rondom die tema "Literatuur-geschiedenis en canonvorming" in Utrecht aangebied (Fokkema 1985/6:3). In 1991 het 'n simposium aan die Vrije Universiteit te Amsterdam plaasgevind oor die literêre kanon gesien vanuit die perspektief van die empiriese literatuurwetenskap. Die referate wat daar gelewer is, is in 1992 gepubliseer in *Spiegel der Letteren*, volume 34.

Vrae en aspekte wat in bogenoemde navorsing en tydens kursusse na vore gekom het, is onder meer:

- ♦ Wat is die aard van die kanon?
- ♦ Wat is die plek van die kanon?
- ♦ Hoe is die kanon saamgestel?
- ♦ Watter funksie(s) verrig die kanon?
- ♦ Wat is die legitimititeit van die kanon?
- ♦ Watter faktore werk saam tot die totstandkoming van die kanon?
- ♦ Watter persone of instansies stel die verskillende kanons vas en op welke gronde?
- ♦ Hoedanig is die seleksie van gekanoniseerde en niegekanoniseerde tekste?

Die nadenke oor die kanon die afgelope jare spruit voort uit onder meer die geledere van skrywers van feministiese en gay-tekste en skrywers uit die swart en bruin gemeenskappe wat hulself *nie* as niegekanoniseerd of minder belangrik wil beskou nie. In hierdie verband beweer Jordaan (2002:13) dat die kanon van die Afrikaanse letterkunde in die verlede slegs tot een deel van die Afrikaanse bevolking gespreek het en dat groepe wat nie tot hierdie kanon behoort het nie, uitgesluit is. Die gemarginaliseerde stemme is volgens De Wet (1994:46) die onderdrukte stemme van skrywers en digters wat as gevolg van hul geslag, ras, politieke siening en seksuele voorkeure nie versoenbaar is met die ideologie van die gekanoniseerde groep nie. In 'n onderhoud met Stephanie Nieuwoudt beweer Clinton V. du Plessis (Nieuwoudt 2002b) egter as volg:

Dis *exciting* op die rand. Jy kan van buite die sterkste stellings maak sonder toegewings aan enigiemand. My werk word grootliks geïgnoreer deur die letterkundige establishment. Dit is vir my bewys dat ek my eie ding doen en nie inpas binne 'n bepaalde raamwerk nie.

Dit wil dus voorkom asof dit vir Du Plessis voordelig is om nie tot die kanon gereken te word nie. Ander (eens) gemarginaliseerde skrywers, soos Patrick Petersen, besef dat alhoewel hul skryfwerk se krag in die verskil met die kanon lê, dit daaraan gemeet word (Hattingh 1998:5).

Sedert 1994 het daar baie veranderings in Suid-Afrika op politieke, sosiaal-maatskaplike, opvoedkundige en ekonomiese terreine plaasgevind. Die invloed van hierdie veranderings op die kanon moet myns insiens nagevors word. Veral in die lig van die voorkoms van die Afrikaanse poësieveld tans en die bekommernis oor die klein getal digdebutante, is nadenke en navorsing oor die kanon relevant.

In hierdie hoofstuk word na die belangrikste aspekte rondom kanonisering gekyk en word 'n teoretiese raamwerk aangebied waarbinne kanonisering bestudeer kan word. Hierdie inligting is belangrik vir die navorsing oor die debuutbundels van die tydperk ná 1999 en situeer die ondersoek.

Indien navorsing gedoen word oor kanonisering, is daar 'n paar belangrike aspekte waarna gekyk moet word:

- ♦ Die herkoms van die woord *kanon*
- ♦ Die verskillende definisies van 'n kanon
- ♦ Die soorte kanons wat voorkom
- ♦ Die funksies van die kanons

- ♦ Die proses waardeur tekste gaan om gekanoniseerd te word
- ♦ Die faktore wat die kanoniseringsproses beïnvloed
- ♦ Die rol van instansies in die kanoniseringsproses
- ♦ 'n Teoretiese raamwerk waarbinne kanonisering bestudeer kan word.

In hierdie hoofstuk word daar gekyk na die proses van kanonisering en wel binne die raamwerk van die polisisteesemteorie soos bespreek in hoofstuk 2. Binne die polisisteesem is daar 'n voortdurende interaksie tussen die tekste wat in die sentrum is en ander wat op die periferie lê. Die onderskeid tussen sentrum en periferie hang saam met die konsepte *gekanoniseerd* en *niegekanoniseerd*.

Voordat die kanoniseringsproses bespreek word, moet die herkoms van die woord *kanon* nagegaan word.

3.2 DIE HERKOMS VAN DIE WOORD *KANON*

Van Gorp *et al.* (1998:74) voer die herkoms van die woord *kanon* terug na die Griekse *kanoon*, wat maatstaf, norm, wet, lys, katalogus of tabel beteken. Hierdie betekeniswaardes word deur Ohlhoff (1993:58), Van Coller (1995:48) en Lourens (1997:18) onderstreep wanneer hulle verwys na die betekenis van *kanon* as "reël", "rigsnoer" en "maatstaf". Die oorspronklike betekenis van die woord *kanon* het met verloop van tyd verruim om betekenissoos gesaghebbendheid, normatiewiteit en korrektheid in te sluit. Dit hang waarskynlik saam met die gebruik van die konsep in die teologie. Bloom (1995:20) voer, net soos Van Gorp *et al.* (1998:75), die herkoms van die *kanon* terug na die teologie. In haar navorsing verwys Snyman (1992:50) ook na die oorspronklike kerklike betekenis van die woord *kanon*, wat 'n "regulerende beginsel omvat". In die teologie word *kanon* in kontras gebruik met die niegesaghebbende *apokriewe* boeke en het dit die betekenis van *gesaghebbendheid* gekry. Van Coller (1995:48) meld dat in die Bybelse sin die begrip *kanon* 'n inklusiewe versameling tekste beteken waarvan sekere tekste uitgesluit word. Harris (1992:22) onderstreep die feit dat kanons nie net selektiewe betekenis het nie, maar ook een van *outoriteit*. Verskeie ondersoekers soos Ohlhoff (1993:58) waarsku egter dat die teologiese betekenis nie net so op die letterkunde oorgedra moet word nie – sien ook Van Coller (1995:48) en Abrams (1999:29):

Om hierdie betekenis van die term met sy implikasies van gesaghebbendheid en afgeslotenheid net so in die literatuurstudie oor te dra, skep bepaalde probleme.

Die *gesaghebbendheid* van byvoorbeeld literêre tekste is problematies en kontensieus: so bevraagteken navorsers oor die postmodernisme die kwessie van kanonaanduiders. Volgens Van der Merwe en Viljoen (1998:46) kom alle kanons en gesag onder skoot in die postmodernisme. Hambidge (1992:65) meen byvoorbeeld dat die postmodernisme enige vorm van outoriteit wil ontken. Fokkema (1985/6:13) sê ook dat geen enkele kanon aanspraak op onvoorwaardelike outoriteit kan maak nie. Die vraag is onder meer wie *gesaghebbendheid* bepaal en wat *gesaghebbendheid* beteken. So wys Abrams (1999:29) daarop dat die literêre kanon deur middel van nie-amptelike konsensus ontstaan. In dié verband skryf Harris (1992:22) dat "a listing of an author's canon aspires to inclusiveness and authenticity", met ander woorde *inklusiwiteit* en *outentisiteit* is kriteria wat die kanon bepaal. Ook Cuddon (1998:108) verwys na *outentisiteit* ('n konsep wat deur die postmodernisme bevraagteken word) as 'n kenmerk van die kanon.

In die verskillende literêre betekenisse van die term kanon bly die *normatiewe* eienskap van die oorspronklike betekenis tog behoue. Dié normatiewiteit word deur Van der Merwe en Viljoen (1998:32) onderstreep as hulle sê dat 'n norm nodig is om te onderskei tussen literêre en nieliterêre tekste. Van der Merwe (1996:122) beweer ook dat die kanon die norme, hoe relatief dit ook al is, bewaar. Die kanon word meestal gesien as die mees betekenisvolle tekste, "die beste werke" (Viljoen 1992b:196), selfs as "'n groep meesterwerke" (Van Coller 1995:48).

Met hierdie kort oorsig as basis, word daar vervolgens gekyk na die wyse waarop verskillende navorsers die kanon definieer.

3.3 VERSKILLENDE DEFINISIES VAN 'N KANON

Van Gorp *et al.* (1998:75) sien die kanon as sinoniem met die sogenaamd klassieke werke¹: "de onsterfelijken van de literatuur". Viljoen (1992b:197) verwys daarna dat kanons vandag as histories gevormde instellings beskou kan word wat die belange van die heersende groep verskans. Vir Van Coller (1996:50 en 2002:66) is die kanon 'n versameling tekste wat as "verwysingspunt" kan dien binne 'n literêre sisteem.

Sommige literatuurondersoekers, soos Harris (1992:24), beklemtoon die *elitistiese* aard van die kanon:

¹ Die term *klassiek* is problematies aangesien dit moeilik is om te bepaal presies wat klassiek is (Mooij 1985/6:23).

If one accepts not only that canons are the products of evaluative choices but that all evaluations are based on the perceptions and values of a particular group, it is an easy step to the argument that all evaluative criteria are arbitrary and that no selective canon is possible that does not privilege a particular socioeconomic group.

Dieselfde standpunt word gevind by Abrams (1999:30), as hy daarna verwys dat die kanon gevorm is in ooreenstemming met die ideologieë, politieke belange en waardes van 'n elite-groep en geprivilegeerde klas wat wit, manlik en Europees is. In 'n artikel stel Van der Merwe (1996:122) hom juis ten doel om te bewys dat die Afrikaanse poësie elitisties van aard is. Ook Fokkema (1985/6:6) se omskrywing impliseer moontlik die elitistiese aard van die kanon [my kursivering – E.A.]:

[E]en selectie van bekende en waardevol geachte teksten, die in het onderwijs worden gebruikt en die als *referentiekader* dienen voor de literaire kritiek.

Fokkema koppel die elitisme aan 'n verwysingsraamwerk en aan waardering, wat 'n hiërargie tot gevolg het. Hierdie gedagte word deur Hawthorn (1998:20) teengestaan. Hy bevraagteken die verband tussen die kanon en outoriteit en noem as voorbeeld die feministiese kritiek wat 'n alternatiewe kanon wou daarstel. Die hiërargie van die kanon word weer deur Bloom (1995) onderstreep in sy boek *The Western Canon* as hy sê dat die nuwe digter moet weet wie om mee te stry om 'n plek in die kanon te verkry.

Abrams (1999:30) voer aan dat daar gevra word om die skraping van die elitistiese en hiërargiese aard van die kanon. Die ingeboude diskriminasie tussen hoë en lae kuns moet uitgeskakel word, sodat kulturele produkte soos Hollywood-rolprente, televisiereekse, populêre literatuur en lirieke wat gerig is op die massamark, ingesluit kan word (Abrams 1999:30). Dieselfde gedagte word deur Brink (2000:iv) onderstreep wanneer hy noem dat die kanoniseringsproses self onder die loep geneem moet word en die kanon herskryf moet word. Abrams (1999:29) se definisie van die literêre kanon lui as volg:

[T]hose authors who, by a cumulative consensus of critics, scholars, and teachers, have come to be widely recognized as "major", and to have written works often hailed as literary *classics*.

Hy fokus dus op die outeur en die teks self. 'n Ander navorser wat ook die outeur en die teks beklemtoon, is Hawthorn (1998:20):

By extension the term in literary-critical usage came to be applied (i) to WORKS which could undisputable be ascribed to a particular AUTHOR, and (ii) to a list of works set apart from other literature by virtue of their literary quality and importance.

Hierdie twee omskrywings beklemtoon die gedagte van *gesaghebbendheid*. Ook Mooij (1985/6:23) se definisie sluit hierby aan²:

Een verzameling van literaire werken, die in een *sameleving* als *waardevol* erkend worden, en die dienen als *referentiepunten* in de literatuurbeskouwing (met name de literaire kritiek) en in het onderwijs (en daar dan ook onderwezen worden).

Mooij gee wel 'n ruimer omskrywing van die kanon as wat deur Van Gorp *et al.* (1998:75) en ander navorsers gegee is, maar hy sien nie die moontlikheid van verskillende kanons nie. 'n Navorsers wat wel die moontlikheid van meer as een kanon voorstel, is Moerbeek (1992:342), wie se definisie lui:

Een canon is een verzameling van werken en auteurs die door een sociale groep of literair circuit als waardevol erkend worden, en die als referentiepunt voor die sociale groep of dat literaire circuit fungeren.

Moerbeek beklemtoon dat 'n sekere groep of instansie wel betrokke is by die keuse van tekste wat as waardevol beskou kan word, soos wat Ohlhoff (1993:59) dit stel. Dit is insiggewend om daarop te let dat Fokkema (1985/6:6), Mooij (1985/6:23), Moerbeek (1992:342) en Van Coller (2002:66) almal verwys na die "referentiepunt" of "verwysingspunt" wat die kanon vervul en die feit dat dié tekste as waardevol beskou word. Hierdie navorsers en andere soos Tompkins sien die kanon as 'n maatstaf, teenoor navorsers soos Culler en Kermode wat dit sien as die resultaat van interpretasies (Ohlhoff 1993:59) en 'n "sinistêre maaksel van verbruikerskapitalisme" (Van Coller 1995:49).

Lourens (1997:19) meen dat die voorlopige omskrywing van Mooij, wat deur Moerbeek (1992:336) gebruik word as begrening van die kanonbegrip – naamlik dat die kanon 'n versameling literêre geskrifte is wat aansienlik groter is as die versameling klassieke werke, maar tog kleiner is as die totale korpus literatuur – die kanon deur uitsluitings- en insluitingsmeganismes definieer. Reeds in sy 1995-artikel beweer Van Coller (1995:50) dat kanoniserings 'n proses van insluiting en uitsluiting is wat gegrondves is in die magspel tussen die verskillende rolspelers. Daarteenoor verwys Viljoen (1992b:197) na Fowler wat die positiewe uitwerking wat die samehang en die verskeidenheid van die kanon het, beklemtoon. Lourens (1997:20) voer aan dat Mooij en Moerbeek se definisies die belangrikste struktuurassekte en debatspunte rondom kanoniserings raak. Ek stem daarmee saam, maar sal in my bespreking ook verwys na ander kanonondersoekers en die struktuurassekte wat hulle as belangrik beskou.

² Fokkema (1985/6:6) gebruik Mooij se definisie as inleiding tot die kursus rondom kanonvorming.

Teen die agtergrond van my navorsing binne die polisisteamteorie is die moontlikheid van meer as een kanon belangrik. Dit is veral Even-Zohar (1990a:15) se omskrywing van gekanoniseerde en niegekanoniseerde werke wat vir hierdie studie belangrik is (sien hoofstuk 2.5). *Gekanoniseerde werke* is daardie werke en norme wat deur die dominante groep in die kultuur as wettig aanvaar word; daarteenoor is *niegekanoniseerde werke* daardie werke en tekste wat deur die dominante groep as onwettig beskou word en uiteindelik vergeet word. Even-Zohar (1990a:15) koppel, soos Abrams, Mooij en Moerbeek, die konsep van die kanon ook aan gesaghebbendheid, maar beklemtoon dat dit nie as 'n sinoniem van goeie literatuur gesien moet word nie.

Van Coller (1995:49) beweer dat kanonisiteit nie 'n inherente eienskap van 'n bepaalde werk is nie, soos wat Even-Zohar (1990a:15) dit ook omskryf. Verder betoog Even-Zohar (1990a:17) dat die afwesigheid van niegekanoniseerde werke tot die stagnasie van die gekanoniseerde werke kan lei. Die kanon kan nooit 'n statiese konstruksie wees nie, omdat norme, funksies en waardes altyd verander (Van Coller 1995:48).

Uit die verskillende definisies hierbo gegee, is dit duidelik dat daar wel in die breë konsensus bestaan oor wat 'n kanon is: dit is 'n versameling tekste wat deur 'n bepaalde gemeenskap as waardevol en bewarenswaardig beskou word, én wat as verwysingspunt vir literêre oordele en navorsing funksioneer (Van Coller 1995:49). Voorts word gekyk na die aspekte wat 'n rol speel in die studie van kanonisering.

3.4 DIE STUDIE VAN KANONISERING

Watter tekste tot die kanon behoort en toegelaat moet word, is 'n eeue-oue debatspunt. Viljoen (1992b:196) meld dat die term die eerste keer in die vierde eeu ná Christus gebruik is. Die studie van kanonisering is egter, volgens Ohlhoff (1993:60), 'n moderne tendens, met Shklovsky as die eerste literatuurondersoeker wat literêre stratifikasie gekonseptualiseer het, en wel in die twintigerjare van die vorige eeu (Van Luxemburg *et al.* 1992:266).

Die Russiese Formaliste, wat as die grondleggers van die sisteemteorie beskou kan word (sien hoofstuk 2.3), het aangevoer dat die literatuur sigself vernuwe deur elemente uit die laer of populêre strata te kanoniseer (Viljoen 1992b:198). Hierdie proses het Even-Zohar (1990a:20) verder omskryf as *transformasie*, wat plaasvind wanneer items uit die periferie na die sentrum verskuif.

Moerbeek (1992:337) vestig die aandag op die gewysigde opvattinge oor die betekenis van kanonisering onder die invloed van *maatskaplike veranderinge*. So byvoorbeeld het kanonisering losgeraak van die normatiewe invloed van die staat en die kerk. Ook die aantal kanale waarlangs informasie-oordrag plaasvind, het uitgebrei en die beskikbaarheid van tekste het toegeneem. Die "voortschrijdende popularisering van die kultuur onder invloed van moderne kommunikasie-middels" is 'n verdere aspek wat kanonisering beïnvloed (Moerbeek 1992:338). Die popularisering van die Afrikaanse poësie word onder meer in die volgende hoofstuk ondersoek.

Drie *krisissituasies* ten opsigte van die kanonbegrip word deur Fokkema (1985/6:6) genoem: die oorgang van die Middeleeue na die Renaissance, die oorgang van die Klassisisme na die Romantiek en die oorgang van die Confucianisme na die moderne China. Fokkema (1985/6:11) se gevolgtrekking is dat die literêre kanon bevry raak, hoe meer van die ideologiese indoktrinasie afgesien word. Die omstandighede wat in die verlede 'n einde gemaak het aan die heersende ideologiese indoktrinasie en saam daarmee die verstarde kanon, is verskillend van aard. Dié omstandighede is aspekte soos die ondermyning van die outoriteit van die kerk deur die humanisme, veranderinge in die politieke sisteem en die beskikbaarheid van tekste (Fokkema 1985/6:11). Laasgenoemde twee aspekte speel 'n rol in die besinnings oor die literêre kanon in Suid-Afrika teen die millenniumwending, aangesien politieke veranderinge in 1994 plaasgevind het met die eerste demokratiese verkiesing in Suid-Afrika en die skynbare afname in publikasiemoontlikhede by hoofstroomuitgewers. Ek neem dié sake onder die loep in die volgende hoofstuk.

Volgens Even-Zohar (1990a:19) streef outeurs daarna dat hulle tekste as modelle nagevolg word. Fokkema (1985/6:11) se hantering van die konsep van die *kanon* stem ooreen met dié van Even-Zohar as hy beweer dat dit 'n funksie van die kanon is om *modelle* te bied vir 'n oplossing van probleme. In teenstelling met dié gedagte het Harold Bloom sy teorie oor die "anxiety of influence" ontwikkel (vgl. Borklund 1977:71-76, Groden en Kreiswirth 1994:94-97, Hawthorn 1998:204-206 en Van der Merwe en Viljoen 1998:177). Bloom beweer dat elke nuwe skrywer in stryd is met 'n ouer skrywer. As 'n skrywer dus die kanon wil deurbreek, kies hy of sy 'n voorganger wat "vernietig" moet word. Die "vaderdigter" staan bekend as die "precuser" en die "seun" as die "ephebe". Dié teorie van Bloom het veral kritiek uit die feministiese geleedere ontlok (vgl. Hawthorn 1998:205-206). In kontras met Bloom se teorie het Showalter (1979) en Gilbert en Gubar (1979) die konsep van *ginokritiek* bekendgestel; met spesifiek Gilbert en Gubar wat die "anxiety of authorship" voorgestel het (vgl. Abrams 1999:88-94).

Viljoen (1992b:198) wys daarop dat eksterne faktore soos nasionalisme, markmeganismes en politieke druk 'n rol kan speel by kanoniserings, terwyl Fokkema (1985/6:11) weer beklemtoon dat geen godsdienstige of politieke oorwegings 'n rol behoort te speel by die vasstelling van 'n kanon nie, maar wel pedagogiese, literatuurhistoriese of etiese oorwegings. Van der Merwe (1996:122) beweer ook dat die kanon op die basis van artistieke kriteria berus en dat dit ideologies onbevooroordeeld is, terwyl Van Coller (1995:48) meen dat die kanon verweef is met ideologie en mag. Hierdie menings kan almal aan bevraagtekening onderwerp word.

Ná hierdie uiteensetting van die faktore wat die studie van kanoniserings beïnvloed, word die soorte kanons vervolgens bespreek.

3.5 SOORTE KANONS

Uit die ondersoek sover blyk dit dat daar verskillende soorte kanons kan bestaan. Die kanons word gevorm deur verskillende groepe omdat dit telkens 'n ander funksie verrig. Die totale omvang van die kanon kan egter nie vasgestel word nie, omdat dit beperk word deur praktiese oorwegings soos sensuur, rakspasie en die feit dat die hele kanon nooit gelyktydig in druk is nie.

Die *amptelike kanon* kan van die *persoonlike kanon* onderskei word, meen Fowler (vgl. Viljoen 1992b:197). Die *amptelike kanon* toon die kenmerke van gesag en outentisiteit: dit is stabiel, geïnstitusioneel deur opvoeding en eksklusief volledig. Daarteenoor het elke leser sy of haar *persoonlike kanon*, wat ook niegekanoniseerde werke kan insluit. Fowler (vgl. Viljoen 1992b:197) verwys ook na die *informele kanon*, wat bekende en maklik bekombare passassies is, soos gevind in die besprekings in tydskrifte of as voorbeelde in handboeke en waaroor kritici herhaaldelik skryf.

Harris (1991:112 en 1992:23) gee erkenning aan Fowler se onderskeiding en verfyn dit tot ses kanons. Die *amptelike kanon* word geïnstitusioneel deur die onderwys, die joernalistiek en begunstiging ("patronage"), met die *persoonlike kanon* wat afhang van individuele smaak en voorkeure. Die *potensiële kanon* is die hele korpus geskrewe tekste, asook die oorgelewerde orale letterkunde, wat om verskillende redes soos die niebeskikbaarheid van tekste nie in die geheel ondersoekbaar is nie. Hierteenoor is die *toeganklike kanon* daardie korpus tekste uit die potensiële kanon wat op 'n spesifieke oomblik beskikbaar is. Volgens Willemse (1999:3) word die toeganklike kanon onderwerp aan faktore soos uitgewersprak-

tyke, versamelbundels en politieke en literêr-tegniese sensuur. Die *selektiewe tekste* is die resultaat van geïnstitusioneerde leeslyste en kurrikula, wat deur die sistematiese voorkeure van onderwysbeplanners beïnvloed word (Willemse 1999:3), terwyl die *kritiese kanon* die werke en outeurs is wat gereeld in artikels en boeke bespreek word. Ohlhoff (1993:62) en Lourens (1997:21) verwys na nog 'n kanon, wat in die 1991-artikel van Harris (1991:113) in die *PMLA* genoem word, naamlik die *pedagogiese kanon*, wat die tekste is wat voorgeskryf word vir sekondêre en tersiêre studie³. Volgens Van Coller (1995:49) is die keuse van tekste vir die didaktiese kanon aanvegbaar: sogenaamde "eksterne" aspekte soos die feit dat mense uitgesluit is van die besluitnemingsproses oor nuwe kurrikula en "interne" aspekte soos die inhoud van die kurrikula beïnvloed die didaktiese kanon.

Om terug te keer na Moerbeek (1992:342), wat die moontlikheid van verskillende kanons voorstel: hy bespiegel dat dit moontlik is om te praat van 'n kanon van 'n leesklub, 'n kanon van 'n literêre tydskrif, 'n akademiese kanon en 'n skoolkanon. Altieri (vgl. Moerbeek 1992:341) waarsku egter dat die term *kanon* nie te ruim gebruik moet word nie.

Harris (1991:115-117) fokus onder meer op die *funksies* wat by die selektiewe kanon 'n rol speel. Selektiewe kanons verteenwoordig die interaktiwiteit van oordeel van *hoe* en *watter* tekste gelees moet word. Lourens (1997:21-22) noem al sewe die funksies, terwyl vier hiervan deur Ohlhoff (1993:62) geselekteer is in sy ondersoek na kanons en kanonisering. Ek noem slegs dié wat vir my studie belangrik is, toegelig met my eie voorbeelde:

- ♦ Tekste word gekies om basiese *kulturele erfgoed* oor te dra. Lourens (1997:21) sluit haar by Ohlhoff (1993:62) aan en toon dat lesers sodoende toegerus word om tekste uit die verlede te interpreteer. Dié funksie speel 'n rol by tekste wat voorgeskryf word vir sekondêre en tersiêre studie, aangesien 'n sekere beeld van die literatuur aan die skoliere en studente voorgestel word. Dit is vir my studie belangrik aangesien skoliere en studente toegerus behoort te word om die eietydse poësie te lees in die lig van die tekste van die verlede. Hierdie funksie stel skoliere en studente in staat om eietydse tendense en probleme in historiese perspektief te plaas, om hulself te oriënteer ten opsigte van die eietydse prestasies en om die filosofiese debatte te volg wat deur die eeue geheers het. Die pennestryd wat tussen Johann de Lange en Jaco Fouché in 2002 op *LitNet* plaasgevind het, is 'n voorbeeld om dié funksie van selektiewe kanons te illustreer.

³ Die pedagogiese kanon dra 'n sekere beeld van die samelewing oor aan studente en skoliere. Van Coller (1995:49) praat van die *didaktiese kanon*, wat verwys na tekste wat byvoorbeeld binne 'n bepaalde vakgebied onderrig word.

- ♦ Die daarstelling van modelle, ideale en inspirasies is belangrik vir my navorsing omdat die bundels van die millenniumwending 'n beeld van die wêreld gee wat verskil of anders is of in gesprek tree met die tekste uit vorige tydperke. Die *intertekstualiteit* tussen byvoorbeeld Gert Vlok Nel en N.P. van Wyk Louw of tussen Gert Vlok Nel en Ronel Nel verteenwoordig hierdie funksie van Harris. Dit kan ook moontlik wees om te sien wie van die eietydse digters moontlik as modelle beskou gaan word deur toekomstige digters. Dié funksie onderstreep die beginsel van seleksie.
- ♦ Die funksie van *historisering* is vir my studie belangrik aangesien ek 'n eietydse literatuur-geskiedskrywing bied op die faktore wat 'n invloed uitoefen op die debutante teen die millenniumwending. Lourens (1997:22) meen dat historisering 'n sekere mag aan tekste toedig wat deur literêre en buiteliterêre faktore veroorsaak word. Ek fokus in die volgende hoofstuk op sekere van hierdie faktore.
- ♦ Tekste word gekies op grond van *pluralisering* (so word erkennig gegee aan byvoorbeeld die werk van swart digters of aan alternatiewe publikasies). In hierdie verband praat Hawthorn (1998:21) van 'n *paraliteratuur*. Hy omskryf dit as volg:

[W]ork which is seen to be 'literary' in a broad sense but non-canonical, such as crime fiction, romantic fiction, the sort of poetry published in mass circulation magazines.

Hierdie definisie strook volgens my met Mooij (1985/6:25) se siening van pluralisering, naamlik dat die samelewing uit diverse groepe bestaan en dat kanoniseringsprosesse hiermee saamhang. Mooij (1985/6:25), Harris (1992:24,283-286) en Moerbeek (1992:342) vestig almal die aandag op die funksie van pluralisering. Dit is die vernuwing van die kanon deurdat daar aan miskende groepe erkenning gegee word. So beweer Mooij (1985/6:25) dat die pluralistiese karakter van die samelewing aanleiding gee tot die pluralisering van kanons, terwyl Moerbeek (1992:342) nie net na die vernuwing van die kanon verwys nie, maar ook na die uitbreiding van die kanon, aangesien elke groep 'n eie kanon het. De Wet (1994:45) voer aan dat een van die wesenskenmerke van die kanon is dat *kanonhersiening* voortdurend moet plaasvind. Die vraag wat dan opduik, is watter seleksie gemaak moet word vir die kriteria van kanons. Dit blyk dus dat selektiewe kanons die funksie van pluralisering kan hê. In my studie word verwys na hierdie funksie in die Afrikaanse poëtiesistiem wanneer ek ingaan op die rol van alternatiewe publikasies as 'n tendens in die publikasiebedryf teen die millenniumwending. My ondersoek bring ook aan die lig dat die ses debutante van 1999–2000 almal wit is – in teenstelling met die pluralistiese samelewing.

Alhoewel daar tot dusver definisies aangebied is van die begrip *kanon* en tussen verskillende kanons onderskei is, is dit nog nie duidelik *hoe* kanonvorming plaasvind nie. Dit wil voorkom asof kanonvorming vanselfsprekend, onvermydelik en wenslik is, maar soos uit die volgende onderafdeling blyk, is dit 'n ingewikkelde proses.

3.6 KANONVORMING

3.6.1 Inleiding

Die vraag *hoe* en *hoekom* sekere tekste opgeneem word in die kanon en ander *nie*, word vervolgens ondersoek.

Volgens Van der Merwe en Viljoen (1998:51) is literatuur 'n komplekse sosiale instelling wat die resultaat is van die prosesse van evaluering en kanonisering. Ook Abrams (1999:29) beklemtoon dat kanonisering 'n sosiale proses is waardeur 'n outeur of literêre werk as erkend beskou word. Dit is verder, meen Abrams (1999:29), 'n verwikkelde saak, aangesien baie faktore betrokke is by hierdie proses. Die faktore is gesamentlik interaktief en behoort oor 'n sekere tydperk gehandhaaf te word ten einde kanonisering te verseker. Van Coller (2002:69) beklemtoon dat dit nie die kanon as sodanig is wat selekteer nie, maar dat daar agente (soos skrywers, tydskrifredaksies, uitgewers en kritici) in die literêre veld is wat die kanon bepaal of vasstel. Hy meen ook dat die proses van literêre kanonisering gekoppel kan word aan die proses van standaardisering (Van Coller 1995:49). Beide die prosesse kom demokraties voor, maar is diskriminerend en uitsluitend van aard.

Baie meer faktore as wat op die oog af lyk, is betrokke by kanonvorming. Daar is 'n komplekse interaksie tussen die faktore betrokke by die dinamiese prosesse. Hierdie prosesse kan myns insiens die beste bestudeer word binne die teoretiese raamwerk van die polisisteesisteemteorie, aangesien die literêre sisteem bestaan uit 'n legio van verhoudings; nie alleen tussen tekste nie, maar ook tussen aspekte wat verband hou met die produksie en verbruik van die tekste. Daar is naamlik interaksie tussen entiteite binne 'n sisteem, tussen die sisteem en die relevante omgewing en tussen die sisteem en die totale omgewing (Viljoen 1992d:496). Van der Westhuizen (1999:128) aanvaar ook dat daar buiteliterêre maatskaplike faktore is wat 'n invloed kan hê op een of meer van die elemente in die sisteem. Hierby sluit Van Coller (1996:51) aan; hy noem aspekte soos literatuurgeskiedskrywing, bloemlesings, biblioteke en opvoedkundige instellings, asook die invloed van buiteliterêre kragte. Naas biblioteke speel ook boekwinkels 'n rol in die kanoniseringsproses.

deurdat hulle net sekere outeurs se boeke aankoop. Boekwinkels wat 'n wins wil maak, sal daarom eerder boeke aankoop wat waarskynlik goed gaan verkoop.

Baie instansies, persone en gebeurtenisse is in die sisteem betrokke. Die *instansies* wat betrokke is, is onder andere uitgewers, drukkerie, boekagentskappe, die televisie en kunskultuurkomitees van onderwysdepartemente. Die *persone* betrokke in die sisteem is byvoorbeeld skrywers, redakteurs, keurders, illustreerders, boekresensente, beoordelaars, dosente, onderwysers en ouers. Talle *gebeurtenisse* vind binne 'n literêre sisteem plaas, soos die toekenning van pryse, praatjies deur skrywers, toneel- en musiekopvoerings en storievertellings. In my polistemiese ondersoek na debuutbundels word op die instansies, die persone en die gebeurtenisse gefokus: ondersoek word ingestel na byvoorbeeld die uitgewerswese, die outeur wat self die publikasie van sy of haar digbundel behartig en die toekenning van die Ingrid Jonker-prys. Verder onderneem ek in hoofstuk 5 'n resepsiestudie na die debuutbundels van 1999–2000.

3.6.2 Kanoniseringsprosesse

Die proses van kanonvorming, met ander woorde die vrae *hoe* en *hoekom* sekere tekste in die kanon opgeneem word, is al deur etlike literatuurondersoekers nagevors.

Dijkstra (1989:160) meen dat die proses van kanonvorming twee komponente het: die *aktiewe komponent* betrek die samestelling en die oordrag van die kanon deur instansies soos die literêre kritiek, die literatuuronderwys en die akademiese studie, terwyl die *passiewe komponent* die leespubliek betrek wat op skool en by die lees van die boekebylaag van die koerant met hierdie gekanoniseerde tekste te make kry. In die kanoniseringsproses speel resensering 'n belangrike rol; die resensie blyk die *primêre kontakpunt* tussen die leespubliek en die literêre kritiek te wees, soos wat Lourens (s.a.) se ongepubliseerde klasaantekeninge te kenne gee.

Die faktore wat betrokke is by die kanonvorming word ook deur Abrams (1999:29) bespreek. Hy noem faktore soos die kritici, skoliere en outeurs met diverse sensibilitate en uitgangspunte, verwysings na en oor outeurs in die werk van ander outeurs, verwysings na outeurs of werke binne die diskoers van 'n kulturele gemeenskap en die wydverspreide toewysings van 'n outeur of teks in skool- en universiteitskurrikula.

Fokkema (1985/6:4) bied 'n verhelderende skematiese voorstelling van die *kanoniseringsproses*: die redakteurs van die literêre tydskrifte selekteer die nuwe tekste, die dag- en

weekbladpers gee hul eerste kritiek (wat deur Ohlhoff (1993:63) tereg omskryf word as die eerste "goedkeuring"), daarna volg besprekings in die wetenskaplike pers wat verdere regverdiging gee vir die uiteindelijke opname in die kanon, met vermeldings in skoolboeke en opname in bloemlesings as die volgende stap van kanonisering. As daar na die literêre kritiek gekyk word en al die aktiwiteite daaromheen, dan blyk die proses van kanonvorming nie so eenvoudig te wees nie. Fokkema (1985/6:4) beklemtoon dat dit 'n vereenvoudiging van die hele proses is. Dit blyk verder dat tydskrifredaksies, kunsredaksies en resensente van dag- en weekblaaie, beoordelingspanele, uitgewers, wetenskaplike ondersoekers, samestellers van skoolboeke en nog vele andere die funksie van kanonvorming vervul. In Fokkema (1985/6:4) se skematiese voorstelling speel redakteurs van literêre tydskrifte 'n belangrike rol. Daar is egter in die eietydse literêre veld 'n gebrek aan literêre tydskrifte wat Afrikaanse kreatiewe werk (en veral poësie) opneem. Dit wil voorkom of slegs *Tydskrif vir Letterkunde*, *Literator* en *Karapaks* kreatiewe werk opneem. (In hoofstuk 4.4.3 brei ek uit oor die "little magazines" van die sestiger- en sewentigerjare en ander literêre tydskrifte.)

Van Coller (2002:69) omskryf weer die prosesse wat die beeld van die literêre veld bepaal, as seleksie, klassifisering, hiërargisering en kanonisering. Hierdie prosesse is nie altyd opmerklik nie, maar die resultate daarvan is duidelik sigbaar.

3.6.3 Kanoniseringsmeganismes

In bogaande onderafdeling is kortliks verwys na modelle van die verskillende toegange tot die kanon: Fokkema (1985/6:4) se vereenvoudigde voorstelling en Dijkstra (1989:160) se twee komponente.

Die eerste seleksie vind volgens Dijkstra (1989:161)⁴ plaas deur die uitgewer – hy of sy⁵ selekteer die tekste vir publikasie. Van der Westhuizen (1999:130) beweer dat daar by die uitgee van 'n boek 'n spanning bestaan tussen die artistieke waarde en die markwaarde van die teks⁶. Met ander woorde: as 'n uitgewer glo dat daar nie 'n mark vir 'n sekere teks is nie, dan word dit afgekeur. Dieselfde gedagte word deur Ruiters (1991:40) gehuldig as hy beweer:

[B]ij producten uit het eigen literaire domein hebben uitgeverijen op dit punt in het algemeen een monopoliepositie.

⁴ Dit word onderstreep in Lourens se ongepubliseerde klasaantekeninge (s.a.) en Van der Westhuizen (1999:130) se bespreking van jeugliteratuur in Suid-Afrika.

⁵ Die manlike voorneemwoord word dikwels in literêre en ander besprekings gebruik as daar na uitgewers verwys word. Uitgewers was of is tradisioneel manlik. In my studie sal beide die vroulike en manlike voornaamwoordvorm met verwysing na uitgewers gebruik word.

⁶ Van der Westhuizen (1999:130) gebruik die 1991-weergawe van Van Gorp *et al.* se *Lexicon van literaire termen*. In die 1998-weergawe wat ek gebruik het, kom hierdie opmerking egter nie voor nie.

Snyman (1994:50) bevestig ook die gedagte dat literêre en ekonomiese oorwegings verskil by die publikasie al dan nie van die boek.

Die literêre kritikus of resensent vervul die rol van *hekwagter* (Dijkstra 1989:161)⁷. Die resensent oefen die eerste keuse uit die totale aanbod van nuwe publikasies uit en dra sy of haar mening oor aan die leserspubliek – so word die resensent ook 'n *meningsvormer* deurdat sy of haar keuse aan die leserspubliek oorgedra word. Die publiek reageer op hierdie resensies deur óf die bundel of boek te koop, óf nie. Dit gebeur soms dat 'n biblioteek nie 'n bundel aankoop nie as gevolg van 'n sekere resensie – soos wat Zandra Bezuidenhout beweer in 'n onderhoud met Kritzinger (2001:4). Ruiter (1991:47) neem die proses verder en praat van die resensent as 'n "bemiddelaar" tussen die outeur en die leser, asook die leser en die outeur. Die idee van die bemiddelende rol word ook deur Janssen (1994:19) ondersteun, aangesien die resensent volgens haar 'n "brugfunctie" vervul. Oor die rol van die resensent as kanoniseerder word in hoofstuk 5 verder uitgebrei.

Die dagbladkritiek is ten slotte dus verantwoordelik vir die voorseleksie, aangesien die kritiek 'n noodsaaklike vereiste is vir opname in die kanon. Die dagbladkritici maak die eerste keuse, wat deur die akademiese kritiek uitgedun word totdat 'n kanon oorbly wat sal dien as uitgangspunt vir samestellers van bloemlesings (Lourens 1997:37). Hierdie aspek word verder gevoer in 'n volgende onderafdeling (sien hoofstuk 3.6.6), waar verwys word na Odendaal (2001) en Van Coller (2002), wat albei die kanoniseringsrol van bloemlesers beklemtoon.

3.6.4 Die rol van die institusie in kanonvorming

Dit word tans deur verskeie navorsers aanvaar dat die literatuur nie meer net 'n informele of toevallige gebeurtenis is nie, maar dat dit deur formele samelewingstrukture "geprosesseer" word (Lourens 1997:24). Fokkema (1985/6:3) verwys na die komplekse proses waaruit tekste uit die verlede gekies word om die kanon saam te stel en meen dat die gevaar daarvan *institusionalisering*⁸ is.

Soos in hoofstuk 2.4.3 gesê, is die *institusie* die totaal van faktore wat betrokke is by die onderhouding en beheer van die literatuur; dit is die institusie "which governs the norms, sanctioning some and rejecting others" (Even-Zohar 1997:31). Institusionalisering sluit dus instansies en agente in soos opvoedkundige instellings, uitgewers, tydskrifte, kritici en

⁷ Van der Merwe en Viljoen (1998:32) gebruik die term *poortwagters*. Sien ook Lourens (1997:37) wat die term *hekwagter* gebruik soos deur Dijkstra omskryf. Viljoen (1992c:275) gebruik die term "gatekeepers".

⁸ Die term *institusionalisering* word deur verskeie navorsers soos Fokkema (1985/6:4), Mooij (1985/6:30), De Wet (1994:42), Lourens (1997:24), Sheffy (1997:24), Van Rees (1997:100) en Willemse (1999:7) gebruik.

skrywersverenigings. So verwys Van Coller (2002:70) byvoorbeeld na bloemlesers as literêre agente aangesien hulle spesifieke ideologieë, literêre opvattinge en selfs literêre reputasies kan aanvul, ondersteun of verruim (vgl. Odendaal 2001:54) – sien hoofstuk 3.6.6. In 'n ondersoek deur Frank de Glas (1992) word die invloed van die uitgewery op die kanon nagevors aangesien weinig aandag in die verlede aan die bydrae van uitgewers geskenk is⁹. De Glas (1992:292) wys op die seleksietaak van uitgewers, wat insluit die uitgewers se rol as "gate-keepers" (1992:293); asook hul rol in teksredigering (1992:295) en die resepsie van tekste (1992:298). Hy kom tot die gevolgtrekking dat die uitgewersbedryf gedurig verander, terwyl die kanoniseringsproses 'n langdurige proses is; daarom het die uitgewer geen regstreekse invloed op die oordeelvorming nie, meen hy (De Glas 1992:302). Wat wel vir hom die deurslag gee by die literêre kanon, is die essayistiese en akademiese literatuurkritiek. (In hoofstuk 5 verwys ek na dié twee vorme van kritiek.) Ten opsigte van die Suid-Afrikaanse situasie hou De Glas se gevolgtrekking oor die uitgewersbedryf nie stand nie. Aangesien NB-Uitgewers so 'n monopolie in Suid-Afrika het, is dit moeilik vir 'n debutant van 'n niehoofstroomuitgewery of 'n selfpubliseerder om kanoniseringsstatus te bereik. Janssen (1994:66) kom tot dieselfde gevolgtrekking, naamlik dat die tipe uitgewer wel 'n groter rol speel by debutante se aanvaarding deur en in die literêre sisteem as niedebutante.

Een van die navorsers wat belangstel in die invloed van die institusie op die kulturele gedrag van mense, is Susanne Janssen (1994). Soos in hoofstuk 2.1 uiteengesit, fokus sy in haar doktrale studie veral op die werk van Pierre Bourdieu, die Franse sosioloog wat die term "kulturele veld" geskep het as 'n oorkoepelende begrip vir die produksie van kuns (Janssen 1994:15). Die kulturele veld verkeer in 'n staat van gedurige konflik, aangesien daar botsings is tussen die persone wat in hierdie proses betrokke is. Daar is 'n aantal institusies wat die komplekse proses van institusionalisering reguleer. Onder die literêre institusie verstaan Bourdieu 'n konstellasie van rolspelers wat 'n spesifieke taak vervul in die materiële produksie en verspreiding van literêre tekste en in die vorm en verkondiging van opvattinge (Janssen 1994:19). Met behulp van Bourdieu se model kyk Janssen na die institusionele spelreëls van die letterkunde waarbinne die individuele kritikus aan sy of haar praktyk gestalte moet gee. Deur middel van 'n empiriese studie bewys Janssen dat kritici bewus is van hierdie institusionele raamwerk.

⁹ In 2002 word 'n ondersoek na die uitgewerswese in Suid-Afrika onderneem deur dr. Francis Galloway en Rudi Venter. Die volledige resultate van die navorsing was nog nie beskikbaar toe ek my tesis klaargemaak het nie. 'n Artikel deur die twee navorsers het wel in *Die Burger* van 6 Januarie 2003 verskyn. 'n Artikel deur Neil Cochrane oor literêre minderhede binne die Afrikaanse uitgewersbedryf, met Homeros en Kwela Uitgewers as gevallestudies, verskyn in die Augustus/November 2001-uitgawe van *Tydskrif vir Letterkunde* 34(3/4).

Die literêre institusie speel verder 'n rol in die vorming en skepping van opvattinge oor tekste, met ander woorde *beeldvorming*. Tot hierdie institusie behoort, volgens Janssen (1994:19), die uitgewerswese, die biblioteekwese, die boekhandel, die literêre kritiek en die literatuur-onderwys. Al dié faktore vorm die literêre veld, wat in 'n sisteem van magsverhoudings staan. Dit veroorsaak dat die literêre veld dinamies van aard is en hoofsaaklik berus op die institusies en persone wat betrokke is by die produksie en verspreiding van literatuur. So-doende vorm dit dus deel van die groter maatskaplike veld (Janssen 1994:19).

In 'n vorige onderafdeling, naamlik "Kanoniseringsprosesse", is verwys na die komponente wat werkzaam is in die kanoniseringsproses soos deur Fokkema uitgelig. Hieruit blyk dit dat kanonisering deel is van 'n *magstryd*, 'n gegewe wat deur beide Janssen (1994:19) en Even-Zohar (1997:32) beklemtoon word. Die mag wat deur 'n sekere groep uitgeoefen word, is belangrik by kanonisering en dié magstryd hang saam met die invloed van byvoorbeeld die betrokke publikasie, die uitgewer en die resensent. So verwys Van der Merwe en Viljoen (1998:79) na die volgende aanduiders van literariteit (wat ook moontlik met "kanon" vervang kan word): die naam van die skrywer, die uitgewer, die plek waar jy die boek koop, die verspreidingskanale, die voorblad, die titel, die genre-aanduidings en deur wie en waar dit geresenseer word.

In hoofstuk 2 is verwys na die ses komponente in die literêre sisteem wat Even-Zohar (1990b:31) onderskei, naamlik die produsent, die produk, die verbruiker, die repertorium, die institusie en die mark. Even-Zohar (1990b:38) beklemtoon dat die literêre institusie nie 'n eenheid vorm nie, juis omdat daar 'n magspel binne die institusie aan die gang is. Verskillende magspelers kan op dieselfde tyd binne die sisteem funksioneer: in die sentrum geld 'n sekere institusie se mag, maar ander institusies soos skole, kerke en die publiek kan teen die gesentraliseerde institusie in opstand kom of dit beïnvloed. Die institusie hou dus die dominante kanon aan die gang deur die seleksie van tekste vir literêre kursusse aan akademiese instellings soos universiteite of vir voorgeskrewe werke op skool. Willemse (1999:8) meen dat die kulturele mag van uitgewers, tydskrif- en koerantredakteurs, resensente, bloemlesers, universiteitsdosente en literêre geskiedskrywers en hulle dominante posisies in kulturele verhoudings juis lei tot die institusionalisering van daardie dominante orde.

'n Verdere manier van institusionalisering is deur middel van literêre pryse. Die invloed van die toekenning van literêre pryse kan nie onderskat word nie. De Wet (1994:78) bevestig die siening as sy verwys na die gekanoniseerdheid van 'n digter wat byvoorbeeld die Hertzog-prys ontvang. Aangesien my navorsing fokus op debuutdigbundels teen die millennium-

wending, bestee ek in hoofstuk 4.3 aandag aan die Ingrid Jonker-prys, wat aan debuutdigbundels toegeken word. In hoofstuk 5 gaan ek na watter kanoniseringsvoordeel daaraan verbonde is om genomineer te wees of 'n prys te ontvang, spesifiek met die oog op resensering. Dit wil voorkom of 'n bundel wat genomineer is of 'n pryswenner is, meer resensies ontlok.

Een van die instansies wat betrokke is by die proses van kanonvorming is literêre kritici.

3.6.5 Literêre kritici as herskrywers

'n Manier waarop mag binne die literêre kritiek gekonkretiseer word, is deur middel van herskrywing. *Herskrywing* is die verskynsel dat die nieprofessionele leser literatuur nie lees soos wat dit oorspronklik deur die outeur geskryf is nie, maar soos wat dit deur die kritici herskryf is.

Die term *herskrywing* is ontleen van Lefevere (1987:23), wat beweer dat herskrywing 'n magtige kanoniseringsinstrument is aangesien herskrywers gewoonlik baie naby aan die heersende ideologie staan. Lefevere (1987:28) meld die rol van begunstigers ("patrons") as versorgers van herskrywers deur óf ekonomiese ondersteuning, óf statustoekenning. Snyman (1994:40) voer aan dat instansies soos universiteite, biblioteke en uitgewers die herskryf van die literatuur beheer. Hierdie literatore, resensente en ander herskrywers van die literatuur bepaal die literêre diskoers op so 'n wyse dat dit binne 'n geslote omgewing volgens streng bepalings beheer word. Volgens Ohlhoff (1995:41) gee herskrywers die teks in een of ander vorm weer (deur byvoorbeeld die inhoud van 'n teks in 'n resensie te parafraseer). Hulle maak sekere keuses of plaas tekste binne 'n bepaalde raamwerk. Herskrywers skep dus 'n spesifieke beeld van 'n outeur, werk, genre of die literatuur in die algemeen. So word daar tans deur heelwat resensente 'n beeld van die debuutwerke geskep as een van ontoereikendheid. 'n Sekere beeld van die eietydse poësieveld kom sodoende tot stand. Die oorspronklike tekste word in die herskryfproses verander en selfs "gemanipuleer" (Ohlhoff 1995:41). Lefevere (1987:26) beweer selfs dat die studie van die funksionering van literêre tekste eintlik 'n studie van manipulering word. Die rol van herskrywers moet derhalwe bestudeer word in die konteks van 'n hersosialisering van die literatuur (Lefevere 1987:23). Die hersosialisering van die literatuur vereis, volgens Lefevere (1987:26), 'n nuwe metodologiese benadering aangesien dit verskeie aspekte moet aanspreek, soos mag en die diskoers wat dit tot gevolg het, die institusie waarbinne die diskoers floreer en die mag van herskrywing in die bekendstelling van tekste wat buite daardie diskoers is. Vir Lefevere is die sisteemteoretiese benadering 'n aanvaarbare metodologie,

omdat die konsep van 'n sisteem die navorser toelaat om mag neutraal te omskryf. Snyman (1992:96) verwys ook na dié rol van die resesent as "reproduserende leser". Die resesent ontvang die skrywer se teks en gee dan sy of haar [die resesent se – E.A.] resepsie van die teksvorm. De Moor (1993:24) huldig egter 'n ander siening as hy na Gomperts verwys wat van mening is dat die resesent geen bemiddelende rol speel nie.

In sommige gevalle kan literêre kritici dubbelkanoniserend optree, veral as 'n digter wat aan die kanon behoort, 'n niegekanoniseerde digter resenseer en sodoende 'n *kanon-bevestigende* funksie verrig. So is die resensies deur Cloete (2001) en Olivier (2001) van Bezuidenhout en Barkhuizen le Roux se bundels indirek kanonbevestigend, gesien teen die agtergrond van die twee digters se posisies binne die kanon en die literêre sisteem.

3.6.6 Bloemlesings as instrument in die kanoniseringsproses

Naas literatuurhistorici en vertalers speel antologiseerders 'n verdere belangrike rol in die kanoniseringsproses. Antologiseerders stel literatuur wat andersins moeilik bekombaar is, aan die breë publiek bekend en beskikbaar (Van Coller 2002:68). Daarom is dit in die literatuuronderrig 'n onontbeerlike hulpmiddel. Deur middel van bloemlesings kan die literatuuropvatting en die seleksieproses wat daaragter lê, bevestig word en vorm dit literêre smaak.

'n Studie van bloemlesings toon onder meer watter groepe gemarginaliseerd is en hoe dié groepe binne die literêre sisteem uitgebeeld word. Reeds in 1990 het Hennie Aucamp (vgl. De Wet 1994:98) kritiek uitgespreek oor die kanoniserende mag van antologiseerders, en veral antologieë wat vir studiedoeleindes saamgestel word. Van Niekerk (1994:6) meen dat bloemlesings barometers van die kanon is. Sy beweer dat die lae frekwensie van vroueverhale in Afrikaanse bloemlesings in verhouding tot werklike produksiepersentasies 'n aanduiding is van hoe ongebalanseerd die kanon is. Dié tendens is ook te bespeur in die poësie. In die 1975-uitgawe van *Groot verseboek* word 82 digters gelys, van wie slegs 12 vrouedigters is. In die 1990-sagteband-uitgawe van dié antologie is 115 digters gelys, onder wie 22 vrouedigters, terwyl die 2000-uitgawe van Brink 39 vrouedigters insluit. Spies (1999:16) noem as 'n rede vir die samestelling van die bloemlesing *Sy sien webbe roer* die onregverdige status of die onregverdige gebrek aan status van die vrouedigters in die letterkunde.

Dit is algemeen bekend dat die samestelling van D.J. Opperman se *Groot verseboek* deur die jare heen in sekere kringe kritiek uitgelok het aangesien dit 'n sekere beeld van die

Afrikaanse poësie geskep het¹⁰. Ander versamelbundels het in reaksie hierop ontstaan: in 1988 verskyn *Aankoms uit die skemer*, in 1990 *Optog* en in 1995 *Ons kom van ver af* – almal uitgegee deur Patrick Petersen as verset teen gevestigde Afrikaanse uitgewers (Hattingh 1998:1). In 1989 verskyn verder *I Qabane Labantu. Poetry in the Emergency. Poësie in die noodtoestand*, saamgestel deur Ampie Coetzee en Hein Willemse. Dié bundels bevat werk van digters wat nog nie met hul eie solobundels gedebuteer het nie. Hulle bevat hoofsaaklik gedigte van die sogenaamde struggle-digters – digters wat destyds [en steeds? – E.A.] nie maklik in die Afrikaanse kanon geakkommodeer is nie (Van Vuuren 2001:41). Willemse (1996:44) meen dat die versweë doelstelling van die bloemlesings die kollektiewe intrede was van 'n groep digters, veral as gevolg van die feit dat daar 'n gebrek aan Afrikaanse letterkundige tydskrifte was wat aspirantdigters gepubliseer het. *SA in poetry / SA in poësie* (1988) deur Johan van Wyk, Pieter Conradie en Nik Constandaras gee 'n alternatiewe beeld van die poësie wat nie in die eerste plek op gehalte as sodanig ingestel is nie. Die samestellers van *SA in poetry / SA in poësie* bied eerder 'n histories geordende beeld van die sosiale bewussyn verbonde aan die sosiale praktyke binne die geskiedenis. Verder poog hulle om grammatikale en stilistiese verskuiwings wat in die taal plaasgevind het, aan die leser voor te hou. Die bundel *Poskaarte* (saamgestel deur Ronel Foster en Louise Viljoen) wil weer beelde bied van tendense in die Afrikaanse poësie sedert 1960. Dit bevat gemarginaliseerde stemme en probeer sodoende in 'n sekere sin om die kanon oop te maak. Dit is ook die doel van André P. Brink met die 2000-uitgawe van *Groot verseboek* (sien die "Voorwoord"), terwyl Komrij (1999: agterblad) in *Die Afrikaanse poësie in duisend en enkele gedigte* 'n beeld wil gee wat "door alle sociale en geografische grenzen breekt en die gesproken en geschreven woordt door blanken en zwarten" toon.

Van Coller (2002:73; sien ook Odendaal 2001:55) verwys na bloemlesings wat die bestaande kanon(s) *aanval* of *uitbrei*; dit *stabiliseer*, *bevestig*, *legitimeer* of *populariseer*; en wat die kanon terugskouend *interpreteer* of *rekonstrueer*. Bloemlesings wat die kanon aanval of uitbrei, is **toekomsgerig**; terwyl dié wat die kanon stabiliseer, bevestig, legitimeer of populariseer, **hedegerig** is; bloemlesings wat **verledegerig** is, wil die kanon terugskouend interpreteer of rekonstrueer. Odendaal (2001:55-60) toets hierdie tipologie van Van Coller aan die hand van tematiese bloemlesings in die Afrikaanse literêre veld tussen 1986–2000.

Ek maak die volgende gevolgtrekkings van sekere bloemlesings wat teen die millennium-wending verskyn het. Bloemlesings soos *Nuwe stemme 2* (Müller en De Jager 2001), *Nuwe verset* (Hugo, Rousseau en Du Plessis 2000), *Uit die stof die see die skald se handevuur*

¹⁰ Hierdie beeld impliseer ook 'n beeld van 'n bepaalde kanon. Sien Ohlhoff (1995:39-46) se artikel, waarin hy 'n voorlopige plekbeplanning doen van D.J. Opperman se *Groot verseboek* binne die Afrikaanse literêre sisteem.

voet tracks en die verstuite trein van wat verlange (Bolton, Nel, Kapp en Kritzinger 2001) en *Metafore van herlewing* (2003) het ten doel om nuwe digters en hul poësie bekend te stel. Sodoende poog die digters wie se werk in hierdie bundels opgeneem is, om die kanon binne te dring. In 'n resensie oor *Uit die stof die see die skald se handevuurvoet tracks en die verstuite trein van wat verlange* (voortaan word dié titel om stilistiese redes verkort tot *Uit die stof*) skryf Willemse (2002:13) dat bloemlesingdigters soos hierdie hul eie stemme probeer vind. Dié digters het gewoonlik nie genoeg gedigte vir 'n volwaardige bundel nie en daarom publiseer hulle dan saam. Van Coller (2002:73) beweer dat hierdie soort bundels gewoonlik by kleiner uitgewers verskyn as eenmalige publikasies. Van die vier genoemde bundels hierbo verskyn een by 'n hoofstroomuitgewer, naamlik *Nuwe stemme 2* by Tafelberg. *Nuwe verset* verskyn by Protea Boekhuis, 'n opkomende uitgewer (sien hoofstuk 4), terwyl *Uit die stof* by 'n randuitgewer verskyn, naamlik Fenomeen Publikasies. *Metafore van herlewing* word deur Lapa Uitgewers gepubliseer, ook 'n randuitgewer.

As daar na Van Coller (2002:73) se inleiding gekyk word, kan enkele afleidings gemaak word. Bloemlesings soos *Nuwe stemme 2*, *Nuwe verset* en *Uit die stof* is **toekomsgerig** en wil die kanon binnedring omdat dit nuwe digters bekendstel. Dit is kanonuitdagend; nie net omdat dit nuwe digters bekendstel nie, maar ook nuwe temas en ander tale. In *Uit die stof* word Engels en Afrikaanse gedigte gepubliseer: Bolton dig hoofsaaklik in Engels, Kritzinger in Afrikaans en Nel en Kapp kombineer die twee tale in hulle gedigte. Kaapse Afrikaans is in *Nuwe stemme 2* opgeneem. Bloemlesings soos *Groot verseboek 2000*, *Poskaarte* en *Die Afrikaanse poësie in duisend en enkele gedigte* is **hede- en verledegerig**, aangesien dit 'n rekonstruksie van die kanon gee en 'n sekere tydperk interpreteer. Hierteenoor is Johann de Lange en Antjie Krog se *Die dye trek die dye aan. Verse oor lyflike liefde* (1998) **hedegerig**, want dit stabiliseer die kanon en is temagerig. By dié tipe bloemlesings kom gewoonlik die subtitel voor met "die beste" as maatstaf. Hier mag nuwe poësie voorkom, maar dit is gewoonlik poësie uit die bestaande kanon.

Bloemlesings is 'n waardevolle hulpmiddel om afleidings te kan maak oor die marginalisering van sekere groepe en oor die beeld wat van die letterkunde uitgestraal word. Volgens Odendaal (2001:63) is bloemlesings nuttig om strategieë, tendense en relatiewe posisies in die literêre veld uit te wys.

In die volgende hoofstuk gaan onder meer na bloemlesings binne die Afrikaanse poësie-sisteem gekyk word as oplossing vir die probleem van verminderde publikasiemoontlikhede.

3.6.7 Empiriese navorsing oor die kanon

Die vraag wat nou na vore kom, is: Kan die kanon as verskynsel ondersoek word? Die doel van kanonstudies is om wetenskaplike kennis van kanons op te doen. Moerbeek (1992:338) vra die vraag of baie van die kultuurpessimiste se siening nie op empiriese dryfsand berus nie. Hy meen dat sekere van die ondersoeke nie deur empiriese gegewens gestaaf kan word sonder om die kanon te verbind aan 'n duidelik afgebakende sosiale sisteem nie. Deur die kanon 'n relatief meetbare eenheid te maak, is dit moontlik om empiries ondersoek in te stel en vergelykings te maak.

By 'n empiriese ondersoek na die kanon kan onder meer gekyk word na die volgende aspekte (Moerbeek 1992:344):

- ♦ Watter boeke word deur die publiek gekoop en gelees?
- ♦ Hoe gebeur dit dat een skrywer met verloop van tyd belangriker word as 'n ander?
- ♦ Wat is die rol van die verskillende literêre institusies in die seleksieproses?
- ♦ Hoe ver wyk die keuse van die verskillende literêre kritici van mekaar af?

As daar na die dinamiese aard van kanonvorming gekyk word, moet 'n kwaliteitsondersoek onderneem word (Moerbeek 1992:344). So 'n ondersoek sal onder meer behels: 'n analise van die literêre kritiek; 'n analise van die aktiwiteite van die media; en 'n analise van die werklike resepsie van die literêre werk deur die groter publiek, wat bestaan uit lesers en kopers.

Empiriese kanonondersoeke soos deur veral Dijkstra (1989) onderneem, word ingedeel in *kwantitatiewe* en *kwalitatiewe* ondersoeke. Dijkstra ondersoek die literêr-kritiese kanon soos wat dit in resensies voorkom (Ohlhoff 1993:63), maar soos wat Lourens (1997:37) tereg aandui, kan haar (Dijkstra se) riglyne ook gebruik word ten opsigte van ander ondersoekterreine.

3.6.7.1 Kwantitatiewe ondersoeke

Dijkstra (1989:162-163) noem onder meer die volgende kwantitatiewe kanonaanduiders, wat ook deur Lourens (1997:38) onderstreep word:

- ♦ Die aantal bladsye wat aan 'n outeur afgestaan word in byvoorbeeld naslaanwerke of skoolboeke
- ♦ Die aandag wat 'n outeur in die literêre kritiek ontvang
- ♦ Die keuse wat die literêre kritici maak uit die totale aanbod van debuutwerke.

Onder dié tipe aanduiders noem Ohlhoff (1993:64) die ruimte wat aan 'n bepaalde outeur afgestaan word. Dit sluit onder meer in die lengte van resensies en die aantal bladsye oor 'n outeur in 'n naslaanwerk. In hoofstuk 5 onderneem ek 'n studie van resensies en media-tekste wat verskyn het oor die ses debuutbundels van 1999–2000; dan sal van hierdie aanduiders benut word.

Wat navorsing oor kwantitatiewe kanonaanduiders betref, kan verwys word na Janssen (1994:34-77) se studie oor prosawerke en poësiebundels tussen 1978 en 1991. Sy lê in haar ondersoek klem op aspekte soos die lengte van resensies (wat gemeet word aan die aantal woorde), die tipe resensie, die tipe uitgewery en ander kwantitatiewe aspekte. Janssen (1994:35) bevestig in haar ondersoek die hipotese dat dag- en weekbladkritici by hul keuse van werke wat geresenseer gaan word en ten opsigte van die lengte van hulle resensies, sterk rekening hou met die menings van hul kollegas. Sy kom tot die gevolgtrekking dat die kritici hulle keuse deur kwaliteitskriteria laat bepaal, asook deur die aktualiteits-waarde en die literêre waarde van die teks en deur persoonlike belangstelling.

Nog 'n empiriese kanonstudie van resensies – en een wat vir my studie belangrik is – is dié deur Kees van Rees (1997:90-100). Van Rees (1997:92) gebruik, net soos Janssen, Bourdieu se veldteorie en gee erkenning aan Janssen se ondersoek (1997:96). Hierin is die resensies oor agtien debuutwerke wat in Nederland verskyn het, na aanleiding van die volgende kriteria ondersoek: die jaar van debuut (1975-1977) en die debuutgenre. 'n Lêer is oor elke debutant gehou met die volgende aanduiders: die chronologie van die outeur se oeuvre, die totale aantal resensies, die aantal resensies in hoofstroomkoerante, die algehele en die gemiddelde aantal woorde oor elke werk en laastens drie maniere van gemiddelde waarde-oordeel (Van Rees 1997:96). Sy gevolgtrekking is dat veertien van die agtien debutante se bundels by groot uitgewershuse verskyn het. Van daardie veertien is vyf geresenseer in hoofstroomkoerante of -tydskrifte; hulle het gemiddeld 'n groter aantal woorde en 'n positiewer oordeel ontvang as die ander debutante. Vier van die vyf het later in hulle oeuvre na kleiner uitgewershuse oorgegaan (die rede blyk nie uit die artikel nie), terwyl die oorblywende een opgehou het met skryf. Die ander nege debutante het algaande aandag getrek deur die toename in nuwe titels wat hulle gepubliseer het by groot uitgewershuse. Van Rees bepleit meer empiriese navorsing om spekulatiewe uitgangspunte tot operasionele hipoteses te transformeer wat empiries toetsbaar is.

Schram (1992:254 e.v.) bespreek verdere voorbeelde van empiriese kwantitatiewe kanon-ondersoeke en kom tot die gevolgtrekking dat sulke ondersoeke baie sinvol is.

3.6.7.2 Kwalitatiewe ondersoeke

Ohlhoff (1993:64) praat hier van die literêre verwysingsraamwerk, waar dit gaan om die *assosiasie* van die bespreekte outeur met ander outeurs. Hierdie soort ondersoek gaan eintlik oor 'n analise van die uitsprake wat gemaak is. Die sogenaamde *vermeldings* (dié woord is geskep vir die woord *mentions* – Dijkstra 1989:162) word deur verskeie navorsers soos Ohlhoff (1993:64) en Lourens (1997:40) in hulle navorsing gebruik.

Dijkstra (1989:163-165) onderskei vier soorte *vermeldings* wat herlei kan word na die basiese vorm van outeur x – (met vergelykingselement) – outeur y (vgl. Lourens 1997:40):

- ♦ **Waardetoekennend:** Outeur x is so goed soos outeur y
(albei outeurs is gekanoniseer)
- ♦ **Waardevergroterend:** Outeur x is beter as outeur y
(kanoniserend ten opsigte van een outeur)
- ♦ **Waardeverkleinerend:** Outeur x is nie so goed soos outeur y nie
(dekanoniserend ten opsigte van een outeur)
- ♦ **Eksplisiet kanoniserend:** Outeur x pas in die tradisie van outeur y en z
(‘n groep gekanoniseerde outeurs word veronderstel en daar word gesê x pas by hulle in)

Die eerste drie vermeldings van Dijkstra is voorbeelde van *implisiete* vermeldings, aangesien die outeur se posisionering binne die literêre hiërargie óf positief, óf negatief, óf neutraal gestel word. Die posisionering word nie duidelik en eksplisiet gestel soos in die laaste vermelding nie.

Volgens Lourens (1997:40) kan drie soorte vermeldings onderskei word. *Inliggende* of *informerende* vermeldings fokus op die *inhoud* van die teks – sodoende word die interpretasie-moontlikhede vir die leser vergemaklik. *Interpreterende vermeldings* tref *vergelykings* tussen die stilistiese, tematiese en formele kenmerke van die teks, terwyl *evaluerende vermeldings* die outeur binne die literêre hiërargie *situeer*. Hierdie situering geskied óf deur middel van implisiete vermeldings, óf deur middel van eksplisiete vermeldings, soos hierbo beskryf.

In 'n volgende hoofstuk word 'n studie onderneem van resensies en ander mediatekste oor die ses bundels wat in 2001 vir die Ingrid Jonker-prys in ag geneem is. Ek sal dan verdere kwalitatiewe kanonaanduiders gee, veral op grond van De Moor (1994) se navorsing.

3.7 INVLOEDE VAN KANONISERING EN INSTITUSIONALISERING

Uit die gegewens sover verkry, is dit moontlik om af te lei dat daar nie eenstemmigheid bestaan oor die hele proses van kanonisering nie.

Dit blyk dat kanonvorming onvermydelik en wenslik is. Daar is algemene eenstemmigheid dat kanonvorming *moet* plaasvind om die literêr-dinamiese aangeleentheid wat veranderings van historiese, kulturele, sosiale en politieke aard wys, te reflekteer.

Mooij (1985/6:25-26) beklemtoon egter dat daar "veel argwaan jegens canonvorming" is en noem die volgende drie argumente, wat ek met voorbeelde uit die Afrikaanse literêre sisteem toelig en kortliks bespreek:

- ♦ In die praktyk is literêre voorkeure té uiteenlopend om 'n enkele kanon te duld. Vir sommige kritici staan ouer figure soos D.J. Opperman en N.P. Van Wyk Louw voorop, terwyl werk van eietydse digters nie in aanmerking geneem word nie. In 'n demokratiese samelewing en kultuurveld behoort alle voorkeure en verwysingspunte myns insiens egter geakkommodeer te kan word.
- ♦ Die pluralistiese karakter van die samelewing verhoed die gedagte van een kanon. Dit geld veral die Suid-Afrikaanse samelewing, wat uit diverse groepe bestaan. Die Suid-Afrikaanse samelewing is immers veelrassig en het sedert 1994 politieke verandering ondergaan. Die millenniumwending is 'n tydsfase gekenmerk deur elektroniese vooruitgang, wat terselfdertyd 'n uitwerking op die arbeidsverdeling het. Verdere tendense van dié tydsfase is gebrekkige taalbeheersing, 'n swak leeskultuur, 'n relatief jong Afrikaanse taal en 'n geskiedenis van taaldiskriminasie teen Afrikaans. Die verandering in die status van Afrikaans en die afname in die getal studente wat Afrikaans op universiteitsvlak neem, is nog faktore wat die Afrikaanse literêre sisteem beïnvloed. In 'n veeltalige, multi-kulturele Suid-Afrika is wisselwerking tussen letterkundiges noodsaaklik. Volgens Van Vuuren (1999:244) loop die ontwikkeling van die swart Afrikaanse *struggle*-poësie hand aan hand met die kreatiewe ontginning van die orale tradisie van die inheemse volke in Suid-Afrika. Die vertaling van inheemse verse deur Antjie Krog (2002) en Michael Chapman (2002) toon dié wisselwerking. Dit laat die samelewing nog meer heterogeen vertoon. Daarom is die gedagte van een kanon onder sulke omstandighede ondenkbaar.
- ♦ Die feit dat kanonvorming wel plaasvind in omstandighede soos hierbo genoem, bevestig dat dit 'n geval van magsuitoefening is. Daar is blykbaar 'n heersende klas, die kulturele *establishment*, wat hulle "wil" op die samelewing afdwing. Die kulturele *establishment*

is volgens Mooij (1985/6:26) veral die akademiese wêreld (dosente, studente en afgestudeerdes) en die kulturele elite (die skrywers wat deur die akademiese wêreld erken word, die kritici van die dag- en weekblaaie). Sodoende word stabiliteit in die kanon gewaarborg deur die akademiese wêreld en die kulturele elite wat by kanonvorming 'n rol speel. Mooij (1985/6:26) praat selfs van 'n bewuste of onbewuste samewerking om literêre voorkeure te bepaal. Die uitsprake van baie van die bruin en swart Afrikaanse digters sinspeel op die magsbeheer wat in die Afrikaanse literêre sisteem heers (Petersen 1997:33)¹¹:

Met ander woorde, so kom dit dat die letterkunde, die Afrikaanse letterkunde in 'n groot mate beheer word en oorheers word en bestuur en gedomineer word deur wit skrywers en letterkundiges.

Mooij (1985/6:26-27) voer die volgende teenargumente vir bogenoemde argumente aan:

- ♦ Daar bestaan nie iets soos absolute gelykheid nie en geen samelewing kom voor waar daar nie verskille in waardering en agting is nie. Daar kan nie by streng individuele voorkeure gebly word nie en 'n kollektiewe keuse moet gemaak word.
- ♦ 'n Verskeidenheid uitgangspunte hoef nie tot 'n verskeidenheid keuses te lei nie. Verskillende uitgangspunte lei wel tot verskillende hiërargieë. So sal sekere kritici oordeel dat N.P. van Wyk Louw as die belangrikste Dertiger beskou moet word. Ander sal dalk na Elisabeth Eybers verwys as die belangrikste figuur in die dertigerjare. Sommige digters word as sogenaamd belangriker as ander beskou. Die teenargument van Mooij het as voordeel dat die kanongrense verander en aangepas kan word; dit het selfs 'n uitwerking op die samestelling van die kanon.
- ♦ Literêre geskooldheid, en daarmee saam 'n vertrouetheid met die kanon, verleen 'n voorgrond ten opsigte van magsuitoefening. Daar bestaan dus 'n verwysingspunt van waaruit die gesprek gevoer kan word. Die kennis of mag wat die gebruiker het, maak dat hy of sy weerstand kan bied teen dogmatisme, vervlakking en eensydige magsuitoefening. Hierdie argument korreleer met dié van Altieri (vgl. Viljoen 1992b:198) se siening dat kanons sekere belangrike sosiale funksies vervul, naamlik "(to transmit) contrastive frameworks, (to exemplify) forms of imagination considered valuable in a culture and (to provide) figures of judgment for our actions".

¹¹ Sien ook Willemse (1999:3-20) se bevindinge.

Ten opsigte van die standpunt dat kanonvorming nie slegs wesenlik is nie, maar ook "geboden" (Mooij 1985/6:28-30), dit wil sê noodsaaklik of aangewese, bied Mooij die volgende drie oorwegings, wat ek weer eens met plaaslike voorbeelde toelig:

- ♦ Die eerste oorweging handel oor die waarde van tradisie en 'n historiese bewussyn. Die kanon bied die moontlikheid om die mees waardevolle elemente in die kulturele geskiedenis te bewaar en om die hoofmomente in die kulturele geskiedenis te beklemtoon. Hier kan verwys word na die belangrike rolle wat *Groot verseboek* en Kannemeyer se *Geskiedenis van die Afrikaanse literatuur 1 en 2* in die Afrikaanse literêre sisteem speel. Hierdie gedagte is reeds vroeër in die hoofstuk genoem by die bespreking van die funksies wat die selektiewe kanon kan verrig. 'n Beeld van die literêre ontwikkeling word gegee deur die verskaffing van so 'n ruim beeld van die letterkunde as moontlik. Verder moet dit ruim wees ten opsigte van velerlei kwaliteite in die letterkunde. Die kanon is dus 'n manier om 'n samelewing se mees waardevolle kulturele elemente te behou, maar ook te hersien.
- ♦ Die kanon is belangrik vir die voortbestaan van die literatuur en kultuur in die algemeen. Die tekste van die verlede werk deur na die hede en na die toekoms. In haar studie na Opperman as spilfiguur in die letterkunde, verwys De Wet (1994:50) na resensies waarin digters en gedigte met Opperman vergelyk word, asook die moontlike "navolgers" wat Opperman self geïdentifiseer het. Sodoende word die kulturele erfenis bewaar. Die bekende argument dat die kennis van die klassieke belangrik is omdat dit die kultuur blywend bepaal, kom hier na vore. Die kanon verskaf dus 'n belangrike struktuur en gee ook indirek aan die teenstander van die kanon 'n bepaalde gerigtheid.
- ♦ Die laaste oorweging is dat kanonvorming 'n aspek van die institusionalisering van die literatuur is. Kanonvorming is 'n noodsaaklike proses van seleksie uitgevoer deur 'n instansie. Mooij (1985/6:29) beklemtoon dat daar instansies moet wees wat namens en vir die samelewing besluit. Die gevaar is egter dat die kanon in diens sal kom van daardie groepe wat die kanon bepaal. Die gevare van institusionalisering is oral teenwoordig, meen Mooij, maar institusionalisering versterk wel die posisie van die literatuur.

Uit die invloede van kanonisering en institusionalisering hierbo genoem, blyk dat daar argumente vir en teen die kanon aangevoer kan word. Dit kom egter voor asof kanonverdedigers se argumente op dieselfde prinsipies, norme en ideale berus as dié waarop die kanon self berus. 'n Strak en beperkte kanon is myns insiens ondenkbaar en hoogs onwaarskynlik.

3.8 SLOTSOM

Die kanon is die resultaat van veelsydige aktiwiteite deur onder meer skrywers, uitgewers, kritici, bloemlesers, dosente en beoordelaars. Dit is veelsydig saamgestel en bestaan uit 'n ryk arsenaal van vergelykingsmateriaal. Die kanon word begrens deur 'n wye oorgangs-geheel waardeur die toegang en die uitgang nie te moeilik is nie. Dit word verder algemeen aanvaar dat institusionalisering die posisie van die literatuur eintlik versterk.

Daar is tans aktiewe pogings aan die gang om sogenaamd alternatiewe kanons te vestig, byvoorbeeld dié van die orale literatuur, die populêre kultuur, en die bruin en swart literatuur. So wil die kanon sigself vernuwe deur elemente uit die laer of populêre strata toe te laat tot die sentrum van die literêre sisteem.

Binne die postmodernistiese tydvak is die gesprek rondom kanons en kanonisering problematies. Die postmodernisme ken geen beherende posisie aan enige sisteem of geïnstitusionaliseerde hiërargie en outoriteit toe nie, meen Muller (1992:397), en lewer kritiek teen alle kanons (Van der Merwe en Viljoen 1998:46) om sodoende die kultuur te dekanoniseer. 'n Grensoorskryding ten opsigte van die literatuur word deur die postmoderniste bepleit (Muller 1992:397 en Van Gorp *et al.* 1998:349). Die term *verbastering* ("hybridization") soos genoem deur Van der Merwe en Viljoen (1998:47) en gebaseer op een van Ihab Hassan se vele katalogusse van die kenmerke van die postmodernisme, dui op grensoorskryding en die vermenging van genres. Sodoende word konsepte soos "hoë" en "lae" kultuur herinterpreteer en vermeng en die massakultuur omarm. Die feit dat hiërargieë tersyde gestel kan word, veroorsaak ook dat 'n sekere eklektisisme na vore kom (Van Gorp *et al.* 1998:349). Hambidge (1992:68) betoog dat die postmodernisme die leser konfronteer met probleme oor outentisiteit (sien hoofstuk 3.2) en dat hulle konsepte soos outonomie, outoriteit, sisteem, hiërargie, referensialiteit en oorspronklikheid bevraagteken. Foster en Viljoen (1997) se inleiding tot *Poskaarte* bied 'n oorsig oor postmodernistiese tendense in die Afrikaanse poësie sedert 1960, deur byvoorbeeld die problematisering van meestersverhale; die ondermyning van eng kultuurdefinisies wat al as elitisties en onderdrukkend geëtiketteer is; en die paradoksale huldiging én ontmaskering van literêre voorouers¹².

Literatuur is ondergeskik aan 'n groter kulturele sisteem en enige sosiale en/of politieke veranderinge sal die literêre sisteem direk beïnvloed. In die lig van die veranderinge wat sedert 1994 in Suid-Afrika plaasgevind het, is dit nodig om te kyk na die invloed van dié

¹² In die jongste uitgawe van *Perspektief en Profiel* kritiseer Van Vuuren (1999:250 e.v.) Foster en Viljoen se uiteensetting. Haar teoretiese aannames word aan bevraagtekening onderwerp deur Foster (2000:190 e.v.).

veranderinge op die literêre sisteem. 'n Teoretiese oorsig oor kanonisering is belangrik, aangesien 'n kanon nooit stabiel en onveranderlik is nie; dit hou verband met norme en waardes binne sekere geografiese, ekonomiese, historiese, politieke en maatskaplike sisteme wat gedurigdeur verander. Met die politieke veranderinge in Suid-Afrika en die ekonomiese oorgewings wat veral die uitgewerswese beïnvloed, is die moontlikheid daar dat die kanon in 'n veranderingsfase is.

Die kwessies rondom kanons en kanonvorming word toenemend aktueel, veral binne die konteks van veranderinge soos hierbo genoem. Hierdie hoofstuk is 'n uitbreiding op hoofstuk 2, wat handel oor die polisisteepteorie, wat die teoretiese raamwerk is waarbinne my navorsing plaasvind. Dit dien weer as 'n voorbereiding vir die volgende hoofstuk, wat fokus op die Afrikaanse poëtiesisteem, asook hoofstuk 5, waarin die rol van resensies en media-tekste in die kanoniseringsproses onder die soeklig geplaas word.

Hoofstuk 4

DIE LITERÊRE VELD VAN AFRIKAANS

Jaarliks sien ek minder digbundels verskyn. Veral minder debute. En dit kwel my.

— Johann de Lange (1998)

4.1 INLEIDING

Binne die raamwerk van die polisisteemteorie, soos uiteengesit in hoofstuk 2, word daar in hierdie hoofstuk ondersoek ingestel na die *marginalisering* van die Afrikaanse poësie. Die marginalisering van die poësie as genre is egter nie net 'n plaaslike fenomeen nie – ook in Amerika en Europa skyn dit die geval te wees. As basis van die bespreking oor die poësie as gemarginaliseerde genre onderneem ek 'n vergelykende studie van Foster en Viljoen (1997), Komrij (1999) en Brink (2000) se antologieë van die Afrikaanse poësie. Bykomende inligting is verkry van die Nasionale Letterkundige Museum en Navorsingsentrum.

In die tweede hoofstuk van my studie, wat 'n oorsig bied oor die polisisteembenadering, is reeds verwys na *Bourdieu se veldteorie*. Volgens Hawthorn (1998:80) beweer Bourdieu dat enige sosiale sisteem hiërargies gestruktureer is in verskillende velde, soos die ekonomiese veld, die opvoedkundige veld, die politieke veld en die kulturele veld. Die veld word metafories as 'n mark gesien waarin daar 'n stryd om geïnternaliseerde mag is (Van Coller 2002:70). Binne hierdie sistemiese benadering word nie net die tekste en die produsente binne die literêre veld bestudeer nie, maar ook, volgens Van Coller (2002:70), die struktuur van die literêre veld. Indien op die struktuur van die literêre veld gefokus word, kan daar onder meer gekyk word na die verskillende *posisies* wat deur die produsente en die hekwagters (soos uitgewers en resensente – vgl. Dijkstra 1989:161) ingeneem word (Van Coller 2002:70). Bourdieu beweer ook verder dat die literêre veld gestruktureer word deur die verspreiding van posisies wat beskikbaar is. Sodoende ontstaan 'n voortdurende stryd tussen die posisies (Van Coller 2002:70). Daar kan dus tussen gevestigde digters en opkomende digters onderskei word of tussen hoofstroomuitgewers en randuitgewers. Hierdie stryd is belangrik vir die dinamiese voortbestaan van die sisteem, want dit is in wese 'n stryd om *kanonisering*.

Van Rees en Dorleijn (1993:7) gee 'n skematiese beskrywing van hoe die literêre veld daar uitsien. Hulle sien die literêre veld as 'n voortdurend veranderende sisteem van magsverhoudinge (Van Rees en Dorleijn 1993:4). Hulle betrek onder die literêre institusie nie net

die instansies betrokke by die materiële produksie en verspreiding van literatuur, soos uitgewers, biblioteke, boekhandelaars nie maar ook instansies soos die kunsterade, wat die owerheid adviseer; die literêre kritiek; die literatuuronderwys; die literêre en wetenskaplike tydskrifte en die pers en media.

Terwyl die poësie as orale kunsvorm tans uiters gewild blyk te wees in die breë gemeenskap, wil dit voorkom of die hoofstroomuitgewers nie veel publikasiemoontlikhede vir debuutdigters bied nie.

In 'n ondersoek deur Rudi Venter en Francis Galloway (2003:7) word beweer dat 3 455 Afrikaanse letterkundetitels in 1990–2001 verskyn het, waarvan 43% nuwe uitgawes en 57% heruitgawes is. Die verspreiding volgens genres blyk soos volg te wees: populêre prosa¹ 80,0%; literêre prosa 10,6%; poësie 8,0% en drama 1,4%. Uit dié statistiek kan die marginalisering van die poësie reeds afgelei word. Die ondersoekers (Venter en Galloway 2003:7) voer verder aan dat die poësie 'n verdedigbare fluktuasie handhaaf as gevolg van die standhoudende bydrae van NB-Uitgewers voor 1999, die stewige bydrae deur Protea Boekhuis vanaf 1999 en selfpublikasies. Ek gaan verder in hierdie hoofstuk dié bewerings van Venter en Galloway onder die loep neem, veral die bydrae van NB-Uitgewers ten opsigte van debuutdigbundels, en aantoon dat dié uitgewery minder debute as in die verlede publiseer. Die rol van Protea Boekhuis en ander randuitgewers, asook selfpublikasies, word ook ondersoek. Volgens Stassen (2003) gee 70% van die poësie debutante sedert 2000 self hul bundels uit. Hy meld dat die debatte oor die stand van die Afrikaanse literêre sisteem sterk fokus op die poësieproduksie.

Vervolgens word gekyk na die Afrikaanse literêre veld en hoe dit daar uitsien: wie die rolspelers is en watter uitwerking die rolspelers op die literêre veld het.

4.2 POËSIE AS GEMARGINALISEERDE GENRE

Bepaalde tendense teen die millenniumwending, soos 'n afname in debuutbundels wat by hoofstroomuitgewers verskyn, lei tot die mening dat die poësie toenemend gemarginaliseerd raak.

In haar doktrale proefskrif bespreek Foster (2000:25) die poësie se plek binne die literêre sisteem. Sy verwys na literatuuronderzoekers soos Smulders² wat op die perifere posisie

¹ Populêre prosa word deur Venter en Galloway (2003:7) omskryf as boekklubboeke, grootdruk-uitgawes en liefdesromans.

² In 'n voetnota gee Foster (2000:25) 'n meer volledige aanhaling en bespreking van Smulders se bewering.

van die poësie binne die Nederlandse literêre sisteem wys. Foster (2000:25) beklemtoon verder die siening wat ander navorsers ook huldig – dat die poësie nog altyd 'n klein leserspubliek gehad het. Dit wil voorkom of meer mense poësie skryf as wat daar is wat digbundels koop. Dit blyk dat die prosa 'n uiters gewilde genre is, aangesien prosawerke "verkoop".

Hannes van Zyl (2002b), hoofbestuurder van NB-Uitgewers³, wys daarop dat dit wêreldwyd voorkom asof die poësie as genre bedreig word en die verkope van poësiebundels daal. Dit lyk verder of daar 'n wêreldwye verskuiwing van poësie uit die formele boekbedryf is na 'n oplewing in die informele uitgee en verspreiding van bundels. Van Zyl (2002b) beweer dat dit goedkoper is om 'n boek te maak, terwyl die bemerking daarvan al dunder word. Gesien teen dié agtergrond stel Foster (2000:25) die vraag of pop- en rock-lirieke nie as die poësie van die eie tyd beskou kan word nie. In hoofstuk 4.5.4 sal ek meer uitbrei oor hierdie vraag wanneer ek die toekoms van die Afrikaanse poësie onder die soeklig plaas.

Ten spyte van die afname in die publikasie van digbundels blyk die poësie as orale vorm of *performance poetry* baie gewild te wees, soos wat Hambidge (2000a:4)⁴ tereg aandui. Dit kan gesien word in die toename in bywoningsgetalle by bekgevegte by die Klein Karoo Nasionale Kunstefees, die toenemende suksesse van die Woordfees⁵ wat op Stellenbosch plaasvind, die Poetry Africa-fees in Durban en die toename in voorleesaande. Die so-genaamde *performances* en *happenings* is egter al dekades lank 'n aanvaarde kultuuraktiwiteit in die Lae Lande. Een van die eerste *performances* het, volgens Foster (2000:132), op 28 Februarie 1966 plaasgevind. Die Poëzie in Carré is deur 2 000 mense bygewoon. Vyf-en-twintig digters, soos Roland Holst en Johnny van Doorn, het elk sewe minute gekry om uit hulle eie werk voor te lees. Literêre *happenings*, soos gehou op 28 September 1966 in die Brusselse Paleis voor Schone Kunsten, bring die poësie weer terug na sy oertradisie as orale vorm (vgl. Foster 2000:133). Die jaarlikse *Poetry International* in Rotterdam het in die sewentigerjare ontstaan. Onder die Afrikaanse digters wat al by groot voorleesgeleenthede in die Lae Lande opgetree het, tel nie net gekanoniseerde figure soos Breyten Breytenbach, Wilma Stockenström, Antjie Krog en Henning Pieterse nie, maar ook opkomende digters soos Gert Vlok Nel, wat plaaslik bekend is as sanger en uitvoerder van sy eie tekste, en Loit Sôls, eweneens 'n musiekmaker.

³ Verbondenheid aan of betrokkenheid by bepaalde uitgewerye of ander instansies word verstrek in ooreenstemming met die teksinhoud.

⁴ Die internet-weergawe van die resensie word hier benut.

⁵ Die Woordfees onder leiding van Dorothea van Zyl volg die modelle van die Nederlandse en Vlaamse feeste. Die eerste Woordfees in 2000 het na analogie van die "Nacht van de poëzie" "Nag van passie" geheet. Die Woordfees is 'n jaarlikse instelling. Nederlandse en Vlaamse digters en *performance poets* neem ook daaraan deel.

Die sukses van Gert Vlok Nel se vertoning *om Beaufort-Wes se beautiful woorde te verlaat* sedert 1997 en Laurinda Hofmeyr se vertonings van getoonsette gedigte getitel *Perd oor die maan* in 2000 en *Agter gewone woorde* in 2001 is bewys daarvan dat die publiek poësie wil hoor. Die *om te breyten*-projek, waar twaalf bekende Afrikaanse kunstenaars gevra is om hulle gunstelinggedig uit Breyten Breytenbach se oeuvre te toonset, is nog 'n voorbeeld van die sukses van die orale poësievorm. Sodoende word die poësie aan die publiek voorgestel deur "alternatiewe" metodes, anders as net die tradisionele metodes van digbundels, literêre tydskrifte en opvoedkundige instellings (Foster 2000:134). Hambidge (1997b:114) wys in haar "Poësiekroniek" daarop dat die poësie gehoor wil word. Sy meen dat die poësie op dié manier meer toeganklik word, veral vir mense wat hierdie genre as "moeilik" ervaar. Uit 'n literatuursosiologiese perspektief speel *performance poets* soos Tyrone Appollis, Loit Sôls en Buckfever Underground 'n vernamese rol om die poësie te laat terugkeer na die man [en vrou – E.A.] op straat. Hierdie tendens het veral in die tagtigerjare na vore gekom met die sogenaamde *people's poets*, wat onder meer Afrikaans as taal van politieke verset gebruik het (Willemse 1999:14). Hierdie *popularisering* van die kultuur (sien hoofstuk 3.5) kan as 'n uitbreiding van die Afrikaanse poësiekanon gesien word, eerder as 'n nuwe kanon. (In afdeling 4.5.4 van hierdie hoofstuk sal ek verwys na die toekoms van die Afrikaanse poësie, en meer spesifiek na die rol van die multimedia.)

Hoewel daar uit 'n resensie van Hambidge (2000a:4) blyk dat daar 'n nuwe poësiebewussyn is, word debutante weggewys by hoofstroomuitgewers. In 'n artikel oor Hambidge in *De Kat* (Engelbrecht 2001:42) spreek die digter haar mening uit oor die afname in digbundels:

Daar verskyn minder, maar kragtiger bundels. As 'n mens terugkyk na die snert wat in die jare sewentig verskyn het, is dit miskien goed dat uitgewers nou suiniger geword het.

Ook Alfred Schaffer (2001:1), 'n jong Nederlandse digter wat in Suid-Afrika woon en in 2000 debuteer by 'n Nederlandse uitgewer⁶, vestig die aandag op die klein opplae van digbundels:

Poëzievoordrachten zijn in veel landen nog steeds zeer populair en worden goed bezocht. Steeds beter bezocht. Van kleine "venues" tot grote festivals: de dichter en zijn gesproken woord staan nog steeds stevig in de belangstelling, al worden poëzie-bundels nog altijd met kleine oplagen de wereld in gestuurd.

Dieselfde tendens kom in Brittanje voor. Oxford University Press was die grootste uitgewer van digbundels in Brittanje en het in 2002 opgehou om individuele digbundels te publiseer (Van Zyl 2002b). 'n Moontlike rede vir dié besluit wat deur Van Zyl aangebied word, is die

⁶ Schaffer se debuutbundel, *Zijn opkomst in de voorstad*, is in 2000 genomineer vir die C. Buddingh-prys, wat soortgelyk is aan die Ingrid Jonker-prys in Suid-Afrika.

bemaking van digbundels. Veral enkelbundels wat al minder deur boekwinkels aangekoop en vanuit boekwinkels verkoop word, moet op spesiale maniere bemark word. Signature, 'n verspreider van 'n aantal kleiner Engelse uitgewershuise, het volgens Van Zyl (2002b) besluit om af te sien van 'n jaarlikse toekenning van byna R2 miljoen van die Britse kunsteraad om digbundels na boekwinkels te versprei. Een voorstel is dat daardie borgskap gebruik moet word om digbundels gratis af te lewer aan mense wat wel poësie lees (Van Zyl 2002b).

Die afname in debuutdigbundels waarna Hambidge en Schaffer verwys, word verder ondersteun deur data oor die Ingrid Jonker-prys en ander literêre pryse, asook inligting verkry uit die media. Dié afnemende tendens sal in hierdie hoofstuk nagegaan word deur middel van 'n literatuursosiologiese studie na die rol van die verskillende uitgewers. Vanuit so 'n ondersoek kan 'n oorsig van die Afrikaanse literêre veld gegee word en 'n moontlike toekomsblik sal verskaf word.

Eerstens word 'n vergelykende studie onderneem van die aantal digdebutante sedert 1960⁷. As agtergrond bied Addendum A 'n chronologiese lys van debuutbundels sedert 1944 tot 2005. Ek verskaf dié lys sodat die chronologie van die debuutbundels gesien kan word en tendense daaruit afgelei kan word. Van hierdie tendense word in die volgende bespreking uitgelig. Indien Afrikaanse enkelbundels in ag geneem word, en kinderverse en vertalings nie betrek word nie, blyk dit dat die volgende getalle Afrikaanse digters sedert 1960 tot in 2002 gedebu-teer het:

1960 – 1969:	36
1970 – 1979:	69
1980 – 1989:	101
1990 – 1999:	66
2000 – 2005:	40

Dit lyk of veral die tagtigerjare 'n bloeitydperk beleef het wat debute betref. Foster (2000:26) wys ook op dié tendens. Sy haal vir Wilma Stockenström aan wat in 'n gesprek teenoor Welma Odendaal soos volg voorspel het:

Hemel, jy hoef net 'n gedig te poep, dan word hy uitgegee. [...] Ek weet nie of dit nog sal voortgaan nie, want biblioteke se begrotings is baie ingekort. [...] Ek vermoed een van die dae gaan ons jong digtertjies dit nie meer so maklik hê nie.

⁷ Die bronnelyste van Ronel Foster en Louise Viljoen se *Poskaarte* (1997), Gerrit Komrij se *Die Afrikaanse poësie in 'n duisend en enkele gedigte* (1999) en André P. Brink se *Groot verseboek 2000* (2000) is gebruik. Inligting is ook verkry van NALN. Data verkry uit Karen de Wet se doktorsale proefskrif (1994) is verder gebruik in dié vergelykende studie. Ook Odendaal (2001) se artikel is in ag geneem.

As daar vanaf 1990 meer spesifiek na die jaarverspreiding gekyk word, kom die volgende statistiek voor:

Tabel 1: Jaarverspreiding van debuutdigbundels

1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
13	9	3	10	5	5	4	12	4	1	6	9	13

Uit die verspreiding kom dit voor asof 1990, 1993, 1997 en 2002 'n beduidende getal debute opgelewer het. Venter en Galloway (2003:7) beweer dat demokratisering geleenthede gebied het vir die oopskryf van die geskiedenis en daarom is daar 'n "kunsmatige hoogtepunt in letterkundeproduksie" rondom 1995. Burger (2003) praat selfs van 'n "kleinskaalse opbloei" in Afrikaans sedert 2000. Of demokratisering werklik poësieproduksie beïnvloed het, is moeilik om te bepaal, aangesien min bruin en swart digters volgens Addendum A in dié tyd gedebuteer het. In hoofstuk 4.6 bespreek ek die saak verder.

Tussen die verskillende bronne wat geraadpleeg is, bestaan daar egter teenstrydighede. So beweer Odendaal (2001:65) dat geen debuutbundels in 1999 verskyn het nie, terwyl NALN Cas Vos as debutant aangee. Drie debuutbundels word deur NALN gelys vir 2000, terwyl 'n bundel deur Wilna Meyer en een deur Elza Lorenz, wat albei vir die Ingrid Jonker-prys in ag geneem is, ook in 2000 verskyn het, maar nie in NALN se lys opgeneem is nie. NALN betrek verder publikasies deur randuitgewerye soos Bent, die Woordgilde, Buchu-boeke, Ravan Press en publikasies deur die outeurs self. Foster en Viljoen, Komrij en Brink maak wel keuses uit dié randpublikasies of selfpublikasies vir hul antologieë. Brink (2000:iii) meld dat vierhonderd nuwe digbundels sedert 1980 verskyn het. Foster en Viljoen (1997:xxiii) sê dat gedigte uit elkeen van die meer as vyfhonderd bundels wat hulle deurgelees het (en wat sedert 1960 verskyn het), nie opgeneem kon word in *Poskaarte* nie. Brink (2000:iii) skryf in sy "Voorwoord" dat hy werke van gevestigde uitgewers, kleiner uitgewers en selfpublikasies opgeneem het. So het hy onder meer Zandra Bezuidenhout, Pieter Claassens, Valda Jansen, Vincent Oliphant, Oscar Prozesky en Marius Titus opgeneem. Komrij het werke van Wopko Jensma, Jennifer Joseph en Gideon Visagie opgeneem. Hulle publiseer óf in antologieë soos *Optog*, óf by alternatiewe uitgewerye, óf self. Wat Brink asook Foster en Viljoen buite rekening gelaat het, is gedigte wat in tydskrifte verskyn het. Odendaal (2001:65) noem in sy artikel dat hy nie privaat gepubliseerde bundels soos dié van die Woordgilde betrek het nie. Privaat gepubliseerde bundels kan egter myns insiens nie in navorsingsprojekte en -ondersoeke geïgnoreer word nie, want digters soos Pieter Bloem (1997), Carl Boplaas (1997), Floris Brown (1997), Cas Vos (1999) en Zandra Bezuidenhout (2000) sal dan agterweë moet bly. Digters soos dié kan nie uit antologieë en navorsing gelaat word nie, aan-

gesien dit 'n onvolledige beeld van die literêre veld sal bied. Navorsingsresultate sal gevolglik 'n verwronge beeld gee van die stand van sake en navorsingsmoontlikhede kan sodoende beperk word. Al die debuutbundels wat vir die Ingrid Jonker-prys van 1999–2000 in aanmerking gekom het, is selfpublikasies (sien hoofstuk 4.3). As na die lys van debuutwerke gekyk word (sien Addendum A), dan is die toename van selfpublikasies en randpublikasies sedert die negentigerjare opvallend. Selfpublikasies en randuitgewers het nog altyd bestaan as daar na Addendum A gekyk word, maar word sedert 1990 opvallender.

Waar NB-Uitgewers histories gesproke 'n monopolie op die publikasie van digdebutte gehad het, spesifiek wat Tafelberg en Human & Rousseau betref, toon **tabel 2** dat die situasie vanaf 1990 verander het. Dit blyk dat NB-Uitgewers veral vanaf 1999 nie eintlik meer debute publiseer nie. (In 'n verdere afdeling van die hoofstuk bespreek ek dié tendens in die uitgewersbedryf.) Dit word verder bevestig in gesprekke met Riana Barnard van Tafelberg (2002) en Etienne Bloemhof van Human & Rousseau (2002). Die feit dat tussen 1998-2000 slegs een debuut by NB-Uitgewers berskyn het, naamlik Loit Sôls, bevestig die uitsprake. Eers in 2001 verskyn twee debute, naamlik Allan Boesak en Riana Scheepers se bundels (met die gepaardgaande kritiek teen die publisering van hierdie bundels - veral Boesak se bundel – aangesien dit lyk of dit maar 'n geval is van 'n openbare figuur se bemarkbaarheid). Ilse van Staden debuteer in 2003 met *Watervlerk* en Willie Kühn in 2005 met *In die oog van stilte* by NB-Uitgewers.

Tabel 2: Tipe uitgewers van debuutdigbundels vanaf 1990 tot 2002

DATUM	TIPE UITGEWER		
	NB-uitgewers	Ander uitgewers	Selfpublikasie
1990	5	7	1
1991	4	2	3
1992	0	2	1
1993	2	5	3
1994	1	3	1
1995	1	2	2
1996	2	1	1
1997	3	6	3
1998	1	2	1
1999	0	0	1
2000	0	1	5
2001	2	5	2
2002	0	5	8
2003	1	1	1
2004	0	3	1
2005	1	1	0

Dit is ook nie uit die inligting vervat in Addendum A altyd duidelik om af te lei wanneer 'n publikasie by 'n randuitgewery ook as 'n selfpublikasie beskou kan word nie. Die digter wat self gepubliseer het, doen dit óf onder die term *Die outeur* óf onder hulle eie naam; sien byvoorbeeld die digters L.T.P. Venter en Ronel Greyling wat onderskeidelik in 1961 en 1991 gedebuteer het. Daar is egter digters soos Zandra Bezuidenhout (2002) wat nie onder hulle eie naam publiseer nie, maar onder die naam van 'n uitgewer, alhoewel dit 'n selfpublikasie is. Dit beteken dat 'n digter baie nou betrokke is by die hele proses van uitgee. Bezuidenhout (2001) noem dat sy die uitleg *self* op 'n stifie gedoen het, die eksemplare *self* gebind het en die bemarking *self* gehanteer het.

Ten opsigte van die *prosa* lyk die situasie anders. So blyk daar uit Smuts (2000:25) se ondersoek na prosawerke teen die einde van die millennium (1995–2000) dat hy ongeveer dieselfde aantal prosawerke vir bespreking oorweeg het as vir sy oorsig van 1990–1995. Dit wil dus voorkom asof daar geen afwaartse neiging ten opsigte van die getal prosawerke plaasgevind het nie. Smuts (2000:25) sê wel dat dit kommerwekkend is dat minder digbundels in dieselfde tyd verskyn het, veral debuutbundels.

Die toekenning van literêre pryse waarin *genres* met mekaar meeding, toon die marginaliserende tendens ten opsigte van die poësie duidelik aan. In 1996 deel 'n prosawerk en 'n poësiebundel die *Eugène Marais*-prys, wat volgens die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns se webblad, akademie@mweb.co.za, toegeken word aan "'n eerste of vroeë bellettristiese publikasie in Afrikaans": A.H.M. Scholtz se *Vatmaar* en E.W.S. Hammond se *Doodsteek van 'n diabeel*⁸. Sedert 1997 verower egter **slegs** prosawerke dié prys; eers in 2004 verower Ilse van Staden met *Watervlerk* die prys. In 1997 is dit toegeken aan Jaco Fouché vir *Ryk van die rawe*, in 1998 aan Johann Botha vir *Groot vyf. Spoor van 'n dekade*, in 1990 aan Christoffel Coetzee vir *Op soek na generaal Mannetjies Mentz* en in 2000 aan S.P. Benjamin vir *Die lewe is 'n halwe roman*. Tom Dreyer ontvang die prys in 2001 vir *Stinkafrikaners*, terwyl Dine van Zyl se *Slagoffers* in 2002 met die prys bekroon word.

In dieselfde tyd word die *W.A. Hofmeyer*-prys (wat toegeken word aan die beste letterkundige werk wat by NB-Uitgewers verskyn) ook vir prosawerke toegeken: in 1996 aan Elsa Joubert vir *Die reise van Isobelle*, in 1997 aan Eben Venter vir *Ek stamel ek sterwe*, in 1998 aan George Weideman vir *Die onderskepper, of, Die dorp wat op 'n posseël pas*, in 1999 aan André P. Brink vir *Duiwelskloof* en in 2000 aan Ingrid Winterbach vir *Buller se plan*.

⁸ Uit my navorsing blyk hierdie nie 'n debuutbundel te wees nie. E.W.S. Hammond debuteer reeds in 1980 met *Hamburgers en hotdogs* by Tafelberg. Prof. Louise Viljoen, trustee van die Eugène Marais-prys, bevestig aan my dat Hammond dié prys ontvang het as gevolg van die lang tydsverloop tussen sy debuut en dié bundel.

Etienne van Heerden ontvang die prys in 2001 vir *Die swye van Mario Salviati* en Dine van Zyl in 2002 vir *Slagoffers*.

Twee nuwe pryse, die *RAU-Mardene Marais-prys* en die *RAU-prys*, is in Oktober 2002 toegeken. Professor Willie Burger (2003) van die Randse Afrikaanse Universiteit reageer op elektroniese navrae soos volg: die RAU-Mardene Marais-prys van R10 000 gaan aan die beste debuutwerk met geen voorkeure aan genres nie. Die eerste jaar wat die prys ingestel is, 2001, met ander woorde vir debuutwerke van 2000, is dit aan geen debuut toegeken nie aangesien die keurpaneel (wat bestaan uit 4 lede van RAU se Afrikaansdepartement, 3 akademici van ander universiteite en 2 persone uit die media) gevoel het geen debuutwerk die prys verdien nie. Burger (2003) verduidelik dat die instelling van die prys is om die Afrikaanse letterkunde te bevorder en skrywers [en digters? – E.A.] aan te moedig en selfs in staat te stel om met behulp van die finansiële bydrae vryer te kan skryf. In 2002 is die prys aan Nanette van Rooyen vir haar debuut-kortverhaalbundel *Om te vlerk* toegeken.

Burger (2003) verskaf verdere inligting oor die RAU-prys van R40 000. Dit word toegeken aan enige skrywer van die beste oorspronklike en skeppende werk. In 2001 het Antjie Krog se *Kleur kom nooit alleen nie* die prys verower. Daardie jaar was ook Henning Pieterse se *Die burg van hertog Bloubaard*, André P. Brink se *Donkerman* en Etienne van Heerden se *Die swye van Mario Salviati* op die kortlys. Joan Hambidge se *Lykdigte* het ook op etlike keurpaneellede se lysie van ses verskyn. Dit blyk dus dat drie digbundels – alhoewel nie debute nie – sterk aanspraakmakers was in 2001. In 2002 het die teenoorgestelde plaasgevind en slegs Barend Toerien se bundel was op een beoordelaar se lys. Rachelle Greeff se kortverhaalbundel *Merke van die nag* het gewen. In 2004 ontvang Marius Crous die prys vir sy debuutdigbundel *Brief uit die kolonies*.

Van al die letterkundige pryse wat in die Afrikaanse poëtiesistiem toegeken word, is slegs die *Ingrid Jonker-prys* toegespits op die poësie, en spesifiek op debuutbundels. Dit is ook die enigste prys waar digters aan digters erkenning gee.

4.3 DIE INGRID JONKER-PRYS

In die tydperk 1999–2000 het ses debuutbundels verskyn. Die Ingrid Jonker-prys vir hierdie termyn is in 2001 toegeken aan Zandra Bezuidenhout vir haar debuutbundel *Dansmusieke* (2000).

Die beoordelaars was eenparig in hulle besluit en het die afgerondheid van Bezuidenhout se verse en die netjiese strukturering van die bundel beklemtoon (Boekeredakteur 2001). Die

bundel is deur die beoordelaars in hul *commendatio* bestempel "as 'n debuut wat getuig van rypheid, belesenheid en 'n ondersoekende gees" (De Goede en Walters 2001).

Die Ingrid Jonker-prys word om die beurt vir Afrikaanse en Engelse poësiëdebutte toegeken. Debuutwerke wat gedurende die voorafgaande twee jaar verskyn het, word oorweeg. Indien werke nie op standaard is nie, word geen prys toegeken nie. Dit het gebeur in 1971, 1981 en 1985, toe die prys aan Engelse werke toegeken moes word. Nog nooit het dit gebeur dat die prys *nie* aan 'n Afrikaanse debuutbundel toegeken is nie.

Die prys het in 1965 ontstaan tydens Ingrid Jonker se "tweede begrafnis", toe vriende van Jonker besluit het om 'n prys ter ere van haar in te stel. Skrywers en vriende het finansiëel bygedra en 'n uitgewer en die skrywers het die inkomste geskenk wat verkry is uit die boeke *In Memoriam, Ingrid Jonker* en *Die Sestigers*. Die eerste trustees was Etienne Leroux, Adam Small en Jan Rabie. Die huidige trustees is Adam Small, Daniel Hugo, George Weideman en Petra Müller. Die trustees wys jaarliks twee beoordelaars aan, wat albei gepubliseerde digters moet wees.

Die prys behels 'n herdenkingsmedalje deur die beeldhouer Bill Davis en 'n bedrag van R2 000. Hoewel die prys beskeie is in geldwaarde, het dit groot prestigewaarde.

Vorige prysweners van die Ingrid Jonker-prys is:

1966: D.P.M. Botes	<i>Wat is 'n gewone man?</i> (Afrikaanse Pers-Boekhandel)
1968: M.M. Walters	<i>Apocrypha</i> (Nasionale Boekhandel) ⁹
1970: Sheila Cussons	<i>Plektrum</i> (Tafelberg)
1972: Lina Spies	<i>Digby vergenoeg</i> (Human & Rousseau)
1974: Leon Strydom	<i>Geleentheidsverse</i> (Human & Rousseau)
1976: J.C. Steyn	<i>Die grammatika van liefhê</i> (Tafelberg)
1978: Marlene van Niekerk	<i>Sprokkelster</i> (Human & Rousseau)
1980: T.T. Cloete	<i>Angelliera</i> (Tafelberg)
1982: Johann de Lange	<i>Akwarelle van die dors</i> (Human & Rousseau)
1984: Johann Lodewyk Marais	<i>Die somer is 'n dag oud</i> (Human & Rousseau)
1986: Donald Riekert	<i>Heuning uit die swarthaak</i> (Tafelberg) ¹⁰
1988: Rosa Smit	<i>Krone van die narsing</i> (Tafelberg)
1990: H.J. Pieterse	<i>Alruin</i> (HAUM-Literêr)
1992: P.J. Bosman	<i>Ryp geel kring</i> (HAUM-Literêr)
1994: Gert Vlok Nel	<i>Om te lewe is onnatuurlik. Eenvoudige spoorwegstories</i> (Tafelberg)
1996: Charl-Pierre Naude	<i>Die nomadiese oomblik</i> (Tafelberg)
1998: Trienke Laurie	<i>Skietspoel</i> (Tafelberg)
2000: Zandra Bezuidenhout	<i>Dansmusieke</i> (Suider Kollege)
2002: Martjie Bosman	<i>Landelik</i> (Protea Boekhuis)

⁹ Volgens NALN en ander bronne debuteer Walters reeds in 1967 met *Cabala* by Nasionale Boekhandel.

¹⁰ Volgens NALN het Riekert in 1979 drie bundels self uitgegee, naamlik *Die amandelbloei*, *Die behae van God* en *Helderwit en vuilblou*. Dit blyk dat die bundel waarvoor hy die prys ontvang het, die eerste by 'n hoofstroomuitgewer is, naamlik Tafelberg.

Ten tye van die voltooiing van my tesis is die kortlys en wenner vir die Ingrid Jonker-prys van die jare 2001 en 2002 bekendgemaak. Die debuutbundels op die kortlys was Martjie Bosman met *Landelik* wat as die wenner aangewys is, Kobus Lombard met *Geknipte naelstring*, Ronel Nel met *[en die here het foto's geneem oor vanderbijlpark]* en Fransi Phillips met *My lied van die niet* – almal het by Protea Boekhuis verskyn – asook Hans Pienaar, wat sy bundel *Die taal van voëls* self uitgegee het. Volgens Daniel Hugo, trustee van die Ingrid Jonker-prys, is dit die eerste keer dat 'n kortlys saamgestel moes word vir keuring. Hy noem die opkoms van Protea Boekhuis en die toename in selfpublikasies as 'n tendens van die debute wat in 2001 en 2002 verskyn het.

As na die uitgewers gekyk word, val die volgende met betrekking tot die Ingrid Jonker-prys op:

Tafelberg:	8 wenners
Human & Rousseau:	5 wenners
HAUM-Literêr:	2 wenners
Nasionale Boekhandel:	1 wenner
Suider Kollege:	1 wenner
Afrikaanse Pers-Boekhandel:	1 wenner
Protea Boekhuis	1 wenner

Die hele NB-Uitgewersgroep het veertien pryswenners opgelewer, met HAUM-Literêr twee en Suider Kollege, Afrikaanse Pers-Boekhandel en Protea Boekhuis een elk. Die oorheersing van die NB-groep blyk uit dié statistiek, maar as na die debutante in die breë gekyk word, dan is die opkoms van die self- en randpublikasies opvallend.

In reaksie op die toekenning van die Ingrid Jonker-prys, het Zandra Bezuidenhout (2001) in 'n brief aan die trustees soos volg gereageer:

Maar ek is veral dankbaar vir die erkenning van my werk deur ander digters vir wie ek almal groot respek het. Dit kom voor asof daar nou kanale oopgaan vir toekomstige publikasies en selfs 'n moontlike vertaling. Sonder u bekroning sou die pad anders gelyk het.

In dié brief aan die trustees beklemtoon Bezuidenhout (27 Mei 2001) die positiewe uitwerking van die prys: sy het reeds baie uitnodigings ontvang vir onderhoude en vir toespraakgeleenthede. Die 2002-pryswenner, Martjie Bosman, huldig dieselfde mening as Bezuidenhout. Vir Bosman is die prys ook 'n bevestiging dat ander mense dink die bundel was die moeite werd (Loots 2003b:16). Die publiseits- en kanoniseringswaarde van die

literêre prys kan dus nie onderskat word nie. In my hoofstuk oor die resepsie van die dig-debute verwys ek verder hierna.

In die lig van bogenoemde inligting is dit voorts belangrik dat daar nou ondersoek ingestel word na die rol van die uitgewers in die literêre veld.

4.4 DIE ROL VAN DIE UITGEWERS

4.4.1 Inleiding

Literatuur word nie net deur skrywers tot stand gebring nie. Binne die polistestem (soos beskryf in hoofstuk 2) is daar verskeie *rolspelers*, waarvan die *uitgewers* een groep is. Sonder 'n deeglike uitgewerstruktuur kan manuskripte nie boeke word nie en kan lesers nie boeke lees nie. Die uitgewer vervul dus die belangrikste rol as *mediator* tussen die produsent en die gebruiker. Die uitgewerswese is, volgens Stassen (2002a), beide 'n industrie en 'n professie. Dit is 'n industrie wat vir wins bedryf word, maar uitgewers het motiverings wat meer as net die winsmotief is. Dié gedagte word ook deur Etienne Bloemhof van Human & Rousseau (2002) ondersteun.

Stassen (2002b) noem drie vereistes vir 'n uitgewer. Die ware uitgewer beweeg ewe gemaklik in die handelswêreld en in die kunswêreld – dit is vir Stassen (2002b) 'n ononderhandelbare voorvereiste om suksesvol te wees in die uitgewerswese. In die tweede plek moet 'n uitgewer op hoogte wees van die smaak van die publiek, terwyl hy of sy derdens onverskrokke moet wees, aangesien dit moed verg om vertrouwe te hê in onbekende outeurs om kwaliteite en standarde te handhaaf in 'n wêreld wat middelmatigheid nastreef (Stassen 2002b). Die meeste uitgewers, soos Barnard (2002), sien die verpligtinge van die uitgewers as drieërlei van aard: dit moet goeie skrywers werf, begelei en wedersydse lojaliteite verleen; dit moet aan lesers waarde vir hul geld bied; en in die derde plek moet dit vir aandeelhouders ekonomiese waarde skep.

Voortspruitend uit die ondersoek na die marginalisering van die Afrikaanse poësie, word daar gekyk na die ontwikkelinge in die uitgewersbedryf.

4.4.2 Bondige historiese oorsig oor die Afrikaanse uitgewersbedryf sedert 1990

Die belangrikste tendense in die uitgewersbedryf van die negentigerjare is die sluiting of samesmelting van uitgewers, oornames en die herskikking van spesifiek die Naspers-uitgewers (Van Zyl 2000). Die ontstaan van randuitgewerye en kleiner privaat gestigte uit-

gewerye is ook opvallend. Die veranderinge binne die uitgewersisteem bring mee dat "die publisering van Afrikaanse letterkunde uitdagender" word (Venter en Galloway 2003:7).

Nasionale Pers (Naspers), een van die hoofstroomuitgewerye, is in 1915 in Kaapstad gestig. Dit beheer teen die jaar 2000 feitlik die hele Afrikaanse koerantwese en tydskrifmark. Naspers sluit in Tafelberg, Human & Rousseau, Queillerie, J.L. Van Schaik en Kwela-uitgewerye. Die ineenstorting van veral die skoolboekmark in 1998 het Naspers genoop om veranderinge aan te bring. Die uitsluitlik Afrikaanse uitgewerye is verminder tot twee: Tafelberg, Queillerie, Kwela en J.L. van Schaik is saamgegroepeer, terwyl Human & Rousseau en Jonathan Ball saamgesmelt het. Vanaf 1 April 2001 staan al die uitgewers in die Naspers-groep bekend as NB-Uitgewers. Dit is die naam waaronder die uitgewers van die Naspers-groep hulle saamgroepeer ter wille van tegniese redes soos bemaking, finansiële administrasie en produksie. Die gevestigde drukname, soos Tafelberg, Human & Rousseau, Kwela, J.L. van Schaik en Pharos, bly voortbestaan en elke uitgewer het redaksionale outoriteit. Van dié uitgewerye publiseer Kwela in die reël nie poësie nie, omdat die bestuur dit nie as lonend genoeg beskou vir 'n uitgewery wat finansiëel sukkel nie (Van Zyl 2002b). Vanweë Kwela se klein personeel wil hulle volgens Van Zyl (2002b) 'n baie spesifieke fokus behou. Kwela het egter wel twee uitsonderings gemaak – sien hoofstuk 4.5.2. Queillerie, wat eens baie produktief was, gee tans nie meer Afrikaanse poësie uit nie en J.L. van Schaik bestaan nie meer nie en slegs die akademiese uitgewery Van Schaik bestaan nog. Naspers se elektroniese uitgewery, ContentLot.com, het slegs enkel elektroniese titels gelewer, met Ettienne van Lille se *Chemiese glimlagte* in 2001 as die eerste e-digbundel.

Taurus, 'n *alternatiewe* uitgewery, is in 1975 gestig, en het werke gepubliseer wat om sensuurredes deur gevestigde uitgewers afgekeur is of wat moeilik aanvaarbaar was. Dit was 'n klein onafhanklike uitgewery wat na bykans 20 jaar in 1992 gesluit het en wie se fondslus deur Human & Rousseau oorgeneem is (Smuts 2000:3). Vername rolspelers binne die Afrikaanse literêre veld, soos John Miles, Ampie Coetzee, Hans Pienaar, Tienie du Plessis en Ryk Hattingh, was betrokke by Taurus. Nog 'n alternatiewe uitgewery, *Hond*, het 'n kort bestaan gehad en in 1994 ophou publiseer. Die twee uitgewerye het uitdagende literatuur gepubliseer en het ongebonde gefunksioneer van die hoofstroomuitgewers.

Ander alternatiewe uitgewerye van die tagtigerjare was die Genadendalse Drukkery, Prog, Domestica, Blac Publishers en Kampen. Hulle publiseer veral die poësie van die *struggle*-digters van hoofsaaklik die Kaapse Vlakte. Prog-uitgewers is eers informeel bedryf, maar het later meer formeel geraak (Beukes 1997:132).

Sedert 1999 lewer *Protea Boekhuis* 'n belangrike bydrae tot die poëtiesisteem. Dit is in 1992 as boekwinkel gestig om 'n spesifieke leemte in die mark te vul; later is daar ook begin om boeke uit te gee. Van die boeke wat Protea Boekhuis uitgegee het, was potensieel omstrede werke wat deur hoofstroomuitgewerye afgekeur is, soos byvoorbeeld *Oemkontoe van die nasie* deur P.J. Haasbroek (Nieuwoudt 2002a:9). Nicol Stassen, stigter en hoofbestuurder van Protea, meen dat daar 'n aanvraag na sekere boeke bestaan, maar dat dit nie deur bestaande uitgewers uitgegee word nie. Van dié tipe boeke waarvoor daar 'n aanvraag is, is geskiedkundige werke van Karel Schoeman, boeke oor die Anglo Boereoorlog en digbundels in die algemeen, maar ook spesifiek Afrikaanse digbundels. In die Protea Boekwinkel is 60% van die voorraad Afrikaanse boeke, 25% Engels en die res is ander tale (Nieuwoudt 2002a:9).

Binne die uitgewersisteem is daar ook nog die Pearson-groep wat die resultaat is van oornames en samesmeltings van Perskor (APB, Voortrekker-Pers, Transvaler Boekhandel), Orion, Vlaeberg, HAUM-De Jager en Maskew Miller Longman. Dié maatskappye het in die verlede Afrikaans gepubliseer, maar gee tans nie meer Afrikaanse letterkundige werke uit nie. Perskor se bydrae tot populêre prosa het in 2000 by Maskew Miller Longman tot 'n einde gekom, aldus Venter en Galloway (2003:7). In 1994 het Kagiso vir HAUM-Literêr en later ook Perskor oorgeneem, maar dié onderneming was volgens Smuts (2000:8) onsuksesvol. Jutalit het in 1992 sy Afrikaanse letterkundelys beëindig (Venter en Galloway 2003:7).

Binne die Afrikaanse literêre sisteem is daar ook nog Lapa Uitgewers, wat Afrikaanse letterkundige werke publiseer. Hans du Plessis se digbundels *Innie skylte vannie Jirre* en *Hie neffens my* het in 2001 en 2003 by Lapa verskyn en in 2002 publiseer Lapa die Afrikaanse Skrywersvereniging se versamelbundel *Metafore van herlewing*.

Dié voorbeelde toon die toenemende marginaliserende uitwerking op die Afrikaanse literêre sisteem, wat dus ook die Afrikaanse poëtiesisteem beïnvloed.

Teen die jaar 2000 lyk dit of die uitgewersbedryf oorheers word deur NB-Uitgewers en Protea Boekhuis, met kleiner randuitgewerye 'n opvallende tendens.

4.4.3 Die toename in selfpublikasies en niehoofstroomuitgewers

Een van die uitvloeisels van die veranderinge van die uitgewersbedryf is die opkoms en rol van kleiner en randuitgewers.

In 'n artikel in *Insig* oor die digpublikasies van 2000 verwys Louise Viljoen (2000:67) na die fenomeen van publikasies deur ander kanale as deur gevestigde uitgewers aangesien nuwe digters nie publikasiemoontlikhede by dié instansies kry nie. Viljoen (2000:67) erken dat daar soms gekla word oor die gehalte van sommige van die bundels wat by kleiner uitgewers verskyn, maar voel wel dat hulle bydra tot die *gesprek* oor die Afrikaanse poësie. Die verkenning van alternatiewe publikasiemoontlikhede en van selfpublikasies is nie 'n nuwe tendens in die Afrikaanse letterkunde nie. So het skrywers in die sestiger- en sewentigerjare hul eie tydskrifte gestig, die sogenaamde "little magazines". Hierin verskyn 'n eksperimentele tipe poësie en dikwels poësie teen die gangbare literêre en politieke orde (Kannemeyer 1988:458). Voorbeelde van die "little magazines" is *Wurm* (1966-1970), *Ophir* (1967-1976), *Izwe* (1971-1974), *Donga*, *Taaldoos*, *Spado* (wat later *Graffier* word), *Wiesie*, *The Bloody Horse*, *Stet*, *Akuut*, *Skryf* en *Ensovoort*. Digters wat in die "little magazines" gepubliseer het, is onder andere Johan van Wyk, Rosa Keet, André Letoit, Louis Esterhuizen, Johann de Lange en Theunis Engelbrecht. Wilma Stockenström publiseer byvoorbeeld in *Wurm*, *Ophir* en *Izwe*. 'n Gemeenskaplike eienskap van hierdie tydskrifte is dat hulle teen sensuur gekant was. Van die "little magazines" het *Ensovoort* onder redaksie van Johann Lodewyk Marais waarskynlik die langste bly bestaan as 'n belangrike forum vir digters. Van hierdie "little magazines"-digters begin later hul eie uitgewerye, hoofsaaklik omdat hulle nie by hoofstroomuitgewers kan publiseer nie. So stig Etienne van Heerden en Louis Serfontein 'n uitgewery – "Uitgewery Skoppensboer" – en publiseer in 1981 *Brekfis met vier*, 'n bundel waarin André le Roux du Toit, Daniel Hugo, Peter Snyders en Etienne van Heerden saam debuteer (vgl. Marais 1983:3).

Die rol van literêre tydskrifte in die poësisistiem kan nie onderskat word nie. Dit bied ruimte vir eksperimentele werk wat hoofstroomuitgewers moontlik as te gewaagd of as 'n risiko sal beskou. Dit daag die kanon uit en hou die literêre sisteem dinamies. Die hoofstroomtydskrif *Standpunte*, wat veral die werk van die goed gevestigde digters gepubliseer het, het in 1986 ophou bestaan. Van die tydskrifte van die literêre establishment lewer *Tydskrif vir Letterkunde*, *Karapaks* en *Literator* in die eietydse Afrikaanse literêre sisteem 'n belangrike bydrae aangesien dit bykans die enigste literêre tydskrifte is wat kreatiewe werk opneem. *Stilet* en *Tydskrif vir Literatuurwetenskap* publiseer nie eintlik skeppende werk nie.

Alhoewel Nederlandse publikasies vir die doel van hierdie ondersoek nie polissistemies betrek word nie, wil dit voorkom asof Afrikaanse digters toenemend publikasiemoontlikhede in die Lae Lande verkry deur middel van tydskrifte soos die Vlaamse blad *Concept*. Van die gedigte van onder meer Peter Snyders, Johann Lodewyk Marais, Fanie Olivier, André Boezak en Patrick Petersen is al in *Concept* opgeneem (Pearce 1997:198). Zandra

Bezuidenhout (2002) se gedigte is gepubliseer in *Meander*, 'n Nederlandse internettydskrif vir poësie, en *Deus ex Machina*, 'n Vlaamse tydskrif vir kuns en kultuur.

As digters ondervind dat hulle nie geholpe raak by hoofstroomuitgewers nie, publiseer hulle self. Clinton V. du Plessis is een van dié digters wat sedert die tagtigerjare sy werk self publiseer, onder andere *Curriculum vitae*, wat hy vir R6 verkoop het; *In God's Country*, wat hy vir een sent plus R1-posgeld verkoop het; en *Tussentydse verslag*, wat hy "gatsak-gedigte" noem (Nieuwoudt 2002b). Vir Du Plessis (1997:75) is gedigte eintlik "verbruikers-goedere"; 'n digbundel hoef nie bewaar te word nie. Volgens hom vervul *LitNet* dieselfde rol as die destydse *Stet*, aangesien dit die geleentheid bied om jou sê te kan sê. Hambidge (2002a:9) kritiseer egter die publikasiemoontlikhede op *LitNet* en voel dat dit alle "skrywers" gelyk maak aangesien enigiemand wat hom- of haarself as 'n skrywer sien, op *LitNet* kan publiseer. In 'n artikel deur Nieuwoudt (2002b) sê Du Plessis dat hy nog nooit deel van die hoofstroom was nie en dat hy die enigste digter is wat geweier het dat sy werk in *Groot verseboek 2000* opgeneem word. Van sy werk verskyn wel in *Poskaarte* en in Komrij se antologie. Du Plessis sien homself as 'n randfiguur in die Afrikaanse letterkunde, aangesien hy sy eie werk publiseer. Hy beweer dat randfigure "die sterkste stellings maak sonder toegewings aan enigiemand" (Nieuwoudt 2002b). Hans Pienaar (2002), wat sy debuutbundel, *Die taal van voëls*, self gepubliseer het, sien die feit dat die digter "volle beheer" oor sy produk het as 'n belangrike voordeel van selfpublikasie. Dieselfde gedagte word deur René Bohnen (2002) geopper, wat in 2000 haar debuut, *Spoorsny*, ook self uitgegee het.

Die sogenaamde niehoofstroomuitgewers het myns insiens 'n belangrike rol om te speel in die literêre sisteem. Hulle daag die kanon uit deur innoverend te wees en nuwe elemente in die sisteem in te voer. Francois Weideman (Kats 2001:5), hoof van Fenomeen Publikasies, skryf in 'n onderhoud dat wat sy randuitgewery anders maak as hoofstroomuitgewers, is die feit dat Fenomeen die skrywers so ver as moontlik "betrokke hou by die fisiese produksie van die publikasie". Hy beklemtoon dat daar voordele daaraan verbonde is om "digters se kreatiewe energie in die produksieproses self ook te gebruik". Suider Kollege, 'n ander niehoofstroomuitgewery wat in 1999 gestig is deur die digter Ronnie Belcher, se beleid is ook dat die digters self hul bundels moet help maak en bemark. Bezuidenhout (Kritzinger 2001:5) noem die voordele sowel as die nadele van dié beleid: enersyds leer jy die ekonomiese kant van die uitgewerswese ken, maar andersyds is dit baie tydrowend en verg dit baie energie. Die beleidstuk van Suider Kollege (Belcher 2002) bevat inligting oor die professionele dienste wat die uitgewery bied. Dit sluit in die evaluering van die aspirantskrywer of -digter se potensiaal, met 'n kursus in poësietegniek. Met die oog op publikasie word die manuskrip geëvalueer en geredigeer. Die skrywer is self die uitgewer, alhoewel Suider Kollege Uit-

gewers die uitgee van die boek fasiliteer. Die bemarking van die boek behels kennisgewings aan boekhandelaars per pos en deur die internet.

Nicol Stassen (2002b), hoof van Protea Boekhuis, voel egter dat selfpublikasies daar sleg uitsien in terme van die gehalte van die gedigte, die taalkundige versorging van die bundels en die uitleg en voorkoms van die bundels. Selfpublikasies word volgens Stassen (2003) gekenmerk deur die volgende:

min of geen redigering en proeflees [...], die gebrek aan 'n ferm redakteurshand (indien enige), swak uitleg, swak buitebladontwerp, swak bemarking en 'n totale gebrek aan 'n distribusiesisteem.

Hy beweer verder dat daar min bundels is wat self uitgegee word wat die moeite werd is om te koop. Dieselfde kritiek word deur Hambidge uitgespreek in verskillende resensies en in briewe aan die pers. Sy kom oorwegend negatief voor ten opsigte van die verskynsel van selfpublikasie. Hambidge (2000b:20) skryf onder meer dat daar 'n stortvloed van swak bundels is wat orals uitpeul; sy vind die pogings van tuis- en alternatiewe publikasies "werklik irriterend". "Hierdie alternatiewe bundels berokken die Afrikaanse digkuns ernstige skade", meen sy (Hambidge 2001a:9). Ander uitsprake van Hambidge is dat die grootste vyand van die letterkunde "'n kritieklose ophemeling van middelmatige bundels" is (1999a:10); ten opsigte van die keuringsproses bepleit sy die gebruik van ingeligte keurders (2001a:9). Sommige digters wat wel self publiseer, oorkom bogenoemde probleme wat Stassen en Hambidge noem.

Hans Pienaar (2002) het die manuskrip van sy bundel drie keer aan Tafelberg, 'n hoofstroomuitgewer, voorgelê. Nadat die manuskrip telkens afgekeur is, het hy besluit om self te publiseer. Hy (Pienaar 2002) het sy eie seleksie gedoen, asook die bladuitleg en tegniese versorging van sy bundel, na aanleiding van die ervaring wat hy by Taurus opgedoen het. Hy het wel sowat 25% van die kommentaar en aanbevelings by individuele gedigte uit vorige keurdersverslae ingewerk.

Kleiner uitgewers se grootste probleem is volgens Stassen (2002b) dat hulle waarskynlik nie dieselfde finansiële vermoëns het as groot uitgewers nie. Hy beweer dat die meeste boeke wat by dié tipe uitgewery gepubliseer word, 'n groot risiko vir die uitgewer is, aangesien dit vir hulle moeilik en relatief duurder is om die boeke te bemark. 'n Klein uitgewery beskik nie oor dieselfde bemarkingsbegroting as die hoofstroomuitgewers nie (Stassen 2002b). Hulle is dikwels afhanklik van die gratis publisiteit wat resensies bied. In hoofstuk 5 sal ek die

resepsie van die ses debuutbundels van 1999–2000 ontleed, veral in die lig daarvan dat almal selfpublikasies is.

Hambidge wei in haar resensie oor die debuutbundels van 1999–2000 uit oor die gesprek al dan nie oor die meriete van kleiner uitgewershuise. In haar rubriek *Kopstukke* bespreek Hambidge (2000a:4) die kwaliteitsbeheer wat hoofstroomuitgewers kan bied en eindig sy met 'n vergelyking tussen 'n bundel uitgegee deur 'n hoofstroomuitgewer en een deur 'n nie-hoofstroomuitgewer, naamlik Henning Pieterse se *Die burg van hertog Bloubaard* en Zandra Bezuidenhout se *Dansmusieke*. Sy sinspeel daarop dat Bezuidenhout se bundel nie op dieselfde standaard (inhoudsgewys en wat voorkoms betref) is as Pieterse s'n nie. Marina le Roux (2002:7), afgetrede dosent in die biblioteekkunde, verwys in haar resensie oor Patricia Witz se debuutbundel, *Die swart papawer*, na die tipiese tekortkominge van privaat- en nie-hoofstroompublikasies. Sy noem aspekte soos gebrekkige talent, onkunde oor die huidige stand en bedryf van die poësie ('n aspek waarop veral Hambidge klem lê) en swak redaksionele versorging. Sy toets Witz se bundel aan die tekortkominge en kritiseer ook aspekte soos die dwangrym en stereotiperende beeldspraak. Le Roux (2002:7) bepleit ook 'n strenger keurder-uitgewer wat sal "sny en snoei", net soos Hambidge (2000a:4), Smith (2000:15) en Olivier (2001:4) vra.

Ander resensente is meer positief ten opsigte van die verskynsel van kleiner uitgewers as Hambidge. So skryf Olivier (2001:4) byvoorbeeld in 'n resensie oor Barkhuizen le Roux se bundel:

Terwyl die groot kanonne huiwerig is om sonder meer nog poësie te publiseer, skep dit ruimte vir jong en kleiner uitgewerye om nuwe bundels en nuwe stemme bekend te stel. Niks is beter vir 'n letterkunde nie!

In dié resensie bepleit Olivier (2001:4) samewerking met groot uitgewershuise, wat vir die kleiner uitgewers uitstalruimte moet aanbied om sodoende die boekbedryf in die breë te bevorder.

Dit is duidelik dat die digters wel begrip het vir die ekonomiese konteks waarbinne uitgewers produseer. So meen die Ingrid Jonker-pryswenner van 2000 in 'n onderhoud op *LitNet* (Kritzinger 2001:5) dat die uitgewer die publikasie van debutante meestal as 'n finansiële risiko sien. Bezuidenhout erken verder dat uitgewershuise sake-ondernemings is en daarom versigtig is om debuutbundels te publiseer. Dié gedagte word ook ondersteun deur Francois Weideman op *LitNet*. Weideman (Kats 2001:4) beweer dat dit nie goed gaan met uitgewershuise nie en dat hy, as kleiner uitgewer, nie bedreig voel deur die uitgewersreuse nie: "En

die feit dat Fenomeen tans in 'n ander gewigafdeling baklei, maak nie van hom 'n beter of swakker bokser nie." Die kwaliteit van publikasies word deur Weideman beklemtoon. Al is die lesersmark van die poësie klein, gaan dit vir hom om die verspreiding van goeie gedigte aan dié wat honger is daarvoor. Dieselfde gedagte word ook onderstreep deur Stassen (2002a). Hy voel dat enige uitgewer literatuur behoort te publiseer waarin hy of sy glo, al is die aanvraag hoe klein daarvoor.

In 2002 stig Charles Malan 'n nuwe skrywersgebaseerde uitgewery, *Hermes*. Malan (Nieuwoudt 2002c:4) sien hierdie uitgewery se rol as aanvullend tot dié van die groter, gevestigde hoofstroomuitgewers en nie in kompetisie daarmee nie. Sy uitgewery probeer van die probleme in die bedryf deur middel van ondersteuningsdienste soos teksafronding en slypskole vir skrywers oplos en is ingestel op alternatiewe publikasies en publikasies wat nie by ander uitgewers verskyn nie (Nieuwoudt 2002c:4).

Nog 'n randuitgewery, *Litera*, word in 2002 gestig deur Theresa Papenfus (Loots 2002:16). Sy sien haar uitgewery se rol nie in kompetisie met die groot uitgewers nie, maar erken dat daar slaggate in die pad lê; tog is sy positief oor die toekoms van Litera. Papenfus (Nieuwoudt 2002f:10) sien kleiner uitgewerye se rol in die literêre veld as soortgelyk aan dié van mikro-sakeondernemings in die ekonomiese veld wat as gevolg van outomatiese afsplitsing ontstaan. Litera bied, volgens Papenfus, keurverslae aan skrywers as skrywersbegeleiding, aangesien groter uitgewers nie noodwendig aan al die skrywers wat manuskripte instuur, keurverslae kan stuur nie (Nieuwoudt 2002f:10). 'n Litera-skryfskool word vir 2003 beoog.

Ander uitgewerye wat belangrike rolle in die poëtiesisteen speel, is Gnomic Press, 'n "imprint" van Snail Press of Carapace Poets. Dit is deur Gus Ferguson en J.D.U. Geldenhuys begin. Dan is daar Bent (sedert 1996), die Woordgilde (sedert 1997) en Fenoneem Publikasies (sedert 2001).

Niehoofstroomuitgewers speel dus 'n rol omdat hulle die literêre sisteem lewend hou. Hulle voer innoverende elemente in die sisteem in en veroorsaak sodoende dinamika in die sisteem. So word die voortbestaan van die Afrikaanse literêre veld verseker. Van Zyl (2002b) beskou die tendens van selfpublikasies en kleiner uitgewerye as gesond en waarskynlik as noodsaaklik vir die literêre sisteem. Hy voel dat Afrikaans te lank en te veel op staats- en verwante instellings gesteun het. Die Afrikaanse literêre sisteem word sodoende oopgemaak en lewend gehou deur die invoeging van tekste en outeurs wat nie deur subsisteme soos staatsinvloede en sensuur aan bande gelê word nie.

Vervolgens word gekyk na enkele tendense in die uitgewersbedryf.

4.4 ONTWIKKELINGE EN TENDENSE IN DIE UITGEWERSBEDRYF TEEN DIE MILLENNIUMWENDING

Met die voorafgaande inligting word daar nou gekyk na *hoe* die Afrikaanse uitgewersbedryf teen die millenniumwending daar uitsien, watter ontwikkelinge en tendense voorkom en watter uitwerking dié ontwikkelinge en tendense op die publikasiemoontlikhede van debuutdigbundels het.

Teen die agtergrond van die polisisteesemteorie is dit nuttig om die drie belangrike tendense in die breë uitgewersbedryf bondig te beskryf. Daar is eerstens 'n wêreldwye konsolidasie in die bedryf wat teweeggebring is deur die groter eise van bemarking en die verskerpte mededinging om kapitaal (Anoniem 2001b). Die groter uitgewerye word toenemend groter; saam daarmee is daar 'n toename in kleiner uitgewerye. In Amerika is twintig uitgewers verantwoordelik vir 93% van die omset in boekverkope en sowat 40 000 kleiner uitgewers vir die orige 7% (Anoniem 2001b). Volgens Charles Malan (2003:17) is daar minstens 129 aktiewe uitgewerye in Suid-Afrika. Tweedens is daar die toenemend oorheersende rol van Engels. Die verkope van Engelse boeke het volgens Anoniem (2001b) die afgelope tien jaar sterker gegroei as enige ander taal. 'n Gevolg hiervan is dat die suksesvolste uitgewers – wat toevallig nie-Engelstalige uitgewers is – die grootste Amerikaanse en Britse uitgewers aangekoop het. Anoniem (2001b) noem onder meer dat Bertelsmann vir Random House, Bantam, Doubleday en Dell aangekoop het. Die laaste tendens wat Anoniem (2001b) noem en waarna ek ook later in die hoofstuk verwys, is die groei in elektroniese produkte wat die uitgewersmark beïnvloed.

Soos reeds uit hoofstuk 2 afgelei, is die uitgewer 'n belangrike rolspeler binne die literêre sisteem. Snyman (1992:84) sien die uitgewer as 'n *sekondêre produsent*. Die uitgewer is daardie instansie wat sy of haar produkte aan onder meer boekwinkels verkoop. Die finansiële probleme wat C.N.A.-boekwinkels in 2002 ondervind het, het byvoorbeeld 'n groot invloed uitgeoefen op die verspreidingsmark van NB-Uitgewers, wat 'n omset van omtrent R10 miljoen by dié winkelgroep gehad het – so sê Riana Barnard van Tafelberg-Uitgewers op 23 Augustus 2002 tydens die Skrywerswerkswinkels, aangebied deur die Departement Afrikaans en Nederlands van die Universiteit van Stellenbosch. Verder speel die uitgewers 'n belangrike rol in die *keuring* van die produsent se tekste en beheer sodoende die norme en reëls van die literêre produksie. Deur die beheer van reëls en norme handhaaf die uitgewer die letterkunde as sosio-kulturele aktiwiteit (Snyman 1992:48).

In die openingsparagraaf van 'n resensie in *Die Burger* erken Hambidge (2000b:20) dat uitgewerhuise "deur moeilike tye" worstel – digbundels verkoop moeilik. Ek is van mening dat die algemene publiek nie meer bereid is om geld te bestee aan passiewe ontspanning soos lees nie. Mense sal eerder geld bestee aan aktiewe ontspanningsgeleenthede en tegnologiese hulpmiddels. Die invloed van die elektroniese media op lees moet nie onderskat word nie – 'n wêreldwye tendens van minder lees kom voor. Stassen (2002b) sê dat die gedrukte media en boeke deur die eeue heen die kern van die tegnologie en die kultuur was, maar dat dit afgeskuif het na die vierde plek, ná die televisie, die rolprent en videospeletjies.

Baie mense kyk net televisie en lees nooit 'n boek of 'n koerant nie. Dit kan beskou word as 'n sosiale en opvoedkundige probleem. Die publiek se aankoopgedrag word waarskynlik ook in 'n groot mate bepaal deur wat sogenaamde kenners hul wysmaak en daarom sal 'n negatiewe houding van 'n resensent oor selfpublikasies die verkope van sulke digbundels affekteer.

'n Verdere ontwikkeling is dat die ineenstorting van die skoolboekmark in 1998 die hoofstroomuitgewers finansiële sterk geraak het (Mischke 2001:15). Die voorskryfmark vir skole is klein. Aspekte soos nuwe kurrikulums en vakvoorkeure het beslis 'n uitwerking op die uitgewersbedryf en op die keuse van boeke wat gepubliseer word. Die verdeling tussen die verkope van opvoedkundige publikasies en boeke vir die algemene mark is in Suid-Afrika egter redelik gelyk.

In 'n artikel in *Die Burger* op 27 Junie 2001 bespreek verskeie letterkundiges en akademici die probleemsituasie waarin uitgewershuise hulle teen die millenniumwending bevind. Op 7 Maart 2002 vergader skrywers en uitgewers in die Sentrum van die Boek in Kaapstad as gevolg van ontevredenheid tussen skrywers en uitgewers oor kontrakte met uitgewerye. In dieselfde tyd verskyn daar op *LitNet* 'n "Beswaarskrif", wat bekend staan as die **George Weideman-gespreksdokument** (ek keer later hierna terug). Dit is duidelik dat daar aan die begin van die 21ste eeu onrus is aan die Afrikaanse skrywersfront en dat die grootste beswaar teen die uitgewers gerig is.

'n Soortgelyke onrus kom ook in Nederland voor. In 2001 het verskeie topskrywers een van die oudste Nederlandse uitgewers, Meulenhoff¹¹, verlaat en 'n uitgewery saam met Tilly Hermans (wat by Meulenhoff uitgegee het) gestig (Keyser 2001). Daar word beweer dat dit die gevolg is van die kommersialisering van die uitgewerswese in Nederland, aangesien literêre boeke toenemend as produkte gesien word wat bemark moet word. Dit stem ooreen

¹¹ Meulenhoff is 'n bekende naam by Suid-Afrikaanse outeurs wat in Nederlandse vertalings gepubliseer word (Keyser 2001).

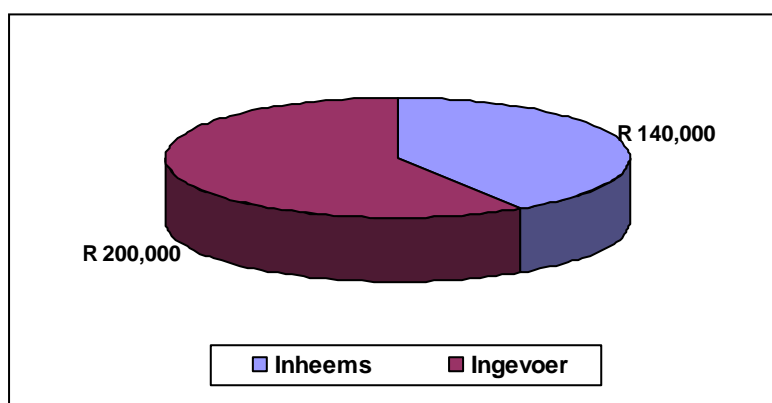
met Even-Zohar (1990b:43) se beskrywing van die produk, soos wat ek dit in hoofstuk 2.4.6 bespreek het.

Daniel Hugo (Anoniem 2001a:3)¹² erken dat dit sleg gaan en dat die uitgewershuse in 'n verknorsing sit. Hugo skryf dit toe aan swak beplanning deur die uitgewers en 'n gebrek aan aanmoediging van die digters: "As daar nie poësie gepubliseer word nie, gaan daar nie pryse toegeken word nie."

Gebrekkige taalbeheersing in die gemeenskap word deur verskeie akademici, byvoorbeeld Andries Visagie, Philip John en Willie Burger, as die rede gegee vir die stand van sake in die poësisistiem (Anoniem 2001a:3). Hulle neem dié idee selfs verder en praat van 'n algehele *kulturele vervlakking* en *anti-intellektualisme* in die Afrikaanse kultuurlewe (Anoniem 2001a:3). Hennie Aucamp (2002:13) kritiseer ook die jong skrywers se gebrek aan taalvaardighede. Stassen het in *Die Burger* se lesingreeks op die Klein Karoo Nasionale Kunstefees (Louw 2003:15) ook verwys na die algemene kulturele vervlakking en anti-intellektualisme wat in die Afrikaanse kultuur voorkom.

Ander digters, letterkundiges en akademici is meer optimisties oor die stand van die Afrikaanse poësie. Digter en bekvegter Louis Esterhuizen voel dat die poësie in velerlei vorme 'n regmatige plek begin inneem; hy fokus onder meer ook op die rol van die kleiner uitgewers (Wasserman 2002a). Burger (2003) beweer dat hy nie meer bekommerd is oor die Afrikaanse poësie as oor poësie in die algemeen nie. Hy voel dat bundels soos dié van Antjie Krog en Henning Pieterse bewys dat daar nog lewe in die Afrikaanse poësie is.

Hoe sien die literêre uitgewersmark daar uit? Diagram 1 toon die **algemene** Suid-Afrikaanse boekmark teen 2001–2002. Gegrand op uitgewersinkomste, is dit volgens Mischke (2001:15) en Barnard (2002) R340 miljoen sterk: R140 miljoen is die inheemse mark en R200 miljoen die uitheemse mark (diagram 1)¹³.

¹² Die internet-weergawe van die berig word hier benut.

¹³ Die diagramme is ontleen aan Barnard (2002).

Diagram 1: Algemene boekmark (Suid-Afrika)

As daar volgens diagram 2 na die **inheemse markhandel** (met ander woorde die R140 miljoen) gekyk word, beheer NB-Uitgewers 30% van die mark, Struik 30% en die ander uitgewers 40% (diagram 2).

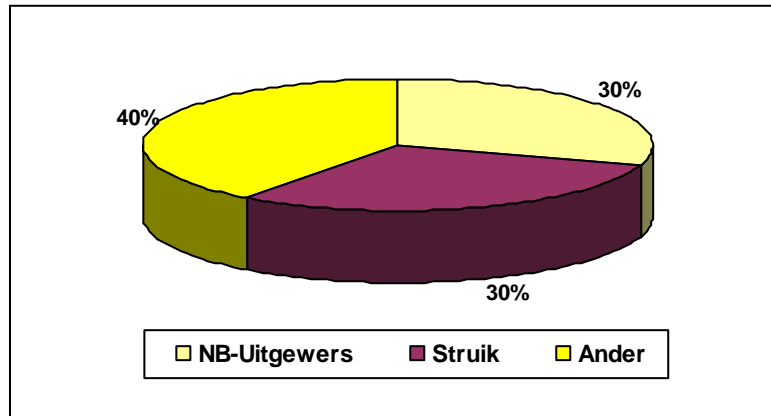

Diagram 2: Inheemse marktaandeel

Die **Afrikaanse marktaandeel**, volgens Barnard (2002) van NB-Uitgewers, is 70%, terwyl die ander uitgewers en selfpublikasies 30% van die mark uitmaak (diagram 3).

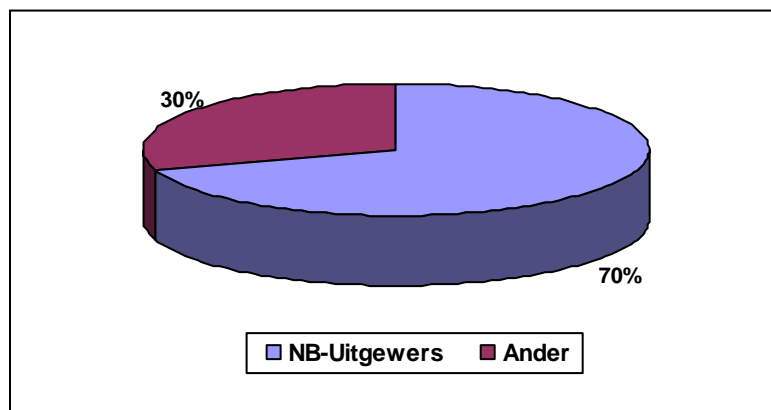

Diagram 3: Algemene boekmark (Suid-Afrika)

Die grootte van die mark word deur sommige uitgewers soos Barnard (2002) gesien as 'n strukturele probleem in die bedryf. Mischke (2001:15) beweer dat die Suid-Afrikaanse algemene uitgewersmark 'n klein, statiese mark is. Ten spyte hiervan het NB-Uitgewers sedert 1999 'n 50% omsetgroei getoon (diagram 4), terwyl die verliese egter sodanig verminder het dat hulle in 2002 volgens diagram 5 'n geringe wins getoon het (Barnard 2002). Die winstoenname word reeds in 2001 deur Van Zyl (2001a:13) geopper.

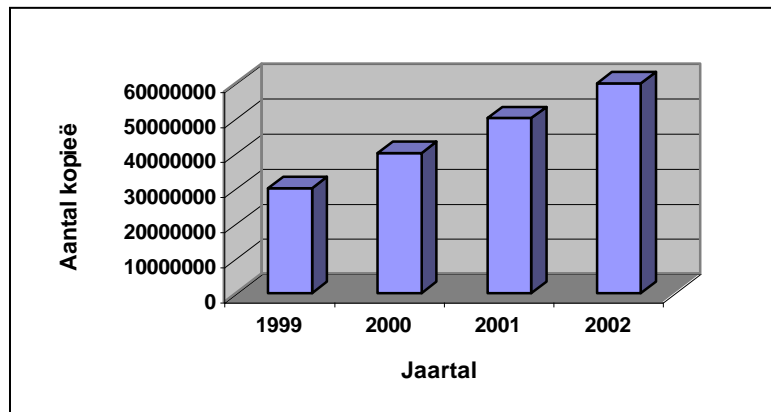

Diagram 4: Omsetgroei

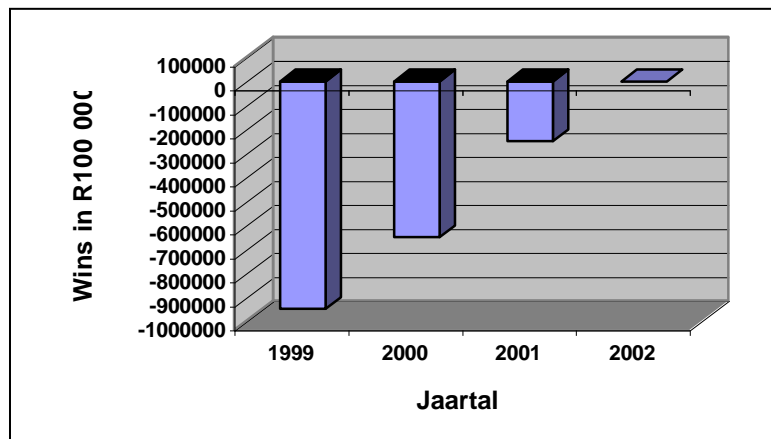

Diagram 5: Wins van NB-Uitgewers

NB-Uitgewers se fondsls is baie groot en alle voorraad kan nie in druk gehou word nie. Rakruimte is nog 'n probleem. Van Zyl (2001a:13) verwys daarna dat rakruimte vir Afrikaanse boeke na 1994 nie vanselfsprekend is nie. Boekwinkels raak ontslae van boeke wat nie verkoop nie en as Afrikaanse boeke dus nie verkoop nie, sal dit van die rakke verwyder word. Malan (2003:17) noem ook die probleem van rakruimte. Hy bied egter 'n oplossing vir die probleem vir die "oortollige" boeke wat verpulp word, naamlik om dit aan skole te skenk wat met leë boekrakke sit. Volgens Malan (2003:17) moet die verspreidingskanale eerder ingestel word op gratis verspreiding as op die verpulping van boeke. Om die kostes aan rakruimte te bespaar, word deur NB-Uitgewers aan ander moontlikhede soos die cd-rom gedink. Dié uitgewery het ook volgens Barnard (2002) sedert 1999 hulle titels per jaar verminder (sien **tabel 3**), terwyl die verkope vanaf 1999 min of meer dieselfde lyk (**tabel 4**).

Tabel 3: Titels per jaar

JAARTAL	AANTAL TITELS
1999/2000	254
2000/2001	251

2001/2002	211
2002/2003	188

Tabel 4: Verkope per jaar

JAARTAL	AANTAL KOPIEË VERKOOP
1999/2000	1.6 miljoen
2000/2001	2.1 miljoen
2001/2002	1.9 miljoen

Protea Boekhuis se gemiddelde verkope per digbundel is ongeveer 400 van die 800–1 000 eksemplare in die eerste publikasiejaar. Stassen (2002b) beweer dat dit goed vergelyk met Faber en Faber, die grootste uitgewer van poësie vir die Engelse uitgewersmark, wat 800 eksemplare wêreldwyd verkoop in dieselfde tyd. Van die bekendste digters by Faber en Faber, soos Ted Hughes en T.S. Eliot, kan tot 20 000 digbundels verkoop (Stassen 2002b). In 1992 het Faber en Faber ongeveer twaalf nuwe titels per jaar gepubliseer, maar teen 2002 gee hulle volgens Stassen (2002b) geen nuwe titels uit nie. Vir Stassen (2002b) is die invloed van 400–500 digbundels net so groot as 'n Sondagkoerant wat deur een en 'n half miljoen lesers gelees word. Hy beweer dat die digbundels oor tien jaar of selfs 'n honderd jaar nog gelees gaan word, maar dat dieselfde nie noodwendig gesê kan word van dag- en weekblaaie nie.

In 'n berig in *Die Burger* wys die hoofbestuurder van NB-Uitgewers, Hannes van Zyl (2001b:4), op die "skeppende energie" van die nuwe talent. Die opflikkering in die digbundelmark word ook deur Marga Collings (vgl. Mischke 2001:15) van NB-Uitgewers en Nicol Stassen van Protea Boekhuis bevestig. Stassen (2002a) bevestig dat die volgende debute tydens 2002 by Protea Boekhuis sou verskyn het: Petrus de Kock – *Die koel klip*, Jac Kritzinger (titel onbekend), Toast Coetzer (titel onbekend) en Marius Crous (titel onbekend)¹⁴. Collings ontken dat daar kwotas vir digbundels is, maar sê dat die aantal boeke met 'n klein drukoplaag (soos digbundels) beperk word. Dieselfde gedagte word deur Barnard (2002) geopper as sy beweer dat nie-fiksie fiksie "dra" en dat die finansiering van digbundels 'n probleem is. Daarom word minder digbundels uitgegee, maar NB-Uitgewers wil die "beste" uitgee. Versamelbundels word ook as 'n oplossing vir dié probleem gesien. In haar proefskrif skryf Foster (2000:26) dat "poësie dikwels kruisgesubsideer word deur die suksesvolle genres en deur gewilde leesstof soos handwerk- en resepteboeke." In Weideman se dokument (2002:3) word egter beweer dat kruissubsidiëring nie meer vir uitgewers bestaan

¹⁴ Teen die voltooiing van dié tesis, het hierdie bundels nog nie verskyn nie.

nie, omdat uitgewers redeneer dat moontlike "swak verkopers", soos digbundels, nie meer deur topverkopers, soos resepteboeke, gedra kan word nie. Die topverkoperlyste van 1999 en 2000 van Tafelberg bevat slegs een digbundel en dit is *Groot verseboek 2000* in die agtste posisie (Mischke 2001:15). In kontras met bogenoemde stellings voel Stassen (2002a) egter dat uitgewerye literatuur waarin hulle glo of wat nodig is, moet publiseer, ongeag 'n klein aanvraag. Hy beweer dat die koste om 'n bundel uit te gee, relatief laag is ten opsigte van die beperkte bladsye en oplaag. Die sogenaamde "verlies" op 'n digbundel is in reële terme gering as gevolg van die lae produksiekoste. Alhoewel Protea Boekhuis nog op geen digbundel geld verloor het nie, het dit ook nie op 'n digbundel baie geld "gemaak" nie (Stassen 2002a). Belcher (2002) se uitgewery, Suider Kollege, "is 'n private organisasie sonder winsbejag" en gee in sy beleidstuk 'n uitsetting van die finansiële onkoste wat die digters moet aangaan om te publiseer. Bohnen (2002) bevestig dat haar bundel wel uitverkoop is en dat sy 'n wins gemaak het.

Stassen (2002b) raak egter 'n ander probleem aan, naamlik die belangstelling by lesers, of die gebrek daaraan. Hy beweer dat meer mense poësie skryf as diegene wat poësie lees. Dié tendens word ook deur Foster (2000:25) bespreek, terwyl Van Zyl (2001b:4) in 'n onderhoud met *Die Burger* beweer dat die uitgewer nie op sy eie 'n leeskuil kan skep nie, maar wel 'n bydrae daartoe kan lewer. Boekekenner Hettie Scholtz (Louw 2003:15) verwys ook na die min Afrikaanse lesers en die uitdaging wat vir skrywers voorlê om lesers terug te win.

Daar is vroeër in hierdie afdeling na die sogenaamde Weideman-gespreksdokument verwys. Hierdie dokument fokus veral op drie aspekte: die vergoedingstruktuur, die opstel van kontrakte en die manier waarop uitgewers manuskripte hanteer. In aansluiting by die eerste beswaar, raak die gespreksdokument die saak van *tantième* aan en bewys dat skrywers se vergoedingstruktuur soos volg verander het: die outeursaandeel word bereken op "'n persentasie van die totale wins", omtrent 12–15% van die netto inkomste uit die eerste druk van hul werk. Die netto inkomste is die uitgewersprys sonder die 14% BTW¹⁵ en die afslag aan die boekhandelaars wat so hoog kan wees as 50%. Voorheen is dit só bereken: 'n boek kos R89,98 in die winkel; die uitgewersprys is dus R78,93 nadat die 14% BTW afgetrek is – die skrywer se *tantième* was R9,47 (12% van die R78,93). Volgens die nuwe kontrakte word die afslag aan boekhandelaars van die R78,93 afgetrek. Veronderstel dit word nou bereken op 40%, bly R47,36 oor; 15% daarvan is R7,10 – dit beteken R2,37 minder per boek. In die lig van bogenoemde meen skrywers dat hulle moet betaal vir Naspers se beleggings in selfone en die internet (Smith 2002a). Dié berekeninge is egter aan bevraagtekening onderwerp: in die eerste berekening word 12% afgetrek en in die tweede 15%.

¹⁵ BTW – Belasting op Toegevoegde Waarde

Die gespreksdokument bepleit beter samewerking tussen die uitgewer en die skrywer wat die opstel van kontrakte betref. Kontrakte moet goed gelees word en 'n goeie verhouding tussen die partye is nodig. Aangesien kontrakte 'n private saak tussen die uitgewer en die outeur is, word daar nie verder oor dié saak uitgebrei nie.

Wat die derde beswaar betref in Weideman se beswaarskrif, naamlik manuskriphantering, word die vraag gevra of skrywers nie te alle tye geraadpleeg moet word voordat finale veranderinge aangebring word nie. Krog (2002c:13) haal vir Annari van der Merwe van Kwela-boeke aan wat beweer dat manuskripversorging 'n belegging is. Hierdie mening word egter nie deur alle betrokkenes gehuldig nie. Sedert die Paternoster-kongres, byvoorbeeld, voel sekere bruin skrywers dat uitgewers aan hulle manuskripte "torring" en die indruk skep dat hulle "minderwaardige" werke "oorskryf". Van der Merwe (Krog 2002c:13) meen egter dat die doel met die versorging van die manuskripte is om "'n skrywer [te] bemagtig om sy volgende boek met meer vryhede tot sy beskikking aan te pak". Krog (2002c:13) verwys ook na skrywer Henk van Woerden wat sê dat "intensiewe samewerking tussen uitgewer en skrywer standaardpraktyk in Holland [is]". Die selfgepubliseerde digter Hans Pienaar het egter die hele proses by 'n hoofstroomuitgewer, Tafelberg, as uiters negatief ervaar. Pienaar (2002) beweer dat die voorleggingsproses drie jaar geneem het en dat hy slegs een keurdersverslag hulpvaardig gevind het. René Bohnen (2002) verwys in haar internet-onderhoud na die ervaring van 'n vriend wat by 'n groot uitgewer gepubliseer het en dié hele ervaring as baie negatief en sielododend ervaar het. Die sukses van Protea Boekhuis word volgens Stassen (2002b) toegeskryf aan deeglike keurders, taalkundige versorging en die aantreklike ontwerpe van die digbundels. Die beoordeling van debuutbundels word volgens hom aan dieselfde maatstawwe onderwerp as wat ten opsigte van gevestigde digters geld. Daar word hard gewerk om bundels wat vir publikasie aanvaar is, af te rond. Stassen erken egter dat geen "hulp" aan digters gebied word wie se manuskripte afgekeur word nie.

'n Ander probleem wat teen die millenniumwending in die Afrikaanse poësieveld geïdentifiseer is, is die *bemarking* en die *verspreiding* van boeke. Verskeie skrywers het in 2002 tydens die Klein Karoo Nasionale Kunstefees gepleit vir 'n beter bemarking van Afrikaanse boeke (Basson 2002:17). Reinet Nagtegaal meen dat die Afrikaanse boek net so sterk staan soos die bemarking daarvan en stel voor dat uitgewers hul bemarkingstrategieë hersien. Die digter Charl-Pierre Naude (Nieuwoudt 2002d:11) lewer ook kritiek teenoor die bemarking en verspreiding van boeke. Marga Collings, bemarkingsbestuurder van NB-Uitgewers, meld dat NB jaarliks byeenkomste hou in die Kaap en Gauteng om skrywers op hoogte te hou van wat by uitgewers gebeur (Nieuwoudt 2002d:11). Daarteenoor doen Protea Boekhuis redelik min om hulle boeke te bemark (Nieuwoudt 2002a:9). Protea Boekhuis plaas geen adverte-

sies in koerante oor nuwe boeke nie en sal eerder die advertensiekostes gebruik om 'n digbundel uit te gee (Nieuwoudt 2002a:9). Van der Westhuizen (1999:131) bespreek enkele probleme rakende die bemaking en verspreiding van jeugboeke. Ek gaan van dié probleme projekteer op digbundels soos wat ek dit in die literêre veld sien. Die sosio-ekonomiese probleme van Suid-Afrika moet in ag geneem word. Daar is sekere agtergeblewe gemeenskappe wat nie biblioteke of boekwinkels het nie. Digbundels is vir mense in daardie gemeenskappe nie belangrik nie, as gevolg van aspekte soos armoede en maatskaplike faktore. Binne die Afrikaanse poëtiesistiem is daar gemarginaliseerde groepe, soos die bruin en swart digters, wat moeilik publikasiegeleenthede en bemakingsmoontlikhede kry. Die Afrikaanse Skrywersvereniging (ASV) is ingestem op die ontwikkeling en die bemaking van talent uit die gemarginaliseerde groepe om hulle sodoende te bemagtig (Nieuwoudt 2002d:11). Een manier waarop hulle dit doen, is deur versamelbundels soos *Metafore van herlewing* te publiseer. Die ASV bied ook programme en lesings aan tydens die Woordfees op Stellenbosch. Boekwinkels hoef nie die enigste plek te wees waar boekverkope kan plaasvind nie. Alternatiewe vorme van verkope kan gebruik word, soos deur-tot-deur-verkope, agentskappe en die elektroniese media. In hoofstuk 4.5.2 verwys ek na die toekoms van die Afrikaanse poësie en die publiserings- en verspreidingsmoontlikhede.

Uit die literêre gesprekvoering blyk dat uitgewers huiwerig is om die werk van onbekende digters te publiseer. Barnard (2002) erken dat 'n beleggingsbesluit oor digbundels geneem word omdat digbundels "laag" op die prioriteitelys is. Uitgewers moet selektief keuses maak oor die publisering van digbundels. Hulle gee eerder boeke uit van skrywers wat "verkoop" – hieruit blyk die magposisie van die uitgewer. Een van die maniere waarop die uitgewers die winsmark uitdaag, is deur die publikasie van werke van bekende persoonlikhede, wat potensiële winsmakers is. Sodoende is die persepsie geskep dat hoëprofielskrywers uitgewers-huise uit hul finansiële verknorsing moet help. Kerneels Breytenbach, bestuurder van Human & Rousseau (2001:26), bevestig dat dit wel by die publikasie van die werke van sommige hoëprofielskrywers gaan oor *wie* hulle is en nie soseer die produk nie. Binne die polisistiem word die klem dus op die *produsent* geplaas en nie die produk nie. Breytenbach (2001:26) beweer verder dat die potensiële kopers van sulke bundels waarskynlik bewonderaars of volgelinge van die sogenaamde "celebrity" sal wees. Spesifiek gevra oor die Allan Boesak-bundel, *Tot sterwens toe*, wat in 2001 verskyn het en sterk reaksie in die pers uitgelok het, antwoord Breytenbach (2001:26) dat die bundel "'n outobiografiese bundel [is] wat sou spreek tot almal wat 'n belangstelling in Allan Boesak het". Hambidge (vgl. Van Zyl 2001:13) kritiseer die feit dat die bundel onder die vaandel van Human & Rousseau gepubliseer is – die uitgewersnaam impliseer volgens haar "'n sekere standaard". Krog (2001:26) weer, voel dat enige teks "wat goed versorg is deur die uitgewer" nie die persoon agter die boek nodig

het om die boek te verkoop nie. Reeds in 1997 het Hambidge (1997b:113) die volgende vrae oor die verskyning van Matthews Phosa se debuutbundel *Deur die oog van 'n naald* (Tafelberg) gevra: Waarom het die debuut in harde band verskyn? Waarom het die bundel 'n groot bekendstellingspartytjie gehad met President Mandela as eregas? Waarom bemark Tafelberg die bundel so "hemelhoog"? Is dit onsensitief of onsmaaklik of irrelevant om sulke vrae te vra omdat 'n swart man debuteer? As gevolg van die negatiewe ontvangs van "celebrity"-bundels, en spesifiek die Boesak-bundel, het Human & Rousseau se fiksieredakteurs hulle "inklusiewe" publikasiebeleid hersien (Bloemhof 2002). Die fokus by poësie het vernou na bundels met onbetwisbare literêre gehalte. Dit lei daartoe, meen Bloemhof (2002), dat die keuring van debuutbundels nog strenger sal wees, met die waarskynlike gevolg dat minder debuutdigbundels by Human & Rousseau sal verskyn.

Kritiek deur verskeie resensente is ook uitgespreek oor ander bundels, naamlik Steve Hofmeyr se *Valkuns* van 1997, Gert Vlok Nel se tweede bundel, *Om Beaufort-Wes se beautiful woorde te verlaat* in 1999, en Riana Scheepers se bundel *Met die taal van karmosyn* van 2001. Pienaar (2002) sê dat een van die redes vir sy selfpublikasie is die feit dat Boesak en Scheepers se bundels by hoofstroomuitgewers uitgegee is, terwyl hý deur hulle afgekeur is.

Met dié inligting oor die uitgewersbedryf as agtergrond, word daar in die volgende afdeling gekyk na die voorkoms van die Afrikaanse poësieveld teen die millenniumwending.

4.5 DIE AFRIKAANSE POËSIEVELD

4.5.1 Inleiding

Teen die millenniumwending lyk dit asof hoofstroomuitgewers beleggingsbesluite oor die publisering van debuutdigbundels neem en nie wil waag met onbekende digters nie. Dit het 'n uitwerking op die vooruitsigte wat vir nuwe digters voorlê. Hoe lyk die Afrikaanse poësieveld teen die millenniumwending? Watter tendense kom voor en watter vooruitsigte is daar vir nuwe digters?

4.5.2 Belangrike publikasies en tendense

Gevestigde digters lewer in die jare negentig belangrike werk:

- ♦ Elisabeth Eybers publiseer onder andere *Tydverdryf / Pastime* (1996), *Verbruikersverse / Consumer's Verse* (1997) en *Wintersurplus* (1999).

- ♦ Ina Rousseau verower in 1996 die Hertzog-prys vir 'n *Onbekende jaartal* (1995).
- ♦ Breyten Breytenbach publiseer in 1998 *Papierblom*, in 2000 *Lady One* en in 2001 *Ysterkoei-blues* ('n versamelbundel wat die jare 1964-1975 dek) en *Mondmusiek* ('n laserskyf).
- ♦ Antjie Krog gee *Gedigte (1989-1995)* (1995) en *Kleur kom nooit alleen nie* (2000) uit; en in 2002 verskyn *Met woorde soos kerse*, inheemse verse onder haar redakteurskap en in 2004 verskyn *Die sterre sê 'tsau'*. Die laaste drie bundels verskyn by Kwela, wat "gewee het haar bundel[s] sal verkoop" (Van Zyl 2002b). (Sien ook hoofstuk 4.4.2.)
- ♦ Henning Pieterse verower in 2002 die Hertzog-prys vir *Die burg van hertog Bloubaard*.

Voorts word die werk van gekanoniseerde digters as keurbundels uitgegee, soos gedigte van Sheila Cussons ('n *Engel deur my kop* in 1997 en *Die asem wat ekstase is* in 2000) en T.T. Cloete (*Die baie ryk ure* in 2001).

Vir die jong digters word 'n platform geskep met die *Nuwe Stemme*-reeks. Dit gee, volgens Van Zyl (2002b), vir die onervare digter die geleentheid om te publiseer en om digterlike groei te ondergaan. Barnard (2002) onderstreep dieselfde gedagte.

Die poësie word al hoe meer toeganklik gemaak deur die tegnologie in te span. In hoofstuk 4.5.4 brei ek meer oor dié tendens uit.

Ander stemme wat in dié tydperk na vore kom, is die volgende:

- ♦ Carl Boplaas (digtersnaam van Carl van der Merwe) debuteer in 1997 met *Soetsop virre klipkind*. Hy publiseer verder in 1998 *Klopdisseboom*, in 1999 *Ramkie-rympies*, in 2000 *Bokveldse binnevet* en in 2001 *Guitige goedjies en prentse praatjies*. Hy dig in die streekvariant van die Kouebokkeveld en publiseer by sy eie onafhanklike klein uitgewery, naamlik Boplaas Uitgewers.
- ♦ Floris Brown verteenwoordig die bruin stem. Hy publiseer onder meer *Die woudmaker* (1998), *Grysvos* (2000) en *Die koei stort 'n traan* (2000). Hy gee self uit onder die naam Fab-uitgewery en is aktief betrokke by die Breërivier-digtersgroep in Worcester.
- ♦ Loit Sôls debuteer in 1998. Hy beoefen die sogenaamde praatvers. Sy bundel *My straat en anne praat poems* (Kwela) beeld die "Ghoema"-variant uit soos die digter dit self noem – 'n klankryke en beeldryke sosiolek. Kwela het Sôls genader om 'n manuskrip juis omdat hy nie "suiwer" poësie skryf nie. Volgens Van Zyl (2002b) is Sôls 'n bemerkbare produk. Die klein oplaag van 800 bundels is uitverkoop.
- ♦ Marius Titus debuteer in 1990 met *Oop gemoed*. Hy verteenwoordig ook die bruin stem en gee verder *Dwangherfs* en *Genesing in vuil water* onder sy eie naam uit. Titus neem

deel aan die Woordfees op Stellenbosch en aan verskeie bekgevegte. Van sy gedigte is in verskeie versamelbundels opgeneem.

Die toename van selfpublikasies en publikasies deur niehoofstroomuitgewers is opvallend:

- ♦ Protea Boekhuis begin 'n leidende rol speel met die publikasie van die volgende digbundels in 2001: Marlise Joubert se *Lyfsange*, Barend J. Toerien se *Die huisapteek* en Cas Vos se *Gode van papier*. Die volgende digters debuteer onder Protea se vaandel: Kobus Lombard met *Geknipte naelstring* (2001), Fransi Phillips met *My lied van die niet* (2002), Martjie Bosman met *Landelik* (2002) en Ronel Nel [*en die here het foto's geneem oor vanderbijlpark*] (2002). In 2003 debuteer Marius Crous met *Brief uit die kolonies* en in 2004 Sarina Dönges met *In die tyd van uile* by Protea. Ander gevestigde name wat by Protea gaan publiseer of reeds gepubliseer het, is dié van Daniel Hugo, Lucas Malan, Joan Hambidge, M.M. Walters, Louis Esterhuizen en Johann Lodewyk Marais. Binne die uitgewerskanon kan Protea Boekhuis waarskynlik nie meer as 'n randuitgewer beskou word nie, maar 'n hoofstroomuitgewer.
- ♦ Die minder bekende stemme word gepubliseer deur onder meer Bent-Uitgewers, naamlik Lena Jonsson-Spang se *Dalk lê daar 'n engel hier* en Lucia Wels se *Spiraal*, albei in 1997. In 2001 publiseer A.M. Buckton by dieselfde uitgewer *Die beproewing van Engela. 'n Epiese ballade* en Wessel Pretorius gee *Jy kan skoenlappers sien aankom* uit. Charles Zandberg debuteer in 2002 by Bent met *Tydsaam met tyd saam*. Publikasies van Suider Kollege Uitgewers speel 'n belangwekkende rol aangesien een van die debute van 2000, *Dansmusieke* deur Zandra Bezuidenhout, met die Ingrid Jonker-prys bekroon word. Ander uitgewerye wat minder bekende stemme publiseer, is Gnomic Press, die Woordgilde en Fenomeen Publikasies.
- ♦ Digters wat self publiseer, is onder meer Pieter Bloem (Genadendalse Drukkery), Oskar Prozesky (The Centre Press), Erika van der Walt (Publitoria), Paul de Bruyn (Amo Uitgewers), Marius Titus (self), Hans Pienaar (self), Terrence Booysen (self) en Gertjie Billy Hendricks (self).

Versamelbundels toon 'n toename en word deur Stassen (2002b) gesien as uitgewerye se manier om op 'n "goedkoop" wyse poësie te publiseer. Hy voel dat dit slegs 'n oplossing bied vir uitgewers wat nie wil waag nie of nie die moed het om nuwe digters te publiseer nie. In die volgende afdeling word die meriete al dan nie van versamelbundels onder die loep geneem, terwyl in hoofstuk 3.6.6 bloemlesings as instrumente in die kanoniseringsproses bespreek is.

Ten spyte van bogenoemde tendense, verskyn min debuutbundels – veral by hoofstroomuitgewers. Dit wil verder voorkom asof die debutante nie werklik 'n impak maak op die Afrikaanse poësieveld nie. Die debutante gee ook volgens Odendaal (2001:53) die indruk van middeljarigheid: As daar na die geboortedatums van debutante vanaf 1986–2000 gekyk word, soos deur Odendaal (2001:65) aangetoon, kom die volgende verspreiding voor:

onder twintig jaar:	1
20-29 jaar:	5
30-39 jaar:	13
40-49 jaar:	21
50-59 jaar:	6
ouer as 60:	2

Odendaal (2001:65) gebruik die debutante van 1986–2000 soos dit in Komrij en Brink se antologieë aangegee is. Hy gee slegs 48 debutante, terwyl my lys (sien addendum A) 122 vir dieselfde tydperk gee. Ek stem met hom saam dat daar nie jong debutante debuteer nie. Volgens my navorsing is van die "jonger" stemme wat teen die millenniumwending gedebuteer het, Ronél Nel en Francois Weideman. Hugo (Anoniem 2001a:3) spreek hom ook uit oor die gebrek aan jong stemme. Hy verwys na digters soos Gert Vlok Nel en Zandra Bezuidenhout wat in resente jare gedebuteer het, maar nie so jonk is nie. Stassen (2003) onderstreep ook dié kommer en verwys na Hettie Scholtz wat meen dat die beste Afrikaanse skrywers besig is om oud te word.

Dit blyk dus uit bogenoemde tabel dat die "jong stem" afwesig is: daar is volgens Odendaal (2001:65) slegs 6 debute deur digters onder die ouderdom van 30 jaar, terwyl 34 digters tussen die ouderdomme van 30 en 49 jaar debuteer. My navorsing wys ook op dié tendens. Dit wil voorkom of die jong digters nie publiseer nie en ander maniere vind om wel hulle stemme te laat hoor. Die redes vir hierdie tendens word vervolgens onder die loep geneem.

4.5.3 Die nuwe stemme

Die vraag wat al hoe meer opklink in literêre kringe, is waar die nuwe stemme in die poësie is.

In 1997 verskyn *Nuwe stemme 1* by Tafelberg. Digters wie se werk daarin opgeneem is, is onder andere Martjie Bosman (gebore 1954), Tilla Diedericks (gebore 1946), Tom Dreyer (gebore 1972), Pieter Strauss (gebore 1960) en Kirby van der Merwe (gebore 1957). As daar na die geboortejare gekyk word, is daar weereens geen "jong" stemme nie.

Nuwe stemme 2 verskyn in 2001 by Tafelberg. Die "stemme" is onder andere dié van Toast Coetzer¹⁶, Petrus de Kock¹⁷, Tertius Kapp, Elsibé Loubser, Bernard Odendaal en Hans Pienaar¹⁸. In 2005 verskyn *Nuwe stemme 3* met onder meer Loftus Marais en Erns Grundling as jong stemme.

Ander versamelbundels wat teen die millenniumwending verskyn, is *Nuwe verset* (2000) by Protea Boekhuis, *Met woorde soos kerse – Inheemse verse uitgereik deur Antjie Krog* (2002) by Kwela-boeke, *Uit die stof* (2001) by Fenomeen Publikasies en *Metafore van herlewing* by Lapa Uitgewers in 2002. In 2002 verskyn die geleentheidsbundel onder redakteurskap van Fanie Olivier by Protea Boekhuis *As die son kom oogknip* en in 2004 verskyn *Land van sonlig en van sterre*, saamgestel deur Daniel Hugo, ook by Protea Boekhuis. Bent Uitgewers publiseer in 2004 *Naakte waarheid*. Die Poetry Institute of Africa en die Breedevallei Dichters publiseer ook versamelbundels. Versamelbundels word deur etlike uitgewerye as 'n oplossing vir die gebrek aan debuutdigbundels gesien (Barnard 2002). Stassen (2002b) waarsku egter dat die eie stem van die digter in 'n versamelbundel verlore gaan. Bezuidenhout (Kritzinger 2001:3) sien in versamelbundels die geleentheid vir goeie skrywers om te publiseer. Dit bied, volgens haar, die kans aan lesers om meer as een stem te hoor. Dit wil dus voorkom asof versamelbundels meer gebruikersvriendelik en koste-effektief is. Dit bied aan nuwe digters die geleentheid om wel te publiseer.

In 'n resensie oor *Nuwe stemme 2* vra Snyman (2001) twee vrae: Wanneer is iemand 'n digter? Wat is nuut en hoe vergelyk nuut met vernuwing? Snyman (2001) beweer dat hy niks nuuts in *Nuwe stemme 2* vind nie en dat indien iemand 'n gedig skryf, dit nie van hom of haar 'n digter maak nie. Hy voel dat die term digter in Afrikaans sinoniem is met net die skryf van gedigte. Wat die tweede saak betref, voel Snyman (2001) dat alhoewel nuwe woord- en denkwêrelde geopen moet word, moet die verlede nie afgebreek word nie. Snyman kritiseer die feit dat digters te gou wil publiseer, terwyl hul werk nog skaafwerk en besinning nodig het.

Dieselfde mening word deur Hambidge (2001f:29) gehuldig as sy ook vra waar die nuwe stemme is. Sy noem hulle "'n afwesige aanwesigheid" en voel dat die nuwe stemme hulleself meer stem moet gee. Sy bepleit 'n literêre tydskrif soos *Graffier*, *Stet* of *Ensovoort* waarin grensoorskrydende tekste kan verskyn, asook 'n groter gebruikmaking van *LitNet*, "om presies te vertel wie hulle is en waarheen hulle op pad is" (Hambidge 2001f:29).

¹⁶ Toast Coetzer sou in 2002 debuteer by Protea Boekhuis – die titel van sy bundel is nog nie gefinaliseer nie.

¹⁷ Petrus de Kock sou in 2002 debuteer by Protea Boekhuis met *Die koel klip*.

¹⁸ Hans Pienaar debuteer in 2002 met *Die taal van voëls*. Hy publiseer dit self.

Die kritiek op die nuwe geslag skrywers lok verdere debat uit en Jaco Fouché, skrywer van *Ryk van die rawe* en *Paartjie by Jakes*, reageer op Hambidge se aantygings. Fouché (2001:26) beklemtoon dat dit 'n ander geslag is wat nie gemeet moet word aan ouer standarde nie. Hy verwys na die tydsgewrig van die New Age waarin die nuwe geslag nou lewe, wat "aanmekeer getimmer [is] uit die beste en die slegste van die vorige eras". Fouché (2001:26) raak voorts die kwessie van globalisering aan, asook die tegnologiese vooruitgang, die inligtingsoorvloed en die kultuurvervlakking van die wêreld waarin die jong geslag leef. Hy beweer dat die "jonges se koppe [anders] werk" en dat hulle die internet- en televisie-generasie is. Jaco Botha vereenselwig hom op 23 April 2002 op *LitNet* met Fouché en sê dat sy generasie nie veel erg het aan boeke en geleerdheid nie, maar eerder hul inspirasie uit televisieprogramme en die internet kry .

Op *LitNet* vind in hierdie tyd ook 'n hewige woordewisseling plaas tussen Johann de Lange, wat in die jare tagtig gedebuteer het, en Jaco Botha, 'n "negentiger". Op 22 April 2002 reageer De Lange soos volg (vgl. Smith 2002b:4):

Meer nog, dit kom van 'n generasie wat so kortsigtig en gemaksgtig is dat hulle tot dusver nog nie hulle gat in rat kon kry en hulle eie tydskrifte en/of uitgewerye gestig het nie; wat kennelik nie beseft dat hulle tot dusver kon publiseer vanweë 'n klimaat wat deur vorige generasies geskep is nie, en deur die bietjie hype wat bestaande tydskrifte soos *De Kat* of *Insig* vir hulle gee nie. Kortom: wat tot dusver nog op die rug van ons generasie gery het.

De Lange (Smith 2002b:4) beweer verder dat daar nie eers van 'n literêre beweging gepraat kan word nie. Hy waarsku dat die gebrek aan nuwe stemme die groter literêre toneel bedreig. Op dié bewerings verweer Botha hom op 23 April 2002 in 'n brief (Smith 2002b:4). Hy voel dat sy generasie se sogenaamde kortsigtigheid en gemaksg "eerder 'n simptome as 'n ingesteldheid is" (Smith 2002b:4). Botha (Smith 2002b:4) meen dat die literêre gemeenskap 'n sinkende skip is as gevolg van die "neerdrukkende realiteit van die Afrikaanse boekbedryf" en die feit dat daar nie 'n Afrikaanse mark vir kuns is nie. Uit die berig blyk dat Fouché (2001:26) en Botha (Smith 2002b:4) die "jonger generasie" se denke verwoord en verteenwoordig en dat hulle nie positief is oor die toekoms van Afrikaanse uitgewers nie.

By die Klein Karoo Nasionale Kunstefees van 2002 het *Die Burger*-lesingreeks die vraag gestel oor waar die nuwe stemme in die letterkunde is. Prof. Willie Burger van die Departement Afrikaans van die Randse Afrikaanse Universiteit beweer dat daar waarskynlik baie jong debutante is, maar geen "nuwe stemme" nie, omdat niks vernuwends op die literêre front gebeur nie (Jordaan 2002:13). Dié gedagte word ook deur prof. Louise Viljoen van die Departement Afrikaans en Nederlands van die Universiteit van Stellenbosch bevestig. Viljoen (Jordaan 2002:13) bepleit 'n literêre sisteem waarin alle rolspelers mekaar deur kritiese

gesprekvoering balanseer om sodoende die letterkunde te vernuwe. Sy (Jordaan 2002:13) pleit verder vir:

'n wegbeweeg van die neiging om eendimensioneel te dink oor die Afrikaanse letterkunde in die sin dat moeilike en ontoereikende letterkunde voortdurend afgespeel word teen toegankliker letterkunde asof daar nie plek vir albei sou wees nie.

Burger beklemtoon dat hy nie "'n pleidooi vir uitsluitend elitistiese letterkunde wil lewer nie", maar sien egter geen toevoegings tot die letterkunde nie (Stofberg 2002:8). Hy meen dat daar ruimte vir verskillende letterkundes is, maar stel voor dat Afrikaans "die literêre tradisie" moet ondersoek en uitdaag (Stofberg 2002:8). Viljoen (Jordaan 2002:13) is egter meer hoopvol:

Miskien is dit ook dié nuwe stemme, met hulle minagting vir die Afrikaanse literêre tradisie en hul internetverbindings met die wye wêreld, wat die gevare van inteelt in 'n klein gemeenskap soos die Afrikaanse sal kan oorkom.

Stassen (2003) verwys ook na Hettie Scholtz wat voel dat die jonger geslag skrywers nie aangejaag moet word nie, aangesien hulle stadig maar seker besig is om hulle stem te vind.

Prof. Hein Willemse van die Departement Afrikaans van die Universiteit van Pretoria spreek by dieselfde lesingsreeks die kanon aan. Hy voer aan dat baie mense wat nie tot die hoofstroom behoort nie, "uitgebuit, bespotlik gemaak, of bloot geïgnoreer is" (Jordaan 2002:13). Willemse koppel ook die toekoms van die letterkunde aan geletterdheid, aangesien daar 'n groot persentasie van Afrikaanssprekende swart en bruin mense is wat leef in toestande van honger, wanhoop, armoede en ongeletterdheid.

Indien die vraag gevra word na waar die nuwe stemme is in die lig van Snyman (2001) en Hambidge (2001f:29) se kritiek dat die nuwe stemme geen vernuwende bydrae lewer nie, moet daar dus gekyk word na wat vernuwend is. Tydens 'n lesingreeks by die 2003-Woordfees te Stellenbosch is die vraag gevra: Het ons nog iets nuuts om te sê? Al die deelnemers was dit eens dat daar wel iets nuuts is om te sê. Elize Parker (2003), hygroman-skrywer, beklemtoon dat daar vernuwing veral op populêre gebied plaasgevind het en dat die "ou" stemme die "nuwe" stemme moet begelei. Die bekende Nederlandse skrywer Henk van Woerden (2003) meen dat daar geen tekort aan onderwerpe is nie, alhoewel daar 'n groter klem op die verlede geplaas word. Van Woerden bepleit die oopmaak van die kanon. André P. Brink (2003a), bekroonde romanskrywer, vra ook vir 'n herskryf van die geskiedenis om die sogenaamde onderdrukte blik op die geskiedenis reg te stel. Reeds in 1998 vra Van Heerden (1999:10) die vraag hoe die Suid-Afrikaanse skrywer (en by implikasie die digter) oor "Afrika" gaan skryf. Van Heerden (1999:9) beweer dat die bruin skrywer se verhouding tot Afrikaans en die Afrikaanse literêre landskap nog altyd problematies was. Hy raak die

postkoloniale problematiek van emigrasie, vreemdelingskap, ontheemding en indentiteit aan – temas wat moontlik ontgin kan word deur die eietydse skrywers en digters.

Miskien word die gevoel van die nuwe geslag digters die beste saamgevat in die houding van Jac Kritzinger, soos berig deur Krog (2002a:13):

Digter in murg en been – dit is wat Jac Kritzinger homself noem. Of ander mense ook so dink, skeel hom min – 'n benadering wat al hoe meer onder jong digters posvat. [...] 'Persoonlik beskou ek myself as 'n hedendaagse sjamaan – 'n tussenganger, 'n skakel tussen die tasbare realiteit en die droomtoestand, die Anderwêreld. Die uitdaging van die sjamanisme is om hierdie tussenpad met oorgawe te loop, sonder om jouself deur die skemertoestand te vernietig. Dit is die rol wat ek vervul. Dis nie belangriker as enige ander rol in die gemeenskap nie. Of van hoër waarde nie. Daar is geen konstantes nie.'

4.5.4 Die toekoms van die Afrikaanse poësie

Waarin lê die toekoms van die Afrikaanse poësie as na bogenoemde tendense gekyk word?

Die klein aantal poësiedebute staan in kontras met die skynbare opbloeï van bloemlesings (Odendaal 2001:63) wat as gevolg van kommersiële oorwegings 'n prominente rol speel in die Afrikaanse poësieveld.

Binne die literêre polisteem, soos uiteengesit in hoofstuk 2, is die hoofkomponente die bemaking, die verspreiding, die mediëring en die resepsie van die betrokke genre (vgl. Van der Westhuizen 1999:129 se ondersoek na jeugliteratuur). Wat die produksie betref, is reeds gewys op die rol van uitgewers. Indien 'n uitgewer positief is oor 'n digbundel, sal hy of sy die bundel publiseer. Stassen (2002b) meen dat uitgewers onwillig sal wees om digbundels uit te gee as dit nie verkoop nie. Protea Boekhuis is egter positief oor die toekoms van die Afrikaanse poësie en sou in 2002 10 tot 12 debute publiseer [uiteindelik is slegs 3 gepubliseer – E.A.], maar hoop om dit op te stoot tot ongeveer 15 bundels per jaar. Daar is reeds in hoofstuk 4.4.4 gewys op die probleme en moontlike oplossings vir die bemaking van debuutdigbundels. Wat betref die mediëring van debuutdigbundels kan die rol van die media nie oorbeklemtoon word nie. Die media is nuttige verspreidingsinstansies. Die literêre kritiek het onder meer 'n rol om te speel deur die debuut aan die leser bekend te stel, dit te interpreteer, te waardeer en selfs te bevorder (Van der Westhuizen 1999:135). Wat die resepsie betref, moet onthou word dat die debuut gerig is op 'n lesersmark. Só voel Ronel Nel (Nieuwoudt 2002e:4) oor haar digdebuut:

Die styl waarin ek en Toast Coetzer skryf, is toeganklik. Ek dink dit nooi mense uit om te luister, anders as die meer formele poësie waar die leser weens die formele taal vervreem word van die gedig.

Resepsiestudies soos wat ek in die volgende hoofstuk onderneem, kan 'n aanduiding van die ontvangs van die teks wees, asook die kanoniseringsmoontlikhede.

Dit blyk duidelik dat daar 'n vraag na en behoefte aan digbundels bestaan, veral as daar gekyk word na die sukses en die gewildheid van poësie as orale vorm. Wat is dan die toekoms van die Afrikaanse poësie?

Van Zyl (2002b) noem planne waaraan NB-Uitgewers werk om digbundels eerstens meer beskikbaar te stel en tweedens om meer gereelde kopers van digbundels te kweek. Dit sluit onder meer in 'n netwerk van leeskringe wat uitsluitlik op poësie toegespits is en wat naas hulle eie keuse vir bespreking, ook sal saamwerk om jaarliks minstens dieselfde vier bundels te bespreek. Sodoende sal die bemerkingspotensiaal van digbundels vergroot word.

Kritzinger verwys in Krog (2002a:13) se rubriek na multimedia-poësie. Ook die digter en bekvegter Louis Esterhuizen (Wasserman 2002a) noem die moontlikhede van die cd-rom, die internet en die musiek om die poësie te bevorder. Hambidge (Engelbrecht 2001:42) sien ook geen bedreiging in die e-boek nie en voel dit is 'n verbreding van die mark. Tydens die *Insig-debat* in 2002 op Oudtshoorn stel Toast Coetzer voor dat die bemerking van Afrikaanse boeke "minder boekerig" moet wees (Basson 2002:17). Coetzer verwys byvoorbeeld na die sukses van Koos Kombuis, wat boeke en musiek suksesvol kombineer.

'n Kenmerk van sisteme (Even-Zohar 199a:17) is om die ewewig te herstel. So het daar binne die polisistiem ewewigsherstel plaasgevind in die musieksistiem. Die vraag kan gevra word of die sogenaamde herstel in die Afrikaanse poësie-sistiem nie in die musieksistiem lê nie (Bosman 2003). Dit wil voorkom of poësie teen die millenniumwending deel geword het van musiek. Baie nuwe toonsettings van Afrikaanse gedigte kom in verskillende musiek-subgenres voor, soos rock, ballade en die kunslied. Voorbeelde hiervan is onder meer Annelise Wiid en Helena Conradie se Boerneef- en Cussons-programme; Derek Fordyce se Leipoldt-toonsettings wat in 2003 op die Klein Karoo Nasionale Kunstefees uitgevoer is; en Marimba se toonsettings van gedigte deur Eugène Marais en Ingrid Jonker. Die wisselwerking tussen musiek en poësie het tot gevolg dat sangers ook as digters gereken word, beweer Bosman (2003). Daarom vind die leser lirieke van Koos du Plessis in *Groot verseboek* en in *Poskaarte*. Met ander woorde: die "oopmaak van die kanon" om sodoende 'n verbreding daarvan teweeg te bring, beteken volgens Bosman (2003) dat daar kennis geneem moet word van "alternatiewe" vorme van poësie as nie net digbundels nie.

Dit wil voorkom of die Afrikaanse digkuns in 'n nuwe gedaante voortleef. Waldner (2002:31) skryf oor die herlewing van die Afrikaanse digkuns in rock, rap en blues-vorm. Sy verwys na 'n nuwe toonsetting van Ingrid Jonker se gedig *Die kind* wat deur 'n Pretoriase groep, Klopjag, uitgereik is. Waldner (2002:13) beklemtoon die nuwe, bemerkbare uitwerking op die Afrikaanse digkuns wat sodoende 'n langer raklewe tot gevolg het. Willie Strauss (Waldner 2002:13) se cd *Jou ma se poësie en anner gedigte* verskyn in 2002 en bevat toonsettings van onder meer N.P. van Wyk Louw en Antjie Krog. Strauss beweer dat hy sy materiaal versigtig kies, want hy moet wêreld vir mense kan oopmaak sonder dat hulle agterkom dit is poësie (Waldner 2002:13).

Met die ontwikkeling van die elektroniese media het deure vir die Afrikaanse poësie oopgegaan. Breyten Breytenbach lewer 'n belangrike bydrae met die verskyning van drie cd's. Die *om te Breyten*-projek saam met die bekende liedjieskrywer Anton Goosen en die klankingenieur Albert du Plessis verower etlike pryse, soos die SAMA- en die Geraas-toekennings. In 2001 word 'n verhoogproduksie daarvan op Oudtshoorn aangebied. Breytenbach werk weer saam met Albert du Plessis aan *Mondmusiek*, waarop hy van sy eie gedigte voorlees. In 2002 verskyn sy voorlesings van gedigte op die cd *Lady One*. Daardie selfde jaar word nog 'n Breytenbach-produksie op Oudtshoorn uitgevoer, naamlik *Lappasait* – verwerkings deur Eugénie Grobbelaar en Pedro Kruger van Breytenbach se gedigte oor die sewe "lappe" wat hy geverf het. 'n Cd en 'n cd-boekversameling¹⁹ verskyn ook saam met die verhoogproduksie. Burger (2003) sien dié belangstelling in Breytenbach se gedigte as iets om oor opgewonde te raak. Dit wys vir Burger (2003) dat "poetry mense (van 'n jonger generasie) nog kan raak".

Die verhoogproduksie en cd van Hans du Plessis se bundel *Innie skylte vannie Jirre* lewer ook 'n bydrae om die poësie aan 'n groot leserspubliek bekend te stel. Die sanger Randall Wicomb is betrokke by dié produksie.

In 2001 verskyn daar by Tafelberg die cd-rom *Verswêreld*. Hierdie cd-rom bestaan uit *Groot verseboek 2000* en die literatuurgeskiedenis *Perspektief en profiel*. Dit bevat onder meer foto's van en voorlesings deur digters en toonsettings van gedigte. 'n Omvattende N.P. van Wyk Louw-cd-rom en 'n heruitgawe van sy *Versamelde poësie* in kombinasie met sy biografie verskyn in 2002.

Die eerste e-bundel, *Chemiese glimlagte* deur Ettienne van Lille, verskyn in 2001 by Contentlot.com. 'n Polemiek waarby die digter self betrokke was, het geruime tyd op *LitNet* gewoed, en wel na aanleiding van 'n resensie deur Louis Esterhuizen (2001) wat nie goed

¹⁹ Die cd saam met die gedigte en afbeeldings van die lappe word as die cd-boekversameling uitgegee.

deur Van Lille ontvang is nie. Esterhuizen het self ook aan die pennestryd deelgeneem. Sien voorts hoofstuk 5.5.3.

Die gewildheid van *PoësieNet* op *LitNet* is ook 'n opvallende verskynsel teen die millenniumwending: sowel gevestigde as onbekende digters kan hul gedigte voorlê vir plasing. *LitNet*, wat gestig is deur die skrywer Etienne van Heerden, lewer 'n bydrae tot die bemarking en bevordering van die Afrikaanse literatuur en het 'n belangrike rolspeler geword in die Afrikaanse literatuursisteem. *PoësieNet*, begin deur Johann Lodewyk Marais, oorgeneem deur Ronel de Goede en sedert Maart 2002 onder die beheer van Nelleke de Jager, moedig die skep van gedigte aan. Dit is 'n nuttige middel om gedigte aan die breë publiek bekend te stel. Van Coller en Steyn (2001:172) meld die toename in bladsyaanvrae op *LitNet*. Dit het van 16 000 in Augustus 1999 toegeneem tot 115 259 teen 2000. Indien elke leser dié webwerf daaglik besoek, beteken dit dat 38 000–40 000 lesers *LitNet* besoek. Van Coller en Steyn (2001:172) beskryf *LitNet* as die mees suksesvolle literêre Afrikaanse publikasie teen 2001. Malan (2003:17) meen ook dat, naas *LitNet*, die moontlikhede van die internet as verspreidingsmedium nog nie verken is nie.

Dié besinnings in die poësieveld oor die stand van die poësie teen die millenniumwending wissel tussen twee houdings: óf negatief, óf positief. Belanghebbendes voel daar is óf geen vernuwing in die eietydse poësie nie, óf daar is wel vernuwende tendense. Met die publikasiemoontlikhede wat al minder word by hoofstroomuitgewers, bepleit onbekende of niegekanoniseerde digters 'n oopmaak van die kanon sodat die nuwe poësie ook daarin geakkommodeer kan word. 'n Moontlike oplossing vir dié debatspunt is om by die uitspraak van 'n oordeel die hele polissisteem in gedagte te hou: dit omvat sowel gekanoniseerde digters en tekste wat in die sentrum staan, as ongekanoniseerde digters en tekste op die periferie. Dit is juis die dinamiese aard van die interaksie tussen die verskillende (sub-) sisteme wat die literêre sisteem laat voortleef.

4.6 DIE UITWERKING VAN VERMINDERDE PUBLIKASIEMOONTLIKHEDE OP GEMARGINALISEERDE DIGTERS

Die uitwerking van die uitgewersbeleid sedert die tagtigerjare op opkomende digters blyk uit die klein getal debute. Uit die sowat 24 debute sedert 1999 is slegs drie stemme uit die bruin groep, naamlik dié van Allan Boesak, Terence Booyesen en Gertjie Billy Hendricks, met elf stemme uit die vrouegroep. Die vrouedigters het hulle deurbraak in die sewentigerjare ge-

had. Foster (2000:3) verskaf die volgende statistiek, gebaseer op die getal vrouedebutante, bereken as 'n persentasie van die totale getal debute²⁰:

1955 – 1969:	13%	(4 uit 32 debute)
1970 – 1979:	31%	(16 uit 52 debute)
1980 – 1989:	24%	(16 uit 67 debute)
1990 – 1996:	25%	(5 uit 20 debute)

Volgens my chronologiese lys van debuutwerke (Addendum A), het die volgende getal vroue gedebuteer:

1960 – 1969:	5 uit 36	(14%)
1970 – 1979:	20 uit 69	(30%)
1980 – 1989:	30 uit 101	(30%)
1990 – 1999:	18 uit 66	(27%)
2000 – 2002:	13 uit 24	(54%)

My navorsing ondersteun Foster (2000:3) se aanvanklike bevindinge, naamlik dat die sewentigerjare die waterskeidingsjaar vir vrouedigters was. Die statistiek toon dat die tagtigerjare 'n opbloeï in vrouedigters toon met 'n afname in die negentigerjare. Die aanvangsjare van die nuwe millennium toon weer 'n toename in vrouedigters. Opvallend is dat **57%** vrouedigters sedert 1990 gedebuteer het – meer as die helfte van alle poësiëdebutante was vroue. Vrouedigters wat in die jare sewentig gedebuteer het, is onder andere Antjie Krog, Sheila Cussons, Wilma Stockenström, Lina Spies, Salomi Louw en Petra Müller – digters wat teen die jaar 2000 nog steeds status geniet in die Afrikaanse literêre veld. Van Niekerk (1994:11) beweer dat wanneer geslags-, klas- en rassediskriminasie gesamentlik plaasvind, die saak ingewikkeld is. Dit is opvallend dat, behalwe enkele swart en bruin vrouedigters soos Beverley Jansen, Diana Ferrus, Valda Jansen en Jennifer Joseph, daar min digters uit dié groep is. Geen een van dié swart en bruin vrouedigters het al enkelbundels uitgegee nie. Hulle publiseer in versamelbundels soos *I Qabane Labantu*, *Optog* en *Metafore van herlewning*. Geen noemenswaardige swart of bruin vrouedigters het sedert die laat negentigerjare enige indruk binne die Afrikaanse poësie-sisteem gemaak nie. Dit blyk dat dié groep nog sterk gemarginaliseer is. Op grond van my navorsing maak ek die afleiding dat publikasie-moontlikhede vir dié groep nog meer beperk is en dat die verminderde publikasie-moontlikhede hulle negatief sal beïnvloed. Ekonomiese en sosio-politieke beweegredes speel waarskynlik verder 'n rol om die swart en bruin vrouedigters se stemme stil te hou. Die bevordering van geletterdheid onder bruin mense is uiters belangrik vir die voortbestaan van die Afrikaanse literêre veld.

²⁰ Dit gaan hier om volwaardige debuutbundels, nie om versamelbundels nie. In die tydperk 1955–1959 was daar een vrouedebutant, uit 'n totaal van nege debutante (11%) en in 1960–1969 was daar drie uit 'n totaal van drie-en-twintig debute (13%).

Soos reeds genoem in hoofstuk 4.5.3, word van die nuwe stemme in enkele versamelbundels opgeneem. Dit wil voorkom of dié tendens sal voortduur en daarom sal dit aan die nuwe stemme publikasiemoontlikhede bied.

Gemarginaliseerde groepe skep dikwels hulle eie publikasiemoontlikhede deur self uit te gee. Reeds in 1995 het Pearce (1997:200) verwys na die publikasiemoontlikhede vir die bruin digters – hy meen dat 'n goeie rekenaarprogram, 'n goeie tikster, 'n laserdrukker en 'n fotostaatmasjien al is wat nodig is om self te publiseer. Pearce noem ook moontlikhede soos kompakskywe, oudiovisuele media en die internet. Die sogenaamde *desktop publishing* is 'n goeie manier om te publiseer. Boezak (1997:207) stel 'n literêre HOP-program²² voor. Groot uitgewerye moet hulle hand na die kleiner uitgewerye uitsteek om die gemarginaliseerde digters in staat te stel om ook te publiseer.

Twee bruin digters wat in 2002 self publiseer, is Terence Booyesen met *As die wiel eenkant draai* en Gertjie Billy Hendricks met *Suid-Afrika is in vlamme*. Die bundels verwoord die ontevredenheid met die lot van bruin mense in Suid-Afrika. In sy resensie vra Smith (2002c) die vraag of daar van 'n nuwe versetpoësie gepraat kan word. Dit is 'n voortsetting van die sogenaamde *struggle*-poësie van die jare sewentig en tagtig. Laasgenoemde digters het dit hulle erns gemaak om herhaaldelik die aandag te vestig op die sosiale ongeregthede in die land en op die lot van die werkersklas (Foster 2000:4). Verteenwoordigers van hierdie tipe poësie is onder andere Patrick Petersen, Hein Willemse, André Boezak, Leonard Koza, Vernon February en Beverley Jansen. Eietydse digters wat die tradisie van die *struggle*-poësie voortsit, is byvoorbeeld Marius Titus, Clinton V. du Plessis, Eugene Beukes, Willem Fransman (jr.) en Floris A. Brown. Vir Smith (2002c) is dit betekenisvol dat mense in afgesonderde gemeenskappe spontaan begin dig. 'n Voorbeeld van sulke gemeenskappe is byvoorbeeld die Breederiviergroep, waarin Floris A. Brown die leidende figuur is.

Volgens 'n polisistemiese benadering het die verminderde publikasiemoontlikhede 'n uitwerking op ander velde in die sisteem. Prins (2001:5) wys daarop dat min vroue en swart skrywers deelneem aan bekgevegte. Hy (Prins 2001:5) meld dat Henning Pieterse landwyd e-posversoeke gestuur het waarin spesifiek gevra is na vroulike en/of swart deelnemers. Slegs twee reaksies is ontvang. René Bohnen (Prins 2001:5) meen die druk wat die digters moet hanteer om voor 'n gehoor te skep, moontlik vir sommige deelnemers te swaar kan wees.

²² HOP – Afkorting vir Heropbou- en Ontwikkelingsprogram

As daar na die sewentien debute van 1999–2002 gekyk word, is twaalf niehoofstroom-publikasies. Dit blyk dat dit een van die opvallendste tendense van die millenniumwending is.

4.7 SLOTSOM

Die Weideman-dokument en die gesprekvoering op *LitNet* teen 2002 wys dat die Afrikaanse poësieveld 'n dinamiese en oop sisteem is. Belangrike rolspelers in die Afrikaanse poësie-sisteem, naamlik die digters en die uitgewers, het in hierdie hoofstuk onder die soeklig gekom. Die hoofstroomuitgewers word daarvan beskuldig dat hulle nie altyd aan die digters, en veral die nuwe digters, die nodige ondersteuning bied nie. Dit wil voorkom of uitgewerye somtyds [onregverdiglik? – E.A.] alleen die skuld kry vir die verminderde publikasiemoontlikhede in die Afrikaanse letterkunde. Venter en Galloway (2003:7) wys egter daarop dat die hele publikasiesisteem, naamlik generering, produksie, verspreiding, aflewering, gebruik en terugvoer, in gedagte gehou moet word in 'n gesprek oor die uitgewerswese. Hulle beweer verder dat die publikasiesisteem die sosiaal-politieke veranderinge wat sedert die negentigerjare in Suid-Afrika plaasgevind het, reflekteer. Voorbeelde van dié veranderinge wat deur Venter en Galloway (2003:7) genoem word, is die nuwe taalbeleid, afskaffing van literêre pryse, grootskaalse popularisering en veramerikanisering van kulture, die ineerstorting van die voorskryfmark, die tekort aan optimaal funksionerende literêre tydskrifte, en die vermindering van rakruimte vir Afrikaanse boeke in boekwinkels – aspekte wat ek ook aangeraak het in my bespreking oor die Afrikaanse literêre veld. Die uitgewers is sakeondernemings en moet 'n wins maak, word dikwels aangevoer. Hambidge (2002b:4) voel dat die uitgewer nie die skrywer se vyand is nie, maar die geldmagnate en die kitskultuur van die internet is wel. Sy bepleit 'n beter samewerking tussen die uitgewer en die skrywer sodat die boek en die Afrikaanse letterkunde bevoordeel kan word.

Teen die agtergrond soos uiteengesit in hierdie hoofstuk onderneem ek in hoofstuk 5 'n resepsiestudie na die ses debuutbundels wat van 1999 tot 2000 verskyn het.

Hoofstuk 5

'N RESEPSIE-ONDERSOEK NA DIE SES DEBUUTDIGBUNDELS VAN 1999–2000

Pay no attention to what the critics say: there has never been set up a statue in honor of a critic.
— Jean Sibelius (1865–1957)

5.1 INLEIDING

Die verskillende waarde-oordele en opinies oor die toekenning van die Ingrid Jonker-prys vir 2000 aan Zandra Bezuidenhout vir *Dansmusieke* dui daarop dat nie almal saamstem oor die meriete van hierdie spesifieke bekroning nie. Sommige kritici en akademici, soos Willie Burger van RAU, voel dat as daar nie sterk debute is nie, moet dié prys (en ander letterkundige pryse) nie toegeken word nie (Anoniem 2001a:3)³. Daarteenoor meen Daniel Hugo dat digters wel die aanmoediging van literêre pryse nodig het (Anoniem 2001a:3).

Vir die Ingrid Jonker-prys is ses debuutbundels² wat gedurende 1999–2000 verskyn het, in ag geneem – nie een het by 'n hoofstroomuitgewer verskyn nie:

<i>Dimensie</i>	- Christine Barkhuizen le Roux	by Suider Kollege Uitgewers	(2000)
<i>Dansmusieke</i>	- Zandra Bezuidenhout	by Suider Kollege Uitgewers	(2000)
<i>Spoorsny</i>	- René Bohnen	by Gnostic Press	(2000)
<i>Transverse</i>	- Elza Lorenz	by Gnostic Press	(2000)
<i>Verskillende vensters</i>	- Wilna Meyer	by Tintinkie Uitgewers	(2000)
<i>Vuurtong</i>	- Cas Vos	by Benedic Boeke	(1999)

Binne die polisisteesisteemteorie is die toekenning van literêre pryse 'n belangrike institusionele liseringsmiddel (sien hoofstuk 3). Dit is 'n bevestiging binne die sisteem deur die institusie dat die produsent aanvaar word deur die magsgroep wat die sentrum beheer. Dit is verder 'n bevestiging van 'n sekere kanonstatus of, soos in die geval van die Ingrid Jonker-prys vir 'n debuutwerk, 'n kanoniseringstatus³. Van der Westhuizen (1999:131) beskou keurderspanele vir letterkundige prystoekennings as belangrike rolspelers in die literêre sisteem, aangesien

³ Die internet-weergawe van die berig word hier benut.

² Die debute word hier alfabeties volgens outeursname gelys.

³ *Kanonstatus* beteken die status wat 'n outeur of teks reeds binne 'n kanon geniet, terwyl *kanoniseringstatus* dui op die status van 'n outeur of teks aan die begin van of in die proses van kanonisering.

bekronings en pryse 'n goeie metode is om onder meer boeke te bemark. Lesers is geneig om pryswennerboeke te koop en te lees, terwyl dit waarskynlik meer resensies sal uitlok as niepryswennerboeke. Die invloed van die toekenning van literêre pryse kan dus nie onderskat word in die kanoniseringsproses nie. Aangesien ek nie fokus op die proses van literêre prystoekennings as sodanig nie, rig ek in hierdie hoofstuk die soeklig op die resensies en ander mediatekste oor die genoemde debuutwerke.

Op grond van die toekenning van die prys aan 'n bundel van 'n onafhanklike of rand-uitgewery en die resepsie van dié bundel en die ander digdebute, onderneem ek in hierdie hoofstuk 'n studie na die relevante resensies, artikels en ander mediatekste. Resensies in dag- en weekblaaie is immers 'n vorm van literêre kritiek (Van Luxemburg *et al.* 1992:130). Hattingh (1996:24) beweer dat die literêre kritiek 'n vername rol speel om beoordelingskriteria daar te stel. Hierdie kriteria spruit voort uit die interaksie tussen die produsent en die gebruiker, maar die media verleen aan die kritici 'n gesags- en magsposisie. Aangesien daar in literêre kringe kommer bestaan oor die sogenaamde gebrek aan nuwe stemme en die stand van die Afrikaanse poëtiesistiem teen die millenniumwending (sien hoofstuk 4.5.3 en 4.5.4), is dit nodig om 'n resepsie-ondersoek te onderneem ten einde die menings van die resensente, joernaliste en akademici onder die loop te neem. Hierdie resepsiestudie ondersoek verder die kanoniseringsmoontlikhede van die ses genoemde bundels.

Voordat met die resepsiestudie begin kan word, is dit nuttig om 'n breë teoretiese oorsig oor die literêre kritiek te gee deur die herkoms, die vorme en die funksies van die literêre kritiek te beskryf.

5.2 DIE LITERÊRE KRITIEK

5.2.1 Inleiding

Die hooftaak van die literatuurkritiek is om 'n *oordeel* uit te spreek, meen Cloete (1992:271). Die kritikus gaan dus normerend te werk, maar volgens wie se norme of volgens watter institusie se norme gewerk word, is deel van die gesprekvoering oor die literêre kritiek.

Cloete (1992:272) verwys na N.P. van Wyk Louw, wat reeds in 1939 beweer het dat die kritiek uit twee aspekte bestaan: 'n saaklike of feitlike aspek en 'n estetiese aspek (Louw 1939:151). Eersgenoemde aspek kan rasioneel gehanteer word, terwyl laasgenoemde aspek 'n waarde-oordeel vereis, wat afhang van die "insig" (Louw 1939:151). Die insig kan deur ontleding en beredenering aanneemlik gemaak word en deur die kritikus oorgedra word, maar alle ontleding is logies van die insig afhanklik, nie die insig van die ontleding nie.

Hoe irrasioneel die insig ook mag wees (die intuïtiewe reaksie), die kritikus moet sy of haar oordeel beredeneer.

Voordat daar na die verskillende vorme van die literêre kritiek gekyk word, word die herkoms van die twee terme *resensie* en *kritiek* bespreek.

5.2.2 Die herkoms van die woorde *resensie* en *kritiek*

Volgens De Moor (1993:22) kom die term *resenseer* etimologies van die Latynse woord *recenseo* af. Dit beteken onder meer een vir een ondersoek, deurlopend nagaan, tel. Van Gorp *et al.* (1998:366) koppel die betekenis van *recensio* aan keuring, skatting. Oor-koepelend beteken *recenseo* deurgaang, deurloop, in die besonder in die gedagte nagaan en oordink.

Omdat 'n resensent 'n oordeel uitspreek, kan hy of sy as 'n kritikus beskou word. 'n Kritikus (Grieks *krino*) is in wese 'n "kunsregter", meen De Moor (1993:23). Van Gorp *et al.* (1998:242) voer die Griekse herkoms van die woord *kritiek* terug na *krinein*, wat beoordeel beteken. Die Griekse werkwoord *krino* het baie betekenisse wat die taak van die resensent omvat, naamlik skei, onderskei, uitkies, beslis, vonnis, oordeel, beoordeel, veroordeel, meet, betwis, verklaar.

In die lig van die herkoms van die twee woorde, word voorts gekyk na die verskillende vorme en die funksies van die literêre kritiek.

5.2.3 Verskillende vorme van die literêre kritiek

Die institusie van literatuurkritiek word deur Janssen (1994:10) gedefinieer as die mekaar aanvullende segmente van die joernalistieke, die essayistiese en die akademiese kritiek. Die *joernalistieke kritiek* fokus hoofsaaklik op resente werke en verwys in die reël min na nie-kontemporêre outeurs (Janssen 1994:21). Die *essayistiese* en die *akademiese kritiek* hou volgens Janssen (1994:21) sigself besig met werke uit die min of meer resente verlede. Van Gorp *et al.* (1998:242) onderskei ook tussen die drie tipes kritiek wat Janssen noem en meen dat dit nie slegs verskil ten opsigte van die lengte en die moeiliksgraad nie, maar ook die *intensie* van die kritikus en die beoogde leserspubliek. Janssen (1994:10) beweer verder dat die geïnstitusionaliseerde literatuurkritiek die aard en kwaliteit van literêre tekste beskryf. Die literatuurkritiek plaas tekste in 'n rangorde van literêr waardevol geagte werke – dus vervul dit 'n hiërargiseringsfunksie en speel dit 'n kanoniseringsrol. Janssen (1994) se studie

is in sekere opsigte ruimer as De Moor (1993) se navorsing oor resensering, omdat sy ook die kanoniseringsfunksie van die resensent betrek.

Resensies, as 'n vorm van joernalistieke kritiek, gee volgens Janssen (1994:22) die eerste waardering van die aanbod van nuwe titels. In my resepsie-onderzoek sal ek veral na dié rol van die resensies verwys. Van Luxemburg *et al.* (1992:130) en Van Gorp *et al.* (1998:242) voer net soos Janssen aan dat resensies 'n kanoniseringsrol vervul. In my bespreking in hoofstuk 3 oor kanonisering, het ek reeds teoreties die kanoniseringsrol van resensies bespreek deur na Lefevere (1987), Dijkstra (1989), Ohlhoff (1993 en 1995) en Lourens (1997) se ondersoeke te verwys (sien hoofstukke 3.6.4, 3.6.5, 3.6.7). Dit sal verder in hierdie hoofstuk onder die soeklig kom. Ek betrek voorts veral De Moor (1993) se navorsing.

Van Gorp *et al.* (1998:243) bespreek binne die ekstrinsieke benadering (sien 5.3) vier **vorme** van kritiek. *Biografiese kritiek* veronderstel 'n belangrike verband tussen 'n bepaalde werk en die biografiese persoonlikheid van die outeur; hierdie soort kritiek verskil van *psigologiese kritiek*, waar die literêre werk aan die sielkundige eienskappe, frustrasies, werk en obsessies van die outeurs gekoppel word. *Historiese kritiek* beskou die literêre werk as 'n dokument van en vir die tyd en situeer die werk binne 'n historiese konteks, terwyl *sosiologiese kritiek* 'n literêre werk op die basis van maatskaplike betrokkenheid analiseer en interpreteer.

Cloete (1992:272) onderskei ook tussen verskillende soorte kritiek, waarvan die "mees aanvaarbare" vorm volgens hom die *normatiewe kritiek* is. Hy koppel die norme in hierdie verband aan suiwer literêre norme, en nie aan byvoorbeeld etiese norme nie. Die *normatiewe kritiek* gee 'n waardebeoordeling op grond van literêre beoordelingskriteria en probeer 'n representatiewe vorm aanneem (Cloete 1992:272). Die kritiek wat die etiese kwessies rondom literatuur bevraagteken, is die *etiese kritiek* of die *moralistiese kritiek*. Daarteenoor is dit die *impressionistiese kritiek* wat die persoonlike stempel van die kritikus verteenwoordig.

Uit die opkoms van die kritiek het verskeie skole ontstaan, soos die *practical criticism* van I.A. Richards, wat aangedring het op 'n noukeurige analise van die taal van die teks, en die *New Criticism* (Cloete 1992:272), wat veral gerig is op die teks (Van der Merwe en Viljoen 1998:99). Terme soos *the intentional fallacy* en *the affective fallacy* wys daarop dat die bedoeling van die outeurs of die uitwerking van die teks op die leser deur die New Critics tersyde gestel word, terwyl die tegniek van *close-reading* die fokus na die teks self verskuif (Cloete *et al.* 1985:37).

Die literêre kritiek is nie net tot resensies beperk nie, maar kan ook in die vorm van artikels of essays voorkom. Selfs satires, parodieë, persiflages en hekellinge kan as literêre kritiek beskou word. ('n Klassieke voorbeeld is Opperman se "Met apologie"-reeks in *Kuns-mis*.)

Die literêre kritiek kan verskillende funksies vervul. Hierdie funksies word vervolgens kortliks bespreek.

5.2.4 Verskillende funksies van die literêre kritiek

Die literêre kritiek kan verskillende funksies verrig. Volgens Van Gorp *et al.* (1998:242) is die drie hoof funksies van die literêre kritiek die analise, die interpretasie en die evaluasie van die teks. Janssen (1994:19) noem drie ander funksies. Vir haar is dit eerstens 'n vorm van *resepsie*. Voorts vervul dit 'n *bemiddelende* rol en dien dit as 'n brugfunksie tussen tekste en die publiek, en wel deur die boekhandel, die biblioteek en die literatuuronderwys. Die publiek is volgens Janssen (1994:19) die gewone lesers en die literatuur-geïnteresseerde publiek. Laastens is dit 'n produsent van *simboliese waardes*. Van Luxemburg *et al.* (1992:130) noem weer die informatiewe funksie, die uitlegfunksie en die aanbevelingsfunksie, hetsy positief of negatief. Anders as in Suid-Afrika, publiseer 'n paar dag- en weekblaaie in Nederland wel redelik sistematiese informasie oor nuwe tekste. Van Luxemburg *et al.* (1992:130) voer aan dat min van die dag- en weekblaaie werklik 'n poging tot interpretasie aanwend.

Die term *brugfunksie*, soos hierbo deur Janssen (1994:19) gebruik, word ook deur Gabriel Botma (2002), 'n koerantresensent, gebruik. Die resensent is immers die skakel tussen die produsent (die skrywer of die digter) en die publiek. Die destydse bestuurder van NB-Uitgewers, Hannes van Zyl (2002a:16), vestig ook die aandag op die wisselwerking wat moet plaasvind tussen die resensent en die publiek. Hy lê verder klem op die verantwoordelikheid van die resensent wat die leser moet "vermaak, inlig en opvoed". Terselfdertyd het die resensent 'n verantwoordelikheid teenoor die kunstenaar. Dieselfde gedagte word deur De Moor (1993:23) onderskryf. Volgens hom is daar drie groepe betrokkenes wat bepaalde verwagtinge ten opsigte van 'n resensie koester, naamlik die *publiek*, wat wil weet of dit die moeite werd is om aandag te bestee aan 'n spesifieke boek; die *medium*, wat die instansie is waarvoor die resensent werk (die werkgewer); en die *kunsprodusent*, wat die maker en die bemiddelende instansie is (die skrywer en die uitgewer).

Met verwysing na Slawinsky onderskei Van Gorp *et al.* (1998:243) tussen drie verskillende funksies. Die *operatiewe funksie* vind plaas wanneer die kritikus as bemiddelaar optree in die kommunikasieproses tussen die outeur en die leser. Wanneer die kritikus 'n bepaalde

visie het op die literatuur in die algemeen of die genre waartoe 'n teks behoort, verrig die kritiek 'n *postulatiewe funksie*. Waar die kritikus krities is oor sy of haar eie interpretasie (byvoorbeeld deur die beperktheid daarvan aan te dui) of oor kritiek in die algemeen, vervul die kritiek 'n *metakritiese funksie*. In my resepsie-ondersoek gaan ek na hierdie funksies verwys.

Janssen voeg 'n belangrike vernuwing toe tot bogenoemde funksies, naamlik die *kanoniseringsrol* van die resensent. Sy sien die joernalistieke kritiek as 'n belangrike seleksiemoment in die vorming van 'n literêre kanon en ken daarom aan die joernalistieke kritiek 'n belangrike plek toe (Janssen 1994:11). Eers ná die joernalistieke kritiek se seleksie, word literêre werke immers deur essayiste en akademici bespreek.

5.2.5 Slotsom

Uit bogenoemde oorsig blyk dit dat die literêre kritiek se hoofsaak is om 'n oordeel uit te spreek (De Moor 1993:21). Cloete (1992:272) voer weer aan dat die motivering vir die literêre kritiek lê in die beskrywing, verduideliking, analisering en interpretasie van 'n werk. Vir Janssen (1994) vervul die literêre kritiek 'n belangrike rol in die beeldvorming oor die literatuur, terwyl Cloete *et al.* (1985:22) slegs die analise, interpretasie en evaluering van 'n teks beklemtoon.

In die bespreking wat volg in hoofstuk 5.5, konsentreer ek op resensies as 'n eerste en selfs beslissende fase in die kanoniseringsproses.

Voordat so 'n resepsie-ondersoek kan plaasvind, is dit nuttig om die strategieë vir die skryf van 'n resensie en die taak van die resensent na te gaan.

5.3 STRATEGIEË VIR DIE SKRYF VAN RESENSIES

Binne die polisisteme-teorie speel resensies 'n belangrike rol, veral omdat dit as kanoniserings-meganisme funksioneer. Aangesien ek in hierdie hoofstuk 'n resepsie-ondersoek onderneem, is dit noodsaaklik om na die strategieë by die skryf van 'n resensie te kyk, veral omdat ek resensiekundige terme en argumente in my latere bespreking gebruik.

Navorsers soos Van Gorp *et al.* (1998:242) en Van der Merwe en Viljoen (1998:195) noem twee benaderingswyses wat die resensent, evalueerder of kritikus kan volg. *Intrinsieke kriteria* het te doen met eienskappe in die teks self, terwyl *ekstrinsieke kriteria* betrekking het op aspekte buite die teks, soos morele en ekonomiese kriteria. Dit beteken 'n teks kan

beoordeel word deur middel van 'n intensiewe detailstudie van die teks self of dit kan van buite af geanaliseer en geïnterpreteer word. Onder intrinsieke kriteria, sê Van der Merwe en Viljoen (1998:196), ressorteer aspekte soos eenheid en koherensie, asook Pepper se konsep van "amount and diversity of material integrated". Hulle (Van der Merwe en Viljoen 1998:196) verwys na Beardsley wat van die drie "general canons" praat, naamlik die "Canon of Unity", die "Canon of Complexity" en die "Canon of Intensity", wat beskou word as die drie groot standaarde waaraan alle intrinsieke kriteria gemeet word.

In hoofstuk 3 is reeds verwys na die empiriese kanonondersoek soos veral deur Dijkstra (1989) onderneem. Sy ondersoek in die besonder resensies as vorm van literêre kritiek en verdeel haar empiriese ondersoek in twee kategorieë: *kwalitatiewe* en *kwantitatiewe* kanon-aanduiders. Hierdie onderskeiding word ook in my ondersoek gebruik.

'n Verdere nuttige handleiding is dié van Wam de Moor (1993), wat 'n waardevolle hulpmiddel is vir studente in die resensiekunde. Hy verskaf enkele kriteria wat 'n rol speel by resensies⁴. De Moor (1993:8-11) bied 'n aantal moontlikhede van resensering aan, identifiseer enkele basisvaardighede en ondersoek die attribute van resensering.

Volgens De Moor (1993:65) is een van die strategieë by die skryf van 'n resensie die samehangende struktuur van die teks. Die opbou van die resensie neem die tradisionele vorm van *kop-romp-stert* aan, met ander woorde die introduksie, die kern en die afronding. Vir De Moor (1993:45) lê die spesifieke aard van die resensie in die drieslag *oordeel*, *staving* (adstruksie) en *artikulasie*. As 'n kritikus nie 'n oordeel uitspreek nie, skryf hy of sy nie 'n resensie nie, maar 'n toeligting, meen De Moor (1993:45). Die resensie bevat 'n oordeel wat dien as "een vonnis" – dit bepaal die toekoms van die beoordeelde (De Moor 1993:21). Adstruksie het te doen met die argumente waarop die oordeel gegrond is, terwyl artikulasie daarvan afhang of die argumente logies by mekaar aansluit en mekaar ondersteun.

Wat die staving of adstruksie betref, bied De Moor (1993:46) 'n uiteensetting van verskillende argumente aan, alhoewel dit nie altyd moontlik is om tussen die soorte te onderskei nie. De Moor maak hier gebruik van 'n artikel deur Mooij (1973)⁵, waarin die volgende ses argumente onderskei word. Ek bied die argumente aan, maar problematiseer dit telkens ook, op 'n ander vlak as Boonstra (1979) se kritiek teen die argumente.

⁴ De Moor het nie net oor literêre resensies geskryf nie, maar bespreek ook die resensering van die beeldende kunste, die filmwese, die teater en musiek. Hy skryf verder oor die rol van resensente, resensientprofile en 'n werkwinkel oor literatuurkritiek.

⁵ Mooij se indeling word deur verskillende navorsers benut, byvoorbeeld Boonstra (1979:244). Lourens (1997:39-40) gebruik ook Mooij se indeling in haar navorsing oor die vroulike outeur in die Afrikaanse prosa. Bykans dieselfde kriteria word deur Van Luxemburg *et al.* (1992:123-124) gebruik.

- ♦ **Realistiese argumente**

Realistiese argumente staan ook bekend as *mimetiese argumente*. Die verband tussen die literêre teks en die werklikheid (historiese of politieke konteks) word hier as grondslag vir die evaluering gebruik. Die implikasie is dat die literatuur 'n weerspieëling van die werklikheid is of behoort te wees. Mooij (1973:462) voer aan dat die kritikus sekere beskrywings, mededelings of vasstellings in die teks verbind met feite, omstandighede en gebeurtenisse in die werklikheid. Hierdie verbandlegging tussen die fiktiewe en die feitelike kan egter bevraagteken word. Foster en Viljoen (1997:xviii) wys byvoorbeeld op die tendens van die postmodernisme om vraagtekens te plaas rondom die grens tussen feit (werklikheid) en fiksie (verbeelding). Hulle ondersoek wyses waarop die postmoderniste hierdie probleemverhouding aanpak. Sommige digters gebruik figure soos akteurs en skilders wat 'n bepaalde rol speel en dan word daardie rol verwar met die werklikheid (Foster en Viljoen 1997:xxiv). Op tipografiese vlak word eksperimente met vraelyste, briewe, blokkiesraaisels, tekeninge, foto's en sitate gebruik om die grensoorskryding verder te voer, beweer Foster en Viljoen (1997:xxiv). Hambidge (1992:63) toon ook aan dat die postmodernisme die verhouding tussen werklikheid en fiksie problematiseer, terwyl Van der Merwe en Viljoen (1998:46) Hassan se konsep van die *onvoorstelbare* gebruik om die postmoderniste se verset teen mimesis te toon.

- ♦ **Emosionele argumente**

Die kritikus baseer sy of haar oordeel op die vraag of die literêre teks die leser die geleentheid bied tot identifikasie daarmee al dan nie. Dit is met ander woorde die gevoelsmatige uitwerking van 'n literêre werk. Hierdie tipe argumente maak gebruik van formulerings soos *aangrypende*, *beklemmende*, *fassinierende*, *meesleurende* en gebruik selfs negatiewe terme soos *weinigseggend*, *vlak* en *koudmakend* (Mooij 1973:462). Die problematisering rondom die begrip *affective fallacy* kom hier na vore. Die "affective fallacy" bring volgens Van Luxemburg *et al.* (1992:67) die gevaar mee van subjektiwisme en impressionistiese kritiek. Die New Critics neem die standpunt in dat dit in die kritiek nie behoort te gaan om dit wat die literêre werk *doen* nie, met ander woorde om die emosionele effek daarvan op die kritikus nie, maar om dit wat die werk *is* (Cloete *et al.* 1985:37). Kritiek deur die postmoderniste teen die emotiewe respons van die leser word deur Hambidge (1992:66) geopper. Sy noem dat die kompleksiteit van postmodernistiese tekste tot gevolg het dat die lesersgerigte teorieë nie meer adekwaat hierdie tipe tekste kan benader nie.

- ♦ **Morele argumente**

Morele waardes (dié van die kritikus of die instansie wat hy of sy verteenwoordig) is hier belangrik, met ander woorde die kritikus beoordeel 'n werk as goed of minder goed na gelang van sy of haar morele beginsels. Mooij (1973:462) noem outeurs soos Plato en Tolstoi as voorstanders van dié argumente. Hier word op die inhoud eerder as die vorm gefokus. Van Luxemburg *et al.* (1992:123) meen morele waardes geniet voorrang wanneer 'n mens die funksie van literatuur as opvoedkundig of emansiperend beskou of wanneer 'n mens betrokke literatuur verwag. Oordele soos "Die boek is goed omdat dit 'n kommunistiese/katolieke/nasionalistiese/godsdienstige blik op die werklikheid gee" kom volgens Boonstra (1979:247) voor by die morele argumente. De Moor (1993:47) verwys hier na die polemieë rondom Salmon Rushdie se *Satanic Verses* as voorbeeld van hoe swaar derglike argumentering die beoordeling van 'n kunswerk kan domineer. 'n Eietydse voorbeeld is die gesprekvoering op *LitNet* en in die pers in 2003 oor Koos Kombuis se boek *The secret diary of God*.

- ♦ **Strukturele argumente**

Die eenheid van die teks of die wyse waarop die eenheid verkry word, is by dié argumentsoort die belangrikste. Die strukturele argument het betrekking op die opbou of konstruksie van die teks (Mooij 1973:462). Vrae wat gevra word, is of die teks 'n eenheid vorm en 'n sterk samehang vertoon. Wat is die kwaliteit van die vorm? By postmodernistiese tekste is hierdie kriterium myns insiens problematies, aangesien dié tipe teks dikwels 'n fragmentariese struktuur het, met 'n oop slot of selfs veelvuldige slotte; gapings kom voor en die tekste vertoon 'n algemene onbepaaldheid (Van der Merwe en Viljoen 1998:45). Postmodernistiese tekste maak dikwels van desentrerings- en dekonstrueringstegnieke gebruik, waardeur die modernistiese ideale van 'n vaste struktuur, eenheid, heelheid, koherensie, kohesie en integrasie ondermyn word.

- ♦ **Intensionele argumente**

Die intensies of bedoelinge van die outeur is hier die norm. Dié argument is 'n uitvloeisel van die ekspressiewe literatuuropvatting. Hier word gekyk of die outeur sy of haar bedoelinge genoegsaam verwesenlik. Sleutelwoorde wat volgens De Moor (1993:48) in hierdie soort argumentasie voorkom, is *opregtheid*, *betroubaarheid*, *spontaneïteit*, *outentisiteit*, *relevansie* en *integriteit*. Die problematisering rondom die begrip *intentional fallacy* speel by dié argument 'n groot rol. Die "intentional fallacy" het daarop betrekking dat kennis van wat die skrywer bedoel of beoog het toe hy die werk geskryf het, by die

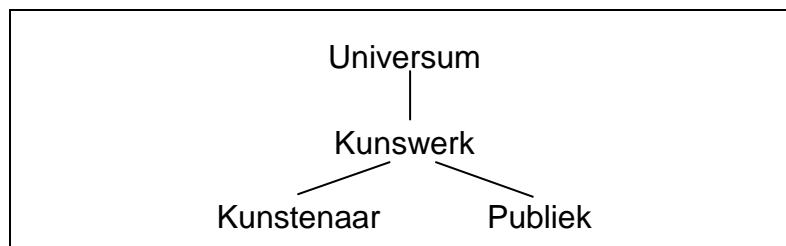
interpretasie en beoordeling daarvan betrek word (Cloete *et al.* 1985:37). Die New Critics stel egter nie belang in die bedoeling van die skrywers nie, maar in die teks self. Hambidge (1992:65) meen dat die teks juis teen die skrywer se intensie of bedoeling gelees moet word. Mooij (1973:463) noem self dat hierdie argumenttipologie baie omstrede is, aangesien dit moeilik is om te bepaal hoe noukeurig aan die intensie voldoen is.

- ♦ **Vernuwings- of tradisie-argumente**

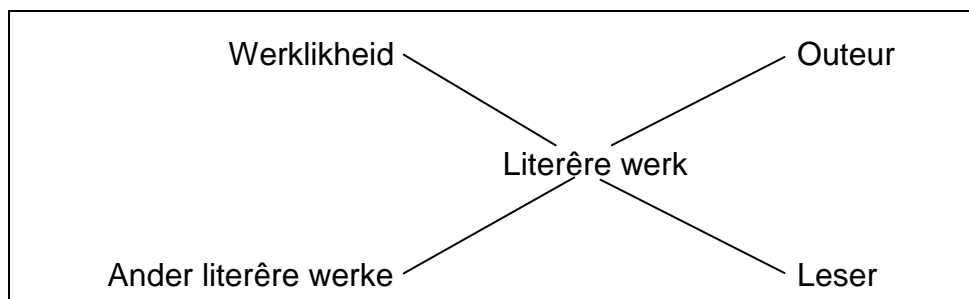
Oorspronklikheid word dikwels, volgens Mooij (1973:463), as maatstaf beskou by die evaluering van 'n teks. Hierdie soort argument fokus enersyds daarop of die outeur 'n vernuwende werk lewer, en ondersoek of hy of sy aansluit by 'n bestaande tradisie. In laasgenoemde geval kan dit óf as positief, óf as negatief gesien word – afhangende van hoe die outeur dit behandel. Daar word onder meer gekyk of die outeur daarin slaag om hom of haar los te maak van die vaderfiguur, soos Bloom in sy *Anxiety of Influence* beweer – sien Groden en Kreiswirth (1994); Borklund (1977). Hierdie soort argumente hang gewoonlik saam met strukturele argumente. Net soos by die strukturele argument, is dié argumente problematies ten opsigte van postmodernistiese tekste. Hulle bevraagteken die normale, die realistiese, die alledaagse en 'n doelbewuste grensoorskryding en bastergenres kom voor (Van der Merwe en Viljoen 1998:47). 'n Soort gelyktydige wisselwerking tussen verlede en hede ontwikkel en die teks is 'n nabootsing van 'n teks op 'n teks op 'n teks – met ander woorde die idee van oorspronklikheid verdwyn (Van der Merwe en Viljoen 1998:47). Foster en Viljoen (1997:xxxiii) beweer selfs dat dit lyk asof daar in die postmoderne era 'n "doelbewuste hersirkulering van ouer digvorme" plaasvind en 'n eksperimentering met nuwe digvorme.

Boonstra (1979:244) neem sterk standpunt in teen Mooij. Mooij se argumentasietipologie is volgens hom onvolledig, vaag en te willekeurig. Boonstra (1979:244) noem dat Mooij se indeling op die praktyk gebaseer is en nie op 'n teoretiese basis vir die literêre werk nie. In 'n strewe na volledigheid om die bestaande skema van Mooij uit te brei, is daar geen kader wat "systematiese rigting aan zou kunnen geven". Die tweede beswaar teen Mooij se model het te make met die eis van intersubjektiviteit en kontroleerbaarheid; met ander woorde: as 'n mens twyfel onder watter argumentsgroep 'n sekere argument geplaas moet word, is daar "geen kader waaraan men argumenten kan ontleen om zijn keuze te verantwoorden".

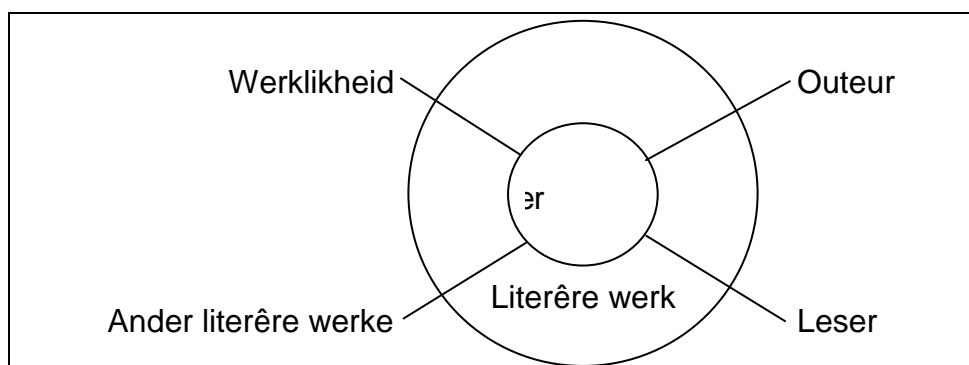
Boonstra (1979) probeer om 'n model daar te stel vir beoordeling en maak gebruik van Abrams se vier teorieë soos blyk uit sy inleiding tot *The Mirror and the Lamp*, wat hy terugvoer na die volgende skema (vgl. Boonstra 1979:245)⁶:

By die *mimetiese teorie* staan die kunswerk-universum-verhouding sentraal, terwyl by die *objektiewe teorie* die kunswerk op sigself beskou word as 'n outonome geheel. By die *pragmatiese teorie* staan die verhouding kunswerk-publiek sentraal en by die *ekspressiewe teorie* is die verhouding kunswerk-kunstenaar belangrik. Boonstra voeg 'n vyfde kategorie by, naamlik die kunswerk ten opsigte van ander literêre werk (Boonstra 1979:245). Skematies lyk dit soos volg:

Boonstra (1979:246) beweer dat daar by 'n waarde-oordeel nooit sprake is van **die** werklikheid, **die** ander literêre werk, **die** outeur of **die** leser nie. Dit is die kritikus (of die leser) wat 'n uitspraak lewer oor **sy of haar** interpretasie van die literêre werk op sigself of in relasie tot **sy of haar** interpretasie van een van dié gegewe elemente. Daarom wysig Boonstra (1979:246) die skema soos volg:

⁶ De Moor (1993) gebruik ook Abrams se model.

Met ander woorde, die hele kwessie van *intertekstualiteit* word op die voorgrond geplaas. Net soos Boonstra, voeg De Moor (1993:52) ook die *intertekstualiteitsteorie* by die reeds genoemde teorieë, maar wel sonder 'n deeglike uiteensetting. Volgens hierdie teorie lyk dit asof tekste met ander tekste in gesprek tree en met hulle verbind word om sodoende 'n netwerk of netwerke van tekste te vorm (Van Gorp *et al.* 1998:221-222). Die outeur as die oorspronklike skepper van die teks word sodoende bevraagteken. Binne 'n polistemiese benadering beteken dit verder dat 'n teks vanuit een sisteem van tekens getransponeer word na 'n ander (Van der Merwe en Viljoen 1998:121). So kan 'n lykrede uit die godsdienstige sisteem geneem en na die digkuns (die literêre sisteem) getransponeer word deur bundels soos *Lykdigte* deur Joan Hambidge.

Tot sover dan Mooij se argumentasietipologie en my en Boonstra se kritiek daarop.

Ten einde die geslaagdheid van 'n resensie vas te stel, kan dit aan die hand van die volgende kriteria gemeet word, meen De Moor (1993:65-67): opbou, styl, inhoud, relevansie, oordeel, staving, artikulasie en identifikasie. Wat die *opbou* betref, het dit betrekking op die tradisionele kop-romp-stert van die resensie, met ander woorde die introduksie, die kern en die afronding. By die introduksie, kan die openingsparagraaf volgens De Moor (1993:57) die volgende stelwyses aanneem: 'n *inhoudelike introduksie* wat inligting oor die uitgewer of boekinhoud verskaf; 'n *boeiende sitaat* uit die betrokke boek, uit 'n ander werk of deur die kunstenaar; 'n *filosofiese uitspraak* oor die bestaan en funksie van kuns; 'n *anekdote* soos byvoorbeeld 'n verwysing na 'n bepaalde gebeurtenis uit die lewe van die betrokke skrywer. Die inleiding kan reeds 'n *oordeel* bevat wat die res van die resensie beïnvloed en 'n deduktiewe opbou bewerkstellig. Daar kan 'n *situering* van die betrokke kunstenaar binne die bepaalde genre of die kunstenaar se oeuvre plaasvind. Ten slotte kan 'n *deel* uit die geheel gegee word, soos die dominante tema. Wat die *styl* betref, kan dit alledaags wees, neutraal, kleurloos, saai, suiwer joernalisties, of soos van 'n geslaagde resensie verwag word: lewendig, pittig en persoonlik. Die *inhoud* moet die leser boei. *Relevansie* hang daarmee saam of die resensent eensydig is in wat hy of sy beoordeel. Doen die resensie reg aan die wese van die kunsobjek van die resensie of word wesenlike sake geïgnoreer? Vir baie kritici is die *oordeel* die belangrikste element van 'n resensie. Is die oordeel dus vaag, duidelik of kom dit glad nie voor nie? Elke oordeel moet gestaaf wees met goeie argumente. *Staving* gaan dus om die helderheid en suiwerheid by die gebruik van argumente. Die *artikulasie* van die oordeel word benadeel deur teenargumente en laasgenoemde moet dus beperk word. Die argumente moet derhalwe die oordeel ondersteun. Wat die laaste kriterium betref, naamlik *identifikasie*, is die vraag of die leser met die resensie kan identifiseer. Sou die leser die resensie self so geskryf het of sou hy of sy dit heeltemal anders geskryf het?

Ander belanghebbendes gee verdere wenke vir die skryf van 'n resensie. Titchener (1998:154) noem aspekte soos die beperkte lengte. Hy stel voor dat resensies nie langer as drie dubbelgespasieerde bladsye moet wees nie. Hoewel 'n akademiese benadering en vaktaal nie verkies word nie, staan Titchener (1998:154) nie 'n eerstepersoonsbenadering voor nie. Dit is nie nodig om ooglopende kommersiële waardeoordele namens die leser te maak nie, en uitsprake soos "Gaan nou en koop die boek!" of "Moenie wag nie! Koop die boek nou!" of "Moenie jou geld mors nie!" moet vermy word. Verder moet die resensie nie net 'n opsomming van die boek se inhoud bied nie, maar ook die resensent se reaksie binne 'n intellektuele, kulturele of estetiese perspektief.

Harriss, Leiter en Johnson (1992:458-459) verskaf weer die volgende wenke vir die skryf van 'n goeie resensie: Bied aan die leser "a view of the woods before pointing out individual trees". Die werk behoort in die lig van die intensies daarvan en binne die spesifieke genre daarvan gekritiseer te word. Daarom behoort amateurs se werk met ander amateurs s'n vergelyk te word en nie met professionele persone of gevestigde skrywers nie. Die inhoud van boeke (of die uitvoerende kunste) behoort slegs opsommend gegee te word sodat die leser kan bepaal of hy of sy geïnteresseerd is of kan wees in die boek of uitvoerende produk. Volgens Harriss *et al.* (1992:458) behoort die kritiek op sigself interessant te wees. Daar moet onthou word dat die kritikus leke of gewone lesers aanspreek wat nie letterkundige vakterme ken nie, derhalwe behoort die kritiek in eenvoudige en verstaanbare taal geskryf te word. Human (1995:10) stem saam met Harriss *et al.* (1992:458) dat vakterminologie nie in resensies gebruik moet word nie. Die belangrikheid van die literêre werk, soos onder meer of dit sosiale of ekonomiese implikasies het, behoort gesuggereer te word (Harriss *et al.* 1992:489). Indien die kritikus baie hou of glad nie hou van wat hy of sy beoordeel nie, moet dit verduidelik word en kritiese kommentaar behoort met voorbeelde gestaaf te word. Die kritikus behoort binne etiese en wetlike grense te bly. Van Zyl (2002a:16) huldig dieselfde gedagte as Harriss *et al.* (1992:489), naamlik dat die kritikus moet besef hy of sy het 'n verantwoordelikheid teenoor die leser. Hulle moet eerlik met die leser wees en billik teenoor die outeur – daarom is die kritikus nie 'n bemakingsagent vir die outeur of produk nie.

Wat is die algemene uitdagings wat vir 'n resensent voorlê? Volgens Wasserman (2002b) is dit onder meer om begrip en waardering vir die kunswerk (en die kunste) te bevorder. Die resensent moet nie die bemarker se werk doen nie en nie by persoonlikheidsdebatte betrokke raak nie. Hy of sy moet 'n onafhanklike, tog sterk opinie lewer en nie die gehoor (of leser) se smaak beledig nie.

In my bespreking van die resepsies van die debuutbundels wat tussen 1999 en 2000 verskyn het, sal ek die teoretisering van De Moor betrek, maar my nie daarop toelê om die geslaagdheid van die resensies volgens De Moor se punteskema te beoordeel nie. Die resepsies sal bespreek en geanaliseer word ten einde die ontvangs van die debuutbundels te boekstaaf en daaruit die kanoniseringsmoontlikhede van die debutante te voorspel.

Met dié strategieë soos veral deur De Moor genoem in gedagte, word daar in die volgende afdeling gekyk na die taak van die resensient, voordat die resepsie-onderzoek onderneem word. Ek maak onder meer gebruik van standpunte oor resensering wat in 1995 in twee van die *Boekewêreld*-bylaes van *Die Burger* verskyn het.

5.4 DIE TAAK VAN DIE RESENSENT

5.4.1 Inleiding

Verskeie belanghebbendes in die literêre veld is van mening dat die literêre kritiek in dag- en weekblaaie 'n krisis beleef. So betoog Botma (2002) dat koerante deel van die privaatsektor is wat beheer word deur markkragte en winsgrense. Koerante is immers sakeondernemings wat winste moet toon. Koerante sal derhalwe skryf wat hulle dink hulle lesers wil weet. So-doende oefen die dag- en weekblad-redakteurs vooraf 'n indirekte invloed op die resensies uit deur die keuse van die resensient (Smit 2003 en Loots 2003a). Daardeur word reeds 'n sekere mening aan die leser oorgedra. (Ek brei later meer uit oor die tipe resensient.) Voorts oefen die dag- of weekblad-redakteur verdere invloed uit op die resensient, deur aspekte soos die bladruimte wat aan die resensie afgestaan word in die koerant. Ander aspekte wat 'n rol speel, is volgens Danie van Niekerk (1995:3) die karige vergoeding van resensente (wat ook deur Pakendorf (1995:7) genoem word) en die weinig akademiese erkenning wat resensies ontvang. Die boekeredakteur van *Rapport*, Sonja Loots (2003a), noem ook die min betaling van resensente en dat van die resensente om "goodwill" resensies skryf. In 'n berig in *Die Burger* (Kunsredaksie 2002) word beweer dat daar 'n magsverskuiwing besig is om plaas te vind in die kunswêreld. 'n Moontlike rede daarvoor is, volgens die berig, geldsug en winsbejag. Eleanor Heartley (vgl. Kunsredaksie 2002), bekende kunsskrywer, beweer dat kunsresensente vandag "rasieleiers [is] wat hulde bring aan sterre, gesalf deur handelaars en versamelaars". Wat die Suid-Afrikaanse situasie betref, meen Botma (2002) dat die persepsie dat resensente die kunste onregstreeks moet "dien" deur "kunstenaars te bevorder" verkeerd is.

'n Verdere bydraende faktor wat deur rolspelers genoem word, is die rol van die massa-verbruiker. Jaco Scholtz, bemarkingsbestuurder van *Insig*, meen dat die massaverbruiker nie werklik intellektuele resensies wil hê nie (Mischke en Retief 2002:16). Die teikengroep van die resensie, met ander woorde die leser van die resensie (en by implikasie die koerant) kan nie geïgnoreer word nie. Verskeie letterkundiges en resensente skryf oor hierdie aspek. "Lesers kies die boeke wat hulle wil lees, en vir die res wil hulle ingelig word deur betroubare resensies", meen die keurder en uitgewer Hettie Scholtz (1995:11). Elsabe du Toit van Perskor (1995:5) voel dat resensente "van hul intellektuele verhoë [moet] afklim en vir die waarskynlike leser in geen onsekere terme vertel hoeveel genot hy of sy van 'n sekere teks kan verwag". Charles Fryer (1995:2), uitgewer, wys ook daarop dat lesers "nie verder gekom [het] as die kop, die inleiding en die samevatting teen die einde nie", met ander woorde die resensie was vir die gemiddelde leser te moeilik. Mario Naves, 'n Amerikaanse kritikus, voel dat 95% van wat in die populêre media oor kuns geskryf word, nie die moeite werd is om gelees te word nie (Kunsredaksie 2002). Dit is volgens Naves glad nie kunskritiek nie. Koos Human (1995:10), ouduitgewer, meen dat terme soos *dekonstruksie* en *postmodernisme* nie in resensies tuishoort nie.

Politieke faktore speel 'n bydraende rol tot die probleem. Henning Snyman (Mischke en Retief 2002:16) stel dit dat sekere boeke positief beoordeel word slegs omdat Afrikaans tans bedreig word. Daar is verder die vrees onder Afrikaanssprekendes vir kritiek; gevolglik is kritici huiwerig om swak tekste té skerp te kritiseer. Hierdie tendens kan duidelik in die Afrikaanse pers gesien word: sodra 'n enkele resensie verskyn wat 'n sterk negatiewe oordeel uitspreek, lei dit tot hewige reaksie in die briefkolomme van koerante en tydskrifte. 'n Voorbeeld is die publikasie in 2001 van 'n bespreking deur Joan Hambidge oor Allan Boesak se debuutdigbundel en die reaksie wat dit uitgelok het. Daarteenoor beweer Mischke en Retief (2002:16) dat swart en bruin skrywers "met 'n fluweelhand" geresenseer word.

Binne die groter kultuursisteem is 'n vergelyking met internasionale publikasies soos die *New York Literary Review* en die resensies van *The New York Sunday Times* en die Londense *Sunday Times* dalk van belang vir die ondersoek. Die resensies in hierdie publikasies word dikwels as essays beskou en gelees net ter wille van die resensies self en nie soseer ter wille van die boek of uitvoerende produk nie (Mischke en Retief 2002:16). Die groter wêreldstede bied 'n groter poel van resensies; daar is 'n groter mark waarvoor geskryf word. Lande soos Amerika en Nederland het 'n tradisie van literêre kritiek wat Suid-Afrika (en wat die onderhawige navorsing betref die Afrikaanse poëtiesisteem) nie juis het nie. Smith (2003) praat egter op 'n lesingreeks oor resensies tydens die 2003-Woordfees teen die veronderstelling in dat Suid-Afrikaanse resensies nie op dieselfde standaard is as die oorsese

resensies van byvoorbeeld die New Yorkse *Sunday Times* se *Literary Supplement* nie. Hy voel dat die plaaslike resensies wel gesaghebbend is. Van Zyl (Mischke en Retief 2002:16) koppel die problematiek rondom resensies aan die groter kultuursisteem: die kunste in Suid-Afrika gaan oor die algemeen deur 'n krisis; die hele kunstenaarsbedryf (met ander woorde die literêre veld soos deur Bourdieu geïdentifiseer en ander velde soos dié van die teater en musiek) verkeer onder druk. Die verskillende rolspelers binne die literêre veld beïnvloed mekaar: as die kunste onder druk is, het dit 'n uitwerking op resensies. Die gehalte van resensies kan volgens Van Zyl (Mischke en Retief 2002:16) nie in isolasie van die kunstenaarsbedryf bespreek word nie. Die wedersydse beïnvloeding tussen die verskillende kulturele deelsisteme word ook deur Meiring (2002) bespreek.

Wat word dan van 'n resesent verwag? Met bogenoemde as agtergrond, word die taak van die resesent in die volgende onderafdeling onder die soeklig geplaas.

5.4.2 Die taak van die resesent

Herman Wasserman (2002b), voormalige joernalis en boekebladredakteur van *Die Burger* en sedert 2002 dosent aan die Departement Joernalistiek aan die Universiteit van Stellenbosch, verwys na Titchener wat tussen die volgende tipes resesente of kritici onderskei: die *kritikus* (wat 'n deskundige is wat 'n "bestudeerde evaluasie" in essay-vorm skryf), die *resesent* of kuns- en vermaakskrywer (wat 'n onmiddellike reaksie gee oor meer as een kunsvorm) en die *kunsjoernalis* (wat onderhoude voer en kunsnuus skryf). Wasserman (2002b) beweer dat daar eerder verwys moet word na die onderskeie take as na die verskillende persone; dieselfde persoon kan meer as een van die verskillende take doen. Van die take wat die resesent moet kan vervul, is onder meer om vooraf die persvrystelling te skryf, onderhoude te voer, 'n verslag te skryf, 'n resensie (wat volgens Wasserman (2002b) die verslag plus agtergrond plus 'n opinie is) te skryf en laastens om 'n kritiek te skryf (wat 'n resensie plus 'n indiepte-analise is).

Hoekom is resesente nodig? Nie om die finale oordeel te gee nie, maar om, aldus Wasserman (2002b), die kuns in die breër konteks te plaas, om sodoende die debat rondom kuns te stimuleer sodat 'n onafhanklike en ingeligte opinie gegee kan word te midde van bemarkings-bohaaie.

Rachelle Greeff, bekende skrywer, skryf in 'n artikel vir *Die Burger* op 13 Mei 2002 oor wat fiksieskrywers kan verwag van resensies; dit doen sy aan die hand van Renate Dorrestein se boek *Het geheim van de schrijver*. Dorrestein vra die vraag waarom resensies so min

voorstelle het wat die skrywer kan help om beter te kan skryf; dit is wat die skrywer verlang, betoog sy. Greeff (2002) meen dat die skrywer behoefte aan erkenning het, wat egter onervulbaar blyk te wees. Daarom vermy outeurs soos Susan Sontag resensies. Om te toon dat erkenning vir 'n skrywer baie belangrik is, beweer Dorrestein: "De hoogste toptien-posities verdwynen er spoorloos in; de aardigste lezerspost, de meest eervolle prijzen. Nooit is het genoeg." Sy, en Greeff, bepleit dus 'n meer opvoedkundige bydrae in die resensies. Van Zyl (2002a:16) verwys ook na hierdie rol van resensies. Hy bepleit verder 'n objektiewe beskrywing van die aard van die werk.

In 'n onderhoud op *LitNet* met Kritzinger (2001:4) sien Zandra Bezuidenhout die taak van die resensient om die leespubliek te lei om beter poësielesers te word. Sy voel dat kritiek in alle gevalle gesubstansieer moet wees, goed gestaaf deur voorbeelde en gerugsteun deur letterkundige beginsels. Die bekende aktrise Sandra Prinsloo (Mischke en Retief 2002:16) soek die resensient met 'n wye verwysingsraamwerk wat kan kontekstualiseer en genres met mekaar kan vergelyk. Martjie Bosman, Ingrid Jonker-pryswenner (Loots 2003a:16), beskryf die ideale resensie as "een wat 'n sleutel vir die leser gee".

Op grond van die herkomste van die woorde *resensie* en *kritiek* (hoofstuk 5.2.2) kan betoog word dat die hoofsaak van die resensient is om te oordeel (Cloete 1992:271 en De Moor 1993:21). Cloete (1992:271) lê sterk klem op die beoordelingsrol van die literêre kritiek en op die normatiewe funksie van die resensie. Hierdie standpuntinname word ook deur Naves onderstreep: "Kritici se werk is om te kritiseer, anders bewaar hulle die status quo" (Kuns-redaksie 2002). Van Luxemburg *et al.* (1992:130) sien verduideliking en evaluering as die twee hooftake van die resensient. Omdat oordeel die basis van 'n resensie vorm, is resensies gewoonlik subjektief. Van Coller (1995:3) meen dat dit tyd geword het dat die resensient as kritikus moet besef dat resensering in beginsel 'n subjektiewe aangeleentheid bly, ten spyte van al die aanhalings en voorbeelde. Hy (Van Coller 1995:3) bepleit, net soos Van Zyl (2002a:16), 'n objektief-maak van die resensient se subjektiewe oordele, aangesien dit 'n bydrae lewer tot die gesprek tussen die leser en die resensient. Hierdie gesprek word deur Hennie Aucamp (1995:9) gekoppel aan die basiese [Jakobsoniaanse – E.A.] kommunikasie-model. Hy praat selfs van 'n dubbel-gesprek: 'n gesprek tussen die resensient en die teks en 'n gesprek tussen die resensie en die leser. In sy riglyne vir 'n goeie resensient beweer Van Zyl (2002a:16) dat die resensient 'n verantwoordelikheid het teenoor die leser, maar ook teenoor die kunstenaar. Die verantwoordelikheid word gedeel met die resensient se opdrag-gewers, redakteurs en subredakteurs (Botma 2002). Hierdie verantwoordelikheid word deur ander kundiges soos Brink (2003b) onderstreep.

Dit is egter nie net die resensent wat oordeel nie – die leser beoordeel ook of die resensent regverdig is in sy oordeel. De Moor (1993:67) verwys in sy beoordelingsmodel na die identifikasie van die leser met die resensie. Die leser (veral die student) vra ten slotte vir hom- of haarself die vraag: Indien ek die betrokke resensie sou geskryf het, sou ek dit só gedoen het, of anders?

In hul resensies moet resensente drie kategorieë betrokkenes in ag neem: die publiek, die agentskap vir wie hulle werk en die skrywer. Elize Botha (1995:7) praat van die boek, die vak en die leser en sien resensieskryf as 'n gemeenskapsdiens; dié mening word ook deur Cloete (1992:272) gehuldig. Die publiek is die teikengroep vir wie geskryf word; dit is die *gebruiker* in Even-Zohar se aanpassing van Jakobson se kommunikasiemodel (sien hoofstuk 2.3). De Moor (1993:24) sien egter die resensent as deel van die publiek en nie soseer as 'n bemiddelaar wat los staan van die publiek nie. 'n Ander betrokke is die werkgewer (die koerantredakteur – die literêre institusie volgens hoofstuk 2.3), wat 'n invloed op die resensent kan uitoefen ten opsigte van 'n sekere beleid wat gevolg word, byvoorbeeld die plek en status van die boekbladsy in die betrokke blad. Wat dit betref, kan die volgende nagegaan word: Waar verskyn die resensie in die koerant? Hoe lui die kop van die resensie? Gee dit iets te kenne van die oordeel van die resensent? Hoeveel ruimte word aan die resensie afgestaan? Fryer (1995:2) beweer dat die ingekorte ruimte in dagblaaie 'n uitwerking het op die gehalte van resensies. Wat die boekblad in *Rapport* betref, beweer Sonja Loots (2003a), boekbladredakteur, dat lesers nie die koerant koop vir die boekblad nie. Die boekblad is nie eintlik ekonomies regverdigbaar nie. Herman Wasserman het egter ná sy aanstelling as boekbladredakteur van *Die Burger* daarin geslaag om dit te vergroot van 'n halfblad na 'n volblad op Maandae. Die boekblad bring, volgens Wasserman (2002b), nie baie advertensies in nie. Daar is ook sekere ongeskrewe "reëls" wat gevolg word, byvoorbeeld dat boeke wat onderaan die blad geadverteer word, nie op dieselfde bladsy geresenseer sal word nie; dat die hoofresensie nie 'n negatiewe strekking sal bevat nie en dat die resensies aktueel sal wees.

Verskeie resensente sien hulle taak soos volg: Die joernalis en rubriekskrywer Martie Meiring (2002) sien resensies as 'n barometer waarteen die leser of kyker sy of haar opinie kan toets. Van Coller (1995:3) gebruik weer die beeld van 'n weegskaal om die taak van die resensent te beskryf. Die resensent moet "met 'n eerlike skaal en geykte gewigte" weeg. Cecile Cilliers (1995:4), boekeliefhebber en bekende spreker, beweer dat resensies belangstelling in die boek moet wek, terwyl die literator Elize Botha (1995:7) meen dat die resensente "'n kontroleerbare verslag" moet lewer van hulle leeservarings. Reeds in 1995 benadruk Koos Human (1995:10) die aanbevelingsrol van die resensent, terwyl Tom Gouws

(1995:11) die resensient as 'n kolporteur of 'n boeksmous sien. Charles Fryer (1995:2) wys daarop dat 'n goeie resensient gebalanseerd en verantwoordelik skryf. Na aanleiding van 'n openbare debat⁷ op 19 April 2002 op Stellenbosch, beklemtoon Botma (2002) die verantwoordelikheid wat op die resensient rus. Vir Botma is die essensie van 'n resensie om "eerlik te wees en te skryf in wat hy glo, dink en voel". Die kunswaarde van 'n resensie word deur Hettie Scholz (1995:11) beklemtoon. Sy verwag "deeglike, genuanseerde argumentasie en eerlikheid" van 'n resensient. Van Zyl (2002a:16) lê ook klem op die eerlike, eie mening van die resensient wat nie die resensie moet oorskadu nie.

Of skrywers en digters self resensente mag wees, is 'n ope vraag. Francois Smith, boekebladredakteur van *Die Burger*, verkies in 'n stadium dat digters nie digters se werke moes resenseer nie, hoe moeilik dit ook was om die beleid te implementeer. Hy het dié beleid egter sinsdien verander en digters resenseer wel digters se werke in *Die Burger*. Smith (2003) beweer dat digters mekaar óf ophemel, óf afkraak en dat dit uiteindelik om persoonlike vetes of vriendskappe gaan. Wasserman (2002b) noem 'n ander wesenlike "probleem", naamlik waar die boekebladredakteur self 'n skrywer is – soos byvoorbeeld Sonja Loots by *Rapport*.

Oor die moontlikheid dat digters ook as resensente kan optree, het Bezuidenhout (Kritzinger 2001:4) geen probleem nie, mits hulle gebalanseerd na die werk van hulle mededigters kyk. Sy voel dat digters as resensente waardevolle kommentaar kan lewer op tegniese aspekte teenoor die "gewone" leser, wat ook 'n goeie beoordelaar kan wees – om ander redes. Bezuidenhout (Kritzinger 2001:4) beweer dat die publiek opgelei moet word om resensies te lees. Sy stel voor dat 'n profiel van die resensient deur die leser opgestel moet word van waaruit die resensie vertolk moet word. In haar gedigte "Aan die lede van die stam" en "Uitnodiging" uit haar debuutbundel lewer sy juis kritiek op kritici. "Aan die lede van die stam" (die eerste gedig in die tweede afdeling) is 'n opdrag aan digters. Die mededigters word aangespreek in religieuse terme as "Broeders en susters". 'n Ander religieuse verwysing is na "kussings van klip", wat heenwys na Jakob wat in Genesis 28 'n klipkussing gebruik het en toe gedroom het. In die gedig word die kritici negatief uitgebeeld (Bezuidenhout 2000:31):

Die punte van julle pyle is skerp,
soos penne lek hulle gif;
en julle mik na die hart
met die suiwerste motiewe.

⁷ Dié debat en vele ander het plaasgevind na aanleiding van 'n onderonsie in 2002 tussen die sanger Steve Hofmeyr en Jan-Jan Joubert, redakteur van *Krit*, feeskoerant van die Klein Karoo Nasionale Kunstefees, oor 'n resensie oor Hofmeyr se vertonings.

Daar is verwysings na 'n pennestryd en 'n pennegif. Subtile verwysings na die kanon en niegekanoniseerde digters kom voor in "hoe maai julle onder die kleinwild", wat kan verwys na die minder bekende, opkomende digters; dit teenoor: "want julle horings staan trots // soos trofee in julle trots" wat verwys na bekende digters wat as model aangehang word. Ook in die slotgedig van die afdeling, "Uitnodiging" (2000:40), word die kritici en lesers aangespreek:

Maar trap versigtig:

kom ons spore nie te na:
verdra die voetprente met moeite,
en vul die gate en hiate self
met deernis
en betekenis.

Uit hierdie inligting blyk dit dat resensente 'n groot verantwoordelikheid het om resensies te skryf wat 'n eerlike oordeel vel. Die resensient behoort op die hoogte te wees van die jongste ontwikkelinge in die literatuurwetenskap om met insig te kan analiseer en interpreteer.

Mischke en Retief (2002:16) stel dit dat resensente 'n redelike, deurdagte bydrae uit 'n breë verwysingsraamwerk moet lewer om resensies van hoë gehalte, sonder aansiens des persoons, maar sonder venyn en persoonlike agendas te kan skryf. Tydens die bespreking oor resensies wat gedurende die 2003-Woordfees plaasgevind het, het Sonja Loots (2003b) soos volg die taak van die resensient saamgevat: "Die resensient moet die leser ingelig hou, nie net oor die Afrikaanse letterkunde nie, maar ook die Suid-Afrikaanse letterkunde – alles binne die konteks van die wêreldliteratuur." By dieselfde bespreking het André P. Brink (2003b) dit beklemtoon dat die resensient die leser nuuskierig moet maak om die boek te lees.

Vir Wasserman (2002b) is daar die volgende sleutelemente in 'n resensie: Daar behoort sterk begin en afgesluit te word ten einde 'n sikliese gang te verseker. Voorts kan deur die vyf W's (wat, waar, wanneer, wie, en waarmee) en die een H (hoekom) belangrike aspekte soos die gebeure, plek, tyd, kernkarakters en plot geïdentifiseer word. Wasserman (2002b) stel voor dat die samevatting eerder die sentrale tema en gebeure moet weergee, terwyl die mening van die resensient goed gemotiveer en sonder clichés moet wees. Dié mening moet gebaseer wees op emosionele reaksie sowel as artistieke elemente. Wasserman verwys na Stephen Hunter wat skryf dat daar verkieslik met 'n mening begin moet word: "The review begins with a judgement, sometimes rushed to, sometimes not discovered until the last paragraph. But a judgement there should be."

Hoe lyk 'n goeie resensent? Wasserman (2002b) gee die volgende riglyne:

Die resensent moet so wyd as moontlik kyk, lees en luister. Hy of sy moet oor 'n breë verwysingsraamwerk en deeglike kennis beskik. Daarom moet voortdurende navorsing gedoen word. Die resensent moet krities en onafhanklik wees, maar in die gesprek bly. Die konteks van die bespreking of teks moet gedurig in gedagte gehou word. Cariaga skryf: "(A critic) must also make sense of the world he covers, each review or article should reflect the reality of the year and place in which it is written" (vgl. Wasserman 2002b). Dit blyk vanselfsprekend dat die resensent oor joernalistieke vaardighede soos skryf, redigering en ontwerp moet beskik. Omdat resensente met aspekte werk soos bronne, knipsels en kontrakte, moet hulle georganiseer wees. Hulle moet oor genoegsame kreatiwiteit en goeie taalbeheer beskik, terwyl hulle laastens respek vir die kunstenaar en 'n liefde vir die kuns moet openbaar. Loots (2003b) beklemtoon dat resensente stiptelik moet wees en eerder toeganklike resensies moet skryf. Brink (2003b) voel dat resensente nie moet afskryf na hulle lesers nie.

Nadat die teoretiese grondslag gelê is ten opsigte van die herkoms van die terme *resensie* en *kritiek*, die verskillende vorme en funksies van kritiek, strategieë vir die skryf van resensies en die taak van die resensent, kan daar vervolgens gefokus word op die resepsie-onderzoek na die ses bundels wat vir die Ingrid Jonker-prys in aanmerking gekom het.

5.5 RESEPSIE-ONDERSOEK

5.5.1 Inleiding

Die resepsie-onderzoek (*Lat. recipere*: ontvangs) is 'n literêr-teoretiese stroming wat volgens Van Gorp *et al.* (1998:367) vanaf die sestigerjare die klem in die literatuurstudie verplaas het van die teks na die leser van die teks. In die ruimer sin is dit elke rigting wat sigself besig hou met die resepsie van die literêre werk deur die leser [ook die resensent – E.A.], terwyl dit in die enger sin 'n sinoniem is vir die Konstanzer Schule, wat twee rigtings omvat, naamlik die resepsie-geskiedenis en die resepsie-estetika (Van Gorp *et al.* 1998:367).

Die data wat vir hierdie onderzoek gebruik is, is resensies, rubrieke en berigte in dag- en weekblaaie; leesverslae van gewone lesers, soos uit byvoorbeeld briewe aan die pers blyk; en reaksies in internasionale tydskrifte; hiernaas is media-onderhoude met digters benut, asook persoonlike korrespondensie. Die inligting is verkry uit speurtogte in koerante en tydskrifte en op internet. 'n Kort vraelys is ook aan die digters besorg, saam met 'n lys van

beskikbare resensies, ten einde beskikbare data te kontroleer en bykomende inligting te verkry. Die vraelys het die volgende vrae ingesluit:

- ♦ Hoekom het die digter besluit om self te publiseer of hom of haar tot 'n randuitgewer gewend? Is die bundel eers aan hoofstroomuitgewers voorgelê? Indien wel, wat was die reaksie?
- ♦ Wat was die doel van die bundel? Hoekom het die digter besluit om te publiseer? Sal daar verdere publikasies wees?
- ♦ Watter voordele het 'n niehoofstroomuitgewery? Wat is die rol van niehoofstroomuitgewerye in die literêre veld?
- ♦ Hoe sien die digter die Afrikaanse poësieveld en is hy of sy positief oor die toekoms van die Afrikaanse poësie?
- ♦ Wat en hoedanig was die ontvangs van die bundel in die media? Het daar enige ander of bykomende resensies of berigte oor die betrokke digbundel verskyn?
- ♦ Wat is die digter se rol in die literêre wêreld, soos die digter se betrokkenheid by lees-kringe, optredes as gasspreker, die skryf van artikels en resensies, en so meer.

Die meeste van die resensente, joernaliste en akademici wat oor die ses debuutbundels van my ondersoek skryf, benader die bundels in die lig van die huidige literêre konvensies en die stand van die uitgewersbedryf. Die resensie, artikels, profiele, rubrieke, onderhoude en mediatekste wat gebruik is vir my resepsie-ondersoek, is opgeneem in Addendum B. Die mediatekste is opgeneem in die volgorde soos dit in my kwalitatiewe ondersoek (sien 5.5.4.1) plaasvind. Ek het begin by die bundel wat die minste mediatekste ontvang het, tot by dié een met die meeste. Ek bied hierdie tekste in my kwantitatiewe ondersoek (sien 5.5.3) op verskillende maniere aan in verskillende tabelle met telkens 'n ander doelstelling voor oog. Die tekste is die volgende (alfabeties gelys volgens die outeur van die bundel en dan chronologies per bundel):

Tabel 1

Dimensie – Christine Barkhuizen le Roux

27 Oktober 2000	Annette Slabber	<i>Die Burger</i>
13 November 2000	Bernard Odendaal en Sulette Bruwer	<i>Die Volksblad</i>
12 Maart 2001	Joan Hambidge	<i>Die Burger</i>
20 Maart 2001	Lucas Malan	<i>Die Burger</i>
23 Maart 2001	Danie Venter	<i>Die Burger</i>
27 Maart 2001	Joan Hambidge	<i>Die Burger</i>

28 Maart 2001	Fanie Olivier	<i>Beeld</i>
26 Junie 2001	Joan Hambidge	<i>Beeld</i> ⁸

Dansmusieke – Zandra Bezuidenhout

Maart 2000	Louise Viljoen	<i>Insig</i>
20 November 2000	Bernard Odendaal	<i>Die Volksblad</i> ⁹
21 November 2000	Joan Hambidge	<i>Beeld</i> ¹⁰
6 Desember 2000	Francois Smith	<i>Die Burger</i> ¹¹
April 2001	A.C. (Ampie Coetzee) ¹²	<i>De Kat</i>
Mei 2001	Hans Ester	<i>Zuid-Afrika</i>
1 Mei 2001	Boekeredakteur	<i>Die Burger</i>
6 Mei 2001	Joop Leibbrand	<i>Meander</i>
19 Mei 2001	De Goede en Walters	Commendatio
11 Julie 2001	Elize Parker	<i>Sarie</i>
11 Augustus 2001	Joan Hambidge	<i>Beeld</i>
12 Augustus 2001	A.P. Grové	<i>Rapport</i>
27 Augustus 2001	T.T. Cloete	<i>Beeld</i> ¹³
30 Augustus 2001	Jac Kritzinger	<i>LitNet</i> ¹⁴

Spoorsny – René Bohnen

20 Desember 2000	Joan Hambidge	<i>Die Burger</i> ¹⁵
26 Februarie 2001	Bernard Odendaal	<i>Die Volksblad</i>
28 Februarie 2001	Stephanie Nieuwoudt	<i>Beeld</i> ¹⁶
26 Maart 2001	A.P. Grové	<i>Beeld</i>

Transverse – Elza Lorenz

20 Desember 2000	Joan Hambidge	<i>Die Burger</i>
26 Februarie 2001	Bernard Odendaal	<i>Die Burger</i>
7 Januarie 2002	Jo Nel	<i>Beeld</i> ¹⁷

⁸ Die internet-weergawe van die brief word hier benut.

⁹ Die internet-weergawe van die resensie word hier benut.

¹⁰ Die internet-weergawe van die resensie word hier benut.

¹¹ Die internet-weergawe van die resensie word hier benut.

¹² Bezuidenhout het aan my bevestig dat "A.C." prof. Ampie Coetzee van die Universiteit van Wes-Kaapland is.

¹³ Die internet-weergawe van die resensie word hier benut.

¹⁴ Die rubriek van Hambidge op 11 Augustus 2001 is in reaksie op dié *LitNet*-onderhoud van Kritzinger wat ek op 30 Augustus 2001 van die rekenaar afgelaai het.

¹⁵ In die resensie word drie bundels bespreek: naas dié van Bohnen en Lorenz, ook Analise Carstens se *Dij's bakgat afgepleiste*. Laasgenoemde is egter *nie* 'n debuut nie.

¹⁶ Die internet-weergawe van die berig word hier benut.

¹⁷ In die resensie word nog 'n bundel bespreek: Sue Clark se (*untitled*) *summer haiku & new poems* is nie 'n debuut nie.

Verskillende vensters – Wilna Meyer

16 Desember 2000	Cynthia Zietsman	<i>Die Burger</i> ¹⁸
------------------	------------------	---------------------------------

Vuur tong – Cas Vos

23 April 1999	Neels Jackson	<i>Beeld</i>
15 Mei 1999	Mariette Cloete-Hofer	<i>Die Volksblad</i>
5 Julie 1999	A.P. Grové	<i>Beeld</i>
12 Julie 1999	Poësieliefhebber	<i>Beeld</i> ¹⁹
16 Julie 1999	Joan Hambidge	<i>Beeld</i>

In my resepsie-onderzoek gaan ek eerstens na die stand van die uitgewerswese kyk in die lig van die polisisteesisteemteorie. Daarna sal ek die rol van die resensering in die algemeen in die kanoniseringsproses onder die loep neem, waarna elke bundel se resepsie ondersoek sal word. Teoretiese uitgangspunte wat benut sal word, is onder meer dié van Dijkstra (1989) oor kwantitatiewe en kwalitatiewe kanonaanduiders en dié van De Moor (1993) oor die strategieë by die skryf van resensies.

5.5.2 Kritici se siening van die uitgewerswese

Volgens Susanne Janssen beïnvloed die ongeskrewe reëls van die literatuurkritiek die praktyk van resensente. Janssen (1994:19) beweer dat die literêre veld deel uitmaak van 'n omvangryke maatskaplike sisteem en dat die literêre veld dus 'n relatiewe outonomie het. Die aktiwiteite van literêre resensente word beheer deur die standaarde, idees en praktyke wat in hul institusionele omgewing heers. Janssen beklemtoon sodoende die rol van die institusies op resensies.

Om hierdie punt te bevestig, verstrek ek 'n voorbeeld uit die Afrikaanse literêre veld, naamlik die gebrek aan feministiese kritiek in die Afrikaanse literêre sisteem, soos uitgewys deur Van Niekerk (1994:5). Sy stel voor dat die volgende aspekte onder meer in gedagte gehou moet word as daar na die vroueliteratuur gekyk word: kritici se houdings teenoor die vroueskrywer en haar teikenleser, die verteenwoordiging van vroue in redaksionele poste by uitgewers, die wyse waarop vroue se werk deur mans en vroue geresenseer word, die verteenwoordiging van vroue op literêre tydskrifredaksies, die wyse waarop vroueliteratuur in leerplanne voorgeskryf word en die verteenwoordiging van vroueskrywers in versamelbundels. Van Niekerk (1994:6) kom tot die gevolgtrekking dat uitgewers hierdie wanverteenwoordiging nie daadwerklik probeer regstel nie.

¹⁸ Die internet-weergawe van die berig word hier benut.

¹⁹ Die internet-weergawe van die brief word hier benut.

Volgens Even-Zohar (1990b:37-38) is die uitgewerswese een van die sogenaamde institusie-meganismes wat 'n groot rol in die kanoniseringsproses speel, 'n saak waaroor ook Fokkema (1985:4) skryf (sien hoofstuk 3.6.2), terwyl Lefevere (1987:22-34) die rol van die literêre kritici as herskrywers bespreek (sien hoofstuk 2.6.5). Teen die agtergrond van hierdie teoretisering kan resensies in terme van mag en magstrukture, die heersende ideologie en manipulasie beskou word.

Die invloed wat die institusionele raamwerk waarbinne 'n resensent skryf op hom of haar het, kom duidelik na vore in Olivier (2001:4) se resensie. Dit lewer grootliks kommentaar op die feit dat *Dimensie* deur 'n kleiner, onbekende uitgewer uitgegee is. Van die 155 reëls wat die resensie beslaan, handel 49 reëls (ongeveer 'n derde van die resensie) oor die Afrikaanse sisteem, spesifiek die uitgewerswese. Olivier beweer dat daar meer aandag aan "klein publikasies" soos *Dimensie* gegee moet word, aangesien daar tog verse in die bundel is wat vir sekere lesers iets sal beteken.

In feitlik al haar resensies en rubrieke is Hambidge baie negatief oor die gehalte van die bundels wat by randuitgewerye in die Afrikaanse literêre sisteem gepubliseer of self gepubliseer is. In haar rubriek *Kopstukke* (2000a:4), wat 57 reëls beslaan, gebruik sy 35 reëls om oor die Afrikaanse sisteem en die uitgewerswese te skryf. Sy voel dat van die betrokke bundels nie op standaard is nie en skryf in reaksie op 'n brief in *Beeld* as volg: "Die grootste vyand van die letterkunde is 'n kritieklose ophemeling van middelmatige bundels" (1999a:10). Hambidge het dit veral oor die keuring van die bundels. In haar resensie vra sy: "Kan daar nie asseblief van ingeligte keurders gebruik gemaak word nie?" (2001a:9).

Hierdie mening word ook deur ander resensente gehuldig. Viljoen (2000:67) skryf oor die gemor oor die gehalte van die bundels, terwyl Olivier (2001:4) voel dat die bundel *Dimensie* strenger gekeur moes wees:

Dit is 'n lywige debuut, met 72 gedigte, waarskynlik 'n dosyn of twee te veel. Soos so dikwels gebeur, hou dit altyd die gevaar in dat sterker verse hulle waarde inboet omdat kleineres hulle as 't ware aan 'n mens kom staan en opdring. Hierteen moet 'n uitgewer feitlik altyd 'n skrywer beskerm, ook die grotes!

'n Ander resensent wat ook voel dat snoeiwerk die tipe bundels soos *Dansmusieke* sou bevoordeel het, is Smith (2000:15). Hambidge (2000a:4) praat in hierdie verband van die "suinige, streng hand van die uitgewerhuis" wat die digter teen homself of haarself beskerm.

Hambidge (2001a:9) se grootste kritiek teen die onderhawige bundels is dat hulle die Afrikaanse digkuns groot skade berokken omdat hulle "geen blyke van enige kennis van die (huidige) poëtikale diskoers" gee nie. In hierdie spesifieke resensie van Hambidge, wat 41 reëls beslaan, gebruik sy 14 reëls om die uitgewerswese te kritiseer. Soos in heelwat van haar ander resensies en rubrieke gebruik sy 'n derde tot 'n kwart van die ruimte om die Afrikaanse sisteem te bespreek, spesifiek die uitgewerswese. Smith is dit ook eens met Hambidge dat dié bundels nie die grotes sal bedreig nie. Ander resensente is meer positief oor die tendens van selfpublikasies en publikasies by kleiner uitgewers. Fanie Olivier (2001:4) pleit by groot uitgewers om die klein uitgewers te help deur vir hulle uitstalplek in te rig by hulle groot boekwinkels, om sodoende die verkoop van boeke aan te moedig. John (2002:13) skryf in 'n resensie oor die selfgepubliseerde bundel deur Hans Pienaar dat

privaat gepubliseerde poësie nie hoef te beteken dat ons afstand moet doen van die standarde gestel deur Breytenbach, Krog, Johann de Lange en Henning Pieterse nie.

Ook Smith (2002c) eindig sy resensie positief: "En dat mense hul werk self uitgee, kan ook op 'n dankbare leserspubliek dui."

Naas die behoefte aan behoorlike keuring, word selfpublikasies en publikasies by klein of niehoofstroomuitgewers dikwels gebrandmerk deur die swak redaksionele versorging. Ester (2001) neem dié saak op in sy resensie van *Dansmusieke* en sê dat die bundel ontsier word deur "storende tikfouten" en dat toekomstige bundels met die "nodige zorg gedrukt" sal moet word. Smith (2000:15) oordeel ook negatief oor die spelfoute in dié bundel.

Teen hierdie agtergrond word daar vervolgens gekyk na die invloed van resensies en ander mediatekste op die kanoniseringsproses. 'n Empiriese ondersoek word van die resepsie-dokumente onderneem. Dijkstra (1989) se kwantitatiewe kanonaanduiders word veral met hierdie doel voor oë gebruik.

5.5.3 Resensies en kanonisering: 'n kwantitatiewe ondersoek

Soos vroeër in die hoofstuk bespreek (sien 5.2.4), is verskeie letterkundiges en akademici dit eens dat resensies verskillende funksies kan verrig. Een van hierdie funksies is *kanonisering*. Van Gorp *et al.* (1998:242) beklemtoon verder ook die informatiewe en evaluarende rol van resensies. In hierdie bespreking word 'n empiriese studie onderneem

om afleidings te kan maak oor die kanoniseringsmoontlikhede en –status van die onderhawige bundels.

In hoofstuk 3 is daar na die rol van resensering in die literêre sisteem gekyk. Volgens Dijkstra (1989:160) is die resensie die primêre kontakpunt tussen die leserspubliek en die literêre kritiek. Dit word ook deur Lourens (s.a.) bevestig in haar ongepubliseerde klaslesing oor resensering as instrument tot kanonisering. Die resensent vervul die rol van 'n *meningsvormer* aangesien hy of sy 'n sekere opinie oor die bundel aan die leser oordra en op so 'n manier inliggend en oorredend optree (Dijkstra 1989:161). Resensente vervul verder volgens Lefevere (1987:23-34) die rol van *herschrywers* aangesien hulle die tekste in 'n ander vorm weergee, keuses maak (sommige resensente dui 'n beste gedig aan) en bundels binne 'n bepaalde raamwerk plaas. Ohlhoff (1993:63) en Lourens (1997) verwys ook na hierdie rol van resensente. Resensente skep sodoende 'n bepaalde beeld van die outeur en die teks en dra dit so aan die leser oor (Janssen 1994:10). Daarom behoort resensente die implikasie(s) van hul uitsprake te besef, sê Van Niekerk (1995:3) en Van Coller (1995:3). Korrespondensie in 2001 in dagblaaie oor die resensering van byvoorbeeld Allan Boesak se bundel *Tot sterwens toe* en in 2002 oor André P. Brink se roman *Anderkant die stilte* wys op die potensieel sterk invloed van resensies.

Een van die *kwantitatiewe kanonaanduiders*, soos deur Dijkstra (1989:162) en Ohlhoff (1993:64) bespreek en gebruik deur Janssen (1994) en Van Rees (1997), is die aantal resensies, artikels, profiele en ander bekendstellings en perspektiewe wat oor 'n bundel en outeur verskyn. Dit kan 'n aanduiding van die moontlikheid tot kanonisering wees.

Die onderstaande tabelle toon die aantal resensies en ander mediatekste wat oor elke digbundel verskyn het. **Tabel 2** toon die outeur, daarna die skrywer van die mediateks en die *aantal* mediatekste wat oor elke digbundel verskyn het. Die digters word alfabeties gelys en daarna word die mediateks-skrywers alfabeties gelys.

Dié kwantitatiewe getalaanduiders van tabel 2 toon dat Bezuidenhout se bundel meer dikwels die literêre blaaie gehaal het as die ander bundels – byna twee keer soveel as haar naaste "teenstander", Barkhuizen le Roux. Janssen (1994:76) beweer dat indien 'n debuut nie veelvuldige resensies uitlok nie, dit waarskynlik uit die literêre gesigsveld sal verdwyn. In my resepsie-ondersoek hierná sal ek verder na hierdie aspek verwys.

Tabel 2

OUTEUR	SKRYWERS VAN MEDiateKSTE	AANTAL
Christine Barkhuizen le Roux	Joan Hambidge Joan Hambidge Joan Hambidge Lucas Malan Bernard Odendaal en Sulette Bruwer Fanie Olivier Annette Slabber Danie Venter	8
Zandra Bezuidenhout	A.C. (Ampie Coetzee) Boekeredakteur T.T. Cloete Ronel de Goede en M.M. Walters Hans Ester A.P. Grové Joan Hambidge Joan Hambidge Jac Kritzinger Joop Leibbrand Bernard Odendaal Elize Parker Francois Smith Louise Viljoen	14
René Bohnen	A.P. Grové Joan Hambidge Stephanie Nieuwoudt Bernard Odendaal	4
Elza Lorenz	Joan Hambidge Jo Nel Bernard Odendaal	3
Wilna Meyer	Cynthia Zietsman	1
Cas Vos	Mariëtte Cloete-Hofer A.P. Grové Joan Hambidge Neels Jackson Poësieliefhebber	5

Die volgende tabel konsentreer op die resensente, joernaliste, akademici en andere om aan te toon watter individue aktief betrokke was by die skryf van resensies en ander mediatekste oor die ses bundels. Die tabel is alfabeties volgens die naam van die skrywers van die mediatekste, daarna dié van die digter (wat ook alfabeties waar nodig gelys word) en die titel van die koerant of publikasie.

Tabel 3

SKRYWERS VAN MEDIATEKSTE	DIGTER	PUBLIKASIE/ KOERANT
A.C. (Ampie Coetzee)	Zandra Bezuidenhout	<i>De Kat</i>
Boekeredakteur	Zandra Bezuidenhout	<i>Die Burger</i>
T.T. Cloete	Zandra Bezuidenhout	<i>Beeld</i>
Mariëtte Cloete-Hofer	Cas Vos	<i>Die Volksblad</i>
Ronel de Goede en M.M. Walters	Zandra Bezuidenhout	<i>Commendatio</i>
Hans Ester	Zandra Bezuidenhout	<i>Zuid-Afrika</i>
A.P. Grové	Zandra Bezuidenhout René Bohnen Cas Vos	<i>Rapport</i> <i>Beeld</i> <i>Beeld</i>
Joan Hambidge	Christine Barkhuizen le Roux Christine Barkhuizen le Roux Christine Barkhuizen le Roux Zandra Bezuidenhout Zandra Bezuidenhout René Bohnen Elza Lorenz Cas Vos	<i>Die Burger</i> <i>Die Burger</i> <i>Beeld</i> <i>Beeld</i> <i>Beeld</i> <i>Die Burger</i> <i>Die Burger</i> <i>Beeld</i>
Neels Jackson	Cas Vos	<i>Beeld</i>
Jac Kritzinger	Zandra Bezuidenhout	<i>LitNet</i>
Joop Leibbrand	Zandra Bezuidenhout	<i>Meander</i>
Lucas Malan	Christine Barkhuizen le Roux	<i>Die Burger</i>
Jo Nel	Elza Lorenz	<i>Beeld</i>
Stephanie Nieuwoudt	René Bohnen	<i>Beeld</i>
Bernard Odendaal	Christine Barkhuizen le Roux (resensie ge-skrif in samewerking met Sulette Bruwer) Zandra Bezuidenhout René Bohnen Elza Lorenz	<i>Die Volksblad</i> <i>Die Volksblad</i> <i>Die Volksblad</i> <i>Die Volksblad</i>
Fanie Olivier	Christine Barkhuizen le Roux	<i>Beeld</i>
Elize Parker	Zandra Bezuidenhout	<i>Sarie</i>
Poësieliefhebber	Cas Vos	<i>Beeld</i>
Annette Slabber	Christine Barkhuizen le Roux	<i>Die Burger</i>
Francois Smith	Zandra Bezuidenhout	<i>Die Burger</i>
Danie Venter	Christine Barkhuizen le Roux	<i>Die Burger</i>
Louise Viljoen	Zandra Bezuidenhout	<i>Insig</i>
Cynthia Zietsman	Wilna Meyer	<i>Die Burger</i>

Uit **tabel 3** kan afgelei word dat Hambidge die aktiefste van die betrokke kritici is met agt mediatekste oor die onderhawige bundels; slegs oor Wilna Meyer skryf sy nie. Odendaal en Grové blyk ook aktiewe deelnemers aan die proses te wees. Grové resenseer egter nie vir

Barkhuizen le Roux, Lorenz en Meyer nie en Odendaal nie vir Meyer en Vos nie. Die *status* van die resensent in enige literêre sisteem speel volgens Janssen (1994:27) 'n belangrike rol in die kanoniseringsmoontlikhede van debute²⁰. Hierdie status blyk onder meer uit die aanduidings wat by die resensies verskyn oor die identiteit van die resensent. By 'n resensie oor *Dimensie* word Hambidge (2001a:9) soos volg beskryf [my kursivering – E.A.]: "Joan Hambidge is 'n *digter* en *romansier* en verbonde aan die Departement Afrikaans en Neerlandistiek aan die Universiteit van Kaapstad." In 'n ander resensie (2000b:20) word feitlik dieselfde aanduiding as hierbo gebruik, maar *medeprofessor* [my kursivering – E.A.] is in plaas van "verbonde" gebruik. In korrespondensie aan koerante verwys sy somtyds na haarself (of word daar na haar verwys) as net Joan Hambidge (1999a:10) en ander kere weer as *prof.* Joan Hambidge (2001b:10) [my kursivering – E.A.]. Daar word selfs by geleentheid na haar verwys as "bekroonde digter" (2001d:11).

Ander aanduidings ten opsigte van die status van resensente word gevind in terme soos [my kursivering – E.A.] "A.P. Grové is 'n *emeritusprofessor* van die Universiteit van Pretoria" (2001c:13) en "T.T. Cloete is *buitengewone professor* in die Departement Afrikaans en Nederlands, Potchefstroomse Universiteit" (2001). Fanie Olivier (2001:4) word as die "hoof" van die departement Afrikaans van die Universiteit van Venda aangedui, terwyl Bernard Odendaal "verbonde" is aan die departement Afrikaans en Nederlands en Moderne Europese Tale, U.O.V.S. (2000:8). Alhoewel dit nie by die resensies aangegee word nie, is Odendaal en Neels Jackson binne die Afrikaanse literêre sisteem redelik bekend as digters. Odendaal debuteer in *Nuwe stemme 1* en een van Neels Jackson se gedigte is in *Groen* en *Poskaarte* opgeneem. Francois Smith (2000:15) se status word aangedui as "lid van die kunsredaksie van *Die Burger*", terwyl Kritzinger (2001) terme gebruik soos "bekroonde dramaturg" en "gepubliseerde kortverhaalskrywer" as hy na homself verwys of oor homself skryf. Dit is nie duidelik wie Sulette Bruwer is wat saam met Odendaal (2000:8) 'n bundel resenseer nie.

Uit die tabel kan verder afgelei word dat 'n verskeidenheid "stemme" wel resenseer. Vyf-en-twintig persone het oor ses bundels geskryf. Dit bevestig wat belanghebbendes by die literêre kritiek, soos Wasserman (2002b) en Loots (2003b), voorstel, naamlik dat van 'n verskeidenheid resensente gebruik gemaak moet word. Loots (2003b) gebruik in *Rapport* gevestigde resensente, soos André P. Brink, maar poog ook om nuwe stemme kans te gee om resensies te skryf. Smith (2003) voel dat die resensentebasis van *Die Burger* uitgebrei moet word om 'n verskeidenheid stemme in te sluit. Hierdie verskillende mediatekste kan as posi-

²⁰ Die polemieë op *LitNet* in 2001 na aanleiding van 'n resensie van Louis Esterhuizen oor die eerste e-digbundel in Afrikaans, naamlik Etienne van Lille se *Chemiese glimlagte*, lewer bewys hiervan. Die debutant het naamlik die "status" van Esterhuizen as resensent bevraagteken.

tief gesien word, aangesien verskillende menings die letterkunde lewendig hou en die gesprek binne die literêre sisteem aan die gang hou. Uit die tabel blyk dat van akademiëci tot gewone lesers die bundels gelees het en hulle onderskeie resepsies word in hierdie studie beskryf.

'n Volgende afleiding uit dié tabel is die geslag van die kritici. Dertien van die kritici is mans en nege is vroue. Hierdie getalverhouding is in kontras met Van Niekerk (1994:6) se bewering dat daar onder die totale aantal resensente van vrouekortverhaalbundels beduidend meer mans as vroue is. Dit ondersteun egter die bevindinge van die groep Women in Publishing (1987) wat in 1985 'n empiriese studie in die Verenigde Koninkryk onderneem het waarin resensies van 28 uiteenlopende soorte publikasies gemonitor is. Slegs meetbare kriteria is gebruik; die inhoud en toon van die resensies het buite die ondersoek geval. Die empiriese ondersoek toon dat manlike resensente "appear defensive about reviewing women's books" (1987:90). Uit 'n tabel wat 'n vereenvoudigde samevatting van die gegewens van die ondersoek bied, kan die afleiding gemaak word dat manlike outeurs verkies dat hulle deur manlike resensente beoordeel word. Dieselfde tabel toon dat 'n vroulike outeur meestal deur vroue geresenseer word. Die ondersoek (1987:90) bevind verder dat daar boekebladredakteurs is wat poog om vroulike outeurs met vroulike resensente te pas en ander wat weer dié tipe stereotipering probeer breek. Wat die toneel in Nederland betref, bevind Marianne Vogel (2001) deur middel van kwantitatiewe en kwalitatiewe ondersoeke in haar boek dat genderopvattinge op velerlei wyses indie kritiek van resensente insypel. In 'n kwantitatiewe ondersoek na die aantal vergelykings, die onderskeid tussen die geslagte en die aantal verwysings na binnelandse en buitelandse outeurs in resensies, wat in tabelvorm op p. 38 in haar boek gegee word, kom Vogel (2001:42) tot die gevolgtrekking dat literêre kritici manlike outeurs met die hoogste literêre referansiekader verbind en sodoende dan beweer dat hulle die "belangrikste en maatgevend" is.

As daar na die individuele bundels van die jare 1999–2000 gekyk word (tabel 2), kan die volgende afleidings gemaak word: die bundel van Barkhuizen le Roux word deur drie vroue en vier mans geresenseer, Bezuidenhout deur nege mans en vier vroue, Bohnen deur twee mans en twee vroue, Lorenz deur 'n man en 'n vrou, Meyer deur 'n vrou en Vos deur twee mans en twee vroue. Die enigste kritici wie se geslag onbekend is, is Boekeredakteur (2001), Poësieliefhebber (1999:8) en Jo Nel (2002:9). Dit blyk uit die tabel dat die gesagsposisie in die literêre sisteem nog oorwegend wit, manlik en Europees is – 'n aspek waarna Brink (2003b) verwys. Hy voel dat die literêre kritiek te lank in die hande van blanke mans met 'n akademiese agtergrond was, met ander woorde die patriargale greep is nog te sterk verteenwoordig in die letterkunde.

'n Verdere kwantitatiewe kanonaanduiding is die *lengte* van individuele besprekings. Dit word vervolgens getabuleer onder die name van die digters, wat alfabeties gelys word, met daarna die name van die resensent of artikelskrywer (alfabeties), die genre van die teks, die aantal reëls en laastens die aantal woorde. Dit is in sommige opsigte moeilik om tussen die genres te onderskei. 'n Ander aspek wat hier in gedagte gehou moet word, is dat daar in sommige gevalle van die koerantartikels gebruik gemaak is en in ander gevalle van die internet-weergawes van die teks. Die breedte van die kolomme verskil dus van teks na teks. Om dié probleem te oorkom, is die woorde in die resepsiedokumente getel.

Interessante afleidings kan uit **tabel 4** gemaak word. Dit blyk dat Grové redelike lang resensies skryf: oor Bezuidenhout 734 woorde, oor Bohnen 717 woorde en oor Vos 763 woorde, terwyl Hambidge se resensies korter is: oor Barkhuizen le Roux 280 woorde, Bezuidenhout 641 woorde, Bohnen 140 woorde en Lorenz 234 woorde. As na die resensies oor Barkhuizen le Roux se bundel gekyk word, blyk dit dat sy twee lang resensies ontvang het: Odendaal en Bruwer 133 reëls (558 woorde) en Olivier 155 reëls (792 woorde), met ander woorde 288 reëls (1 350 woorde) word aan haar digbundel afgestaan. Behalwe die enkele langerige resensie van Grové oor Bezuidenhout se bundel is die ander van 'n kleiner omvang: A.C. 53 reëls (304 woorde), Odendaal 37 reëls (418 woorde), Ester 28 reëls (428 woorde), Hambidge 57 reëls (641 woorde), Leibbrand 82 reëls (583 woorde) (hiervan beslaan slegs 32 reëls die resensie en die res bestaan uit aanhalings uit gedigte), Cloete 88 reëls (874 woorde) en Smith 34 reëls (437 woorde).

Tabel 4

DIGTER	NAAM	GENRE	REËLS	WOORDE
Christine Barkhuizen le Roux	Joan Hambidge	resensie	41	280
	Joan Hambidge	brief	56	277
	Joan Hambidge	brief	45	476
	Lucas Malan	brief	24	122
	Bernard Odendaal en Sulette Bruwer	resensie	133	558
	Fanie Olivier	resensie	155	792
	Annette Slabber	artikel	41	347
	Danie Venter	brief	70	359
Zandra Bezuidenhout	A.C. (Ampie Coetzee)	resensie	53	304
	Boekeredakteur	berig	44	311
	T.T. Cloete	resensie	88	874
	Ronel de Goede en M.M. Walters	commendatio	30	387
	Hans Ester	resensie	28	428
	A.P. Grové	resensie	145	734
	Joan Hambidge	resensie	57	641
	Joan Hambidge	rubriek	120	766
	Jac Kritzinger	onderhoud	363	3 614
	Joop Leibbrand	resensie	82	583
	Bernard Odendaal	resensie	37	418

	Elize Parker	onderhoud	37	236
	Francois Smith	resensie	36	437
	Louise Viljoen	persartikel	4	20
René Bohnen	A.P. Grové	resensie	146	717
	Joan Hambidge	resensie	29	144
	Stephanie Nieuwoudt	artikel	58	728
	Bernard Odendaal	resensie	69	327
Elza Lorenz	Joan Hambidge	resensie	43	234
	Jo Nel	resensie	56	321
	Bernard Odendaal	resensie	15	73
Wilna Meyer	Cynthia Zietsman	artikel	29	345
Cas Vos	Mariëtte Cloete-Hofer	artikel	146	872
	A.P. Grové	resensie	134	763
	Joan Hambidge	brief	24	122
	Neels Jackson	kombinasie onder- houd en resensie	133	800
	Poësieliefhebber	brief	13	125

Alhoewel Bezuidenhout se bundel dus meer resensies uitgelok het as dié van Barkhuizen le Roux, Bohnen of Vos, is die resensies nie noodwendig lengtegewys of woordgewys so uitgebreid nie. Slegs as gevolg van die feit dat *Dansmusieke* meer resensies ontvang het as die ander debuutbundels, is die totale lengte-aanduiding dus meer. Vos ontvang ook redelike lang resensies: Grové 763 woorde en Jackson 800 woorde. Die enkele artikel oor Meyer is van beperkte omvang, terwyl Lorenz ook min literêre besprekings uitlok.

Voortspruitend uit hierdie inligting word 'n **vyfde tabel** verskaf. Hier word gefokus op die *koerant of publikasie*, met daarna die naam van die resensie- of artikelskrywer en die lengte van die resensies volgens die aantal woorde. Die betrokke publikasies en skrywers word alfabeties gelys.

Tabel 5

KOERANT/ TYDSKRIF/ PUBLIKASIE	SKRYWERS VAN MEDIATEKSTE	DIGTER	LENGTE
<i>Beeld</i>	T.T. Cloete	Zandra Bezuidenhout	874
	A.P. Grové	René Bohnen	717
		Cas Vos	763
	Joan Hambidge	Christine Barkhuizen le Roux	496
		Zandra Bezuidenhout	641
		Zandra Bezuidenhout	766
		Cas Vos	122
	Neels Jackson	Cas Vos	800
	Jo Nel	Elza Lorenz	321
	Stephanie Nieuwoudt	René Bohnen	728
	Fanie Olivier	Christine Barkhuizen le Roux	792
	Poësieliefhebber	Cas Vos	125
<i>De Kat</i>	A.C. (Ampie Coetzee)	Zandra Bezuidenhout	304

<i>Die Burger</i>	Boekeredakteur Joan Hambidge	Zandra Bezuidenhout	311
		Christine Barkhuizen le Roux	280
		Christine Barkhuizen le Roux	277
		René Bohnen	140
		Elza Lorenz	234
	Lucas Malan Annette Slabber Francois Smith Cynthia Zietsman	Christine Barkhuizen le Roux	122
		Christine Barkhuizen le Roux	347
		Zandra Bezuidenhout	437
<i>Die Volksblad</i>	Bernard Odendaal	Wilna Meyer	345
		Christine Barkhuizen le Roux (met Sulette Bruwer)	558
		Zandra Bezuidenhout	418
		René Bohnen	327
<i>Insig</i>	Louise Viljoen	Elza Lorenz	73
		Zandra Bezuidenhout	20
<i>Meander</i>	Joop Leibbrand	Zandra Bezuidenhout	583
<i>Rapport</i>	A.P. Grové	Zandra Bezuidenhout	734
<i>Sarie</i>	Elize Parker	Zandra Bezuidenhout	236
<i>Zuid-Afrika</i>	Hans Ester	Zandra Bezuidenhout	428

Dit blyk uit hierdie tabel dat *Beeld* en *Die Burger* die meeste mediatekste gepubliseer het en dat die twee koerante 'n verskeidenheid resensente gebruik. Hambidge is die enigste resensent wat vir albei die koerante skryf, terwyl *Die Volksblad* net van Odendaal gebruik maak. Die rede is moontlik dat *Die Volksblad* hoofsaaklik in die Vrystaat versprei word en dat Odendaal verbonde is aan die Universiteit van die Vrystaat, terwyl *Beeld* en *Die Burger* deel is van die Naspers groep en "susterskoerante" is. Geen resensie is verder in meer as een publikasie gebruik nie. As daar na die digterverspreiding by elke koerant gekyk word, ontvang Vos vier besprekings in *Beeld*, met Bezuidenhout drie besprekings, Bohnen en Barkhuizen le Roux twee elk en Lorenz een bespreking. *Die Burger* toon die volgende verspreiding: Barkhuizen le Roux vier besprekings, Bezuidenhout twee besprekings en Bohnen, Meyer en Lorenz een elk. Dit blyk verder dat Bezuidenhout se bundel die meeste deur al die koerante en tydskrifte bespreek word – sy toon dus 'n groter verspreidingspatroon onder die verskillende koerante of publikasies. Dié tabel bevestig verder dat Bezuidenhout se bundel meer dikwels die boekeblaaie haal.

'n Ander tendens wat na vore kom, is die reaksie wat resensies uitlok, veral in die geval van die kritiek oor Vos se besprekings. Die resensie van Grové oor Vos se bundel *Vuurtong* lei in *Beeld* se briewekolom tot teenkantiing deur Poësieliefhebber – hierdie brief beloop 13 reëls (125 woorde). Poësieliefhebber (1999:8) kritiseer Grové se siening van die eerste afdeling van die bundel en beskuldig Grové van "misreading". Op dié brief reageer Hambidge (1999a:10) in 24 reëls (122 woorde). Sy verdedig Grové as 'n gesiene kritikus. Haar reaksie verrig 'n metakritiese funksie soos Van Gorp *et al.* (1998:243) dit beskryf. Hambidge

(2001a:9) se resensie van Barkhuizen le Roux se bundel lok verdere korrespondensie uit. Malan (2001) kritiseer in 24 reëls (122 woorde) Hambidge se negatiewe kommentaar op die bundel en sê Hambidge is self deel van die parodie. Venter (2001:10) beskuldig vir Hambidge in 70 reëls (359 woorde) daarvan dat sy literêre elitisme ondersteun; hy verwys verder na die postmoderne era wat enige hiërargieë ontken. Op dié kritiek van Venter en Malan reageer Hambidge (2001b:10) in 56 reëls (277 woorde). Sy beweer dat daar wel in die postmodernisme hiërargiese uitsprake bestaan. Sy reageer skerp op Malan se kritiek en verwys na ander parodiese resensies deur Malan. Lesers wat nie die geskiedenis ken van die verskille tussen Hambidge en Malan nie, sal waarskynlik nie weet waarna verwys word in hierdie korrespondensie nie. Dit kan die indruk skep van 'n persoonlike vete – 'n aspek waarna Smith (2003) verwys as hy beweer dat digters nie mekaar moet resenseer nie.

Uit Janssen se ondersoeke (1994:76) blyk dat die mate van kritieke aandag vir 'n nuwe titel redelik voorspel kan word deur in aanmerking te neem hoe 'n vorige werk van die betrokke outeur aandag gekry het by resensente. Nuwe publikasies van outeurs wie se werk deur heelwat kritici bespreek is, geniet voorkeur, terwyl werke wat weinig kritiek ontvang het, later min belangstelling uitlok. Hierdie *reproduksiemeganisme* (Janssen 1994:76) vir die keuse van kritici is verbonde aan die institusionele sisteem waarin dit werksaam is. Die reproduksiemeganisme lei daartoe dat die seleksie om 'n sekere werk te resenseer, 'n legitieme keuse verteenwoordig. So kan die afleiding gemaak word dat wanneer Bezuidenhout se tweede bundel wel verskyn, dit meer resensies of besprekings sal uitlok as byvoorbeeld in Lorenz se geval.

'n Laaste tabel word voorts volgens die chronologie van die *verskyningsdatums* gelys (**tabel 6** op die volgende bladsy). Die digters word alfabeties gelys, daarna die publikasiedatums, die mediateks-skrywers en die aantal reëls en die aantal woorde.

Die enkele bekendstellingsartikel oor Meyer (Zietsman 2000:10) het waarskynlik net ná die publisering van die bundel verskyn. 'n Interessante aspek is te bespeur by Lorenz se bundel – daar is 'n gaping van bykans 11 maande tussen die eerste twee resepsiedokumente en dié een van Nel. Die rede daarvoor kan nie uit die resensie afgelei word nie. Vos se bundel word binne 'n kort tydjie bespreek – omtrent vier maande, terwyl Bohnen se bundel ook spoedig geresenseer word. Die bundel van Barkhuizen le Roux is oor omtrent ses maande lank in die literêre gesigsveld gehou. Die reaksie op Hambidge (2001a:9) se resensie geskied binne 'n paar dae en dan verloop sowat twee maande voordat Olivier (2001) se resensie op 22 Mei verskyn – ná die aankondiging van die Ingrid Jonker-prys op 1 Mei. Die laaste mediateks oor *Dimensie* is Hambidge s'n, wat eintlik 'n reaksie is op 'n brief deur die Nederlands-Persiese

skrywer Kader Abdullah aan haar en nie soseer oor die bundel of die outeur nie. Sy reageer op kritiek wat teenoor haar uitgespreek is by 'n voorlesing van Barkhuizen le Roux se bundel. Bezuidenhout se bundel word oor 'n langer tydperk bespreek – die eerste "aankondiging" daaroor verskyn in Maart 2000, maar die eerste resensie verskyn eers in November 2000. Daar is 'n stilte tussen Desember 2000 en April 2001, waarna die bundel redelik in die literêre gesigsveld gehou word, waarskynlik as gevolg van die feit dat die Ingrid Jonker-prys daaraan toegeken is.

Na dié kwantitatiewe kanonondersoek, kan die gevolgtrekking gemaak word dat Bezuidenhout se bundel waarskynlik die kanondrempel sal oorsteek. Die bundel ontvang die meeste mediatekste in meer koerante en publikasies en in verskillende genres deur die meeste kritici oor 'n langer tydperk. Volgens dié eenvoudige formule blyk dit dat die bundel reeds kanoniseringstatus bereik het, soos deur Lourens (1997:9-10) beskryf.

Tabel 6

DIGTER	VERSKYNINGS-DATUM	SKRYWERS VAN MEDIATEKSTE	LENGTE	WOORDE
Christine Barkhuizen le Roux	27 Oktober 2000	Annette Slabber	41	280
	13 November 2000	Bernard Odendaal en Sulette Bruwer	133	558
	12 Maart 2001	Joan Hambidge	41	280
	20 Maart 2001	Lucas Malan	24	122
	23 Maart 2001	Danie Venter	70	359
	27 Maart 2001	Joan Hambidge	56	277
	28 Mei 2001	Fanie Olivier	155	792
	26 Junie 2001	Joan Hambidge	45	496
Zandra Bezuidenhout	Maart 2000	Louise Viljoen	4	20
	20 November 2000	Bernard Odendaal	37	418
	21 November 2000	Joan Hambidge	57	641
	6 Desember 2000	Francois Smith	36	437
	April 2001	A.C. (Ampie Coetzee)	53	304
	1 Mei 2001	Boekeredakteur	31	311
	6 Mei 2001	Joop Leibbrand	82	583
	Mei 2001	Hans Ester	28	428
	19 Mei 2001	Ronel de Goede en M.M. Walters	30	387
	11 Julie 2001	Elize Parker	37	236
	11 Augustus 2001	Joan Hambidge	120	766
	12 Augustus 2001	A.P. Grové	145	734
	27 Augustus 2001	T.T. Cloete	88	874
	30 Augustus 2001	Jac Kritzinger	363	3 614
René Bohnen	20 Desember 2000	Joan Hambidge	18	140
	26 Februarie 2001	Bernard Odendaal	69	327
	28 Februarie 2001	Stephanie Nieuwoudt	58	728

	26 Maart 2001	A.P. Grové	146	717
Elza Lorenz	20 Desember 2000	Joan Hambidge	23	234
	26 Februarie 2001	Bernard Odendaal	15	73
	7 Februarie 2002	Jo Nel	56	321
Wilna Meyer	16 Desember 2000	Cynthia Zietsman	29	345
Cas Vos	23 April 1999	Neels Jackson	133	800
	15 Mei 1999	Mariëtte Cloete-Hofer	146	872
	5 Julie 1999	A.P. Grové	134	763
	12 Julie 1999	Poësieliefhebber	13	125
	16 Julie 1999	Joan Hambidge	24	122

5.5.4 Ontleding van hoofopskrifte

Pieterse (1992:140) gebruik die analise van die hoofopskrifte²¹ van resensies as 'n metode om die gewildheid van tekste te meet. Die boekebladredakteur van 'n dagblad besluit, volgens Pieterse (1992:40), gewoonlik wat die kop van die bespreking of resensie moet wees, terwyl Wasserman (2002b) beweer dat die resensieskrywer self op die kop kan besluit. Die kop verskaf die kern van die resensie (Pieterse 1992:140). Pieterse (1992:140) beweer dat drie tipes koppe onderskei kan word: positief (wat die teks aanprys), negatief (wat die teks as onwenslik in een of ander sin beskou) en informatief (wat algemene inligting oor die teksinhoud of outeur in die vooruitsig stel). 'n Analise volgens dié werkswyse is nie noodwendig geslaagd nie, aangesien die hoofopskrifte van resensies en ander mediatekste misleidend kan wees. As na **tabel 7** (op die volgende bladsy) gekyk word, kan gesien word dat sommige hoofopskrifte as beide positief en negatief geïnterpreteer kan word. Die hoofopskrif by Hambidge se bespreking, "Soetheid is die woord", kan as positief én negatief gesien word. So ook die opskrifte "Dans vergaan, maar digkuns bly staan" en "Ryk in gedagte-inhoud, maar te veel taaldwang". Die gevare om nét met die hoofopskrifte te werk, is dat dit die lesers kan mislei en 'n verkeerde indruk by hulle laat. So sal hulle dalk nie die resensie of mediateks verder wil lees nie.

'n Hoofopskrifanalise van die resepsies oor die ses bundels word vervolgens verskaf omdat hoofopskrifte as kwalitatiewe merkers kan funksioneer. Sterk positiewe en/of negatiewe uitsprake kan 'n aanduiding wees van die kanoniseringsmoontlikhede, al dan nie, van tekste. Dit is wat ek onder meer beoog met my resepsie-ondersoek – om die kanoniseringsmoontlikhede van die bundels te toon soos dit spreek uit die resensies.

²¹ Pieterse gebruik die term *kop*. In die resepsie-ondersoek word die term *hoofopskrif* bo kop verkies aangesien daar moontlike verwarring kan ontstaan met De Moor (1993:65) se kop-romp-stert-struktuur, wat ek in my kwalitatiewe ondersoek gebruik.

Uit die tabel kan die kern van die onderskeie resepsies afgelei word. Dit wil voorkom asof die meeste van die hoofopskrifte informatief is en bloot belangrike inligting weergee. So suggereer 'n kop by Barkhuizen le Roux, naamlik "Debuutbundel van Barrydaler" (Slabber 2000:10), watter tipe bundel dit is en waar die digter woonagtig is. Informatiewe hoofopskrifte blyk ook neutraal te wees, soos die kop van Cloete (2001) se resensie getuig: "Dansmusiek – Zandra Bezuidenhout". Verder kan die twee informatiewe hoofopskrifte by Vos se bundel ook positief geïnterpreteer word: 'n pryswenner is 'n positiewe aspek – alhoewel dit hier nie vir Vos se digbundel was nie en die feit dat Vos "wyer" dig as ander dominee-digters, kan ook positief geïnterpreteer word. Sommige koppe, soos by Vos se bundel, naamlik "Ryk gedagte-inhoud, maar te veel taaldwang" (Grové 1999:12), kan beide positief en negatief wees. Dit lyk of Bezuidenhout se bundel meer positiewe koppe uitlok as die ander bundels, met Meyer s'n wat slegs 'n neutrale kop uitlok en Lorenz se bundel 'n negatiewe, positiewe en 'n informatiewe een. In my kwalitatiewe ondersoek hierna brei ek verder uit oor die hoofopskrifte by sekere van die resepsies.

Tabel 7

BUNDEL	HOOFOPSKRIF	POSITIEF	NEGATIEF	INFOR- MATIEF
Christine Barkhuizen le Roux	<ul style="list-style-type: none"> ♦ Soetheid is die woord ♦ Hambidge 'g'n pretbederwer' ♦ Meer as een dimensie van dié mensie ♦ Hambidge skep nuwe apartheid ♦ Debuutbundel van Barrydaler verskyn ♦ Brokke van 'n geleefde lewe ♦ Hambidge self deel van die parodie ♦ Ope brief aan 'n Nederlandse skrywer 	✓ ✓ ✓	✓ ✓ ✓	 ✓ ✓ ✓ ✓
Zandra Bezuidenhout	<ul style="list-style-type: none"> ♦ Digdebutant flankeer met die lasso van liefde ♦ Verrassende gedichten van Zandra Bezuidenhout ♦ Volwasse bundel met baie brille op die werklikheid ♦ 'n Batige saldo vir Afrikaanse digkuns ♦ Dans vergaan, maar digkuns bly staan ♦ Bekoring nog te selde in dié musiek aangetref ♦ Bezuidenhout wen Jonkerprys ♦ Dansmusiek – Zandra Bezuidenhout (gedigte) ♦ Dansmusiek deur Zandra Bezuidenhout ♦ Ingrid Jonker-prys 1999-2000 ♦ Die mond is nie geheim ♦ Zandra Bezuidenhout – dansmusieke ♦ Boekvrae aan Zandra Bezuidenhout in "'n Vis kry 'n ekstra paar vinne" 	✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓	 ✓ ✓	 ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓

René Bohnen	<ul style="list-style-type: none"> ♦ René Bohnen se "Spoorsny" 'n belangwekkende debuut ♦ Swak digbundels peul nou orals uit ♦ Op die spoor van digterskap ♦ Daar's 'n weg uit die labirint 	✓	✓	✓
Elza Lorenz	<ul style="list-style-type: none"> ♦ Swak digbundels peul nou orals uit ♦ Op die spoor van digterskap ♦ Leser kan aan dié spel meedoen 	✓	✓	✓
Wilna Meyer	♦ Dwangskryfster gee op 66 eerste digbundel uit	✓		✓
Cas Vos	<ul style="list-style-type: none"> ♦ Ryk gedagte-inhoud, maar te veel taaldwang ♦ Hoef nie eendagvliegje te prys ♦ Dood van digkuns sal só kom ♦ Digter-ds wen skryfprys ♦ Cas Vos dig wyer as ander dominee-digters 	✓	✓	✓

5.5.5 Resepsie-studie: 'n kwalitatiewe ondersoek

Vervolgens word elke bundel se resepsie ontleed. Daar word begin by die bundel wat die minste mediatekste ontvang het, tot by dié een met die meeste. By elke bundel geskied die bespreking hoofsaaklik aan die hand van De Moor se model; 'n outeursprofiel soos wat Janssen voorstel, word verskaf, verkry uit die mediatekste en inligting ontvang van die digters. Navrae oor die digters se betrokkenheid binne die literêre sisteem is per gewone pos en per e-pos gedoen.

Omdat ek in hierdie studie histiografies en beskrywend te werk gaan, eerder as normatief en evaluerend, weerhou ek my van die uitspraak van waarde-oordele oor die geslaagdheid al dan nie van die resensies. Ek implementeer dus nie De Moor (1993) se punteskema nie, maar bespreek die resensies met behulp van sy model.

5.5.5.1 Verskillende vensters – Wilna Meyer

Die enigste mediateks oor die debuutbundel van Wilna Meyer is in wese 'n bekendstelling van die digter en die bundel deur Zietsman (2000:10). Die artikel verrig, soos deur Van Gorp *et al.* (1998:243) bespreek, 'n *operatiewe funksie* aangesien dit as bemiddelaar tussen die leser en die skrywer optree.

Hierdie bekendstellingsartikel is bloot inliggend van aard. Dit handel in hoofsaak oor die outeur en slegs een paragraaf word aan 'n literêre bespreking gewy. Daar word gefokus op die selfontwerpte buiteblad wat volgens die digter "'n sketsie van tant Lenie se huisie in die Gamkaskloof" is (eintlik 'n foto met illustrasies daarop gesuperponeer). Meyer verklaar die

titel: dat 'n mens by vensters uitkyk, maar baiekeer ook inkyk. Sy beweer dat die bundel "baie persoonlik" is en "nie regtig 'n literêre werk [is] nie" en dat die verskyning daarvan 'n "lank gekoesterde begeerte" is (Zietsman 2000:10). Meyer voer aan dat die feit dat van haar kinders in die buiteland is, aanleiding gegee het tot die skryf van die bundel. Sy wil net hê mense moet verstaan wat sy skryf en vreugde daaruit put. Die *outeursintensie* (De Moor 1993:46) blyk duidelik uit dié woorde van Meyer.

Om enige geloofwaardigheid aan die bespreking te gee, maak Zietsman van uitsprake gebruik wat as kwalitatiewe kanonaanduiders funksioneer, spesifiek van die metode van *vermeldings* (*mentions* – Dijkstra 1989). In hierdie geval is die vermeldings almal informatief van aard, en nie interpreterend of evaluerend nie. Die eerste *vermelding* is na Barnard Gilliland, Meyer se broer en 'n digter wat op 'n jong ouderdom oorlede is. Meyer haal 'n gedig van hom aan in haar bundel, naamlik "Winter en wind" uit sy enigste digbundel, *Veelhoek*. 'n Tweede *vermelding* is na Antjie Krog. Meyer sê dat sy drie jaar lank 'n slypskool vir digters saam "met Antjie Krogh" [sic – E.A.] bygewoon het. Uit die formulering is dit nie duidelik of Krog die slypskool aangebied het nie, maar dit is onwaarskynlik dat sy (Krog) 'n deelnemer aan die slypskool was. Petra Müller (derde *vermelding*) het Meyer glo aangemoedig om te publiseer en die bundel is selfs aan Müller opgedra. Daar word ook genoem dat van die gedigte in *Tydskrif vir Letterkunde* opgeneem is.

In 'n skriftelike mededeling aan my skryf die outeur (Meyer 2002) dat daar by die Potchefstroomse slyp-skool aan haar gesê is dat kanse vir 'n digbundel maar skraal is aangesien slegs een of twee digbundels per jaar gepubliseer word. Sy het daarom besluit om self te publiseer – Tinktinkie Uitgewers is dus Wilna Meyer! Meyer het nie haar werke aan enige uitgewer voorgelê nie. In reaksie op 'n e-posnavraag skryf Meyer dat sy al die werk aan die bundel self gedoen het. Sy het die buiteblad self ontwerp en beplan. Die drukkers het haar slegs gehelp met die uitleg en die kies van die papier vir die bundel.

Wat Meyer se outeursprofiel betref, wil dit voorkom asof sy redelik aktief is in die regionale literêre sisteem (dié van Stilbaai en Mosselbaai). In 2002 woon sy die poësiowerkswinkel by van die Departement Afrikaans en Nederlands van die Universiteit van Stellenbosch²². Meyer is lid van die Stilbaaise skryfkring en van Scapewriters – 'n Engelse skryfgroep van George en Mosselbaai. Sy is verder lid van die Mosselbaaise leeskring en het al leeskringe toegesprek oor haar eie werk en oor Henning Pieterse se *Die burg van hertog Bloubaard*. Van Meyer se werk is gepubliseer in *Tydskrif vir Letterkunde* en *Dolos*, 'n tydskrif van die

²² Hierdie inligting oor die bywoning van die poësiowerkswinkel is verkry van dr. Ronel Foster, Hooforganiseerder van die Skrywers-werkswinkels.

U.O.V.S. 'n Onderhoud deur Marina Moller van Suid-Kaap Stereo is met haar gevoer, terwyl 'n artikel oor haar in die *Mosselbaai Advertiser* verskyn. Janssen (1994:70) beweer dat regionale dag- en weekblaaie minder aandag skenk aan nuwe titels; tog is dit verstaanbaar dat die plaaslike koerant 'n artikel oor Meyer sal plaas, aangesien sy in die Mosselbaai-omgewing bly.

Hoewel sodanige betrokkenheid in die literêre sisteem 'n bydrae kan lewer tot die kanonisering van 'n spesifieke digter (Janssen 1994:79), wil dit voorkom of Meyer slegs in plaaslike kringe bekend sal bly. In die lig van die enkele bespreking deur Zietsman, die lengte en die argumentasiestruktuur daarvan, lyk dit onwaarskynlik dat Meyer se debuutbundel ooit kanoniseringstatus of kanonstatus of sal verkry.

5.5.5.2 Transverse – Elza Lorenz

Hierdie bundel bevat Engelse en Afrikaanse verse wat óf vertalings, óf verwerkings van mekaar is, en wat in drie groepe verdeel is volgens hulle vorm, naamlik haikoes, oor-en-weer-vertalings en gedigte in hulle oorspronklike taal.

Die digter (Lorenz 2002) bevestig in reaksie op my vraelys aan haar dat sy besluit het om self by Gnostic Press te publiseer bloot op grond van haar eie waarnemings dat daar nie veel publikasiemoontlikhede is nie. Verder beskou sy die bundel as 'n aftreegeskenk aan haarself. Hieruit blyk haar *intensie* met die bundel.

Uit die kwantitatiewe ondersoek, soos onderneem in hoofstuk 5.5.3 en die ontleding van die hoofopskrifte, blyk dit dat Lorenz se debuutbundel slegs drie resensies ontvang het. Twee resensente, Hambidge en Odendaal, oordeel hoofsaaklik negatief, terwyl Nel neutraal voorkom. Odendaal (2001:6) bespreek nie eers die titel en temas nie en begin sy oordeel *waarde-verkleinend* deurdar hy dié bundel vergelyk met Bohnen se *Spoorsny*. Ná 'n bespreking van Bohnen se bundel, lei hy sy besonder kort resensie oor Lorenz se bundel (die kortste van al die resensies oor die debuutbundels van 1999–2000, naamlik 13 reëls of 73 woorde) as volg in: "*Transverse* wek nie dieselfde entoesiasme by 'n mens op nie." Odendaal gee wel krediet aan Lorenz vir haar taalhantering, maar oordeel verder dat die gedigte as sodanig min bevat wat treffend is.

Hambidge (2000b:20) oordeel ook die bundel *waardeverkleinend* ten opsigte van die kanon: "Om 'n goeie digter te wees, beteken dat jy goeie verse moet ken. En ook jou plek in die kanon." Sy is een van die min resensente wat baie eksplisiet na die kanon verwys. Hambidge gebruik indirek 'n *vernuwingsargument* (De Moor 1993:46) aangesien sy beweer dat

die bundel geen bewyse lewer van kennisname van die Afrikaanse poësie nie en dus geen vernuwende bydrae lewer nie. Soos genoem in hoofstuk 5.5.2, kritiseer Hambidge in hierdie resensie die fenomeen van selfpublikasies. Sy vind wel dat daar "potensiaal" in die verse is, maar mis dit dat daar nie 'n redakteur was nie.

Nel (2002:9) se bespreking verskyn bykans 'n jaar na Odendaal se bespreking en twee jaar na Hambidge s'n. Die rede vir die lang tydsverloop kom nie na vore in die resensie nie. Nel (2002:9), 'n medeprofessor in Engels aan die Universiteit van die Noorde, lê veral klem op die rol van die leser by die aflei en generering van betekenis. Die resensent neem as voorbeeld in die derde paragraaf die gedig "Sydelings / Aside" en spesifiek die vertaling van "triptiek" as "Ku Klux". Nel noem dat die rede vir die twee betekenis nie in vertaling lê nie, maar in "dinamiese betekenisgewing" (Nel 2002:9). Hoewel die resensie oorwegend neutraal voorkom, oordeel Nel positief oor die "blote skoonheid" van die beeldspraak in die gedig "Sydelings / Aside" en meen dat die Afrikaanse beeld treffender is as die Engelse een. Die resensent beklemtoon weer eens in die twee laaste paragrawe die feit dat verskillende lesers verskillende interpretasies aan dieselfde gedig kan toedig. Sy of hy ken aan die slot-gedig, "Gebed", 'n betekenis toe wat ander resensente waarskynlik nie sal nie en betrek dit op die aktualiteit van die Suid-Afrikaanse Lugdiens van 2001. Geen duidelike oordeel kom in die bespreking voor nie en die resensent se houding teenoor die bundel is oorwegend neutraal.

Of *Transverse* enigsins die kanondrumpel sal binnedring, is onwaarskynlik. Buiten dié drie kort resensies, van respektiewelik 73 woorde, 234 woorde en 321 woorde, het die bundel nie enige ander reaksie uitgelok nie. Die resensies funksioneer hier bloot operatief (Van Gorp *et al.* 1998:243) as tussenganger tussen die leser en die digter en is slegs inliggend van aard. Die oorwegend negatiewe oordeel soos blyk uit Hambidge se argumentasiestruktuur bevestig verder dat die bundel waarskynlik nie tot die kanon toegelaat sal word nie.

Op die agterblad van die bundel word bondige biografiese inligting verskaf. Lorenz het onder meer in *Carapace*, *Atio* en *Mud Rain* gepubliseer. Uit skriftelike korrespondensie aan my, noem sy (Lorenz 2002) dat een van haar gedigte opgeneem is in Fanie Olivier se geleentheidsbundel *As die son kom oogknip*, wat in Desember 2002 verskyn. Sy het ook al in die Nederlandse publikasie *Honderd Dichters* gepubliseer. Lorenz publiseer ook op *LitNet* en in beide Afrikaans en Engels.

Uit die skraal biografiese inligting is dit moeilik om af te lei of Lorenz 'n belangrike rol speel in die literêre sisteem en daarom is dit dus moeilik om te voorspel of sy enigsins die kanon

sal binnedring. Saam met die kwantitatiewe en kwalitatiewe ondersoeke, blyk kanoniseringsmoontlikhede onwaarskynlik te wees.

5.5.5.3 *Spoorsny* – René Bohnen

In 'n e-pos brief aan my beantwoord Bohnen (2002:1) my vraag oor die doel met die bundel as volg:

Doel met die bundel was om toe te tree tot die digterswêreld en my werk te meet aan kriteria van buite. Dit is met groot realiteitsbesef gedoen (seker ook redelike mate van naïwiteit) en was 'n outentieke daad wat niks terugverwag het nie.

Bohnen publiseer haar debuutbundel by Gnomic Press – net voor Lorenz. Sy het besluit om self te publiseer aangesien sy gehoor het van die verminderde publikasiemoontlikhede by gevestigde uitgewers.

Van die drie resensies en een artikel wat oor die bundel verskyn het, is Hambidge (2000b:20) se resensie meer negatief as die ander tekste, wat positief ingestel is. Hambidge verwys in haar resensie na die "konvensies" van die digkuns en meen dat die digbundel nie juis die konvensies nakom nie. (Dieselfde oordeel word gevind in Hambidge (2000b:20) se resensie oor Lorenz se bundel.) Sy bewys hierdie oordeel met 'n sitaat uit Bohnen se gedig "Kleuterstem". Sy gebruik dus *tradisie-argumente* (De Moor 1993:46). Twee *vermeldings* kom voor in die verwysing na Jonker [waarskynlik Ingrid Jonker – E.A.] en Ted Hughes – en funksioneer hier nie *waardevergroterend* nie, maar eerder *waardeverkleinend*. Hambidge oordeel dat daar slegs een onthoubare gedig is, naamlik "I ching". Sy handhaaf 'n skerp en ironiserende toon deurdat sy terme soos "kakelaar" gebruik en "digteres" tussen aanhalingstekens plaas, wat impliseer dat sy Bohnen nie as 'n digteres beskou nie.

In sy resensie kom Odendaal (2001:6) tot die gevolgtrekking dat "René Bohnen 'n eie plek in die eietydste Afrikaanse digkuns kan oopskryf". Sy oordeel is dus *waardevergroterend*. Hy praat selfs in die slotparagraaf van "'n belofteryke debuut" (2001:6); hierdie oordeel verskyn reeds in die subtitel van die resensie, naamlik "Nuweling lewer belofteryke bundel". Odendaal fokus in sy resensie op die "spore" in die bundel en veral die "spoor" van digterskap en digkuns; dus word die metapoëtiese betrek. As na De Moor (1993:46) se beoordelingsmodel gekyk word, blyk dit dat Odendaal hoofsaaklik gebruik maak van *strukturele argumente* aangesien daar op die samehang van die bundel gefokus word. Die

resensient gebruik begrippe soos "'n heg samehangende bundelgeheel" en verwys na "die samehang [wat] bewerkstellig" word deur die netwerk van "spore" in die bundel (2001:6). Odendaal wys in die resensie motiewe uit waarmee die leser kan identifiseer: die trauma van huweliks-verraad, besinnings oor selfmoord en oor kreatiwiteit. Hierdie resensie bevat ook enkele *vermeldings*. Verwysings na Ingrid Jonker en Sylvia Plath (twee gekanoniseerde outeurs wat soortgelyke lotgevalle te beurt geval het) kom voor – met ander woorde 'n *intertekstualiteits-dimensie* word tot die resensie toegevoeg (De Moor 1993:52), aangesien die tema van selfmoord betrek word. Kritiek deur Odendaal word gestaaf met sitate. Hy voel dat die bundel "opsetlikhede" en selfs "gesogthede" bevat en dat daar 'n sekere "versletenheid" in die bundel is. Hierdie kritiek kan beskou word as 'n versugting na ontyking en vernuwing. Odendaal se resensie bevat 'n sterk ontwikkelde argument, 'n relevante inhoud en 'n identifikasie met die moontlike leser van die bundel – sake wat De Moor (1993:65-67) as belangrik beskou vir 'n geslaagde resensie.

Aangesien Nieuwoudt (2001:11) geen oordeel uitspreek in haar artikel oor *Spoorsny* nie en dit bloot inliggend van aard blyk te wees, word dit nie as 'n resensie geklassifiseer nie. Die artikel is 'n bekendstelling van die digter. Soos in Odendaal se resensie (2001:6) word hier ook verwys na die struktuur van die bundel en word daar gefokus op die "spore" in die bundel. Die metapoësie word weereens betrek deur die verwysing na "wat die spoor vat na digterskap en die digkuns". 'n Informatiewe *vermelding* kom voor in die verwysing na Marié Opperman, weduwee van D.J. Opperman wat Bohnen aangemoedig het om te publiseer. Daar kom ook 'n verwysing na die resensie van Odendaal (2001:6) in die artikel voor, naamlik dat Bohnen wel 'n eie plek in die eietydse Afrikaanse digkuns kan oopskryf. Nieuwoudt (2001:11) meld dat die eerste resensies oor die bundel "belowend" lyk en gee die status van Odendaal as resensient weer as "akademikus". *Intertekstuele* verwysings kom voor wat betref die mitologie, die godsdiens en kunstenaars soos Jim Morrison. Deurdat Bohnen self in die artikel die doel van die bundel verwoord, kan daar beweer word dat Nieuwoudt van *intensionele argumente* gebruik maak. Bohnen verwys na die seek- en vindproses in die bundel en beweer dat sy deur haar gedigte "die donker met die ligkant [probeer] integreer" en sin maak van haar "verwarring". Die artikel van Nieuwoudt speel 'n belangrike rol ten opsigte van die bekendstelling van die digter. Volgens Dijkstra (1989:162) en Ohlhoff (1993:64) is die ruimte wat aan 'n outeur afgestaan word in die dag- en weekblaaie 'n kwantitatiewe kanonaanduider. So 'n artikel kan 'n groot bydrae lewer om 'n digter te profileer.

Grové (2001a:15) se oordeel oor die bundel is oorwegend positief. Dit word reeds gesuggerer in die hoofopskrif wat die bundel as "'n belangwekkende debuut" beskou. Dié gedagte

word herhaal in die resensie self as Grové meen dat daar "genoeg verdienstelikhede" is om die bundel 'n "belangwekkende debuut" te maak (paragraaf twintig). As dié oordeel vergelyk word met Odendaal (2001:6) s'n as "'n belofteryke debuut", handhaaf hierdie twee resensente dieselfde mening. In sy adstruksiegedeelte (De Moor 1993:47) maak Grové gebruik van *strukturele argumente*: hy bestee aandag aan die wyse waarop die sentrale tema van reis en soeke eenheid bewerkstellig. Hy meen dat reis en soeke samehangend 'n leitmotif is en noem fasette daarvan, soos verbeeldingsreis, herinneringreis en landskapsreis. Dié landskapsreis gaan nie essensieel oor die landskappe nie, maar om 'n metapoëtiese reis of spoorsny. Aangesien Grové (2001a:15) in veral paragrafe ses tot twaalf van die resensie 'n verband tussen die teks en die werklikheid lê, kan afgelei word dat hy van *realistiese (mimetiese) argumente* gebruik maak. Hy verwys daarna dat die werklikheid "opgaan in die nuwe poëtiese gedaante" (paragraaf agt) en dat daar "nie slegs verplasing of vervanging van die werklikheid [is] nie, maar transmutasie" (paragraaf tien). Dalk word dit die beste saamgevat in die volgende woorde van Grové (paragraaf ses):

Die landskap is veeleer die beginpunt van die eintlike spoorsnysoeke na die poëtiese moontlikhede wat in daardie ontdekte of herontdekte stuk werklikheid skuil.

Hierdie soort *mimetiese argumente* word nie deur Odendaal of Hambidge in hulle resensies benut nie, maar net soos hierdie twee resensente gebruik Grové informatiewe *vermeldings* en *intertekstualiteit*. Hy sinpeel op Ingrid Jonker as hy 'n sitaat uit die gedig "selfmoord" aanhaal en op D.J. Opperman as hy praat van die "kopspelende pegasus [...], die gevleuelde hings wat die poësie versinnebeeld". Die vernaamste literêre verwysing is na Eugène Marais se "Dans van die reën", wat in Bohnen se bundel getransformeer word tot "Die mars van die reën". Waar Marais se gedig die reën as 'n spelende, skugter jong vrou voorstel, is dit in Bohnen se gedig manlik, modern en brutaal (Grové 2001a:15). Teenoor die ander resensente praat Grové van 'n temagedig wat die bundel inlei (paragraaf vier) en oordeel hy eksplisiet oor die gedig "Sandloper" as "Een van die beste gedigte" (paragraaf sewentien) – hier tree Grové as meningsvormer (Dijkstra: 1989:161) op. Naas die oorwegend positiewe trant, spreek Grové ook kritiek uit deur die aandag te vestig op die oorgange wat "te bewus, te beredeneerd" aandoen en "resepmatig" is, wat hy dan staaf met die gedig "Ek lees die bundel soos 'n brief". Hy praat selfs eksplisiet van "meer as een minder geslaagde gedig" en van geforseerdhede. Grové gebruik telkens sitate om sy oordeel te regverdig.

Alhoewel *Spoorsny* meer positiewe kommentaar uitlok as die vorige twee bundels, het dit nie verdere resensies ontvang nie. Een volle program van *Vers en klank* op Radiosondergrense

is deur Daniel Hugo aan die voorlees uit *Spoorsny* gewy. Punt Geselsradio het 'n onderhoud met Bohnen gevoer en sy is deur Henning Pieterse genooi om deel van die Bekgevegspan te word wat in 2001 by die Aardklopfes in Potchefstroom opgetree het. Sy het aan verdere Bekgevegte deelgeneem in Pretoria en Johannesburg. Bohnen het ook in 2001 aan die Woordfees op Stellenbosch deelgeneem (Bohnen 2002:2). 'n Gedig van haar is ook opgeneem in Fanie Olivier se versamelbundel *As die son kom oogknip*. Sy is met ander woorde redelik aktief betrokke in die literêre sisteem – en volgens Janssen (1994:79) speel die betrokkenheid in die literêre veld juis 'n rol in die moontlike kanoniseringsstatus van outeurs. As daar dus na die drie resensies en die artikel as kwantitatiewe en kwalitatiewe kanon-aanduiders gekyk word; na die positiewe oordele van Odendaal en Grové, asook na Bohnen se aktiewe rol in die Afrikaanse literêre sisteem, kan daar beweer word dat daar wel kanoniseringsmoontlikhede vir Bohnen voorlê.

5.5.5.4 Vuur tong – Cas Vos

Die debuutbundel van Vos ontvang 'n beduidende bespreking in die pers. Uit die empiriese ondersoek wat ek vroeër in die hoofstuk onderneem het, blyk dit dat *Vuur tong* vyf besprekings ontvang het. Een is 'n artikel deur Cloete-Hofer (1999:9), wat die digter aan die leser bekendstel; Jackson (1999:13) s'n is 'n resensie én 'n onderhoud; met slegs Grové (1999:12) se bydrae as volwaardige resensie. Hierdie resensie ontlok verdere kommentaar deur 'n brief van Poësieliefhebber (1999:8), met Hambidge (1999a:10) wat weer op dié brief reageer. Die aantal reëls wat Vos ontvang, is 450 in totaal; met die aantal woorde 2 569 in totaal (sien tabel 4). Sy bundel word egter net in een publikasie bespreek, naamlik *Beeld* (sien tabel 5), waarskynlik as gevolg van regionale voorkeure, aangesien hy in Pretoria woon en werk.

In die heel eerste mediateks oor die bundel noem Jackson (1999:13) in die subopskrif dat Afrikaanse digbundels so "skaars soos hoendertande" is. Hy sien dus die tendens in die Afrikaanse poëtiesisteem raak wat ek in onder meer hoofstuk 4 bespreek het, naamlik die afname in debuutdigbundels teen die millenniumwending. Alhoewel Jackson na die verskynsel van min debutante verwys, noem hy geensins in die artikel dat Vos self by die randuitgewery Benedic Boeke gepubliseer het nie. Vos (2003) voer aan dat hy *Vuur tong* aan Tafelberg voorgelê het vir publikasie, maar besluit het om self uit te gee – veral as gevolg van die aanmoediging van literêre vriende. Min letterkundige konvensies word in die mediateks aangeraak en die bespreking blyk meer 'n profiel van die digter te wees. Jackson verwys tog na enkele temas soos die erotiek, siekte, dood en die godsdiens, wat hy telkens met sinate uit gedigte motiveer. Jackson vergelyk Vos met ander "dominee-digters" en maak gebruik van verskillende waardetoekennende *vermeldings* om dit te motiveer. Hy verwys na

"dominee-digters" soos Totius, I.L. de Viliers en Bonaventure Hinwood – almal sogenaamde hoofstroomdigters. Jackson gebruik in sy artikel die etiket "dominee-digter", terwyl Henning Pieterse, 'n gekanoniseerde digter en Hertzogpryswenner, Vos by die bekendstelling van die bundel etiketteer as "[d]ie *coolste* dominee wat ek ken". Daar word ook vermeld dat Vos die Andrew Murray-prys²³ vir teologiese werk ontvang het. Sodoende word *waardevergroterende* kwaliteite aan Vos toe-gedig. Vos verwys self in die onderhoud na die gekanoniseerde digters wat hom beïnvloed het, naamlik Breyten Breytenbach, T.T. Cloete, D.J. Opperman, Elisabeth Eybers en N.P. van Wyk Louw. Die mediatekste oor Vos en Meyer se bundels toon 'n interessante ooreenkoms: Meyer (Zietsman 2000:10) sien die verskyning van die bundel "as 'n lank gekoesterde begeerte", maar dié blydschap is nie vergelykbaar met die blydschap oor die geboorte van 'n kind nie. Vos (Jackson 1999:13) beskryf die verskyning van sy debuutwerk as sy "kleintjie" en sy "kinders". Hy voeg by dat hy nou weet hoe dit voel om geboorte te skenk [sic – E.A.]. Hierdie artikel van Jackson funksioneer as 'n kwantitatiewe kanonaanduider en as 'n profiel van die outeur.

Net soos in die geval van Jackson se artikel, tree dié van Cloete-Hofer (1999:9) ook op as 'n kwantitatiewe kanonaanduider om 'n bydrae te lewer tot die profiel van die digter. Cloete-Hofer se artikel is inliggend van aard en noem aspekte soos die Andrew Murray-prys wat Vos ontvang het, waarna Jackson ook verwys. Die artikel neem die vorm aan van 'n vraag-en-antwoord-onderhoud, met slegs twee vrae spesifiek oor *Vuurtong*. Vos noem sy intensies met sy digkuns:

'n Digter dig om rekenskap van die lewe te gee. Só kyk ek na myself en die lewe. Die lewe met al sy raaisels, pyn en plesier. En in die kyk, maak ek dalk 'n paar loergaatjies vir ander mense oop.

Naas die benutting van *intensionele argumente* maak Cloete-Hofer (1999:9) ook gebruik van *strukturele argumente* as daar verwys word na die "bundelsiklus" en die motiewe soos die skepping en herskeppingstemas, religieuse motiewe en die doodsmotief. Frases soos "[i]n 'n volgende afdeling", "[i]n die voorlaaste afdeling" en die "laaste afdeling" gee blyke van 'n strukturele benadering. Vos gee self die betekenis van die titel aan as 'n "tong van vuur", wat tegelykertyd 'n simbool van seëning en een van vernietiging is. In Zietsman (2000:10) se atikel gee Meyer ook die betekenis van haar bundeltitel – die enigste ander debutant wat haar bundeltitel verklaar, is Bezuidenhout in die onderhoud met Parker (2001:17).

²³ In die bespreking self word dit deur dr. Piet Roodt, 'n letterkundige verbonde aan die Universiteit van Pretoria, beskryf as die "Hertzogprys van sy vakgebied" (1999:13).

Die enigste volwaardige resensie oor die bundel is dié van Grové (1999:12), wat reeds in die hoofopskrif sy oordeel suggereer: "Ryk gedagte-inhoud, maar te veel taaldwang". Die hoofopskrif suggereer positiewe en negatiewe oordele oor die bundel en die resensie word afgewissel met positiewe en negatiewe oordele. So 'n aanbiedingswyse verskil van De Moor (1993:67) se siening dat die resensent eerder 'n bewuste keuse vir of teen die bundel moet maak, terwyl Van Coller (1995:3) juis weer die weegskaalmodel voorstaan ter wille van 'n meer genuanseerde bespreking. Grové kom in die slotparagraaf tot die volgende gevolgtrekking:

Daar sit sinvolle beplanning in die bundelopset. Die bundel bevat 'n ryk gedagte-inhoud en idees met moontlikhede, maar daar is te min taaldissipline en te veel taaldwang om die bundel te maak wat hy kon wees.

Die positiewe argumente wat Grové noem, is dat die vierde afdeling se toon meer persoonlik en elegies is en die verse minder gedwonge (sien paragraaf twaalf van die resensie); daar is "'n mooi styging" in die gedig "reis na binne" (sien paragraaf vyftien); "iets besonders [word] bereik" deur die invoer van Psalm 23 as oorteks in die gedig "reis na binne" (paragraaf vyftien); daar is "treffende woordspel" in die gedig "Boksgeveg" (paragraaf sewentien) – wat Grové(1999:12) "die beste gedig" noem en die bundel is sinvol beplan met "'n ryk gedagte-inhoud en idees met moontlikhede" (slot-paragraaf). Die negatiewe oordeel word as volg deur Grové (1999:12) bewoord: "struikelende verse" (paragraaf ses); "oordrewe, retoriese taal" (paragraaf sewe); "maar weer 'n reeks wat in retoriek verloop" (paragraaf elf); "geforseerde beelde" (paragraaf twaalf); "[d]ie ander gedigte in dié afdeling bereik nie hierdie peil nie" (paragraaf vyftien); "sy kwota hinderlike beelde en onpresiese taalgebruik" (paragraaf sestien) en "maar daar is te min taaldissipline en te veel taaldwang om die bundel te maak wat hy kon wees" (paragraaf agtien). Dié kritiek op geykthede hang saam met De Moor se kategorie van tradisie- en vernuwings-argumente. Grové maak verder gebruik van *strukturele argumente* want hy beskryf die verloop van die bundel (chronologies) waar die afdelings "skerp van mekaar [verskil]" maar tog verwant is "deurdat hulle [die afdelings – E.A.] elk op sy eie manier 'n aardse-boaardse spanning na vore bring" (paragraaf een). Intertekstuele verwantskappe met veral die Bybel word ook deur Grové genoem. Hy gebruik selfs in die tweede paragraaf die woord "intertekste". Die *intertekstualiteit* hou verband met die *mimetiese argumente* as Grové onder meer beweer dat Vos uit die Bybel "probeer om 'n hoër, edeler dimensie aan die aardse werklikhede en belewenisse toe te voeg" (paragraaf twee) en dat Vos poog om in die derde bundelafdeling "iets van die spanning tussen God en wêreld na vore te bring" (paragraaf nege) deur middel van bepaalde Bybelgedeeltes. 'n Interessante "gesprek" tussen Grové se resensie en Cloete-Hofer se artikel vind plaas ten opsigte van die verwysing na "preek". Grové (1999:12) beweer dat die slotreël van die gedig "Die saaier" 'n soort "prekie" word en dat Vos hier didakties optree en dat die gedig nie vir

sigself spreek nie. Cloete-Hofer (1999:9) vra Vos uit oor wat die belangrikste van preek is. Hy antwoord soos volg:

Die belangrikste van 'n preek is dat dit soos 'n ploeg die grond oopskeur sodat hoorders die reuk van die evangelie in die neus kan kry. En dat hulle verwonderd kan staan oor al die lewe wat daarin wemel. Die preek moet mense se lewens raak en verander. Preke moet moed en hoop aan mense gee.

Die resensie van Grové het sterk kommentaar in die brieweblad van *Beeld* uitgelok – Poësieliefhebber (1999:8) voel dat die negatiewe kritiek "oppervlakkig" is en "'n argaïese siening" weerspieël. Poësieliefhebber gebruik Roland Barthes se "die dood van die outeursbegrip"²⁴ en Harold Bloom se konsep van "misreading"²⁵ om sy of haar mening te staaf. Die briëfskrywer beweer dat die resensent sy eie siening in tekste inlees. Uit die inhoud en taalgebruik van die brief wil dit voorkom of die briëfskrywer 'n akademikus is of ten minste 'n sekere mate van kennis oor die literêre terme en die poësie besit.

Die brief lok verdere reaksie uit en Hambidge (1999a:10) verdedig die gesaghebbendheid van Grové as kritikus: "Prof. Grové is 'n gesiene kritikus wat in sy vele sobere resensies beslis nie outyds of uit voeling met moderne strominge in die digkuns is nie." Hierdie korrespondensie tussen Poësieliefhebber en Hambidge hang saam met die metakritiese funksie van die literêre kritiek (Van Gorp *et al.* 1998:243): die resensie as sodanig word gekritiseer en Hambidge as kritikus raak by 'n polemieë betrokke. Sy noem 'n interessante aspek van resensies: as die resensent verkeerd geoordeel het oor 'n bundel, sal dit steeds nie die bundel beïnvloed nie en die gedigte sal bly staan.

Uit die outeursprofiel van Vos, wat saamgestel kon word uit die artikels van Jackson en Cloete-Hofer en 'n elektroniese onderhoud (Vos 2003), blyk dit dat hy 'n beduidende rol binne die kerklik-teologiese sisteem speel. In terme van aspekte van die polisisteemteorie, soos uiteengesit in hoofstuk 2, wil dit voorkom asof Vos nie uit die literêre sisteem sal verdwyn nie, aangesien sisteme mekaar beïnvloed. Hy is die enigste van die ses debutante wie se werk ek ondersoek het wat reeds twee verdere bundel uitgegee het – *Gode van papier* het in 2001 en *Enkeldiep* in 2003 by Protea Boekhuis verskyn. 'n Tweede bundel word dikwels as 'n groot toets vir die digter gesien en is 'n moontlike kanonaanduiding (Janssen 1994). Resensies oor Vos se tweede bundel getuig van 'n gemengde ontvangs. Hambidge, wat nie *Vuurtong* geresenseer het nie en slegs op kritiek oor Grové as resensent gereageer het (1999a:10), resenseer wel *Gode op papier*. Die opskrif van hierdie resensie

²⁴ Roland Barthes (1977) kritiseer die skrywersgerigte benadering tot die literatuur en verklaar die outeur dood – die dood van die outeur beteken die geboorte van die leser.

²⁵ Bloom (1975) beweer dat die interpretasies deur digters van hulle voorgangers 'n "misreading" of waninterpretasie is. Die waarde van die kritikus lê in die skep van 'n nuwe teks.

(2001d:11), "Gawe verse getuig van nadenke oor mens en kuns", laat blyk dat dit 'n oorwegend positiewe resensie is. Soos in ander resensies deur Hambidge lewer sy kommentaar op die Afrikaanse sisteem deur te verwys na die uitgewer van die bundel, naamlik Protea Boekhuis, wat vir haar 'n bewys is dat daar lewe buite die bedryf van die hoofstroomuitgewers is. Jackson (2001:8) en Grové (2001b:9) resenseer ook die tweede bundel. Jackson (2001:8) se oordeel blyk positief te wees as na die titel gekyk word: "Dankbaar vir gode wat dans op papier"; dit is, soos die resensie oor *Vuurtong*, 'n kombinasie van 'n onderhoud en 'n resensie. Vos spreek in dié onderhoud die wens uit dat die tweede bundel "'n meer afgeronde bundel" as die eerste een is. 'n Negatiewe oordeel word egter gesuggereer deur Grové (2001bc:9) se titel: "Vos se papier gode [sic – E.A.] dans nie altyd". Aangesien ek net na die debuutbundel ondersoek instel, volstaan ek met die opmerkings en afleidings in hierdie paragraaf en word die resensies oor die tweede bundel nie verder bespreek nie.

Van die bundel *Vuurtong* se gedigte is deur Johann Nel vir die radioprogram *Vers en Klank* op Radiosondergrense voorgelees, terwyl Daniel Hugo 'n radio-onderhoud met Vos gevoer het (Vos 2003). Vos tree ook by leeskringe op.

In die lig van Vos se status binne die kerklik-teologiese sisteem as deel van die polisisteem, van die feit dat hy reeds twee bundels gepubliseer het (met 'n derde een in die vooruitsig), van die oorwegend positiewe ontvangs van sy bundels en die gevolgtrekkings uit die kwantitatiewe ondersoek, kan die afleiding gemaak word dat hy moontlike kanoniseringstatus geniet. Hy sal waarskynlik nie uit die literêre veld verdwyn nie en behoort die kanondrempel oor te steek.

5.5.5.5 Dimensie – Christine Barkhuizen le Roux

Hierdie bundel ontvang 'n beduidende aantal mediatekste (tabel 1) deur 'n verskeidenheid resensente en artikelskrywers (tabel 3) met 'n totaal van 520 reëls of 3 164 woorde (tabel 4) en in drie groot publikasies (tabel 5). Die digter wou blykbaar onder haar naam debuteer, naamlik Christine le Roux, maar kon nie aangesien die skrywer Eleanor Baker ook onder die naam Christine le Roux publiseer. Gevolglik publiseer sy onder die dubbelvan Barkhuizen le Roux²⁸.

Die eerste artikel oor die debuutbundel is 'n bekendstelling deur Slabber (2000:10). Geen oordeel word gevel nie; dus word dit as 'n kwantitatiewe kanonaanduider beskou. Die

²⁸ Persoonlike mededeling deur dr. Ronel Foster aan my.

debutant word binne die literêre sisteem geposisioneer deur 'n outeursprofiel oor haar in die artikel. Sy het in 1994 en in 1999 die ATKV²⁹ se skryfskole bygewoon waar sy in 1999 deur Breyten Breytenbach, die kursusaanbieder, aangemoedig is deur die uitspraak dat hy agterkom sy "begin haar eie stem hoor" (Slabber 2000:10). In April 2000 tree sy by 'n poësie-voorleesaand in Stellenbosch op, waarna sy deur digter-uitgewer Ronnie Belcher³⁰ genader is om gedigte voor te lê met die oog op publikasie. Die feit dat van haar gedigte in *Literator* opgeneem is en een van haar gedigte, "Roudiens", ook in die Nederlandse bundel *Een honderd Dichters 3*, versterk Barkhuizen le Roux se posisie binne die poësie-sisteem. Voorts het sy ook al etlike poësiowerkswinkels wat deur die Departement Afrikaans en Nederlands van die Universiteit van Stellenbosch aangebied is, bygewoon (voor en na haar debuut)³¹.

Die 558 woorde (133 reëls) van Odendaal en Bruwer (2000:6) se resensie volg die tradisionele bou van kop-romp-stert wat De Moor (1993:65) voorstel vir 'n geslaagde resensie. Paragrafe een en twee kan as die inleiding beskou word, met paragrafe drie tot twaalf as die rompgedeelte en paragraaf dertien as die stert. Wanneer 'n ontleding van die resensie onderneem word, blyk dat paragraaf een biografiese inligting oor die digter gee, terwyl paragraaf twee die bundel binne die spesifieke genre van die plaasliteratuur situeer en meen dat "sy met haar debuutbundel 'n belangrike bydrae lewer tot die plaaskliteratuur in Afrikaans". Die rompgedeelte sien soos volg daar uit: Paragraaf drie bespreek die onderwerp van die bundel, naamlik die boervroubestaan; dit word in paragraaf vier gemotiveer deur 'n sitaat uit die gedig "gee my vandag". Paragraaf vyf gee verdere biografiese inligting, terwyl die onderwerpe "plaas" en "kuns" ook genoem word. Paragraaf ses verwys na die kompleksiteit wat uit die voorbladontwerp blyk, terwyl die titel in paragraaf sewe bespreek word. In die volgende paragraaf is daar 'n verwysing na 'n verdere onderwerp, naamlik "eggenote wees", en 'n oordeel word uitgespreek. In paragraaf nege word die metapoësie aangeraak en word daar terselfdertyd van *mimetiese argumente* gebruik gemaak. In dié paragraaf word verwys na die digterskap wat maar een van die fasette van die digteres se persoon is, terwyl dit instrumenteel is om die veelkantigheid van die lewe te ontdek. Daarteenoor voer paragraaf tien *strukturele argumente* ten opsigte van die temas aan, met in paragrafe elf en twaalf verdere *strukturele argumente* ten opsigte van die samestelling van en vormgewing in die bundel. In die slot ("stert"-gedeelte) word positiewe en negatiewe kritiek gelewer:

²⁹ Afkorting vir die Afrikaanse Taal- en Kultuurvereniging.

³⁰ Ronnie Belcher staan aan die hoof van Suider Kollege Uitgewers.

³¹ Hierdie inligting oor die bywoning van die poësiowerkswinkels is verkry van dr. Ronel Foster, organiseerder van die skrywers-werkswinkels.

Sonder mankemente (hier en daar 'n gesogtheid of 'n versierseltjie wat nie so funksioneel is nie) is die bundel nie. En al die gedigte bereik nie ruimer dimensies nie. Tog is *dimensie* onses insiens 'n goeie debuut wat van aansienlike digterlike rypheid en geslyptheid getuig.

Uit bogaande opsomming van die paragraafinhoud blyk dat die resensie met 'n situerende agtergrond begin deurdat die bundel binne die (sub-)genre van die plaasliteratuur geplaas word. Die resensie verrig 'n postulatiewe funksie (Van Gorp *et al.* 1998:243) aangesien dit die bundel se bydrae tot die plaasliteratuur aandui. Die resensente dui aan waarom die genre van die "plaas"-literatuur 'n belangrike bydrae lewer tot die Afrikaanse letterkunde. Hulle verwys daarna dat die plaasroman en -dramas 'n beduidende rol in die literatuur speel, maar dat plaasdigbundels 'n skaars item is. Die situering van die digbundel binne die genre van die plaasliteratuur kan as 'n *vernuwingsargument* gesien word. Die inleiding vel dus 'n positiewe oordeel, wat reeds in die subtitel gesuggereer word, naamlik "digdebutant lewer bydrae tot plaasliteratuur". Die resensente gebruik egter min sitate, wat volgens De Moor (1993: 46,130) as 'n moontlike swakpunt van 'n resensie gesien kan word. Odendaal en Bruwer (2000:6) kombineer 'n induktiewe en deduktiewe aanbiedingswyse aangesien hulle 'n aantal waarnemings gebruik om die aanvanklike oordeel te bevestig. Daarom behandel Odendaal en Bruwer die agtergrond, voorblad, titel, onderwerp, temas en gehalte van die bundel sistematies en bou sodoende die resensie op tot by die finale oordeel oor die bundel in die slotparagraaf.

Mimetiese argumente word gevoer in die verwysing na die "veelkantigheid" (paragraaf ses) van die ervaring en die "meer as een dimensie" (paragraaf sewe) van die persoon van die digter én van die mens in die algemeen. In paragraaf agt word ook *mimetiese argumente* gebruik met die verwysings na die "verganklikheid en die wonderbaarlike van die lewe", terwyl paragraaf nege praat van die "werklikheid" se metafisiese "ander kante" wat in sekere religieuse verse ontgin word. Die bundel is nie in afdelings verdeel nie, maar al die temas "staan verstrengel in die bundel" (paragraaf tien) – dus maak Odendaal en Bruwer (2000:6) gebruik van *strukturele argumente*. Nie net word tematiese aspekte aangeraak nie, maar ook vormlike aspekte. Die *outeursintensie* blyk uit die woorde van die digter in paragraaf vyf dat dit "die gestrooptheid van die Klein Karoo [is] wat die woorde na my toe bring". Die resensente verwys geensins daarna dat die bundel by 'n randuitgewery verskyn het nie, terwyl Hambidge (2001a:9) en Olivier (2001:4) baie spesifiek daarna verwys.

Hambidge (2001a:9) se oordeel is deurgaans negatief en handel veral oor die uitgewershuis wat dié bundel uitgegee het (sien 5.5.2). Sy brei in 22 reëls van die 41 reëls uit oor die uitgewersbedryf. Sy voel dat daar "geen blyke van enige kennis van die (huidige) poëtikale

diskoers" in die bundel is nie – in sekere sin sou dit as 'n *tradisie-argument* beskou kan word. *Vernuwingsargumente* kom ook voor, soos blyk uit kritiek op verouderde skryf-tegnieke. Hambidge koppel Barkhuizen le Roux se gedigte aan die "sewentigerjare se vrye vers-pogings" en spesifiek met die verwysings na die patroongedig en die ek-as-digter wat kenmerkend van die gedigte van die sewentigerjare was. Haar negatiewe oordeel blyk uit 'n uitspraak soos "Ja, hoor my kritiese lied! Want soetheid is die woord om hierdie bundel te beskryf." Ander uitsprake is "studentikose", "so by my kool" en "vaderland" en sy bevraagteken selfs of "oproep" as 'n gedig beskryf kan word. Hambidge se slotoordeel is dat hierdie alternatiewe bundels die Afrikaanse digkuns ernstige skade berokken: "Kan daar nie asseblief van ingeligte keurders gebruik gemaak word nie?"

Hambidge se resensie lok reaksie uit in die briewekolom van *Die Burger*. Digter Lucas Malan (2001) verwys na die metafisisiese vraag of sekere van Hambidge se bundels hoegenaamd gepubliseer moes word. Hy sien Hambidge as "deel van die parodie" en noem die "ek-is-'n-digter"-persona van Hambidge wat in die Afrikaanse sisteem geparodieer word. Danie Venter (2001:10) van Port Elizabeth kritiseer Hambidge se "hoë vereistes vir die digkuns". Hy beskuldig Hambidge van elitisme nadat hy verwys het na die verkoopsyfers van Afrikaanse digbundels. Venter verwys voorts na die postmodernisme, waarin "uitsprake oor die waarheid en die waarde van kunswerke riskant is". Die afleiding kan gemaak word dat Venter 'n kenner van die letterkunde is deur die uitsprake wat hy maak, of dat hy 'n sekere mate van literêre kundigheid besit. Op beide briewe reageer Hambidge (2001b:10) later. Sy kritiseer Malan oor 'n ander resensie van hom en sê aan Venter dat daar "steeds hiërargiese uitsprake" bestaan, "al wil ons dit wegwens". Dié korrespondensie oor Hambidge se resensie vervul derhalwe 'n *metakritiese funksie* aangesien dit kritiek op die resensie of kritiek in die algemeen lewer. Dit hou die spesifieke bundel sodoende langer in die literêre oog.

Olivier (2001:4) se resensie is die langste van die mediatekste oor *Dimensie*, naamlik 155 reëls (792 woorde), en het op 28 Mei 2001 verskyn, omtrent twee maande na Hambidge se resensie en sowat 'n week nadat die Ingrid Jonker-prys toegeken is. (Dit is interessant om daarop te let dat Olivier nie die bundel van Bezuidenhout, die Ingrid Jonker-pryswenner, resenseer nie.) Die resensie oor *Dimensie* volg die tradisionele opbou van kop-romp-stert. Paragrafe een tot drie vorm die kop van die resensie, paragrawe vier tot veertien die romp en paragrawe vyftien en sestien die stert. Die kop en stert laat 'n sikliese bou ontstaan aangesien die Afrikaanse sisteem in daardie paragrawe bespreek word. Die sisteem-bespreking neem byna 'n derde van die resensie in beslag (49 van die 155 reëls handel daaroor).

'n Verdere ontleding van die resensie toon die volgende kerngedagtes: Paragrafe een en twee handel oor die sisteem en paragraaf drie oor die omvang van die sisteem. Die kop, veral paragraaf twee, illustreer een van die elemente wat De Moor (1993:57) aanwys vir 'n goeie inleiding, naamlik 'n inhoudelike inleiding met informasie oor die uitgewer. Die kop lewer 'n positiewe oordeel oor publikasies by randuitgewers: "Niks is beter vir 'n letterkunde nie!". Paragraaf vier fokus op die voorblad van die bundel en lei die visuele motief in; terwyl paragrawe vyf en ses voorbeelde gee van die visuele poësie. In paragraaf sewe word die eerste gedig bespreek, met daarna in paragrawe agt en nege die vormgewing van die gedigte. Paragraaf tien noem die onderwerpe van die bundel (daar is liefdes- en geloofs-gedigte, kinder- en jeuglandskappe, en verse oor ouers en die natuur). In paragraaf elf volg die negatiewe oordeel. In die daaropvolgende paragraaf word die religieuse gedigte bespreek, met die liefdesgedigte wat in paragrawe dertien en veertien betrek word. Paragraaf vyftien lewer 'n oordeel en paragraaf sestien verwys weer eens na die sisteem.

Wat die *styl* betref, maak Olivier (2001:4) gebruik van 'n gemakliker, informatiewe styl wat die resensie vir sy leser toeganklik maak. Die informele toon word gevind in uitdrukkings soos "groot kanonne" en "hierdie raaisel is nie sommer vir die optel nie". Enkele vakterme kom voor – iets waarteen De Moor (1993:25) waarsku, maar dit is eenvoudige, verstaanbare begrippe: "metafoor", "visuele poësie", "verspreide eindryme" en "vormgewing".

Olivier (2001:4) gebruik verskeie argumente om sy oordeel te bevestig. Sy sentrale argument is dat die "nuwe stemme" (paragraaf een) 'n kans moet kry wat publikasie betref, want – soos in hierdie geval – kan dit verdienstelike werk bevat. Hy meen ook dat sodanige bundels in sekere lesersbehoefte kan voorsien (paragraaf vyftien). Olivier (2001:4) stel nie sy oordeel oor die bundel aan die begin van die resensie baie sterk nie en wissel regdeur die resensie sy negatiewe en positiewe kritiek af – 'n tendens wat De Moor (1993:67) as nadelig vir 'n resensie beskou, terwyl Van Coller (1995:3) juis weer die weegskaalmodel voorstaan ter wille van 'n meer genuanseerde bespreking. Die afwisseling van kritiek begin reeds in paragraaf drie, nadat Olivier 'n positiewe oordeel oor selfpublikasies uitgespreek het in paragrawe een en twee. Hy voel dat die bundel te veel gedigte bevat en dat die gevaar bestaan dat die sterker verse hulle waarde kan verloor. In paragraaf vyf beskryf Olivier die kaleidoskopiese proses in die gedig "portret in loodglas" as 'n minder geslaagde metafoor. 'n Positiewe oordeel word in paragraaf agt gelewer ten opsigte van die gebroke rymformaat wat die gedigte "knap" bind. Paragraaf elf lewer weer 'n negatiewe oordeel:

Ongelukkig ontkom 'n aantal uit hierdie groep nie aan 'n soort moraliserende slot of "gawe" gevolgtrekking nie, waardeur die skerp raakgesiene en verwoorde indrukke hulle effek prysgee.

In die volgende twee paragrawe (twaalf en dertien) oordeel Olivier weer positief. Daar word verwys na die religieuse gedigte wat nie vromerig is nie en geykte uitdrukkings wat vermy word (hier verskil Olivier sterk van Hambidge 2001a:9). 'n "Besonderse" gedig binne hierdie groep is "nagmaal", "waarin die nagmaalsformulier, Psalm 23 en die skryfdaad in 'n roerende eenheid saamgebring word". Die liefdesgedigte is nie sentimenteel nie. Die "grootste bekoring" daarvan lê daarin dat "die digter nie in die eerste plek die geliefde of die liefde besing nie, maar ontdek watter betekenis die liefde, liefdesverhoudings, en die huwelik, op die spreker het". Olivier oordeel in paragraaf vyftien negatief dat die "bundel [nie] die wêreld aan die praat gaan kry nie", omdat die individuele gedigte oor die algemeen net nie dig of sterk genoeg is nie, maar terselfdertyd oordeel hy positief dat "hier verse [is] wat vir sekere lesers baie sal kan beteken en wat bowendien die sê-krag van Afrikaans bevestig".

Ter staving gebruik Olivier (2001:4) onder meer *strukturele argumente* met sy bespreking in paragraaf agt van die uiterlike versorging en gebroke rymformaat van die gedigte. In paragraaf nege verwys hy na die vormgewing wat die loodglasmosaïek naboots in die gedigte en in paragraaf vyftien wys hy daarop dat "individuele gedigte oor die algemeen net nie dig of sterk genoeg [is] nie". *Realistiese of mimetiese argumente* word ook ter staving aangebied. In paragraaf vier word beweer dat die gedigte "die brokke van 'n geleefde (en verbeelde) werklikheid vasvang" en in paragraaf veertien word verwys na die spieël waarin en waardeur die spreker kyk. Net soos Hambidge (2001b:9), noem Olivier (2001:4) die digter se gebruik van die visuele poësie wat "in die tweede helfte van die vorige eeu 'n opbloeit (en afsterwe) beleef het". Sodoende maak Olivier van 'n *tradisie-argument* gebruik. Olivier gebruik etlike sitate om oortuiging aan die argumente te gee.

Die twee lang resensies (Olivier 150 reëls (792 woorde) en Odendaal en Bruwer 133 reëls (558 woorde)) fokus telkens op verskillende aspekte van die bundel. Omdat Odendaal en Bruwer (2000:6) die bundel binne die genre van die plaasliteratuur situeer, kan dit die leser moontlik interesseer. Voorts belig hulle die verskillende aspekte van "menswees" in die bundel – 'n tema waarna Olivier ook verwys, alhoewel hy meer op die "brokke van 'n geleefde lewe" fokus, asook die bundel se plek in die Afrikaanse poëtiesistiem.

Die laaste resepsiedokument oor die bundel verskyn bykans 'n maand na Olivier se resensie. Dit is 'n ope brief van Hambidge (2001c:4) en is 'n reaksie op 'n ope brief van die Nederlands-Persiese skrywer Kader Abdullah oor Hambidge se resensie oor *Dimensie* (2001a:9) en 'n "sug" wat Hambidge blykbaar tydens 'n voorlesing van gedigte deur Barkhuizen le Roux gegee het. Soos vele van haar ander mediatekste is haar toon uitdagend en gebruik sy woorde soos "narre-optrede" om Abdullah se lesing te beskryf en

beweer sy dat hy niks weet van die Afrikaanse letterkunde nie. Hambidge (2001c:14) noem 'n belangrike aspek van resensies, naamlik dat kritiek gerig moet wees op die bundel en nie die persoon nie. Op Abdullah se aantyging dat sy jaloers is op Barkhuizen le Roux, antwoord sy deur die opnoem van gekanoniseerde digters op wie sy wel "jaloers" is: W.H. Auden, Elisabeth Eybers, D.J. Opperman, Breyten Breytenbach en Wallace Stevens, met ander woorde Hambidge gebruik hier *waardeverkleinende argumente* ten opsigte van Barkhuizen le Roux.

Barkhuizen le Roux (2003) voel dat haar debuutbundel haar in die literêre sisteem geplaas het deurdat *Dimensie* by verskeie leeskringe bespreek is. Sy het al by die Klein Karoo Nasionale Kunstefees en 'n poësiefees in België opgetree. Sy skryf egter nie literêre artikels en resensies nie, maar het in 2005 haar M.A.-tesis oor Judith Herzberg voltooi. Van Barkhuizen le Roux se ander gedigte is opgeneem in die versamelbundel *Metafore van herlewing*, wat deur die Afrikaanse Skrywersvereniging uitgegee is, asook in Fanie Olivier se geleentheids-bundel *As die son kom oogknip*. Sy het in 2004 die tweede prys verower in die Woordfees se kortverhaalkompetisie.

In die lig van die twee lang en oorwegend positiewe resensies én die rol van die digter in die Afrikaanse literêre sisteem, kan afgelei word dat Barkhuizen le Roux waarskynlik nie uit die literêre sisteem sal verdwyn nie. Of die bundel wel in die kanon opgeneem sal word, is moeilik om te bepaal, aangesien dit nie wyd in die Afrikaanse sisteem bespreek word nie. 'n Tweede bundel het nog nie verskyn nie en van die gedigte is nie opgeneem in nasionale antologieë soos *Groot verseboek* nie.

5.5.5.6 Dansmusieke – Zandra Bezuidenhout

Hierdie bundel het die Ingrid Jonker-prys vir die tydvak 1999–2000 ontvang en lok die meeste mediatekste uit, naamlik 14 tekste. Indien daar nie 'n stewige getal resensies oor 'n werk verskyn nie, kan dit maklik uit die literêre gesigsveld verdwyn, meen Janssen (1994:76). Dit lyk asof die onderhawige bundel nie sal verdwyn nie, aangesien dit 'n beduidende ontvangs geniet het.

Odendaal (2000:8) se resensie is, naas Viljoen (2000:67) se baie kort aankondiging van die bundel in Maart 2000, die eerste resensie wat oor die bundel verskyn het. 'n Eerste resensie oor 'n werk is belangrik aangesien dit kan bepaal of daar verdere resensies gaan verskyn. In hierdie resensie kom Odendaal op 'n induktiewe wyse tot sy oordeel wanneer hy in die slot sê dat die bundel "'n debuut [is] wat genoeg bevat wat digterlik uitstaande is vir Bezuiden-

hout om toekomstige digwerk met selfvertroue aan te pak". Hy lewer dus 'n positiewe oordeel en gee te kenne dat die digter aan die begin van haar digtersloopbaan staan en dat daar kanoniseringsmoontlikhede vir haar is. Die resensie volg De Moor se kop-romp-stert-opbou. Dit begin met 'n situering van die bundel in die Afrikaanse poëtiesisteem. Odendaal (2000:8) gebruik terme soos "millenniumjaar" en "bittermin Afrikaanse digdebutante" en "kosbaarheid". Daar word geïmpliseer dat dit iets besonder is dat die bundel wel verskyn het te midde van die verminderde getal digdebutante. Dié feit word ook onderstreep in die hoofopskrif van die resensie: "Digdebutant flanker met die lasso van die liefde". Die romp-gedeelte bestaan uit 'n ontleding van die titel en die bundelafdelings en in die slot word die gevolgtrekking (die oordeel) gegee.

In die romp-gedeelte gee Odendaal (2000:8) sowel positiewe as negatiewe kritiek. Hy maak gebruik van argumente om sy oordeel te staaf. Wat die titel (ontleen aan die gedig "Tango") betref, beweer hy dat dit nie 'n tematiese aanduiding is nie, aangesien *dans* en *musiek* nie opvallende motiewe in die bundel is nie. Odendaal gebruik voorts 'n *strukturele argument* as hy beweer dat die titels van die vier opeenvolgende bundelafdelings op die meervoudigheid van beleweniskomplekse wys. In paragraaf drie sonder hy een gedig uit wat wel met die onderwerp van die titel skakel, naamlik "Tango". Die interpretasie van die gedig word geïllustreer met 'n sitaat. Die eerste negatiewe kritiek word gevind in paragraaf vier, waarin Odendaal beweer dat die eerste afdeling van die bundel ("paringsdans") gekenmerk word deur "styloordadigheid en seggingsoortolligheid". Hy noem verder die onderwerp van dié afdeling, naamlik die liefde. Dit is nie duidelik of Oden-daal 'n positiewe of negatiewe oordeel oor die klank- en beeldweelde van die afdeling uitspreek nie as hy sê dat dit "opmerklik" is. 'n Positiewe oordeel word gegee in paragraaf vyf, waarin die tweede afdeling ("tomgdans") bespreek word, met die aanwysing van die gedig "Indeks" as 'n "hoogtepunt" in die afdeling. Weereens gebruik Odendaal 'n sitaat om sy oordeel te motiveer: "'n gedig waarin die digterlike vermoëns in die lig van die Goddelike almag treffend verironiseer en gerelativeer word". In die aanwysing van 'n gedig as 'n hoogtepunt tree die resensent in paragraaf ses as *meningsvormer* op as hy beweer dat die beste gedigte van afdeling drie ("bloeddans") dié is waarin "'n soberder sin vir die betreklike oorheers". Hy motiveer sy voorkeur met 'n voorbeeldgedig, naamlik "Geslagsregister". Odendaal (2000:81) se eerlikheid (wat deur onder meer Van Zyl (2002a) beskou word as 'n vereiste vir 'n geslaagde resensie) spreek uit sy onsekerheid oor die betekenis van die titel van die slotafdeling, naamlik "ringdans" (paragraaf sewe). Hy lewer 'n positiewe oordeel in paragraaf agt as hy verwys na die vier religieuse gedigte waarmee die bundel afgesluit word. Een gedig, naamlik "Nagtuin", word uitgesonder as 'n "praggedig". Die resensie word met aanmoediging vir die digter gesluit en gee te kenne dat sy aan die begin van haar digtersloopbaan staan en dat daar vir haar

kanoniseringsmoontlikhede is. Odendaal se resensie is volgens De Moor se model (1993:25) goed geartikuleer aangesien die argumente logies by mekaar aansluit.

'n Dag later verskyn Hambidge (2000a:4) se "bespreking" van die bundel binne 'n koerant-rubriek, naamlik "Kopstukke". Omdat dit 'n rubriek is, is dit nie nodig dat dit aan die tradisionele resensieformaat voldoen nie. Die opskrif van die teks, "Dans vergaan, maar digkuns bly staan", kan sowel negatief as positief ervaar word. Hambidge wy 28 van die 58 reëls aan die situering van die bundel binne die literêre sisteem. Dié situering het grootliks te make met die debat rondom kleiner uitgewershuise – 'n saak wat sy aanraak in die meeste van haar besprekings wat ek vir my studie bestudeer het. Hierdie "lang" inleiding veroorsaak dat Hambidge min ruimte het om 'n breedvoerige bespreking van die bundel te onderneem, wat gevolglik haar opbou en stawingsmetode beïnvloed. Sy maak verder gebruik van lang sitate uit gedigte om haar oordeel te bevestig, met die gevolg dat die werklike bespreking van die bundel sowat 20 reëls beslaan.

In die lig van haar uitgebreide uiteensetting oor die "winde van verandering" (paragraaf twee) wat aan die waai is in die poësiewêreld (byvoorbeeld goeie bundelverkope, die toename in voorlesings, die gewildheid van bekgevegte en die opkoms van kleiner uitgewerye), voer sy alle aspekte van die bundel na hierdie saak terug. Positiewe aspekte is die feit dat van die gedigte in *Groot verseboek 2000* opgeneem is, terwyl negatiewe aspekte die "lawwe titel" en die "studentiko[se]" afdelingstitels is. Hambidge (2000a:4) se styl is ook meer uitdagend en satiriserend as dié van ander resensente. Sy gebruik uitdrukkings soos "lawwe titel", "Sy moes die 'ol' dancing shoes' nog 'n bietjie opgehang het, wat" en "Ja-nee, hierdie Klaradyn wil dans". 'n Term wat Hambidge (2001a:9) ook in Barkhuizen le Roux se resensie gebruik is "studentikoos". Haar emosionele styl kontrasteer met dié van die resensies van Grové (2001:13) en Cloete (2001) wat meer sober en informatief is.

Hambidge (2000a:4) se oordeel is duidelik *waardeverkleinend*. Sy tref 'n vergelyking tussen Bezuidenhout se bundel en H.J. Pieterse se *Die burg van hertog Bloubaard* (Hertzogpryswenner in 2002). Pieterse is 'n gekanoniseerde digter wat die Ingrid Jonker-prys 'n dekade vantevore in 1990 ontvang het. Dit herinner aan my beskrywing in hoofstuk 4.1 van Bourdieu se literêre veld wat gestruktureer is deur die verspreiding van beskikbare posisies (Van Coller 2002:70): byvoorbeeld dié van 'n gevestigde outeur soos Pieterse versus 'n opkomende outeur soos Bezuidenhout. Met Hambidge se situering van die bundel binne die Afrikaanse poësisisteem, betrek sy die bekgevegte en die Woordfees (waaroor ek in hoofstuk 4.2. geskryf het). Die naam van Ronnie Belcher word uitgesonder – in die bekendstellingsartikel van Slabber (2000:10) oor Barkhuizen le Roux se bundel word ook verwys na

Belcher. Dit wil voorkom of Hambidge (2000a:4) Belcher se Suider Kollege Uitgewery positief beoordeel, want sy sê dat "dit na 'n knap idee" lyk. Sy verwys ook na Bent Uitgewers wat Wessel Pretorius se *Die seep kraak in die gastekamer* uitgegee het. Beide dié niehoofstroom-uitgewerye word in hoofstuk 4.4.4 genoem. Die name van gerekende uitgewers (Charles Fryer en Hettie Scholtz) word voorgehou as voorbeelde van uitgewers wat die bundel baie noukeuriger sou geredigeer het. Hambidge (2000a:4) beweer in die resensie dat die publisering van Bezuidenhout se bundel "voortydig" is en dat dit Bezuidenhout sou gehelp het "om bietjie te wag met 'n debuut by 'n gerekende uitgewershuis". Sy verwys na Sheila Cussons se debuut *Plektrum*, wat as "'n volmaakte debuut" beskou word, omdat Opperman Cussons se verse teruggestuur het. (Dit is egter interessant dat Cussons in 'n onderhoud in *Die Burger* in 2002 juis dié optrede van Opperman gekritiseer het.)

Hambidge (2000a:4) se oordeel verskil in sommige aspekte van dié van Odendaal (2000:8). In die hoofopskrif van sy resensie suggereer laasgenoemde reeds 'n positiewe oordeel: "Digdebutant flanker met die lasso van die liefde". Hambidge gebruik egter hierdie spesifieke sitaat ("met die lasso van die liefde flanker") as 'n voorbeeld van wat 'n keurder sou afgekeur het.

Smith (2000:15) verwys in sy resensie na gekanoniseerde digters en spesifiek na die kanon:

Die min poësie-debute in Afrikaans skep die hoop dat die geringste teken van nuwe lewe 'n aanslag sal wees op die rand-en-sent-muur rondom die kanon.

Soos Jackson (1999:13) en Odendaal (2000:8) skryf Smith oor die min digdebutante en situeer hy die bundel binne die Afrikaanse poësie-sisteem. Die negatiewe oordeel blyk reeds uit die hoofopskrif van sy resensie, "Bekoring nog te selde in dié musiek aangetref". Dié oordeel word in die inleidingsparagraaf bevestig as Smith beweer dat Bezuidenhout se bundel nie die "groteres" bedreig nie. Hy erken wel dat daar "belofte" in die bundel is, net soos Hambidge (2000a:4) beweer dat daar "talent" is. Smith (2000:15) tref 'n waardebeoordeling met ander digbundels wat min of meer in dieselfde tyd verskyn het. Net soos Hambidge tref hy myns insiens onregverdig vergelykings [? – E.A.] deur Bezuidenhout se bundel te vergelyk met werke van Antjie Krog en H.J. Pieterse. Dit gee waarskynlik 'n aanduiding van "die drumpel" wat oorgesteek moet word ten einde toegang tot die kanon te verkry.

In die tweede paragraaf kom 'n *intensionele argument* voor wat die negatiewe oordeel staaf. Smith (2000:15) beweer dat Bezuidenhout self na haar gedigte as "versies" verwys (outeursintensie), maar hy voel tog dat die eerste afdeling se toonaard en tema meer om die

lyf het as net "versies". In die res van die paragraaf kritiseer hy die spel- en redigeringsfoute wat in die bundel voorkom. Smith bestempel die "verweer teen kritiek" in die gedigte "Aan die lede van die stam" en "Uitnodiging" as "hinderlik", terwyl die verse oor Bezuidenhout se Nederlandse verblyf "niks meer as klein sentimente" is nie. Tog erken Smith in paragraaf drie dat daar "skerp waarnemings" is en dat Bezuidenhout 'n bepaalde stemming kan vasvang. Hy noem voorbeeldgedigte soos "Binnegordyn" en "In Julie" ter ondersteuning van sy positiewe oordeel. Paragraaf vier bevat oorwegend 'n negatiewe oordeel. Smith het dit teen die strak ritme, die skaars rym en die feit dat die bundeltitel slegs 'n sambreelterm is vir die bundel-afdelings. Hy sonder die gedig "Finale" uit as een met "'n kragtige liriese sleur" – sien Cloete se resensie (2001), wat juis die liriese karakter van die bundel beklemtoon. Wanneer Smith die gedig "Die middag van die ooms" (wat in *Groot verseboek 2000* opgeneem is) as die "bekoorlikste vers" tipeer, tree hy as *meningsvormer* op. Hier gebruik Smith vir die eerste keer 'n sitaat om sy bewering oor die tema van die gedig te staaf, naamlik: in die onderskeid tussen dorp en plaas word die spanning tussen onskuld en rypheid ervaar. In die slotparagraaf kom Smith tot die gevolgtrekking dat die verstegniese elemente van die gedigte nie goed benut word nie. Dit is in teenstelling met Cloete se resensie (2001), waarin die goeie aanwending van die verstegniese aspekte juis beklemtoon word. Smith (2000:15) maak in die slotparagraaf van 'n argument wat tot die kategorie van tradisie en vernuwing behoort gebruik as hy beweer dat daar "te min tekens van 'n vaardige en vars aanwending van die formele elemente van die poësie is".

Die resensie deur A.C. (Ampie Coetzee) (2001:88) in *De Kat* lewer reeds in die inleidingsparagraaf 'n positiewe oordeel:

'n Nuwe digbundel van 'n nuwe digter, mooi uitgegee, met heelwat mooi verse is 'n plesier om te ervaar.

Die herhaling van "nuwe" en "mooi" beklemtoon die oordeel van die resensent.

In die tweede paragraaf word na die tema van die titel verwys wat in die afdelingstitels herhaal word – die resensent maak dus gebruik van 'n *strukturele argument*. A.C. oordeel verder dat die danstema in die aard van gedigte voortgesit word, wat die gedigte "lig", "rymend" en "ritmies" maak.

Die onderwerpe van die bundel soos die natuur, die liefde en die familie word in paragraaf drie genoem. *Waardetoekkennende vermeldings* kom voor as daar in dié paragraaf verwys word na N.P. van Wyk Louw (in haar onderhoud met Kritzinger (2001:4) noem Bezuidenhout die invloed van N.P. van Wyk Louw), Ernst van Heerden, Breyten Breytenbach (wat

Bezuidenhout in die onderhoud met Kritzing (2001:4) ook noem as 'n invloed) en Leipoldt (Cloete (2001) verwys ook na Leipoldt in sy resensie). Die derde paragraaf eindig met die oordeel dat "'n digterlike talent [...] hier aan die werk is", dieselfde oordeel wat spreek uit Odendaal se resensie (2000:8).

Paragraaf vier gee voorts voorbeelde deur middel van sitate van die "digterlike talent" waarna A.C. in paragraaf drie verwys. A.C. kom as *meningsvormer* voor in die toedigting by sekere gedigte: "Dogter" word omskryf as "Hooglied-agtig", "Die middag van die ooms" word gesien as "die effens siniese beskrywing", terwyl "Huis" ontleed word as "poëtiese wysheid". Die resensent beweer dat die bundel "op 'n roerende noot van onmag" eindig met die boodskap aan die Here in 'n liefdesbrief.

'n Verdere positiewe oordeel word gevel in die slotparagraaf met die bewering dat die tweede afdeling van die bundel, "tongdans", gekenmerk word deur sensualiteit en dat die digter by uitstek 'n maker van die metafoor is. A.C. sien dit as "die waarmerke van 'n digter". Hy kom in die slotsin tot dieselfde gevolgtrekking as Odendaal (2000:8): dat die digter aan die "begin van 'n digterlike loopbaan" staan, met ander woorde dat die moontlikheid tot kanonisering bestaan.

Die resensie deur Hans Ester (2001), hoogleraar aan die Katholieke Universiteit Nijmegen, is een van twee resensies deur 'n buitelandse resensent (*Dansmusieke* is die enigste van die debuutbundels wat buitelandse resensies ontvang het). Dit is insiggewend dat Ester dit nie 'n resensie noem nie, maar 'n "impressie" (slotparagraaf). Terwyl die resensie geskryf is, is die Ingrid Jonker-prys aan Bezuidenhout toegeken. Dié feit word in die slotparagraaf onthul. Ester gee sy oordeel te kenne deur sy goedkeuring van die toekenning aan Bezuidenhout. Tog is sy aanvanklike oordeel in die inleidingsparagraaf negatief: die bundel lyk onaantreklik en daar is "storende tikfouten" wat die bundel ontsier. Ester (2001) bejammer dié feit, want hy voel daar is 'n verrassende nuwe klank; iets wat reeds in die hoofopskrif van die resensie genoem word – dus oordeel hy hiér positief. 'n *Informatiewe vermelding* word vervolgens gebruik deurdat Ester 'n vergelyking tref tussen Bezuidenhout en Elisabeth Eybers. Hy gaan selfs so ver as om te praat van "een intertekstueel verband" en "een dialoog-situatie" tussen die twee digters. Die verwantskap met Eybers word ook in Cloete (2001) se resensie genoem. Vir my studie oor die polisistiem is dit van belang om daarvan kennis te neem dat Bezuidenhout haar M.A.-tesis oor Eybers geskryf het, met prof. Lina Spies as promotor. Die titel daarvan is: *Die digter as lewensvertolker. Die ryphedspoësie van Elisabeth Eybers in Respyt en Nuweling*.

Smith (2000:15) beweer in sy resensie dat *Dansmusieke* in die vormgewing "verrassend onmusikaal" is. Daarteenoor beklemtoon Ester in die tematiek die danssimboliek van die titel (die enigste resensent wat die simboliek van die "dans" binne die literêre tradisie bespreek): "dans" as simbool van die lewe. Vir Ester is die dansmusiek waarna die titel verwys, 'n begeleiding van die geritualiseerde bewegingspatrone van die menslike lewe. Hy meen dat dit vir die digter gaan om gevoelens van liefde en verlange, veral rondom die Nederlandse taal en die verrassende geskenk van Nederland, asook rondom 'n indringende gesprek met God. Ester wys op die verwantskap met die werk van Lina Spies, 'n gekanoniseerde digter, in die gedig "Soetgoed". Hy kritiseer die verkeerde spelling van "Albert Hein" in die subtitel van die gedig "Die slang in die supermark", wat egter in daaropvolgende opslae van die bundel "Albert Heijn" is. Ester noem die gedig "Trans-aksie" "zeer intrigerend"; "Boodskap", wat hy volledig aanhaal, is "[e]en prachtig religieus gedicht". 'n Kenmerk van die resensie is die besonder vol paragrawe.

Die tweede Nederlandse resensie oor *Dansmusieke* is deur Joop Leibbrand (2002), geskryf vir die Nederlandse internettydskrif *Meander*. 'n Oorwegend positiewe oordeel word ingelei deur die introduksie, wat die bundel aanbeveel as 'n geskikte een om mee kennis te neem van die hedendaagse Afrikaanse digterskap – die resensie is immers geskryf vir Nederlandse lesers. Leibbrand oordeel dat die bundel goed saamgestel is, ryk is aan persoonlike en bopersoonlike motiewe en 'n wye verskeidenheid in die inhoud toon. Die afdelings word kortliks chronologies bespreek en telkens gestaaf met lang sitate uit gedigte. Die resensie is inhoudsgewys skraal, aangesien daar baie ruimte afgestaan word aan sitate: 30 van die 82 reëls is 'n resensie met 52 reëls gewy aan die sitate. Die resensie word op 'n positiewe toon afgesluit deurdat die lesers aangemoedig word om die bundel te gaan lees.

Die persaankondiging in *Die Burger* (Boekeredakteur 2001:4) word vervolgens kortliks betrek. Aangesien dit nie 'n resensie is nie, word dit nie volledig bespreek nie, maar daar word bloot op enkele belangrike aspekte gewys. Heelwat van die inligting in die berig (paragrawe ses tot tien) is reeds betrek in hoofstuk 4.3 waar die Ingrid Jonker-prys bespreek is. Die aankondiging van die pryswenner geskied in paragrawe een en twee. Paragraaf drie gee 'n opsomming van De Goede en Walters (2001) se *commendatio*. Paragraaf vier situeer die digbundel binne die literêre sisteem: daar word gemeld dat van die gedigte in *Groot verseboek 2000* opgeneem is – reeds 'n moontlike kanonaanduider. Die Nederlandse versameling *Tegen beter weten* en die Vlaamse publikasie *Deus ex Machina* bevat ook van die gedigte – dit word in paragraaf vier gemeld. Biografiese inligting oor die digter, soos skool- en universiteitsloopbane, word in paragraaf vyf gemeld.

Die *commendatio* deur Ronel de Goede en M.M. Walters (2001) is ook 'n vorm van literêre kritiek. 'n *Commendatio* konsentreer gewoonlik op die pluspunte van 'n bundel – dit vind ons ook in dié *commendatio*. In hierdie geval beklemtoon die beoordelaars in paragraaf een die feit dat die ses bundels wat in aanmerking gekom het vir die Ingrid Jonker-prys nie by hoofstroomuitgewers verskyn het nie. Hulle bespreek in die tweede paragraaf die suggesties vervat in die titel en meld dat dit die meervoudigheidsbeginsel in die bundel suggereer. Die beoordelaars se interpretasie van die titel toon 'n ooreenkoms met dié van Ester (2001). *Strukturele argumente* word veral in die derde paragraaf gebruik met die verwysing na die kodetaal van die musiek, die dans en die lewe. Dit word op nougesette wyse ondersoek deur die gebruik van verskillende motiewe in die onderskeie afdelings. In paragraaf vier word die moontlikhede vir groei uitgewys in die "gestroopte seggingskrag" van "Groet"; in die verkenning van ruimte en identiteit in "Meisie van La Rochelle" en in die oopskryf en herskryf van die verlede in "Die middag van die ooms" as verdienstelik uitgesonder. Die beoordelaars het waardering vir die afgerondheid van Bezuidenhout se verse en die netjiese strukturering van die bundel; dit is 'n bundel wat getuig van "rypheid, belesenheid en 'n ondersoekende gees". De Goede en Walters se *commendatio* vertoon in sekere opsigte 'n ooreenkoms met Smith se resensie (2000:8): in albei gevalle word die aandag gevestig op die soberheid van sekere gedigte (sien Smith se paragraaf ses en paragraaf drie van die *commendatio*). Die *commendatio* en A.C. se resensie (2001:88) toon ooreenstemming deurdat op die sen-suele in die bundel gewys word. Die opsomming wat in die persaankondiging (Boeke-redakteur 2001:4) gebruik is, word in paragraaf vyf gevind. Die beoordelaars eindig die *commendatio* op 'n positiewe toon en wens, soos Odendaal (2000:8) en A.C. (2001:88), die digter 'n belofteryke digtersloopbaan toe. Die slotparagraaf gee te kenne dat die beoordelaars wel aan Bezuidenhout 'n moontlike kanoniseringsstatus toedig en dat sy nie uit die Afrikaanse letterkunde sal verdwyn nie.

Die onderhoud in *Sarie* (Parker 2001:17) gee hoofsaaklik biografiese inligting oor die digter weer. Dit bevat die intensies van die digter en die vraag-en-antwoord-tegniek word ingespan om 'n outeursprofiel saam te stel. Bezuidenhout noem dat sy die lewe soos variasies van 'n dans ervaar – dit is waar die titel van die bundel vandaan kom. Sy meen dat die digkuns die leser moet verras en raak; Ester (2001) lê juis klem op die verrassende gedigte van Bezuidenhout. Bezuidenhout meld dat beelde "vars" moet wees. A.C. (2001:88) noem "die maak van metafore" deur Bezuidenhout as 'n positiewe aspek. Daarteenoor kritiseer Odendaal (2000:8) Bezuidenhout se klank- en beeldweelde, styloordad en seggingsoortolligheid, terwyl die digteres self in die onderhoud beweer dat die woordspel in 'n goeie gedig vernuftig en nuut moet wees.

Net soos in Hambidge se vorige bespreking oor 'n debuutbundel (2000a:4) is die een van 11 Augustus 2001 in 'n rubriek opgeneem (2001e). Dié rubriek debatteer die problematiek rondom die onderhoud as bemarkingstrategie. Hambidge (2001e) het dit veral teen die onderhoud wat Jac Kritzinger met Bezuidenhout gevoer het op *LitNet* en meer spesifiek teen Kritzinger se vraag rondom die rol van kritici. Ek het in my bespreking van literêre kritici (sien hoofstuk 5.4.2) reeds na dié standpunt verwys. Die onderhoud neem nogmaals die vorm van 'n vraag-en-antwoord aan. Vrae wat Kritzinger onder meer vra, is oor die Ingrid Jonker-prys, resensering, literêre invloede, vertalingsmoontlikhede en biografiese besonderhede. Daar word volstaan met dié enkele opmerkings oor die rubriek. Die onderhoud (Kritzinger 2001) word later in hierdie hoofstuk vir die outeursprofiel benut en word nie nou verder as media-teks bespreek nie.

Voorts word die twee resensies bespreek wat ná die toekenning van die Ingrid Jonker-prys verskyn het³².

Grové (2001c:13) se resensie van 145 reëls (734 woorde) word in totaliteit aan die bundel gewy. Geen verwysing na die stand van die uitgewerswese of die feit dat die bundel by 'n kleiner uitgewery verskyn het of dat die Ingrid Jonker-prys aan die bundel toegeken is, kom voor nie. Die afleiding kan gemaak word dat die resensent aanvaar dat die leser wel bewus is van dié feite, of dat hy volgens die New Critics-metode op die teks konsentreer.

Die titel van Grové (2001c:13) se resensie sinspeel op 'n reël in die gedig "Die middag van die ooms": "Ons luister met ons brille en ons vlegsels". Wat die opbou van die resensie betref, vorm die eerste twee paragrawe die inleidende gedeelte, paragrawe drie tot sewe gee 'n oorsig, met die bespreking van die bundel wat geskied in paragrawe agt tot dertien en die samevatting wat ten slotte volg is in paragrawe veertien en vyftien. Die resensie se opbou begin met 'n aanvanklike perspektief op die bundel, deurdat daar op die komposisie daarvan gefokus word. Grové bespreek die woord "dans" (paragrawe een en twee) en die temas van die afdelings (paragrawe drie tot sewe). Hy beweer dat die bundel bewustelik rondom die dans gebou is – hier gebruik Grové 'n *strukturele argument*. Hy verwys verder na die betekenis van die titel wat nie letterlik opgeneem moet word nie, maar lê 'n suggestie dat die verskillende ervarings "poëties, ritmies en met variërende gevoelsintensiteit" beleef moet word.

Grové (2001c:13) gebruik verdere *strukturele argumente* as hy kortliks in die volgende vyf paragrawe 'n oorsig gee van elke afdeling se inhoud en tema. Afdeling een se tema is dié

³² Interessant is dat beide die twee resensente nie die korrekte titel van die bundel verstrek nie, maar dit ongekursiveerd in die enkelvoudvorm as "dansmusiek" aangee.

van liefde en paring, afdeling twee handel oor digterskap, afdeling drie oor bloedverwantskappe en afdeling vier het 'n religieus-filosofiese inslag. 'n *Mimetiese argument* word gebruik in paragraaf ses waar daar verwys word na "'n wisselende spanning tussen die vreemde wêreld en die vertroude tuiste". Die oorsig word in paragraaf sewe saamgevat met 'n opsomming wat beweer dat die bundelopset rekening hou met tema- en stemmingsverskeidenheid.

In die bespreking van die bundel, wissel Grové (2001c:13) positiewe en negatiewe oordele af. Hy beweer in 29 reëls dat die eerste afdeling "die mees ambisieuse" is, maar dat daar 'n sekere "taaldwang" voorkom – dieselfde bewering wat hy in sy resensie ten opsigte van Vos se debuutbundel maak (1999:12). Hy staaf dit met 'n voorbeeldgedig, naamlik "Voorspel". Wanneer Grové vervolgens beweer dat ander gedigte "slegs enkele fyn momente toon", kan dit nie as óf uitsluitlik positief, óf uitsluitlik negatief gesien word nie. Hy oordeel egter daarna positief oor gedigte wat "heel suggestief en oortuigend" is. Grové staaf sy volgende argumente telkens met voorbeeldgedigte, asook met sitate uit gedigte. Die oordele is almal positief: "Tango" beeld "die drif van bewegings liggaamlik, hartstogtelik" uit en "In Julie" is 'n "gevoelige uitbeelding" van die verouderingsproses. Afdeling twee word vervolgens deur Grové bespreek in 13 reëls. Hy sonder twee gedigte uit, aangesien dit geestige satire op die digterskap is. Hierdie twee gedigte, naamlik "Aan die lede van die stam" en "Uitnodiging", is vir my studie van belang, aangesien dit belangrike rolspelers in die literêre veld aanspreek. Albei die gedigte handel oor die poësie en is in hoofstuk 5.4.2 bespreek.

'n Positiewe oordeel word in 32 reëls gelewer oor die derde afdeling. Daar is 'n kwota "mooi verse", en herinneringsgedigte soos "In memoriam matris", "Herdenking" en "Groet" word uitgesonder. Die gedig "Die middag van die ooms" word in meer besonderhede ontleed as die ander gedigte, ten einde Bezuidenhout se "kuns van die onverwagse en onthullende kontraste" te toon. Dit is opvallend dat die vierde afdeling nie bespreek word nie. 'n Moontlike afleiding is dat die resensie gesny moes word deur die subredakteur as gevolg van ruimte-probleme – die resensie was waarskynlik té lank. 'n Verdere bevestiging van hierdie vermoede is die feit dat paragraaf veertien begin met "So bring *elke* afdeling sy verrassende vindinge en oortuigende gedigte" [my kursivering – E.A.].

Die resensie eindig met 'n positiewe oordeel in die laaste twee paragrawe. Dit het 'n sikliese gang deurdat die slotparagrawe terugverwys na die woord "dans". Grové beklemtoon twee maal in die samevatting die "objektiveringsideaal" van die digter om afstand te verkry. Wat die resensie nie noem nie, is dat die objektiveringsideaal 'n eienskap was wat D.J. Opperman by die Letterkundige Laboratorium van die Departement Afrikaans en Nederlands van

die Universiteit van Stellenbosch onder sy studente aangemoedig het. Bezuidenhout (2002) was een van Opperman se studente en sy beskryf dié ondervinding soos volg:

Opperman se letterkundelaboratorium het vir my ALLES beteken – ek was elke dag so geïnspireer deur hom – en ek het geweet dit is my pad – ek was oorstelp na elke klas by hom – alles ingedrink wat hy sê.

Cloete (2001), wie se resensie ná Hambidge (2001e) se bespreking in die rubriek "Kopstukke" in *Beeld* verskyn het, open met 'n verwysing na die Ingrid Jonker-prys wat aan die bundel toegeken is. Die afleiding kan gemaak word dat die prystoekenning die motivering vir die skryf van die resensie was, veral as in ag geneem word dat Hambidge (2001e) beweer dat die prys "nou besig [is] om die term dalende lyn enigsins 'n nuwe betekenis te gee". Deur dié verwysing situeer Cloete (2001) onmiddellik die bundel binne die Afrikaanse poësie-sisteem.

'n Behoorlike hoofopskrif ontbreek by dié resensie – slegs die titel en die digter van die besproke bundel word verstrekk. As dit vergelyk word met van die ander resensies se hoofopskrifte, wat telkens 'n duidelike oordeel uitspreek, soos wat onder meer Smith (2000:15) en Odendaal (2000:8) se resensies illustreer, is dié hoofopskrif neutraal gestel en weinig informatief. *Dansmusieke* is die enigste van die ses digdebute wat deur Cloete geresenseer is.

Die eerste sin situeer die bundel binne die Afrikaanse poësie-sisteem (een van die stelwyses wat deur De Moor (1993:65-67) voorgestel word vir die introduksie van 'n resensie) en in die volgende sin word die titel bespreek – Cloete sien die titel as "ritmies, dansend" en verwys na die "kenmerkend musiese gedigte". Dit is in kontras met Smith (2000:15) wat die gedigte as "onmusikaal" beskryf, maar stem ooreen met Grové (2001c:13) en A.C. (2001:88) se interpretasie van die titel. Die tweede paragraaf, wat deel vorm van die inleidende gedagtes, noem die bundelafdelings en beweer dat die motiewe – alhoewel deurlopend – tog by elke afdeling verskil.

In die romp-gedeelte van die resensie bespreek Cloete (2001) chronologies die afdelings. Die inhoud van die resensie behels veral *strukturele argumente* om die hoofsaaklik positiewe oordeel te staaf. Die motiewe en elemente van elke afdeling word beurtelings bespreek.

Paragrafe drie tot tien handel oor afdeling een van die bundel – 38 van die 88 reëls word aan dié afdeling afgestaan. Cloete (2001) begin met 'n positiewe oordeel en meen die afdeling "bevat van die beste gedigte". Twee maal in paragraaf drie word die woord "liriese"

genoem – Cloete beklemtoon dus die poëtiese, musikale kwaliteite van die gedigte, wat hy as positief ervaar. Hy noem veral twee motiewe van die afdeling, naamlik somer en droom, wat hy dan staaf met "Voël en blom" en "Hortus botanicus" as voorbeeldgedigte. 'n *Strukturele argument* word gebruik in die verwysing na die "verbindende beelde" van voëls, blomme, plante en so meer. Paragraaf vier koppel die motiewe van dans en musiek aan die plant-gedigte, terwyl in paragraaf vyf die positiewe oordeel oor die "liriese karakter" bevestig word deurdat daar op die rol van die sintuie gewys word. Die sintuiglike word kortliks genoem in paragraaf ses en 'n *waardevergroterende vermelding* word gemaak deur die assosiasies met Leipoldt op grond van die verwysings na geure in die afdeling. (Sien ook A.C. se resensie waar hy verwys na Leipoldt.) 'n Positiewe oordeel word gelewer as Cloete beweer dat die afdeling "baie piktorale kleur en lyn" bevat. Die sintuiglikheid word in paragraaf sewe gekoppel aan die erotiek, wat Cloete staaf met die gedig "Klokkespel". Paragraaf agt toon dat die dood ook in verse soos "Skans" en "Bloeiend in Maart" aanwesig is. Cloete beklemtoon in paragraaf nege dat metamorfose deel van die gedigte (en die lewe) vorm en illustreer dit deur te verwys na die gedig "Klokkespel". In paragraaf tien eindig hy met 'n positiewe oordeel dat daar "'n ryk versameling gedigte" in die afdeling is, nadat hy die sintuiglikheid gekoppel het aan die illusie. Ter stawing noem hy die gedigte "Binnegordyn" en "Openbaring".

Opvallend in die resensie is dat slegs een paragraaf die tweede afdeling van die bundel bespreek, naamlik paragraaf elf. Slegs sewe reëls word gewy aan dié afdeling, wat as tema die digkuns het. Cloete (2001) oordeel hierdie afdeling negatief: hy meen dat die gedigte "minder goed" en "minder helder en vlot" is as dié in afdeling een. Alhoewel hy dit negatief beoordeel, sê Cloete dat daar ten minste "nogal klanke" is van drie gekanoniseerde digters, naamlik Elisabeth Eybers, J.C. Bloem en Sheila Cussons. Dit is *waardetoekennende vermeldings*.

Die derde afdeling word in drie paragrawe bespreek, waarby 'n positiewe oordeel uitgespreek word. Cloete (2001) begin egter sy kritiek teen die afdeling op 'n negatiewe toon as hy beweer dat die gedigte "nie oral op dieselfde peil" is as wat die geval is met gedigte uit die eerste afdeling nie. Tog beweer hy dat daar "pragtige gedigte" oor die familie en geliefdes is. In die dertiende paragraaf verskaf die resensent voorbeelde en sonder "Die middag van die ooms", "Groet" en "Moedersdag" uit. Hy bied positiewe kritiek as hy formulerings gebruik soos "beminlike herinneringsgedig"; die gedigte oor die ma is "van die beste". Paragraaf veertien gee die onderwerpe van die afdeling, naamlik blomme, son, dans en droom. Cloete sluit af met die positiewe oordeel dat die afdeling heelwat "sensitiewe gedigte" bevat.

Afdeling vier word in die daaropvolgende vier paragrawe bespreek. Cloete (2001) sien dit soos die eerste afdeling, as 'n "hoogtepunt". In die sestiende paragraaf bespreek hy die onderwerpe van die afdeling, naamlik son, lig, kleure, donker, dood, blomme, sang en droom. Hy staaf sy bewering dat die drome in dié afdeling 'n skakeling bewerkstellig met dié van die eerste afdeling, met die gedig "Derde oog". 'n (Moontlike) positiewe oordeel word gevind as Cloete beweer dat daar "baie soet" in die verse is – sien Hambidge (2001a:9) se oordeel oor Barkhuizen le Roux se bundel as "soet". Hy noem die gedig "Soetgoed" 'n kerngedig en oordeel die gedig positief as 'n kerngedig vanweë "sy versklankrykheid, sy sintuiglike belewenis"; dit is 'n "mooi voorbeeld van die beweeglikheid en groei van hierdie verse". Teenoor Cloete se uitspraak beweer Smith (2000:15) dat gedigte oor die Nederlandse verblyf, soos "Soetgoed", bloot sentimenteel is. Smith (2000:15) oordeel die gedig negatief, terwyl Cloete dit positief oordeel. 'n Verdere verskil tussen die twee resensente is dat Smith (2000:15) die bundel as onmusikaal sien, terwyl Cloete (2001) dit as metries en ritmies dansend ervaar. In paragraaf agtien oordeel Cloete (2001) dat die religieuse gedigte 'n "merkwaardige direktheid en openheid" toon – iets waarna Odendaal (2000:8) ook verwys.

In die slotparagraaf lê Cloete weer eens klem op die liriese kwaliteite van die bundel as hy vir die vierde keer die woord "liriese" en die woord "lirikus" gebruik. Hy oordeel positief oor dié bundel en sê dat daar "mooi gedigte" is, "gedigte van eenvoud" en 'n "mooi verskeidenheid"; net soos A.C. (2001:88) wat die bundel oordeel as "mooi uitgegee" met "mooi verse". Cloete se negatiewe kritiek is dat daar te veel herhaling van sekere beelde en motiewe is.

Van Bezuidenhout se werke is in enkele nasionale antologieë en tydskrifte opgeneem. In 1996 verskyn "Voëllin" in *Penseel*, in 1997 word drie gedigte in *Tydskrif vir Letterkunde* gepubliseer, en in 1999 verskyn "Nagtuin" in *Insig*. Ander tydskrifte waarin Bezuidenhout publiseer, is *Karapaks* en *Meander*. Van haar gedigte verskyn op *PoësieNet* en in *Groot verseboek 2000*. Van die verse is ook in die Nederlandse tydskrif *Concept* opgeneem. 'n Afrikaanse gedig van Bezuidenhout, "Apollo in sy laboratorium", is opgeneem in die bloemlesing *Tegen beter weten*, ná 'n poësiekompetisie in Nederland (Kritzinger 2001:3). Van die verse uit *Dansmusieke* is vertaal vir die Belgiese Kuns- en Literatuurtydskrif *Deus ex Machina* (Bezuidenhout 2002). Bezuidenhout publiseer dus ook in internasionale antologieë en tydskrifte – 'n verdere aanduiding van kanoniseringsmoontlikhede. Sy vertaal gedigte op *LitNet* en in 2002 verskyn van dié vertaalde verse op *LitNet*. "Kraal en kleiwerk" word in 2002 in 'n antologie van die Poetry Institute of Africa gepubliseer. Bezuidenhout word ook in 2002 opgeneem in Fanie Olivier se geleentheidswerk *As die oog kom oogknip*.

Gedigte uit die bundel *Dansmusieke* is voorgelees op die radioprogram *Versalbum* op Radiosondergrense. Radio-onderhoude met Daniel Hugo is gevoer op Radiosondergrense se programme *Forum* en *Leeskring*. Fine Music Radio het twee onderhoude gevoer, met voorlesings deur Joan Niemann, terwyl Jan van Tonder twee radio-onderhoude gevoer het vir Radio Suid-Kaap. 'n Televisie-onderhoud deur Susan Booyens is vir *Kwêla* opgeneem (Bezuidenhout 2002). Sy is deur NALN genooi na 'n boekeweek met bekendstellings van nuwe boeke en het by dié bekendstelling 40 eksemplare van haar bundel aan boekwinkels en individue verkoop. Dit toon dat, in ooreenstemming met Suider Kollege Uitgewers se beleid, die digters self die bemaking en verspreiding van hulle bundels hanteer. Ander optredes was by die Klein Karoo Nasionale Kunstefees op Oudtshoorn, by die Woordfees op Stellenbosch en by verskeie leeskringe, soos die Stellenbosse Poësiekring (Bezuidenhout 2002).

As daar na dié outeursprofiel gekyk word, dan is Bezuidenhout baie meer by die Afrikaanse literêre sisteem betrokke as die ander debuutdigters. Voeg daarby nog die resensies wat Bezuidenhout skryf vir onder meer *Sarie*, die rubriek "Taalskatkis" van *Die Burger* en ander artikels en vertalings wat sy onderneem, dan is dit duidelik dat sy aktief in die Afrikaanse literêre sisteem werksaam is. Ook op akademiese gebied is sy betrokke by die Afrikaanse literêre sisteem, deurdát sy onder meer 'n tutor was vir Afrikaanse studente verbonde aan die Departement Afrikaans en Nederlands van die Universiteit van Stellenbosch; en in 2005 haar doktorsale proefskrif oor eietydse vrouedigters in Afrikaans en Nederlands voltooi het. Sy werk tans as taalversorger van 'n Afrikaanse tydskrif.

Bezuidenhout se tweede bundel is blykbaar reeds deur Protea Boekhuis aanvaar; sy is egter nie haastig nie en wil eerder "eersteklas gedigte" skryf as net "O.K. gedigte" (Bezuidenhout 2002). Bezuidenhout sien gedigte-skrif as 'n "lewenstaak" vir later in haar lewe en wil nie oorhaastig wees om weer te publiseer nie.

Uit my kwantitatiewe ondersoek, die besprekings van die verskillende mediatekste en die outeursprofiel van Bezuidenhout, kan die afleiding gemaak word dat Bezuidenhout wel die kanon binnegedring het. Die feit dat sy reeds spoedig na haar debuut in *Groot verseboek 2000* opgeneem is, kan as bevestiging van die afleiding gesien word, aangesien dié antologie as kanonbevestigend beskou word.

5.6 SLOTSOM

'n Resepsiestudie is noodsaaklik om die resepsies van en oordele oor 'n werk te sien. Deur 'n resepsiestudie te onderneem, kan afleidings en voorspellings gemaak word van watter van 'n groep bundels wel die kanon sal binnedring. Uit die kwantitatiewe ondersoek blyk dat Bezuidenhout se bundel meer mediatekste ontvang het as die ander debute en in meer publikasies bespreek is. Deur middel van die resepsiebesprekings is getoon dat die bundel oorwegend positief ontvang is. Alhoewel Odendaal (2000:8) positiewe en negatiewe oordele lewer, kom hy in sy slotparagraaf tot 'n positiewe gevolgtrekking, naamlik dat daar wel kanoniseringsmoontlikhede vir die digter is. Hambidge (2000a:4 en 2001e) se oordele is negatief, terwyl Smith (2000:15) die bundel ook negatief oordeel. Daarteenoor is die oordele van A.C. (2001:88), Boekeredakteur (2001:4), Cloete (2001), De Goede en Walters (2001), Ester (2001) en Grové (2001c:13) positief. Veral die feit dat gekanoniseerde digters soos De Goede, Walters en Cloete die bundel positief beoordeel, versterk die moontlikheid dat Bezuidenhout se werk beskou kan word as sou dit die kanon binnegedring het. Die Nederlandse resensies van Ester en Leibbrand dui op 'n positiewe internasionale ontvangs, al is dit op geringe skaal.

Uit die outeursprofiel is dit duidelik dat Bezuidenhout die aktiefste betrokke is in die Afrikaanse literêre sisteem. In haar studie oor die rol van die outeur kom Janssen (1994:77-78) tot die gevolgtrekking dat outeurs wel 'n rol speel in die literêr-kritiese resepsie van hul werk. Daarom kan die rolle van Bezuidenhout as outeur, akademikus en rubrieksrywer nie onderskat word nie. Dit dui op opname in die kanon en 'n toenemende kanonstatus. Sy begin selfs aktief betrokke raak by 'n ander literêre sisteem, naamlik die Nederlandse poëtiesisteem, waar haar werk in Nederlands vertaal word en sy weer die vertalings van Nederlandse werke doen.

Barkhuizen le Roux het wel die tweede meeste mediatekste ontvang, maar die bundel word nie oorwegend positief beoordeel nie. Die debuutbundel het slegs drie resensies (sien tabel 4) ontvang en van die gedigte uit die bundel is nie in belangrike nasionale antologieë opgeneem nie. Barkhuizen le Roux se outeursprofiel toon wel dat sy werksaam is in die Afrikaanse poëtiesisteem.

Die enigste debutant wat wel al 'n verdere bundel uitgegee het, is Vos. Dat sy tweede bundel by Protea Boekhuis verskyn het en 'n derde een ook by dié uitgewery gaan verskyn, kan as 'n positiewe teken gesien word – Protea Boekhuis blyk 'n vername rol in die literêre sisteem te speel. Met behulp van 'n polisisteemteoretiese benadering kan ook gesê word dat Vos 'n

voorbeeld is van 'n outeur wat suksesvol tussen twee sisteme beweeg, aangesien hy veral aktief werkzaam is in die kerklik-teologiese sisteem.

Bohnen neem deel aan onder meer bekgevegte en voorleesgeleenthede. Die positiewe ontvangs deur Odendaal kan as bemoedigend gesien word. Daarteenoor wil dit voorkom of Meyer en Lorenz nie kanoniseringsmoontlikhede het nie, as gekyk word na die kwantitatiewe ondersoeke, die resepsiestudie en hulle outeursprofile.

Wat opname in versamelbundels betref, is dit interessant om daarop te let dat al die digters, behalwe Meyer, in Fanie Olivier se geleentheidsbundel *As die son kom oogknip* opgeneem is. Slegs Bezuidenhout is opgeneem in *Groot verseboek 2000*, terwyl Barkhuizen le Roux opgeneem is in *Metafore van herlewing*, 'n versamelbundel van die Afrikaanse Skrywersvereniging. Die invloed van slypskole en skrywerswerkswinkels blyk verder uit die ondersoek – Meyer, Barkhuizen le Roux en Bezuidenhout woon verskeie van dié kursusse by.

Ten slotte bevestig die resepsiestudie dat Bezuidenhout waarskynlik reeds kanonstatus geniet, terwyl Vos, Bohnen en Barkhuizen le Roux kanoniseringsstatus geniet. In hierdie stadium lyk dit of Meyer en Lorenz nie kanoniseringsstatus sal bereik nie en waarskynlik nie die kanon sal binnedring nie.

Hoofstuk 6

SLOT

Teen hierdie tyd is die groot geheim uit: Die laaste Afrikaanse boek is toe nie die laaste Afrikaanse boek nie.

— Nicol Stassen van Protea Boekhuis

6.1 INLEIDING

Met hierdie ondersoek het ek probeer om met behulp van die polisisteesisteemteorie te kyk na die rolspelers, norme, modelle en interrelasies in die Afrikaanse poëtiesisteem teen die millenniumwending om sodoende 'n bydrae te lewer tot die gesprek rondom die eietydse Afrikaanse debuutdigbundels.

Die studie het begin met 'n oriëntering ten opsigte van die doel en die onderwerp van die ondersoek, naamlik die marginalisering van die Afrikaanse poësie. Dié probleem, wat in die inleidende hoofstuk gestel is, is die verminderde publikasiemoontlikhede by hoofstroom-uitgewers. 'n Aantal aspekte wat ten grondslag lê van my navorsing, is genoem. Wat dié aspekte betref, het ek eerstens na aanleiding van navorsing oor polisisteme, kanonisering en resensering 'n teoretiese basis gelê vir my studie oor die Afrikaanse poëtiesisteem. Ek het tweedens in hoofstukke 4 en 5 'n empiriese studie onderneem na onderskeidelik die Afrikaanse literêre veld en spesifiek na die mediatekste wat oor die ses digdebute van 1999–2000 verskyn het.

6.2 BEVINDINGE

Uit die navorsing kan die volgende gevolgtrekkings gemaak word:

Die Afrikaanse literatuur is 'n polisisteesisteem wat uit verskillende sisteme bestaan. Hierdie sisteme bevat weer elkeen verskillende subsisteme. Volgens Lourens (1997:56) kan uit Even-Zohar se model die afleiding gemaak word dat die verskillende sisteme binne die Afrikaanse polisisteesisteem 'n hiërargiese struktuur het – net so vertoon die subsisteme 'n hiërargiese struktuur. Dit beteken dat binne sisteme en subsisteme daar gekanoniseerde en niegekanoniseerde strata is. Met ander woorde: binne die Afrikaanse poëtiesisteem is daar subsisteme soos die werkersklaspoësie van die Klerewerkersunie (Willemse 1997:10); die gay-poësie soos verteenwoordig deur Joan Hambidge en Johann de Lange se werk, en die pop-lirieke van sanger-digters soos Anton Goosen, David Kramer, Koos Kombuis, Valiant Swart en Gert Vlok Nel. Die afleiding kan uit hierdie studie gemaak word dat die gesprek

rondom die kanon in 2003 steeds so relevant en belangrik is as vroeër. Dit is 'n gesprek wat blykbaar nie gou tot 'n einde sal kom nie.

Uit my teoretisering oor kanonisering wil dit voorkom of die uitgewer 'n belangrike rol speel in die institusionalisering van die poësie. Dit lyk of daar 'n kanonhersiening besig is om plaas te vind en dat die kanon oopgeskryf word deur die inbring van tekste wat vroeër waarskynlik nie tot die kanon toegelaat sou word nie. In die lig van die verminderde publikasie-moontlikhede vir debutante by hoofstroomuitgewers en die toename in publikasies by Protea Boekhuis en by randuitgewers soos Suider Kollege Uitgewers, Bent en Fenomeen, asook selfpublikasies, blyk die gesprek rondom kanonisering nie irrelevant te wees nie.

Uit my navorsing blyk duidelik dat publikasiemoontlikhede vir debute by hoofstroomuitgewers, soos NB-Uitgewers, minder word. Sedert 1990 het 90 debuutbundels verskyn, waarvan 21 by NB-Uitgewers, 39 by ander uitgewers – soos J.P. van der Walt, Bent en Protea Boekhuis (sedert 1999) – en 30 as selfpublikasies. Die sogenaamde monopolie wat NB-Uitgewers ten opsigte van debute en kanonisering gehad het, blyk teen die millenniumwending nie meer so sterk te wees nie. Daarom kan waarskynlik beweer word dat die kanoniseringsinvloed van NB-Uitgewers al minder word en dat die kanon oopgeskryf kan word om sodoende ruimte te laat vir publikasie deur niehoofstroomuitgewers. Moontlikhede vir die publikasie van debuutbundels is selfpublikasies; publikasies by randuitgewers óf by Protea Boekhuis; en versamelbundels by hoofstroomuitgewers.

Die kanoniserende waarde van letterkundige pryse moet nie onderskat word nie. Daar is egter weinig pryse beskikbaar vir debuutwerke: die Ingrid Jonker-prys, die RAU-Mardene Marais-prys en die Eugène Marais-prys. Slegs die Ingrid Jonker-prys word uitsluitlik aan poësie-debute toegeken. In die lig van die beduidende hoeveelheid pryse wat aan prosa-werke toegeken word, die prestige- en geldwaarde van hierdie pryse en die wegval van byvoorbeeld die MNet-prys, is dit belangrik dat die Ingrid Jonker-prys nie verdwyn nie. Ten einde opkomende digters (veral swart digters) te stimuleer, behoort daar 'n aanmoedigings-prys vir debutante te wees.

Saam met die toekenning van literêre pryse kan die kanoniserende rol van resensies nie onderskat word nie. In hoofstuk 5 van my tesis het ek na hierdie rol verwys. Ek het egter die grense wyer getrek as net resensies en al die resepsieverslae oor die ses debuutbundels van 1999–2000 betrek. Uit sulke resepsies word nie net die kanoniseringsmoontlikhede van debute afgelei nie, maar kan ook 'n beeld van die eietydse literêre veld verkry word. Uit die kwalitatiewe en kwantitatiewe ondersoeke na die resepsieverslae blyk dat Zandra Bezuiden-

hout se bundel waarskynlik die kanon binnegedring het. Wilna Meyer het slegs een resepsie-verslag ontvang, wat eerder 'n bekendstelling van die digter was. Haar outeursprofiel ondersteun die kwantitatiewe en kwalitatiewe gevolgtrekking: dat Meyer slegs in die lokale omgewing aktief is in die Afrikaanse literêre veld en waarskynlik nie kanoniseringsstatus sal bereik nie. Die drie resepsieverslae oor Elza Lorenz se bundel en haar outeursprofiel toon ook dat sy waarskynlik nie die kanon sal binnedring nie. Die kwantitatiewe en kwalitatiewe ondersoek na René Bohnen se bundel toon dat sy betrokke is in die Afrikaanse literêre veld en dat kanoniseringsmoontlikhede nie uitgesluit is nie. Cas Vos is die enigste van die debutante wat al 'n tweede bundel uitgegee het (met 'n derde bundel in die vooruitsig) en is veral aktief binne die kerklik-teologiese sisteem. Kanoniseringsmoontlikhede is dus ook nie vir Vos uitgesluit nie. Christine Barkhuizen le Roux het die tweede meeste resepsieverslae ontvang. Die kwalitatiewe ondersoek en die outeursprofiel toon dat sy moontlik kanoniseringsstatus geniet. Die debutant wat die meeste resepsieverslae ontvang het, wat aktief betrokke is in die literêre veld en wat opgeneem is in *Groot verseboek 2000*, is Zandra Bezuidenhout. My ondersoek toon dat sy van al die debutante die beste moontlikheid het op kanoniserings en waarskynlik die kanon binnegedring het om reeds kanonstatus te geniet.

6.3 VERDERE ONDERSOEK

Met hierdie navorsing het ek ontdek dat daar baie ruimte is vir verdere navorsing met betrekking tot die Afrikaanse literêre sisteem.

Reeds in 1995 het Ohlhoff (1995:39) vrae gestel oor die invloed van die nuwe onderwysbedeling op die pedagogiese kanon. Sedert 1995 het verskeie veranderinge ten opsigte van die skoolbedeling plaasgevind, met onder meer die instelling van Kurrikulum 2005. Die voor-skryfmark het verander. 'n Studie hieroor is nog nie onderneem nie.

Binne die polissisteem speel die institusie 'n belangrike rol. Die rol van die *herskrywer* binne die literêre sisteem kan nagevors word. Ohlhoff (1995:41) noem vrae wat beantwoord kan word, soos: wie herskryf, waarom, onder watter omstandighede en vir watter teikengroep? Die werksaamhede van ander institusie-agente wat ook ondersoek kan word, is byvoorbeeld die invloed van skrywersverenigings, tydskrifte, vertalers en literatuurhistorici.

Die samestelling van antologieë is 'n verdere studieveld. 'n Diachroniese studie na die verskillende antologieë in Afrikaans kan op veranderde tendense oor 'n tydperk wys, terwyl 'n sinchroniese studie kan wys op die verskillende beweegredes vir die saamstel van bundels. Die vraag na watter poëtiese en ideologiese redes die samestelling beïnvloed

het, kan ondersoek word. My studie het getoon dat versamelbundels 'n moontlike oplossing is vir die verminderde publikasiemoontlikhede vir debutante. Die invloed en rol van eietydse versamelbundels binne die literêre sisteem verg aandag.

'n Studie na die toekenning van literêre pryse kan binne die polisisteamteorie onderneem word. Daar kan selfs gepraat word van die marginalisering van literêre pryse vir poësie. 'n Polisistemiese ondersoek na die plek, die invloed en die geskiedenis van literêre pryse en hul kanoniseringsrol kan onderneem word.

Die rol van die multimedia as toekomsmoontlikheid van die poësie is 'n verdere ondersoekveld. Tesame hiermee kan die pop-en-rock-lirieke as poësie nagevors word. Is die Valiant Swarts, Karen Zoïds en Gian Groens nie die digters van ons eie tyd nie? Bosman (2003) se artikel kan as stimulus tot verdere navorsing dien. 'n Literatuursosiologiese ondersoek kan byvoorbeeld gedoen word na kulturele manifestasies wat die poësie bekendstel aan 'n ruimer gehoor, byvoorbeeld die Klein Karoo Nasionale Kunstefees en die Woordfees, of die rol van *performance poets*.

Venter en Galloway (2003) se navorsing oor die uitgewersbedryf in Suid-Afrika kan as 'n impuls dien vir verdere studie oor die uitgewersbedryf binne polisistemiese verband.

Ander kommunikasievorme – soos die film, sosiale gedrag en kulturele sisteme in die algemeen – kan deur middel van 'n polisistemiese benadering ondersoek word.

6.4 SLOTSOM

Die polisisteamteorie het my 'n instrument gebied om die navorsing te kan doen, om tot insigte te kom en afleidings te maak wat nie noodwendig met behulp van 'n ander teorie moontlik sou wees nie.

Die ondersoek wil 'n bydrae lewer tot die gesprek binne die Afrikaanse poësie-sisteem, maar ook binne die wyer, veeltalige, multikulturele Suid-Afrika.

Ek stem ten slotte saam met Nicol Stassen (Louw 2003:15) wat beweer dat die boek (en ek verstaan onder boek ook die digbundel) nie sal verdwyn nie, maar op ander maniere in die samelewing sal voortbestaan.

BRONNELYS⁴

- A.C. 2001. Dansmusieke deur Zandra Bezuidenhout. *De Kat*. April.
- Abrams, M.H. 1999. *A Glossary of Literary Terms*. United States of America: Heinle & Heinle.
- Anoniem. 2001a. Afrikaanse boek beleef tans windstilte. *Die Burger*, 27 Junie.
- Anoniem. 2001b. NB-Uitgewers. Waarom herskik, waarheen vorentoe? *P.J. Nienaber-gedenklesing*. Bloemfontein. Julie.
- Anoniem. 2002. Rachelle Greef met RAU-prys bekroon. *Die Burger*, 28 Oktober.
- Aucamp, Hennie. 1995. Die resensie as essay. *Boekewêreld*, 19 April.
- Aucamp, Hennie. 2002. Hou tog op 'Afrikaans!' skree. *Die Burger*, 6 April.
- Barkhuizen le Roux, Christine. 2000. *Dimensie*. Stellenbosch: Suider Kollege.
- Barkhuizen le Roux, Christine. 2003. Persoonlike korrespondensie. Barrydale. 12 Maart.
- Barnard, Riana. 2002. Ongepubliseerde lesing. Skrywerswerkwinkel. Stellenbosch: Universiteit van Stellenbosch. 23 Augustus.
- Barthes, Roland. 1977. *Image Music Text. Essays Selected and Translated by Stephen Heath*. London: Fontana.
- Basson, A. 2002. Stories skryf jou. Braam, Jeanne en Toast doen dit – hul kan nie anders. *Krit*, 1 April.
- Belcher, Ronnie. 2002. Persoonlike korrespondensie. Stellenbosch. 24 Julie.
- Beukes, Eugène. 1997. Meer publikasiegeleenthede, meer stories. In: Willemsse, Hein, Marion Hattingh, Steward van Wyk en Pieter Conradie. *Die reis na Paternoster*. Bellville: Universiteit van Wes-Kaapland.
- Bezuidenhout, Zandra. 2000. *Dansmusieke*. Stellenbosch: Suider Kollege.
- Bezuidenhout, Zandra. 2001. Korrespondensie. Ingrid Jonker-prys. Stellenbosch. 27 Mei.
- Bezuidenhout, Zandra 2002. Persoonlike korrespondensie. Stellenbosch. 19 September.
- Bisschoff, Anna-Marie. 1992. New Criticism. In: Cloete, T.T. (red.). *Litêre terme en teorieë*. Pretoria: HAUM-Literêr, 341-342.
- Bloemhof, Etienne. 2002. Ongepubliseerde gaslesing. Honneursklas. Stellenbosch: Universiteit van Stellenbosch.
- Bloom, Harold. 1973. *The Anxiety of Influence. A Theory of Poetry*. London: Oxford University Press.

⁴ Die bronnelys bevat nie alle digbundels waarna in my studie verwys word nie, maar slegs die belangrikste.

- Bloom, Harold. 1975. *A Map of Misreading*. London: Oxford University Press.
- Bloom, Harold. 1995. *The Western Canon. The Books and School of the Ages*. New York: Hardcourt Brace College.
- Boekeredakteur. 2001. Bezuidenhout wen Jonkerprys. *Die Burger*, 1 Mei.
- Boekeredakteur. 2002. RAU stel nuwe pryse vir boeke in. *Die Burger*, 21 Mei.
- Boezak, Dawn. 1997. Kom ons kry 'n nuwe ryding. In: Willemse, Hein, Marion Hattingh, Steward van Wyk en Pieter Conradie. *Die reis na Paternoster*. Bellville: Universiteit van Wes-Kaapland.
- Bohnen, René. 2000. *Spoorsny*. Northcliff: Gnomix.
- Bohnen, René. 2002. Persoonlike korrespondensie. Pretoria. 16 Augustus.
- Bolton, Rob, Jac Kritzinger, Gert Vlok Nel en Tertius Kapp. 2001. *Uit die stof die see die skald se handevuurvoet tracks en die verstuite trein van wat verlange*. Stellenbosch: Fenomeen.
- Boonstra, H.T. 1979. Van waardeoordeel tot literatuuropvatting. *De Gids* 142(2):243-253.
- Borklund, E. 1977. *Contemporary Literary Critics*. London: St.James.
- Bosman, Martjie. 2003. Het Afrikaanse rock iets vir die Afrikaande poësie te sing? Artikel (in publikasie). *Stilet*.
- Botha, Elize. 1995. Elize Botha sê: Respekteer boek, vak, leser. *Boekewêreld*, 19 April.
- Botma, Gabriël. 2002. Kunstedebat moet deurlopend wees. *Die Burger*, 20 April.
- Breytenbach, Kerneels. 2001. Is Boesak vir die wolwe gegooi? *Rapport*, 18 November.
- Breytenbach, Kerneels. 2002. Persoonlike korrespondensie. Kaapstad. 21 Oktober.
- Brink, A.P. (samest.). 2000. *Groot verseboek 2000*. Kaapstad: Tafelberg.
- Brink, André P. 2003a. Het ons nog iets nuuts om te sê? *Woordfees-lesingreeks*. Stellenbosch. 7 Maart.
- Brink, André P. 2003b. Resensies. *Woordfees-lesingreeks*. Stellenbosch. 8 Maart.
- Burger, Willie. 2003. Persoonlike korrespondensie. Johannesburg: Randse Afrikaanse Universiteit. 11 Maart.
- Chapman, Michael. 2002. *The New Century of South African Poetry*. Johannesburg en Kaapstad: Ad Donker.
- Cilliers, Cecile. 1995. Verskil ontlok venynige bekgevegte. *Boekewêreld*, 19 April.
- Cloete, T.T. 1992. Literatuurkritiek. In: Cloete, T.T. (red.). *Literêre terme en teorieë*. Pretoria: HAUM-Literêr, 270-273.

- Cloete, T.T. 2001. Dansmusiek – deur Zandra Bezuidenhout (gedigte). *Beeld*, 27 Augustus.
- Cloete, T.T., Elize Botha & Charles Malan (red.). 1985. *Gids by die literatuurstudie*. Pretoria: HAUM-Literêr.
- Cloete-Hofer, Mariette. 1999. Digter-ds wen skryfprys. *Die Volksblad*, 15 Mei.
- Coetzee, Ampie en Hein Willemse (samest.). 1989. *I Qabane Labantu. Poetry in the Emergency. Poësie in die noodtoestand*. Bramley: Taurus.
- Cuddon, J.A. 1998. *A Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*. Oxford: Blackwell Publishers.
- De Glas, Frank. 1992. Hebben uitgeverijen invloed op de literaire canon? *Spiegel der Letteren* 34:289-304.
- De Goede, Ronel en M.M. Walters. 2001. *Ingrid Jonker-prys 1999-2000 (commendatio)*. 19 Mei.
- De Moor, Wam. 1993. *De kunst van het recenseren van kunst*. Bassum: Dick Coutinho.
- De Wet, Karen. 1994. *Eiendoms onbeperk. Die onvoltooide groot gesprek met D.J. Opperman in die Afrikaanse poësie*. Ongepubliseerde D.Litt.-proefskrif, Mmabatho: Universiteit van Bophuthatswana.
- Dijkstra, K. 1989. Canonvorming in de literaire communicatie. *Spectator* 18(3):159-168.
- Du Plessis, C. 1997. It's hip to be afrikaans. *Tydskrif vir Letterkunde* 35(2):75.
- Du Plooy, H. 1992. Vervreemding. In: Cloete, T.T. (red.). *Literêre terme en teorieë*. Pretoria: HAUM-Literêr, 567-568.
- Du Toit, Elsabe. 1995. Oor resensente. *Boekewêreld*, 15 Februarie.
- Engelbrecht, Theunis. 2001. Johanna die Onverwoesbare. *De Kat*. Maart. 40-42.
- Ester, Hans. 2001. Verrassende gedichten van Zandra Bezuidenhout. *Zuid-Afrika*. Mei.
- Esterhuizen, Louis. 2001. Debuut-gedigte laat leser grynslag eerder as glimlag. *Die Burger*, 20 Augustus.
- Even-Zohar, Itamar. 1990a. Polysystem Theory. *Poetics Today* 11(1):9-26.
- Even-Zohar, Itamar. 1990b. The "Literary System". *Poetics Today* 11(1):27-44.
- Even-Zohar, Itamar. 1997. Factors and Dependencies in Culture. A Revised Outline for Polysystem Culture Research. *Canadian Review of Comparative Literature* 24(1):15-33.
- Fokkema, D.W. 1985/6. De canon als kritisch en didactisch instrument. Een historische analyse. *Spectator* 15(1):3-15.
- Fokkema, Douwe. 1997. The Systems-Theoretical Perspective in Literary Studies. Arguments for a Problem-Orientated Approach. *Canadian Review of Comparative Literature* 24(1): 177-185.

- Foster, P.H. 2000. *Postmodernisme en poësie, met spesifieke verwysing na die historiografiese metagedig Die heengaanrefrein van Wilma Stockenström*. Ongepubliseerde D.Litt.-proefskrif. Stellenbosch: Universiteit van Stellenbosch.
- Foster, Ronel. 2000. *Beelde van die Afrikaanse poësie sedert 1960*. Ongepubliseerde lesing. Stellenbosch: Universiteit van Stellenbosch. Augustus.
- Foster, Ronel en Louise Viljoen (samest.). 1997. *Poskaarte. Beelde van die Afrikaanse poësie sedert 1960*. Kaapstad: Tafelberg en Human & Rousseau.
- Fouché, Jaco. 2001. Die ou mense se dinge lyk nou bra gek. *Rapport*, 4 November.
- Fryer, Charles. 1995. Oor resensente. *Boekewêreld*, 15 Februarie.
- Gilbert, S.M. en S. Gubar. 1979. *The Madwoman in the Attic. The Woman Writer and the Nineteenthcentury Literary Imagination*. New Haven: Yale University Press.
- Gouws, Tom. 1995. Resensent boeksmous, beweer Tom Gouws. *Boekewêreld*, 19 April.
- Greeff, Rachelle. 2002. Wys ons pad na groter vervulling, smee skrywers. *Die Burger*, 13 Mei.
- Groden, M. en M. Kreiswirth (red.). 1994. *The Johns Hopkins Guide to Literary Theory and Criticism*. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press.
- Grové, A.P. 1995. Oor resensente. *Boekewêreld*, 15 Februarie.
- Grové, A.P. 1999. Ryk gedagte-inhoud, maar te veel taaldwang. *Beeld*, 5 Julie.
- Grové, A.P. 2001a. René Bohnen se 'Spoorsny' 'n belangwekkende debuut. *Beeld*, 26 Maart.
- Grové, A.P. 2001b. Vos se papier gode dans nie altyd. *Beeld*, 30 Julie.
- Grové, A.P. 2001c. Volwasse bundel met baie brille op die werklikheid. *Rapport*, 12 Augustus.
- Hambidge, Joan. 1992. Post-modernisme (Deel 1). *Tydskrif vir Letterkunde* 30(2):62-68.
- Hambidge, Joan. 1997a. Poësiechroniek nommer 6. *Tydskrif vir Letterkunde* 35(1):110-116.
- Hambidge, Joan. 1997b. Poësiechroniek nommer 8. *Tydskrif vir Letterkunde* 35(4):107-116.
- Hambidge, Joan. 1999a. Hoef nie eendagvlieg te prys. *Beeld*, 16 Julie.
- Hambidge, Joan. 1999b. 'n Tweede bundel is maar altyd die groot toets. *Die Burger*, 15 September.
- Hambidge, Joan. 2000a. Dans vergaan, maar digkuns bly staan. *Beeld*, 21 November.
- Hambidge, Joan. 2000b. Swak digbundels peul nou orals uit. *Die Burger*, 20 Desember.
- Hambidge, Joan. 2001a. Soetheid is die woord. *Die Burger*, 12 Maart.
- Hambidge, Joan. 2001b. Hambidge 'g'n pretbederwer'. *Die Burger*, 27 Maart.

- Hambidge, Joan. 2001c. Ope brief aan 'n Neerlandse skrywer. *Beeld*, 26 Junie.
- Hambidge, Joan. 2001d. Gawe verse getuig van nadenke oor mens en kuns. *Die Burger*, 30 Julie.
- Hambidge, Joan. 2001e. Die mond is nie geheim. *Beeld*, 11 Augustus.
- Hambidge, Joan. 2001f. Pasop vir daardie alte maklike aanprysinge. *Rapport*, 28 Oktober.
- Hambidge, Joan. 2002a. Sênet maak alle skrywers gelyk. *Die Burger*, 4 Junie.
- Hambidge, Joan. 2002b. Kitskultuur van die net is skrywer se vyand. *Beeld*, 15 Junie.
- Hambidge, Joan. 2002c. Resensering kan na albei kante toe slaan. *Beeld*, 6 Julie.
- Harris, Wendell V. 1991. Canonicity. *Publications of the Modern Language Association of America* 106(1):110-121.
- Harris, Wendell V. 1992. *Dictionary of Concepts in Literary Criticism and Theory*. New York: Greenwood.
- Harriss, Julian, Kelly Leiter en Stanley Johnson. 1992. *The Complete Reporter*. New York: Macmillan.
- Hattingh, Marion. 1996. Abraham Phillips en die Afrikaanse literêre kritiek. *Tydskrif vir Letterkunde* 34(1/2):24-32.
- Hattingh, Marion. 1998. Patrick Petersen. Die digter as identiteitskepper. *Stilet* 10(1):1-20.
- Hawthorn, J. 1998. *A Concise Glossary of Contemporary Literary Theory*. London: Arnold.
- Hugo, Daniel. 2002a. Afrika-poësie bring begrip en plesier. *Die Burger*, 22 Julie.
- Hugo, Daniel. 2002b. Inligting oor die Ingrid Jonker-prys. Stellenbosch. 1 Mei.
- Hugo, Daniel, Leon Rousseau en Phil du Plessis (samest.). 2000. *Nuwe verset*. Pretoria: Protea Boekhuis.
- Human, Koos. 1995. 'I have just given Bismarck hell ...'. *Boekewêreld*, 19 April.
- Jackson, Neels. 1999. Cas Vos 'dig wyer as ander dominee-digters'. *Beeld*, 23 April.
- Jackson, Neels. 2001. Dankbaar vir gode wat dans op papier. *Beeld*, 25 Julie.
- Jakobson, Roman. 1988. Linguistics and Poetics. In: Lodge, David (ed.). *Modern Criticism and Theory*. New York: Longman Inc.
- Janssen, Susanne. 1994. *In het licht van de kritiek. Variaties en patronen in de aandacht van de literatuurkritiek voor auteurs en hun werken*. Hilversum: Uitgeverij Verloren.
- John, Phillip. 2002. Leser beloon met intense ervaring. *Die Burger*, 15 Julie.
- Jordaan, Willem. 2002. Nuwe stemme 'moet letterkunde ook vernuwe'. *Die Burger*, 4 April.

- Kannemeyer, J.C. 1988. *Die Afrikaanse literatuur 1652-1987*. Pretoria: Academica.
- Kats, Freek. 2001. Die donker man. Onderhoud: Francois Weideman. *LitNet*. *Die mond is nie geheim nie*. 31 Julie.
- Keyser, G. 2001. Nederlandse skrywers dros by hulle uitgewery. *Die Burger*, 8 Augustus.
- Kok, Fritz. 1995. Oor resensente. *Boekewêreld*, 15 Februarie.
- Komrij, G. (samest.) 1999. *Die Afrikaanse poësie in duisend en enkele gedigte*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Kritzinger, Jac. 2001. 'n Vis kry 'n ekstra paar vinne. Onderhoud: Zandra Bezuidenhout. *LitNet*. *Die mond is nie geheim nie*. 30 Augustus.
- Krog, Antjie. 2001. Goedversorgde tekste benodig nie dié kiere. *Rapport*, 18 November.
- Krog, Antjie. 2002a. Jac Kritzinger. Altyd gereed vir die muse. *Rapport*, 7 April.
- Krog, Antjie. 2002b. *Met woorde soos met kerse. Inheemse verse uitgesoek en vertaal deur Antjie Krog*. Kaapstad: Kwela Boeke.
- Krog, Antjie. 2002c. Op die rugkant. Wie skryf jou boek? *Rapport*, 7 April.
- Kunsredaksie. 2001. Tafelberg vier halfeeue in boekbedryf. *Die Burger*, 2 Augustus.
- Kunsredaksie. 2002. Kritiek op kritici dui op dieper probleem. *Die Burger*, 18 April.
- Lefevere, André. 1987. Systems Thinking and Cultural Relativism. *Journal of Literary Studies / Tydskrif vir Literatuurwetenskap* 3(4):23-34.
- Leibbrand, Joop. 2001. Zandra Bezuidenhout – dansmusieke. *Meander*, 6 Mei.
- Le Roux, Christiaan Johannes. 1998. *Vervreemdingstegnieke in Gert Vlok Nel se digbundel Om te lewe is onnatuurlik*. Ongepubliseerde M.A.-verhandeling. Stellenbosch: Universiteit van Stellenbosch.
- Le Roux, Marina. 2002. Debuut se 'klipwerk' in die klein kon ou meesters geval het. *Die Burger*, 22 Julie.
- Loots, Sonja. 2002. Boek-veteraan waag solo-sprong. *Rapport*, 1 September.
- Loots, Sonja. 2003a. Resensies. *Woordfees-lesingreeks*. Stellenbosch. 8 Maart.
- Loots, Sonja. 2003b. Debuutbundel 'het baie moed geverg'. *Rapport*, 13 April.
- Lorenz, Elza. 2002. Persoonlike korrespondensie. Banbury Cross. 5 September.
- Lourens, Amanda. 1997. *Polemiek en kanon. Kanonisering van die vroulike outeur in die Afrikaanse prosa van die dertiger- tot die negentigerjare*. Ongepubliseerde D.Litt.-proefskrif. Pretoria: Universiteit van Pretoria.

- Lourens, Amanda. (s.a.). Resensering as instrument tot kanoniserings. Ongepubliseerde klaslesing. Stellenbosch: Universiteit van Stellenbosch.
- Louw, Barnie. 2003. Skrywers voer stryd teen visuele media. *Die Burger*, 5 April.
- Louw, N.P. van Wyk. 1939. *Lojale verset*. Kaapstad: Nasionale Pers.
- Malan, Charles. 2003. Die Afrikaanse boek loop die kreeftegang. *Rapport*, 16 Maart.
- Malan, Lucas. 2001. Hambidge self deel van parodie. *Die Burger*, 20 Maart.
- Marais, René. 1983. "Tagtig is great, no doubt, and Letoit its prophet" (met apologie aan T.T. Cloete). *Ensovoort* 3(1):3-8.
- Meiring, Martie. 2002. Resensies dien as barometer vir toneelganger. *Die Burger*, 23 April.
- Meyer, Wilna. 2000. *Verskillende vensters*. Mosselbaai: Tintinkie.
- Meyer, Wilna. 2002. Persoonlike korrespondensie. Mosselbaai. 10 Oktober.
- Mischke, Anne-Marie. 2001. Afrikaanse boekemense tel kop op. *Rapport*, 1 April.
- Mischke, Anne-Marie en Hanlie Retief. 2002. Resensente in die spervuur. *Rapport*, 7 April.
- Moerbeek, J. 1992. Hoe elasties is de canon? *Spiegel der Letteren* 34(3-2):333-357.
- Mooij, J.J.A. 1973. Problemen rondom literaire waardeoordelen. *De Gids* 136:461-473.
- Mooij, J.J.A. 1985/6. Noodzaak en mogelijkheden van canonvorming. *Spectator* 15(1):23-31.
- Müller, M. 1992. Postmodernisme. In: Cloete T.T. (red.). *Literêre terme en teorieë*. Pretoria: HAUM-Literêr. 397-400.
- Müller, Petra en Nelleke de Jager (samest.). 2001. *Nuwe Stemme 2*. Kaapstad: Tafelberg.
- Nel, Jo. 2002. Leser kan aan dié spel meedoen. *Beeld*, 7 Januarie.
- Nieuwoudt, Stephanie. 2001. Daar is 'n weg uit die labirint. *Beeld*, 28 Februarie.
- Nieuwoudt, Stephanie. 2002a. Liefde vir boeke laat hom waag. *Die Burger*, 26 Maart.
- Nieuwoudt, Stephanie. 2002b. Du Plessis se 'rowwe' pen sonder illusie. *Die Burger*, 17 April.
- Nieuwoudt, Stephanie. 2002c. Steeds onrus aan Afrikaanse skrywersfront. *Die Burger*, 4 Junie.
- Nieuwoudt, Stephanie. 2002d. Steun vir nog 'n skrywersvereniging. *Die Burger*, 19 Junie.
- Nieuwoudt, Stephanie. 2002e. Nel 'bevestig innerlike' met bundel. *Die Burger*, 11 Julie.
- Nieuwoudt, Stephanie. 2002f. Klein uitgewer 'het 'n funksie'. *Die Burger*, 2 Desember.

- Odendaal, B.J. 2001. Bestekopnametyd? Strategiese funksies van tematiese poësiebloemlesings in die Afrikaanse literêre veld in die tydperk 1986-2000. *Stilet* 13(1):51-68.
- Odendaal, Bernard. 2000. Digdebutant flanker met die lasso van liefde. *Die Volksblad*, 20 November.
- Odendaal, Bernard. 2001. Op die spoor van digterskap. *Die Volksblad*, 26 Februarie.
- Odendaal, Bernard en Sulette Bruwer. 2000. Meer as een dimensie van dié mensie. *Die Volksblad*, 13 November.
- Ohlhoff, Heinrich. 1993. Kanon en kanonvorming. *Tydskrif vir Letterkunde* 31(4):58-65.
- Ohlhoff, Heinrich. 1995. Kanon en instansies. 'n Afrikaanse perspektief. *Tydskrif vir Letterkunde* 33(2):39-46.
- Olivier, Fanie. 2001. Brokke van 'n geleefde lewe. *Beeld*, 28 Mei.
- Pakendorf, Gunther. 1995. Vergoed resensent behoorlik. *Boekewêreld*, 19 April.
- Parker, Elize. 2001. Boekvrae aan Zandra Bezuidenhout. *Sarie*, 11 Julie.
- Parker, Elize. 2003. Het ons nog iets nuuts om te sê? *Woordfees-lesingreeks*. Stellenbosch. 7 Maart.
- Pearce, Robert J. 1997. Swart Afrikaanse skrywers. Waar lê die verantwoordelikheid vir publikasie? In: Willemsse, Hein, Marion Hattingh, Steward van Wyk en Pieter Conradie. *Die reis na Paternoster*. Bellville: Universiteit van Wes-Kaapland.
- Petersen, Patrick. 1997. Die ongelyke magsverhoudinge in die Afrikaanse letterkunde. In: Willemsse, Hein, Marion Hattingh, Steward van Wyk en Pieter Conradie. *Die reis na Paternoster*. Bellville: Universiteit van Wes-Kaapland.
- Pienaar, Hans. 2002. Persoonlike korrespondensie. Pretoria. 26 Julie.
- Pieterse, Henning. 1992. 'n Pot vol winter. Resepsieverslag. *Tydskrif vir Letterkunde* 30(2): 133-146.
- Poësieliefhebber. 1999. Dood van digkuns sal só kom. *Beeld*, 12 Julie.
- Prangel, Matthias. 1997. Systems Theory. What It Is and What It Is Not. On Some Current Misunderstandings in the Reception of a Systems-Theoretical Concept of Meaning. *Canadian Review of Comparative Literature* 24(1):153-159.
- Prins, Jo. 2001. Min vroue, swartes sien kans vir 'bekgevegte'. *Beeld*, 29 September.
- Rossouw, Mabel A. 1992. Resepsieteorie. In: Cloete, T.T. (red.). *Literêre terme en teorieë*. Pretoria: HAUM-Literêr, 427-429.
- Ruiter, Frans. 1991. *De receptie van het Amerikaanse postmodernisme in Duitsland en Nederland*. Ongepubliseerde D.Litt.-proefskrif. Utrecht: Rijksuniversiteit.
- Schaffer, Alfred. 2001. "Tongues hit the street", of "Hoe ik voor even dichter was". Ervaringen tijdens het 32e Poetry International Festival te Rotterdam, 16 t/m 22 juni 2001. *LitNet. NeerlandiNet*. 8 Julie.

- Schmidt, Siegfried J. 1997. A Systems-Oriented Approach to Literary Studies. *Canadian Review of Comparative Literature* 24(1):119-133.
- Scholtz, Hettie. 1995. Oor resensente. *Boekewêreld*, 15 Februarie.
- Schram, D.H. 1992. De canon vanuit empirisch perspectief. *Spiegel der Letteren* 34:245-265.
- Showalter, E. 1977. *A Literature of Their Own: British Women Novelists from Brontë to Lessing*. Princeton: Princeton University Press.
- Slabber, Annette. 2000. Debuutbundel van Barrydaler verskyn. *Die Burger*, 27 Oktober.
- Smith, Francois. 2000. Bekoring nog te selde in dié musiek aangetref. *Die Burger*, 6 Desember.
- Smith, Francois. 2002a. Uitgewers en skrywers vergader oor tantième. *Die Burger*, 9 Maart.
- Smith, Francois. 2002b. Ouboet is die bliksem in. *Die Burger*, 29 April.
- Smith, Francois. 2002c. Nuwe versetverse toon verskille. *Die Burger*, 31 Augustus.
- Smith, Francois. 2003. Resensies. *Woordfees-lesingreeks*. Stellenbosch. 8 Maart.
- Smuts, J.P. 2000. Die einde van die millennium. Vier jaar Afrikaanse prosa. *Stilet* 12(1):1-26.
- Snyman, Henning. 2001. Nuwe stemme het meriete, maar verdien ook klappe. *Rapport*, 26 Augustus.
- Snyman, Linda. 1992. *Die poësie van Dertig. 'n Polisisteembenadering*. Ongepubliseerde D.Litt.-proefskrif. Pretoria: Universiteit van Pretoria.
- Snyman, M. 1994. Die Afrikaanse jeugliteratuur. 'n Herbesinning. *Tydskrif vir Letterkunde* 33(3):39-53.
- Spies, Lina (samest.). 1999. *Sy sien webbe roer. 'n Keuse uit die werke van Afrikaanse digteresse*. Kaapstad: Human & Rousseau.
- Stadler, Hanlie. 2001. 'SA het steeds 'n rangorde van tale'. *Rapport*, 28 Oktober.
- Stassen, Nicol. 2002a. Persoonlike korrespondensie. Pretoria. 15 April.
- Stassen, Nicol. 2002b. Afrikaanse uitgewersperspektief. Ongepubliseerde lesing: ALV-kongres. Dikhololo. 1 Oktober.
- Stassen, Nicol. 2003. Die laaste Afrikaanse boek. *Die Burger-lesingreeks*. Klein Karoo Nasionale Kunstefees. Oudtshoorn. 4 April.
- Stofberg, A. 2002. Van 'nuwe stemme' is glo geen sprake. *Krit*, 4 April.
- Tiefenbrun, Susan W. 1984. The State of Literary Semiotics: 1983. *Semiotica* 51(1):7-44.
- Titchener, Campbell B. 1998. *Reviewing the Arts*. Mawah: Lawrence Erlbaum.
- Torr, Donnay. 2003. Wegval van boekprys 'jammer'. *Die Burger*, 22 Januarie.

- Van Coller, H.P. 1995. Die politieke magospel rondom taal en letterkunde in die nuwe Suid-Afrika. *Tydskrif vir Letterkunde* 33(3):47-57.
- Van Coller, H.P. 1996. Normdeurbreking as basis vir literatuurgeskiedskrywing. Omtrent *De Onrustzaaiers* deur Willem van Maanen. *Tydskrif vir Nederlands en Afrikaans* 3(1): 50-62.
- Van Coller, H.P. 2002. Die saamstel van bloemlesings as kanoniserende handeling. Deel 1. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe* 42(1):66-78.
- Van Coller, Hennie. 1995. Marita se rooi pakkie is steeds nie vergete. *Boekewêreld*, 19 April.
- Van Coller, Hennie en Jaap Steyn. 2001. The Status of Afrikaans. Gains and Losses. *Stilet* 13(2):158-174.
- Van der Merwe, Chris N. en Hein Viljoen. 1998. *Alkant olifant. 'n Inleiding tot die literatuurwetenskap*. Pretoria: J.L. van Schaik.
- Van der Merwe, Philip. 1996. What the Canon saw: Socio-political History, Afrikaans Poetry and its "Great Tradition". In: Kriger, Robert en Ethel Kriger. *Afrikaans Literature. Recollection, Redefinition, Restitution*. Amsterdam: Rodopi.
- Van der Westhuizen, Betsie. 1999. 'n Polisistemiese benadering tot die bevordering van kleuter-, kinder- en jeugliteratuur. *Stilet* 11(1):125-139.
- Van Gorp, H.R., R. Ghesquiere, D. Delabastita en J. Flamend (red.). 1998. *Lexicon van literaire termen*. Groningen:Walters-Noordhoff.
- Van Heerden, Etienne. 1999. "Afrika" as onvoorspelbare naam. Enkele aspekte van die Afrikaanse skrywer se verhouding met die landskap. *Tydskrif vir Letterkunde* 37(2):1-11.
- Van Jaarsveld, Anthea. 1999. Kruiskulturele verwysings in die letterkunde. 'n Politieke magospel. *Stilet* 11(1):1-8.
- Van Luxemburg, Jan, Mieke Bal en Willem G. Weststeijn. 1992. *Inleiding in de literatuurwetenskap*. Muiderberg: Dick Coutinho.
- Van Niekerk, Annemarie. 1994. *Vroue-vertellers 1843-1993*. Kaapstad: Tafelberg.
- Van Niekerk, Danie. 1995. Nou word kritici gekritiseer. *Boekewêreld*, 15 Februarie.
- Van Rees, C.J. en Dorleijn, G.J. 1993. *De impact van literatuuropvattingen in het literaire veld*. 's-Gravenhage: Stichting Literatuurwetenschap.
- Van Rees, Kees. 1997. Modelling the Literary Fields. From System-Theoretical Speculation to Empirical Testing. *Canadian Review of Comparative Literature* 24(1):91-101.
- Van Vuuren, Helize. 1999. Perspektief op die moderne Afrikaanse poësie (1960-1997). In: Van Coller, H.P. (red.). *Perspektief en Profiel 2. 'n Afrikaanse literatuurgeskiedenis*. Pretoria: J.L. van Schaik. 244-304.
- Van Vuuren, Helize. 2001. A perspective on modern Afrikaans poetry (1960-2000). *Stilet* 13(2):32-50.

- Van Woerden, Henk. 2003. Het ons nog iets nuuts om te sê? *Woordfees-lesingreeks*. Stellenbosch. 7 Maart.
- Van Wyk, J., P. Conradie en N. Constandaras (samest.). 1988. *SA in poësie / SA in Poetry*. Pinetown: Owen Burgess.
- Van Zyl, Hannes. 2000. Die boek in Afrikaans, rondom 2000. In: Van Heerden, Etienne (red.). *Briewe deur die lug. LitNet/Taalsekretariaat-skrywersberaad 2000*. Kaapstad: Tafelberg.
- Van Zyl, Hannes. 2001a. 'n Taal sonder digters. *Rapport*, 7 April.
- Van Zyl, Hannes. 2001b. Nog 'n plek 'om realisties te droom'. *Die Burger*, 2 Augustus.
- Van Zyl, Hannes. 2002a. Só lyk 'n goeie resensent. *Rapport*, 7 April.
- Van Zyl, Hannes. 2002b. Wat gebeur met die uitgee van poësie in Afrikaans? Ongepubliseerde lesing. (s.l.).
- Van Zyl, Johan. 2001. Joan Hambidge. Poëet, polemis en pofadder. *Die Burger*, 23 November.
- Venter, Danie. 2001. Hambidge skep nuwe apartheid. *Die Burger*, 23 Maart.
- Venter, L.S. 1992. Russiese Formalisme. In: Cloete, T.T. (red.). *Literêre terme en teorieë*. Pretoria: HAUM-Literêr. 458-460.
- Venter, Rudi en Francis Galloway. 2003. Boekkultuur kort dringend 'n inspuiting. *Die Burger*, 6 Januarie.
- Viljoen, Hein. 1992a. Evaluering. In: Cloete, T.T. (red.). *Literêre terme en teorieë*. Pretoria: HAUM-literêr. 110-117.
- Viljoen, Hein. 1992b. Kanons en kanonisering. In: Cloete, T.T. (red.). *Literêre terme en teorieë*. Pretoria: HAUM-Literêr. 196-199.
- Viljoen, Hein. 1992c. Literatuursosiologie. In: Cloete, T.T. (red.). *Literêre terme en teorieë*. Pretoria: HAUM-Literêr. 275-280.
- Viljoen, Hein. 1992d. Sisteem (Literêre). In: Cloete T.T. (red.). *Literêre terme en teorieë*. Pretoria: HAUM-Literêr. 495-497.
- Viljoen, Louise. 2000. 'n Batige saldo vir Afrikaanse digkuns. *Insig*, Maart. 66-67.
- Vlasselaers, Joris. 1997. Discourse. A Challenge for Systems Theory in Cultural Studies? *Canadian Review of Comparative Literature* 24(1):137-139.
- Vos, Cas. 1999. *Vuurtong*. Clubview: Benedic Boeke.
- Vos, Cas. 2001. *Gode van papier*. Pretoria: Protea Boekhuis.
- Vos, Cas. 2003. Persoonlike korrespondensie. Pretoria. 27 Januarie.

- Waldner, Mariechen. 2002. Afrikaanse digkuns herleef in rock, rap en blues. *Rapport*, 1 Desember.
- Wasserman, Herman. 2002a. Poësie 'kan Afrikaans uit kettings loswikkel'. *Die Burger*, 21 Mei.
- Wasserman, Herman. 2002b. Kunsjoernalistiek. Ongepubliseerde gaslesing. Honneursklas. Stellenbosch: Universiteit van Stellenbosch.
- Weideman, George. 2002. Skrywers ontevrede met uitgewers. *LitNet*. 10 Maart.
- Weststeijn, Willem G. 1983. Wie lees er en hoe? *De Gids* 146(4):297-303.
- Willemse, H. 1996. Die veelbewoë vaart na Paternoster. *Tydskrif vir Letterkunde* 34(1/2): 38-48.
- Willemse, H. 1999. 'n Inleiding tot buite-kanonieke Afrikaanse kulturele praktyke. In: Van Coller, H.P. (red.). *Perspektief en profiel 2. 'n Afrikaanse literatuurgeskiedenis*. Pretoria: Van Schaik. 3-21.
- Willemse, H. 2002. Titel sonder werkwoord. *Rapport*, 7 April.
- Women in Publishing. 1987. *Reviewing the Reviews. A Women's Place on the Book Page*. London: Journeyman.
- Zietsman, Cynthia. 2000. Dwangskryfster gee op 66 eerste digbundel uit. *Die Burger*, 16 Desember.

ADDENDUM A

AFRIKAANSE POËSIE

CHRONOLOGIESE LYS VOLGENS DEBUUTWERKE 1944 – 2002

1944	Kirsch, Olga	<i>Die soeklig</i> . Pretoria: J.L. van Schaik.
1944	Petersen, S.V.	<i>Die enkeling</i> . Port Elizabeth/Kaapstad: Unie Volkspers.
1945	Du Toit, Elizabeth C.M.	<i>In die verbygaan</i> . Bloemfontein: Nasionale Pers.
1945	Oosthuizen, J.J.	<i>In die woestyn</i> . Pretoria: J.L. van Schaik.
1945	Opperman, D.J.	<i>Heilige beeste</i> . Kaapstad: Nasionale Pers.
1946	Kotzé, Susann	<i>Hierdie uur en ander gedigte</i> . Pretoria: J.L. van Schaik.
1947	Louw, Emma	<i>Venster in die stad</i> . Kaapstad: Nasionale Pers.
1947	Scholtz, Merwe	<i>Vlugtige spore</i> . Kaapstad: Nasionale Pers.
1948	Marincowitz, P.	<i>Sebastiaan</i> . Kaapstad: Anton Anreith.
1948	Watermeyer, G.A.	<i>Sekel en simbaal</i> . Kaapstad: Nasionale Pers.
[1950] ¹	Smit, Bartho	<i>Mure.Verse</i> . Pretoria: Unie-Boekhandel.
1950	Griesel, T.B.	<i>Glimlaggies</i> . Johannesburg: Afrikaanse Pers-Boekhandel.
1950	Jonker, Abraham H.	<i>Die onherwinbare hede</i> . Kaapstad: Juta.
[1950]	Spruijt-Lambrechts, Bess	<i>Aanhanklikheid. 1940-1948</i> . Pretoria: Unie-Boekhandel.
1954	Rousseau, Ina	<i>Die verlate tuin</i> . Kaapstad: A.A. Balkema.
1955	Blum, Peter	<i>Steenbok tot Poolsee</i> . Kaapstad: Nasionale Boekhandel.
1955	Philander, P.J.	<i>Uurglas</i> . Kaapstad: Nasionale Boekhandel.
1956	Belcher, R.K.	<i>Mens en Skepper</i> . Pretoria: J.L. van Schaik.
1956	De Villiers, Pierre	<i>Die dwase stryd</i> . Johannesburg: Afrikaanse Pers-Boekhandel.
1956	Fouché, Abraham	<i>Tiende van die oes</i> . Pretoria: J.L. van Schaik.
1956	Jonker, Ingrid	<i>Ontvlugting</i> . Kaapstad: Culemborg.
1956	Van der Westhuizen, V.	<i>Die rustelose</i> . Johannesburg: Afrikaanse Pers-Boekhandel.
1957	Louw, George	<i>Die trekpad</i> . Kaapstad: Culemborg.
1957	Small, Adam	<i>Verse van die liefde</i> . Kaapstad: Culemborg.
1957	Visser, A.J.J.	<i>Kaleidoskoop</i> . Kaapstad: Nasionale Boekhandel.
1958	Boerneef (I.W. van der Merwe)	<i>Krokos</i> . Kaapstad: Nasionale Boekhandel.
[1959]	De Vries, Abraham H.	<i>Proegoed</i> . Kaapstad: HAUM.
[1959]	Smit, Saul Erasmus (pseud.)	<i>Die halwe God</i> . Johannesburg: Dagbreek-Boekhandel.
1959	Van der Westhuizen, Isak	<i>Kinders van die stad</i> . Pretoria: J.L. van Schaik.
[1960]	Grobler, Buntj H.	<i>Vrou – moeder</i> . Kaapstad: HAUM.
1960	Sheldon, Lionel	<i>Weeklaag van die wese</i> . Johannesburg: Afrikaanse Pers-Boekhandel.
1960	Toerien, Barend J	<i>Gedigte</i> . Kaapstad: Nasionale Boekhandel.
[1960]	Van der Walt, L.S.	<i>Vuurvoël</i> . Johannesburg: Dagbreek-Boekhandel.

¹ Die []-hakies wat in die lys gebruik word, gee 'n aanduiding dat daar onsekerheid is oor die verskyningsdatum van die bundel, asook in sommige gevalle oor die uitgewersnaam en uitgewersplek. Daar is so ver moontlik probeer om hierdie inligting te verifieer. Dit was nie in alle gevalle moontlik nie, aangesien van die bundels nie meer beskikbaar is of in druk is nie. Interleningsaanvrae het ook geen inligting opgelewer oor sodanige boeke nie.

1961	De Klerk, Helene	<i>Bontgesiggie</i> . Kaapstad: Nasionale Boekhandel.
1961	Venter, L.T.P.	<i>Herfsblare en vergruisde are</i> . [Kimberley: Die outeur].
[1962]	Botha, J.J.S.	<i>Die wakis</i> . Pretoria: [Die outeur].
1962	Gilliland, Barnard	<i>Veelhoek</i> . Johannesburg: Simondium.
1962	Venter, Pieter	<i>Die blomblaar is requiem</i> . Johannesburg: Dagbreek.
1963	Eksteen, Louis	<i>'n Fluit in die riet</i> . Kaapstad: Nasionale Boekhandel.
[1963]	Marja	<i>Hand oor die wit muur</i> . Randburg: Die Baken uitgewers.
1964	Animé (pseud.)	<i>Onder my appelboom</i> . [Johannesburg]: CNA.
1964	Breytenbach, Breyten	<i>Die ysterkoei moet sweet</i> . Johannesburg: Afrikaanse Pers-Boekhandel.
1964	Rudolph, C.F.	<i>Tieroog</i> . Johannesburg: Afrikaanse Pers-Boekhandel.
[1964]	Sauerman, Greta	<i>Die fluitspeelster</i> . Kaapstad: Maskew Miller.
1965	Bekker, Pirow	<i>Die klip sing</i> . Kaapstad: Nasionale Boekhandel.
1965	Botes, D.P.M.	<i>Wat is 'n gewone man</i> . Johannesburg: Afrikaanse Pers-Boekhandel.
1965	Venter, P. de W. (De Waal)	<i>Kiem</i> . Kaapstad: Nasionale Boekhandel.
1966	Knobel, Wilhelm	<i>Bloedsteen</i> . Kaapstad: Human & Rousseau.
1966	Krüger, G.J.	<i>Spektrum</i> . Johannesburg: Voortrekkerpers.
1966	Loots, Jacques	<i>Eenhoring</i> . Johannesburg: Voortrekkerpers.
1966	Plekker, Freda	<i>Petisie van die loodsoldaat</i> . Johannesburg: Voortrekkerpers.
1966	Rall, Henk	<i>'n Son breek</i> . Johannesburg: Afrikaanse Pers-Boekhandel.
1966	Weideman, George H.	<i>Hondegaloppie</i> . Johannesburg: Voortrekkerpers.
1967	Boslanser (pseud.)	<i>Bosveld-wysies en ander gedigte</i> . Durban: Boslanser.
1967	Lombard, T.C.C.	<i>Klanke uit die siel</i> . Durban: Drakensbergpers.
1967	Lombard, T.C.C. ²	<i>Weegskaal</i> . Durban: Drakensbergpers.
1967	Van der Merwe, Cornelius	<i>Geboorte is nodig</i> . Johannesburg: Afrikaanse Pers-Boekhandel.
1967	Walters, M.M.	<i>Cabala</i> . Kaapstad: Nasionale Boekhandel.
1968	Blomerus, Marié	<i>Fosforblom</i> . Kaapstad: Nasionale Boekhandel.
[1968]	Coetzee, N.A.	<i>Uit die skatkamers</i> . [Pretoria: Die outeur].
1968	Grobbelaar, Pieter W.	<i>Onder die skedelvlag</i> . Kaapstad: Tafelberg.
1968	Nöthling, Erika	<i>Intermezzo</i> . Pretoria: Van Nieuwenhuizen Drukkers.
1969	Bouwer, Stephan	<i>So sal ons uitpasseer</i> . Johannesburg: Voortrekkerpers.
1969	Schmidt, Casper	<i>Adder om aarde</i> . Kaapstad: Tafelberg.
1969	Van Rensburg, Roelf	<i>Klip en kristal</i> . Johannesburg: Voortrekkerpers.
1970	Cussons, Sheila	<i>Plektrum</i> . Kaapstad: Tafelberg.
1970	Joubert, Marlise	<i>'n Boot in die woestyn</i> . Johannesburg: Afrikaanse Pers Boekhandel.
1970	Krog, Antjie	<i>Dogter van Jefta</i> . Kaapstad: Human & Rousseau.
1970	Pretorius, Wessel	<i>Maat van die onbekende</i> . Kaapstad: Tafelberg.
1970	Stockenström, Wilma	<i>Vir die bysiende leser</i> . Kaapstad: Reijger.
1970	Swanepoel, H.L.	<i>Steekgras in die dwarspad</i> . Potchefstroom: Die outeur.
1971	Du Plessis, Phil	<i>Geskifte om 'n houtgesig. 1965-70</i> . Kaapstad: Tafelberg.
1971	Goosen, Jeanne	<i>'n Uil vlieg weg</i> . Kaapstad: Tafelberg.
1971	Liebenberg, N.A.	<i>Die eerste gety</i> . Kaapstad: Tafelberg.
1971	Olivier, Fanie	<i>Gom uit die sipres</i> . Kaapstad: Human & Rousseau.
1971	Sleigh, Dan	<i>Duif oor water</i> . Kaapstad: Tafelberg.

² Geen bevestiging van watter een van die twee bundels die debuut is, is gevind nie. Daarom word albei gelys.

1971	Spies, Lina	<i>Digby vergenoeg</i> . Kaapstad: Human & Rousseau.
1972	De Villiers, I.L.	<i>Leitourgos</i> . Kaapstad: Tafelberg.
1972	Roodt, P.H.	<i>Foma</i> . 1963-1971. Kaapstad: Tafelberg.
1972	Taljaard, Lourens	<i>Drome van gister. Gedigte oor die lewe en die liefde</i> . Pretoria: L. Taljaard.
1972	Truter, H.W.	<i>Kleinhoewe</i> . Kaapstad: Human & Rousseau.
1972	Van Zyl, Kobus	<i>Wintervure</i> . Kaapstad: HAUM.
1973	Jensma, Wopko	<i>Sing for our execution. Poems and woodcuts</i> . Braamfontein: Ravan Press.
1973	Strydom, Leon	<i>Geleentheidsverse</i> . Kaapstad: Human & Rousseau.
1973	Van Niekerk, A.A.J.	<i>Twee maal elf is twaalf. Vier-en-veertig volksrympies</i> . Kaapstad: Romantica Pers.
1973	Van Rooyen, P.H.	<i>Draak op die erf</i> . Kaapstad: HAUM.
1974	De Jager, Johan	<i>Haggadâ vir 'n wit Afrikaan</i> . Johannesburg: Perskor.
1974	Keet, Rosa	<i>Hystera</i> . Johannesburg: Perskor.
1974	Peters, F.W.	<i>Wag op die volmaan</i> . Delmas: F.W. Peters.
1974	Rowland, William	<i>Die huis waar ek woon</i> . Kaapstad: Tafelberg.
1974	Steynberg-Bosman, Betsie	<i>U ek en jy</i> . Pretoria: Betsie Steynberg-Bosman.
1974	Swart, Hein	<i>Praathuis</i> . Kaapstad: Human & Rousseau.
1975	Engelbrecht, Katrien	<i>Ellips</i> . Bloemfontein: P.J. de Villiers.
1975	Kesting, Hélène	<i>Skip na die son</i> . Kaapstad: Tafelberg.
1975	Louw, Salomi	<i>Onthuis</i> . Johannesburg: Perskor.
1975	Oberholzer, Lourens	<i>Genadelose vyand</i> . Johannesburg: Perskor.
1975	Sepamla, Siphon	<i>Hurry up to it!</i> Johannesburg: Ad Donker.
1975	Snyman, H.W.	<i>Sestig blare in my hand</i> . Pretoria: C.A.M. Snyman.
1975	Spies, Jan	<i>Voetvolk. 1960-1970</i> . Kaapstad: Tafelberg.
1975	Steyn, J.C.	<i>Die grammatika van liefhê</i> . Kaapstad: Tafelberg.
1975	Swanepoel, Jan	<i>My Rome brand so mooi</i> . Kaapstad: Tafelberg.
[1975]	Van der Berg, M.	<i>kronoloog</i> . [Pretoria: Die outeur].
1975	Van Niekerk, Dolf	<i>Karoosange</i> . Kaapstad: Tafelberg.
1975	Van Tonder, Niel	<i>As hy weer kom. Verse 1969-1973</i> . Kaapstad: Human & Rousseau.
1976	Betts, George	<i>Droombeelde van jou</i> . Johannesburg: Perskor.
1976	Engelbrecht, Herman	<i>Droomskerwe</i> . Bloemfontein: P.J. de Villiers.
1976	Fourie, Gerrit	<i>Bokas en ondertoon</i> . Johannesburg: Perskor.
1976	Heese, Hester	<i>Sonder jou</i> . Kaapstad: Tafelberg.
1976	Joubert, Marietjie	<i>Ligterhout</i> . Kaapstad: Human & Rousseau.
1976	Marais, Marie-Louise	<i>Aalwynvreugde</i> . Johannesburg: Perskor.
1976	Van Wyk, Johan	<i>Deur die oog van die luiperd</i> . Kaapstad: Human & Rousseau.
1977	Aucamp, Hennie	<i>Die lewe is 'n grenshotel. Ryme vir pop en kabaret</i> . Kaapstad: Tafelberg.
1977	Balmer, Hilda B.M.	<i>Poems. Gedigte</i> . [s.l.]: H.J.B. Balmer.
1977	Buys, P.W.	<i>Pleroma. Gedigte</i> . Johannesburg: Boekhandel De Jong.
1977	Cilliers, Rika	<i>o.a. Debóra</i> . Kaapstad: Tafelberg.
1977	De Beer, B.K.	<i>Reël, rym en ritme</i> . Fontainebleau: Postma-publikasies.
1977	De Wette, Julian	<i>Die koning in die buiteland</i> . Johannesburg: Perskor.
1977	Le Roux, André	<i>Struisbaai-blues. 'n Testament 1973-Desember 1975</i> . Kaapstad: Human & Rousseau.

1977	Loubser, J.A.	<i>Die wit skuim.</i> s.l.: [Decorata].
1977	Müller, Petra	<i>Obool.</i> Kaapstad: Tafelberg.
1977	Smit, Pieter	<i>Visum vir die vreemde.</i> Kaapstad: Tafelberg.
1977	Van Niekerk, Marlene	<i>Sprokkelster.</i> Kaapstad: Human & Rousseau.
1978	Castelyn, Eveleen	<i>Tussen hemel en aarde.</i> Kaapstad: Human & Rousseau.
1978	Du Plessis, Hans	<i>Kleinwild.</i> Kaapstad: HAUM.
1978	Fryer, Charles	<i>Rooiwielswa.</i> Kaapstad: Tafelberg.
1978	Wessels, Everwyn	<i>Asiel.</i> Kaapstad: Tafelberg.
1979	February, Vernon	<i>O snotverdriet. Afrikaanse gedigte.</i> Haarlem: In de knipscheer.
1979	Hermann, F.	<i>Heilige opstand.</i> Brits: Die outeur.
1979	Maree, J.G.	<i>Langs my pad.</i> Voëlfontein: J.G. Maree.
1979	Pelser, Chris	<i>Uur van die aap.</i> Johannesburg: Perskor.
1979	Riekert, Donald W.	<i>Die amandelbloei.</i> 'n Siklus van 48 sonnette. Kuruman: Die outeur.
1979	Steyn, Laura	<i>Ek is 'n gewone mens ... en tog.</i> Kaapstad: NG Kerk-Uitgewer.
1979	Van Loggerenberg, Niekie	<i>Selfs al gaan ek deur donker dieptes.</i> Pretoria: HAUM.
1979	Van Wyk, Christopher	<i>It is time to go home.</i> Johannesburg: Ad Donker.
1980	Boshoff, Willem	<i>Kyafrikaans.</i> Johannesburg: Pannevis.
1980	Claassens, Pieter	<i>Verse van 'n windswaai.</i> Johannesburg: Perskor.
1980	Cloete, T.T.	<i>Angelliera.</i> Kaapstad: Tafelberg.
1980	De Vos, Annesu	<i>Gebed van 'n groen perske en ander verse.</i> Kaapstad: Tafelberg.
1980	Ferreira, Jeanette	<i>Waar een mens saam is.</i> Johannesburg: Perskor.
1980	Hammond, E.W.S.	<i>Hamburgers en hotdogs.</i> Kaapstad: Tafelberg.
1980	Lübbe, Ina	<i>Kleinverlang.</i> Pretoria: J.P. van der Walt.
1980	Patel, Essop	<i>They come at dawn.</i> Athlone: Blac.
1980	Roodt, Dan	<i>Kommas uit 'n boomzol.</i> Pinetown: Pannevis.
1980	Steyn, Johan	<i>Verweer.</i> Johannesburg: Perskor.
1980	Van der Merwe, Gerjo	<i>Kan jy hierdie woorde proe?</i> Durbanville: Klipbok.
1980	Viljoen, Judith	<i>Die groot stilte.</i> Verse van 'n dowe. Kaapstad: HAUM.
[1980]	Williams, Martha O.	<i>Vensters.</i> Roodepoort: CUM-boeke.
1981	Coetzee, J.A.	<i>Verseboek volk-en-vaderland.</i> Pretoria: J.A. Coetzee.
1981	Coetzer, W.H.	<i>Pensketse/Sketches.</i> Roodepoort: CUM-boeke.
1981	De Jongh, F.W.	<i>Klipsweet.</i> Johannesburg: Perskor.
[1981]	Du Plessis, A.Y.	<i>Langstraat.</i> Bloemfontein: [Die outeur].
1981	Du Plessis, Koos	<i>Kinders van die wind en ander lirieke.</i> Kaapstad: Tafelberg.
1981	Goosen, Anton	<i>Liedjieboer. Lirieke met ghitaarakkoorde.</i> Kaapstad: Tafelberg.
1981	Malan, Lucas	<i>'n Bark vir die ontheemdes.</i> Kaapstad: Tafelberg.
1981	Snyman, Annette	<i>Klein rondreis.</i> Durbanville: Boschendal.
1981	Van der Merwe, Daan (Daniel Hugo)	<i>Saad uit die septe.</i> Bloemfontein: P.J. de Villiers.
1981	Van Heerden, Etienne	<i>Obiter dictum.</i> Kaapstad: Perskor.
1981	Visser, Hewitt (pseud.)	<i>Smeulvuur.</i> Pretoria: J.L. van Schaik.
1981	Willemse, Hein	<i>Angsland.</i> Athlone: BLAC.
1982	Asvat, Farouk	<i>The time of our lives.</i> [s.l.]: Black Thoughts.
1982	Barnard, Erika	<i>Animato.</i> Johannesburg: Perskor.
1982	Carstens, Anisè	<i>Skanse.</i> Kaapstad: Malherbe.

1982	Crous, Hester	<i>Warm sand</i> . Bloemfontein: Credo-boeke.
1982	De Lange, Johann	<i>Akwarelle van die dors</i> . Kaapstad: Human & Rousseau.
1982	De Wet, A.	<i>Andante</i> . Linden: A. de Wet.
1982	Engelbrecht, Theunis	<i>'n Gedig is so onskuldig soos 'n eier</i> . Johannesburg: Perskor.
1982	Kramer, David	<i>Short back and sides</i> . Kaapstad: Maskew Miller.
1982	Leach, C.P.	<i>Borgtog vir 'n nuwe Adam. 1974 – 1981</i> . Johannesburg: Perskor.
1982	Letoit, André	<i>Suburbia</i> . Johannesburg: Perskor.
1982	Nel, Charles	<i>Tsammas in die waaisand</i> . Pretoria: Charles Nel-Trust.
1982	Snyders, Peter	<i>'n Ordinary mens</i> . Kaapstad: Tafelberg.
1982	Viljoen, Hein	<i>Waterkristal</i> . Johannesburg: Perskor.
1982	Willemse, Rudolph	<i>Kweekskool</i> . Johannesburg: Perskor.
[1983]	Anthony, Frank	<i>Robbeneiland my kruis my huis</i> . Kasselsvlei: Kampen.
[1983]	Conradie, B.	<i>Ode aan die strand</i> . [Strand: Die outeur].
1983	Dangor, Achmat	<i>Bulldozer</i> . Johannesburg: Ravan Press.
1983	De Bruyn, Zahn	<i>Kaia vir die tye</i> . Kaapstad: Tafelberg.
1983	Dikobe, Modikwe	<i>Dispossessed</i> . Johannesburg: Ravan Press.
1983	Marais, Johann Lodewyk	<i>Die somer is 'n dag oud</i> . Kaapstad: Human & Rousseau.
1983	Olipphant, Vincent	<i>Bloed vloei in stilte</i> . Kaapstad: Tafelberg.
1983	Pauw, Nanda	<i>Aldag se verlange</i> . Pretoria: Daan Retief.
1983	Swart, Elma	<i>Reënson</i> . Pretoria: Femina.
1983	Van Rensburg, Meyer	<i>Klankmanwoordboom</i> . Kaapstad: Human & Rousseau.
1984	Coetzee, Renzie A.	<i>Geskenk</i> . Worcester: [Die outeur].
1984	De Bruyn, Jan	<i>Vuurtent in die sneeu</i> . Kaapstad: Human & Rousseau.
1984	De Vos, Philip	<i>O togga! 'n Gogga!</i> Kaapstad: Tafelberg.
1984	Du Plessis, Clinton V.	<i>Geloofsbelydenis van 'n kluisenaar</i> . Johannesburg: Perskor.
1984	Du Plessis, Mara	<i>My lang soldaat</i> . Queenswood: Die outeur.
1984	Mischke, Carl	<i>Interne weerstand</i> . Kaapstad: Human & Rousseau.
1984	wa Mogale, Dikobe	<i>Baptism of fire</i> . Johannesburg: Ad Donker.
1984	Myburg, Johan	<i>Vlugskrif</i> . Johannesburg: Perskor.
1984	Struwig, Daleen	<i>Neoplasma</i> . Bloemfontein: P.J. de Villiers.
1984	Van Blerk, Petra	<i>Skerf</i> . Kaapstad: Human & Rousseau.
1984	Van der Lugt, Pieter	<i>Vuurwerke</i> . Kaapstad: Human & Rousseau.
1985	Durand, F.J.	<i>Aarde rond</i> . [Kopiereg].
1985	Hambidge, Joan	<i>Hartskrif</i> . Kaapstad: Human & Rousseau.
[1985]	Lourens, Elizabeth	<i>Genade</i> . Outeur: [Kopiereg].
[1985]	Petersen, Patrick	<i>Amandla ngawethu</i> . Genadendal: Genadendalse drukkerij.
1985	Van der Merwe, Willem S.	<i>Son-dig</i> . Kaapstad: Perskor.
[1985]	Van Wyk, Leon	<i>Laagwater. Gedigte en verse</i> . [s.l.: Die outeur].
1985	Wiltshire, Jan	<i>Die verkeerde land: gedigte / Das verkehrte Land: Gedichte</i> . Erfstadt: Lukassen.
1986	Coetzee, Jannie	<i>Reisiger in vlamgebied</i> . Kaapstad: Tafelberg.
1986	Conradie, P.J.J.	<i>'n Kraan lek in die agtermiddag</i> . Rossburgh: Kabelkarnimfe.
1986	Curle, Ulyate J.	<i>Opgrawings</i> . [Pretoria]: Die outeur.
1986	Dekker, Ben	<i>Aas vir Aspoestertjie</i> . Clarens: Holkrans.
1986	Esterhuizen, Louis	<i>Stilstuipe</i> . Kaapstad: Human & Rousseau.

- 1986 Lemmer, Catrien C. *Herfsalleë*. Pretoria: Gedruk: Sigma pers.
- 1986 Roos, Linda *'n Hokvol dwase*. Kaapstad: Human & Rousseau.
- 1986 Roux, Karolien *Viooltjies uit my hart*. Kaapstad: Lux Verbi.
- 1986 Stenvert, Menno *Vrugvlies*. Kaapstad: Tafelberg.
- 1986 Van der Walt, Ansa *Klein krete*. Kaapstad: Perskor.
- 1986 Van Lier, R. *Wel*. Kalkbaai: Vooraand.
- [1987] Hermann, M.N. *Lig*. Heilbron: Die outeur.
- 1987 Jordaen, Wilhelm *Digterby*. Johannesburg: Perskor.
- 1987 Kotze, Nico *Plekkie in die son*. Linden: Benoryn.
- 1987 Oosthuizen, Herman *Fantasia*. Pretoria: L'Artisan Kreatief.
- 1987 Rall, Heinrich *Dorre hawe*. Kaapstad: Perskor.
- 1987 Smit, Rosa *Krone van die narsing*. Kaapstad: Tafelberg.
- 1988 Boshoff, Louise *Handlandskap*. Johannesburg: Perskor.
- 1988 Gugat, Lina *Kaleidoskoop*. Windhoek: [Starbinders and printers.]
- 1988 Hollenbach, C.J. *Gister se gestaltes*. St. Helenabaai: Prog-Uitgewery.
- 1988 Marais, Anlen *Die wolf in die blare*. Kaapstad: Tafelberg.
- 1988 Nezar, C. *Die heilige offer*. Pretoria: Daan Retief.
- 1988 Van Niekerk, Betsie *Ronkedor*. Kaapstad: Tafelberg.
- 1989 Botha, Ellen *Gruwelike huwelike en ander lostong-limericke*. Kaapstad: Tafelberg.
- 1989 Deacon, Thomas *Sand uit die son*. Kaapstad: Tafelberg.
- 1989 Geldenhuys, Richard *Tussenvuur*. Kaapstad: Human & Rousseau.
- 1989 Januarie, Hendrik *Pro rata*. Kaapstad: Perskor.
- 1989 Johnstone, A. *Poems from the valley of amazement*. Cape Town: Buchu books.
- 1989 Kritzinger, Bets *Die purperkoord*. Faerie Glen: Hans Kirsten.
- 1989 Louw, Peter *Tantalus*. Kaapstad: Tafelberg.
- 1989 Neethling, Peet *Die hemel het 'n agterdeur*. Kaapstad: Tafelberg.
- [1989] Olivier, Elizabeth *Lekkers in my kies*. Kaapstad: Human & Rousseau.
- 1989 Pieterse, H.J. *Alruin*. Pretoria: HAUM-Literêr.
- 1989 Steyn, Stefaan *Miershoop*. Kaapstad: Buchu books.
- 1990 Campbell, Anna *Waar die meetsnoere val*. Sunnyside: Soekligkommunikasies.
- 1990 Gouws, Tom *Diaspora*. Pretoria: HAUM-Literêr.
- 1990 Grobler, Mari *Wat sigbaar is in amber*. Kaapstad: Tafelberg.
- 1990 Johl, Johann *Gewalste woord*. Kaapstad: Tafelberg.
- 1990 La Grange, Retseh *... en winter die boom: Haikoes*. Pretoria: Lyra.
- [1990] Laubscher, Sielie *Klein spiraal*. Potchefstroom: Boekhandel De Jong.
- 1990 Murray, Ena *Roosknop vir 'n engel. Verse van 'n vrou*. Kaapstad: Tafelberg.
- 1990 Prinsloo, Karel *Tussen grensligte*. Kaapstad: Human & Rousseau.
- [1990] Smit, Sarel *Soos gister*. Mondeor: Clock Card.
- 1990 Stegman, Danie (pseud.) *Amajuba en ander gedigte*. Pretoria: J.M. de Wet.
- 1990 Swart, J.J. *Spitse na die ewigheid. Abba-verse vir die hart*. Kaapstad: Lux Verbi.
- 1990 Titus, Marius *Oop gemoed*. Stellenbosch: Die outeur.
- 1990 Van der Merwe, Prevot *Boerejive*. Kaapstad: Human & Rousseau.
- 1991 Claerhout, Frans *Rendezvous*. Kaapstad: Waterkant.
- 1991 Du Plessis, Flooi *'n Ding wat byt. 77 limericke*. Kaapstad: Tafelberg.

1991	Greyling, Ronel	<i>Note uit my hart</i> . Kroonstad: R. Greyling.
1991	Grobler, Melanie	<i>Tye en swye in die lewe van Hester H.</i> Kaapstad: Tafelberg.
[1991]	Jooste, Fanie	<i>Reiswyser. Gedigte</i> . [Potchefstroom]: Die outeur.
1991	Lombard, Chris	<i>Tussen die malgasse op die kaai</i> . Kaapstad: Human & Rousseau.
1991	Oberholzer, Andrei	<i>Ek wag vir jou</i> . Johannesburg: Die outeur.
[1991]	Schoeman, N.S.C.	<i>Giere en maniere</i> . Pretoria: Daan Retief.
1991	Van Zyl, Wium	<i>Oggendvuur</i> . Kaapstad: Tafelberg.
1992	Bosman, P.J.	<i>Ryp geel kring</i> . Pretoria: HAUM-Literêr.
1992	Le Roux, Frances	<i>Maria</i> . [Vishoek]: F. le Roux.
1992	Loock, Alta	<i>Tussen sweef en val. Verlangeverse oor die liefde</i> . Pretoria: J.P. van der Walt.
1993	Du Toit, T.	<i>Africana album. 121 lewensverhale in rym</i> . Somerset-Wes: Dr. T.N. du Toit.
1993	De Goede, Ronel	<i>Skoop. 'n Woordverwerkingspeletjie vir die beginner</i> . Kaapstad: Tafelberg.
[1993]	Gouws, C.	<i>Klein liriek. Die paadjies na gister</i> . s.l.: [Die outeur].
1993	Mzongwana, Mteto	<i>My music my love</i> . Plumstead: Snailpress.
1993	Nel, Gert Vlok	<i>Om te lewe is onnatuurlik. Eenvoudige spoorwegstories</i> . Kaapstad: Tafelberg.
1993	Rautenbach, Fanus	<i>Lekkerkry met Limerieke en Limeryme</i> . Pretoria: J.P. van der Walt.
[1993]	Smit, Nico W.H.	<i>Songloed en skeemring</i> . George: N.W.H. Smit.
1993	Uys, Pieter	<i>Piepstern van tagtig. Lirieke uit literêre tydskrifte. 1981-1988</i> . Gardenview: Pommer Pers.
1993	Visagie, Gideon	<i>New York City. Stellenbosch</i> . s.l.: Mediator.
1993	Winterbach, Dirk	<i>Die oranje boek</i> . Groenkloof: Hond.
1994	Accom, G.C.	<i>Kinders van die cocktail country</i> . Grahamstad: Die outeur.
1994	Brown, Floris A.	<i>Gloei</i> . Worcester: Eden Opleidingsentrum.
1994	Clark, Carol	<i>Tjienkerientjee se oog is swart</i> . Kaapstad: Tafelberg.
1994	Du Plessis, Thinus	<i>Groenswawel</i> . Innesdale: Publitoria.
1994	Van der Walt, Fred	<i>Twee gesprekke</i> . Vlaeberg: Rilua.
1995	Adams, Willie	<i>Riemvasmaak</i> . Grassy Park: Domestica.
1995	Bloem, Pieter	<i>Mikrogeneriese 1. Geselekteerde gedigte van 1974-1991</i> . Franschoek: Cobo Drukkers.
1995	Naude, Charl-Pierre	<i>Die nomadiese oomblik</i> . Kaapstad: Tafelberg.
1995	Smith, Alfa	<i>Eolus</i> . Bloemfontein: A.Smith.
1995	Van der Merwe, C.L.	<i>Gefolterde lewe en ander eerste werke</i> . Bethlehem: C.L. van der Merwe.
1996	Calitz, Elize	<i>Argeloos</i> . Stilbaai: E. Calitz.
1996	Coninck, Herman de	<i>Liefde, miskien</i> . Kaapstad: Queillerie.
[1996]	Oosthuizen, Hans	<i>Rietfluit in die wind</i> . Oudtshoorn: Kannaland Media Promosies.
1996	Phosa, Mathews	<i>Deur die oog van 'n naald</i> . Kaapstad: Tafelberg.
1997	Boplaas, Carl (Carl van der Merwe)	<i>Soetsop virre klipkind</i> . Koue Bokkeveld: Boplaas.
1997	De Bruyn, Paul	<i>Oukwas-kind</i> . Barberton: Amo Uitgewers.
1997	Du Plooy, Heilna	<i>Die donker is nooit leeg nie</i> . Kaapstad: Tafelberg.
1997	Hofmeyr, Steve	<i>Valkuns</i> . Kaapstad: Human & Rousseau.

1997	Jonsson-Spang, Lena	<i>Dalk is daar 'n engel hier.</i> Queenswood: Die Bent.
1997	Laurie, Trienke	<i>Skietspoel.</i> Kaapstad: Tafelberg.
1997	Pretorius, R.W.	<i>Die masker.</i> Arcadia: R.W. Pretorius.
1997	Prozesky, Oskar	<i>Curriculum vitae. Poems in three languages. Gedigte in drie tale. Gedichte in drei Sprachen.</i> Hermanus: The Centre Press.
1997	Van der Merwe, Wynand	<i>Siklus.</i> Pretoria: Nuwe Visie Publikasies.
1997	Van der Merwe, W.J.	<i>Godeskemering.</i> Centurion: W.J. van der Merwe.
1997	Van der Walt, Erika	<i>Kaalvoetgedig.</i> Innesdale: Publitoria.
1997	Wels, Lucia	<i>Spiraal.</i> Queenswood: Bent.
1998	Boshoff, Johann P.	<i>Blot.</i> Sunnyside: Die outeur.
1998	De Jager, Theo	<i>Di-mensies.</i> Sunnyside: Woordgilde.
1998	Jonker-Jordaan, Christa	<i>My valentyn dwarsdeur die jaar.</i> Bloemfontein: ENCOM.
1998	Sòls, Loit	<i>My straat en anne praat-poems.</i> Kaapstad: Kwela.
1999	Vos, Cas	<i>Vuurtong.</i> Clubview: Benedic.
2000	Barkhuizen Le Roux, Christine	<i>Dimensie.</i> Stellenbosch: Suider Kollege Uitgewers.
2000	Bezuidenhout, Zandra	<i>Dansmusieke.</i> Stellenbosch: Suider Kollege Uitgewers.
2000	Bohnen, René	<i>Spoorsny.</i> Northcliff: Gnostic Press.
2000	Lorenz, Elza	<i>Transverse.</i> Northcliff: Gnostic Press.
2000	Meyer, Wilna	<i>Verskillende vensters.</i> Mosselbaai: Tintinkie Uitgewers.
2000	Wilhelm (pseud.)	<i>Limerick slimlirick slor-dig bon-dig lekkersick.</i> Pretoria: R&D Uitgewers.
2001	Boesak, Allan	<i>Tot sterwens toe. Liefdesgedigte en tralies.</i> Kaapstad: Human & Rousseau.
2001	Buckton, A.M.	<i>Die beproewing van Engela. 'n Epiese ballade.</i> Queenswood: Bent.
2001	Griesel, Hein	<i>Die vlieg wen in die ent. Depressiewe digtery deur dekadente dorper.</i> Bloemfontein: Vulture Press.
2001	Lombard, Kobus	<i>Geknipte naelstring.</i> Pretoria: Protea Boekhuis.
2001	Scheepers, Riana	<i>Met die taal van karmosyn.</i> Kaapstad: Human & Rousseau.
2001	Van Lille, Ettienne	<i>Chemiese glimlagte.</i> [s.l.]: Contentlot.com.
2001	Van Zyl, Magdaleen	<i>Hooglied se vuur.</i> Stellenbosch: Suider Kollege Uitgewers.
2001	Weideman, Francois	<i>Die 4de ry spieëls.</i> Stellenbosch: Fenomeen Publikasies.
2002	Bosman, Martjie	<i>Landelik.</i> Pretoria: Protea Boekhuis.
2002	Booyesen, Terence	<i>As die wiel eendag draai. Oproep van die kaai.</i> [s.l.]: Die outeur.
2002	Cloete, Rika	<i>eensamigheid.</i> Stellenbosch: Suider Kollege Uitgewers.
2002	Freeman-Barends, Claryné	<i>Ashoopkind.</i> [s.l.]: Die outeur.
2002	Hendricks, Gertjie Billy	<i>Suid-Afrika is in vlamme.</i> [s.l.]: Die outeur.
2002	Nel, Ronél	<i>[en die here het foto's geneem oor vanderbijlpark].</i> Pretoria: Protea Boekhuis.
2002	Pienaar, Hans	<i>Met die taal van voëls.</i> [s.l.]: Die outeur.
2002	Phillips, Fransi	<i>My lied van die niet.</i> Pretoria: Protea Boekhuis.
2002	Van Wyk, Don	<i>Retrospek. Lekkerlees-gedigte.</i> [s.l.]: D. van Wyk.
2002	Witz, Patricia	<i>Die swart papawer.</i> Stellenbosch: Suider Kollege Uitgewers.

SONDER JAARTAL

Du Toit, J.M.

Kruger, C.

La Grange, R.

Lodovikus (P.L. Louw)

Lombard, T.C.C.

Mocke, Pieter G.

Müller, S.F.

Nezar, C.

Odendaal, J.T.

Smit, N.W.H.

Steyn, H.J.

Van der Walt, F.

Van Hessen, Mein

Van Tonder, R.

Nada. En ander gedigte. Johannesburg: CUM.

Onbesnede lippe. s.l.: Janssonius en Heyns.

Vlinderstiltes: Haiku. Pretoria: Errol Marx.

Ontwaking en ander gedigte. Kaapstad: Nasionale Pers.

Uit hart, stad en see. Durban: The Home Journal Press.

Die mes in my hand onbreekbare huweliksband en luilekkerland. Gedigte. Welkom: My Stokperdjie Boekhandel en Biblioteek.

Ritmes. s.l.: [Die outeur].

Judas. Sunnyside: NHS Uitgewers.

Hemelwaarts. Durban: Knox Printing and Publishing Company.

Christus in die skepping. [Sedgefield: Die outeur].

Christien en ander gedigte. s.l.: [?].

sketse in grys ... s.l.: [Die outeur].

In my eensame hof. Afrikaanse en Nederlandse verse. Pretoria: M. Drukery.

Sandspruit se bloekoms. Fountainebleau: Postma Publikasies.